

**MUHAMMED MUHSİN MÜSTEVFÎ'NİN
ZÜBDETÜ'T TEVÂRÎH'İ**

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Tarih Ana Bilim Dalı
Yeniçağ Tarihi Programı**

Sedat MACİT

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Selim PARLAZ

Mayıs 2017

DENİZLİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

Tarih Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı öğrencisi Sedat MACİT tarafından Yrd. Doç. Dr. Selim PARLAZ yönetiminde hazırlanan “ **MUHAMMED MUHSİN MÜSTEVFÎ’NİN ZÜBDETÜ’T TEVÂRİH’İ** ” başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından29.05.2017 tarihinde yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı

Prof. Dr. Mehmet Ali Ünal

Jüri-Danışman

Yrd. Doç. Dr. Selim PARLAZ

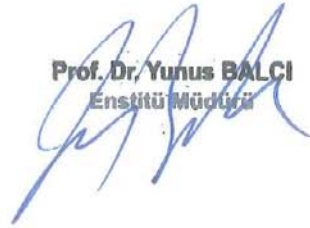

Jüri

Doç. Dr. Özer KÜPELİ

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 08/06/2017 tarih ve 23/07... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Yunus BALCI
Enstitü Müdürü

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

Sedat MAÇİT

ÖNSÖZ

Moğol istilasından sonra Anadolu, İran ve Azerbaycan bölgesinde çıkan otorite boşluğu sonucunda, eziyet ve katliamlar hızla artmıştı. Safevi tarikatı kısa sürede böyle bir ortamda, kurucusu Şeyh Safiyüddin İshak'tan itibaren Anadolu, Azerbaycan, Kafkaslar ve Horasan gibi bölgelere yayılmıştır. Tarikatın hızla güç kazanması sonucunda şeyhler, siyasi emeller peşinde koştu. Şeyh Cüneyd'in devlet kurma hayalleri, Karakoyunlu Cihan Şah ile arası açılmasına sebep oldu. Cihan Şah'ın baskısı üzerine Şeyh Cüneyd ise Akkoyunlu sultanı Uzun Hasan'a sığınarak orada faaliyetlerine devam etti. Ancak Şeyh Cüneyd ve oğlu Şeyh Haydar'ın bütün çabalarına rağmen, devlet kurma emellerine ulaşamadılar. Akkoyunlu devletinin çökme başlaması ile Şeyh Cüneyd'in devlet kurma hayalleri, torunu Şah İsmail'in etrafına toplanan boyların desteğini alarak kısa sürede Akkoyunlu mirası üzerinde gücünün zirvesine ulaşarak, bu sufi tarikatını devletleştirmeyi başaracaktır. Safevi tarikatının devletleşme süreci, iki yüzyıldan fazla bir süreçte gerçekleşti. Şah İsmail'in kurduğu Safevi medeniyeti sosyal, dini ve siyasi açıdan etkisi, günümüz İran ve Azerbaycan memleketlerinde halen devam etmektedir.

Safevi devri hakkında yazılmış onlarca dönem kaynağı, İran ve diğer ülkelerin kütüphanelerinde mevcuttur. Bu eserler incelendiğinde Safevi tarihinin büyük ölçüde aydınlanacağı kanaatindeyiz. Safevi tarihi dönem kaynaklarından biri de Zübdetü't Tevârih'tir. “ *Tarihten seçmeler* “ veya ” *tarihin özeti* ” anlamına gelen Zübdetü't Tevârih, Muhammed Muhsin Müstevfi tarafından Farsça yazılmıştır. Muhammed Muhsin, çağdaşı olduğu Safevi sultanlarından Şah Sultan Hüseyin (1694 – 1722), Şah II. Tahmasb (1722 – 1732) ve III. Abbas ile Nadir Şah hakkında vermiş olduğu bilgiler birinci elden kaynaktır.

Muhammed Muhsin'in Zübdetü't Tevârih isimli eserin günümüze ulaşan 8 tane nüshası vardır. Behruz Guderzî, mevcut 8 nüshayı karşılaştırarak 1375 h.ş. Tahran'da yayınlamıştır. Biz, Behruz Guderzî'nin çalışmasını esas alarak eseri tercüme ettik.

Bazen dipnotlar ile desteklediğimiz eseri tercüme ederken, anlamını bozmamaya özen gösterdik. Çeviride Behruz Guderzî'nin belirmiş olduğu diğer nüshalarda ki farklılıklar ile eklemiş olduğumuz kısımları parantez içinde veya dipnotlarda gösterdik. Tercüme yapılan metinde, birçok kelime günümüz modern Farsçasında kullanılmamaktadır. Bu kelimelerin anlamlarını bularak, metin anlamını bozmamaya özen gösterdik. Gerektiğinde ise teleffuzunu yazıp dipnotta açıkladık. Kitapta yer alan

Kur'an ayetlerini, özellikle diyanetin çevirmiş olduğu meâlleri esas alarak çeviriye ekledik. Şiirleri ise kafiye düzenine bağlı kalmadan çevirdik. Çünkü kafiye düzeni arandığında şiirdeki gerçek anlamı ifade etmemekteydi.

Zübdetü't Tevârih'te kullanılan birçok bilgiler, görevler, isimler, kurumlar, yer isimleri vb. günümüzde kullanılmamakla birlikte birçoğunun isimleri değişerek, başka isimler almıştır. Bunların tek tek günümüz isimlerini belirleyip, kolay anlaşılması için dipnotlarda açıklamalarda bulunduk. Bazen bununla da yetinilmeyip, yazarın alıntı yaptığı eserlerden, metni daha doğru çevirebilmek için ilgili yerleri kontrol ettik.

Metinde geçen hemen hemen her konu, her isim, her şehir hakkında, makaleler ve kitaplar okuduk. Eseri ilk tercümeye başladığımızda İran'ın Kazvin eyaletinde bulunmaktaydık. Bu sebeple gerektiğinde eserde bahsi geçen Kazvin, Tebriz, Hoy, Erdebil, Tahran, Kum ve İsfahan şehirlerinde ki saraylar, kervansaraylar, mezarlar, türbeler, imamzade türbeleri, tarihi pazarlar, hamamlar ve diğer mekânları gezdik. Bu mekânları görmemiz eseri tercüme ederken, büyük katkılar sağladı. Elbette, gidemediğimiz ve eser de geçen diğer şehirlerin, her biri hakkında gerek Farsça gerekse Türkçe eserler, makaleler okuyarak bu eksikliği tamamlamaya çalıştık. Bu bize tercümede bazen bir şehrin köyünü, bir yerleşim yerini veya bir mahalleyi farklı bir şehirmiş gibi anlattığı kısımlarda daha doğru bir şekilde tercüme edebilmemizi sağladı.

Eseri tercüme ederken, Safevi Şahları için kullanılan Nevvab, Nevvab-ı Kamyab, Şah-ı İskender Şan, Nevvab-ı İskender Şan, Nevvab-ı Cennet Mekân, Nevvab-ı Malik Reqab, Nevvab-ı Gîfî-sitan gibi hitaplar veya devleti ve şehirleri niteleyen devlet-i ebed, Darü's-saltanat, Darü'l-İrşad, Darü'l-müminin gibi kelimelerin Türkçe karşılıklarını yazmadık. Bunu yapmamızda ki amaç, hem anlam bütünlüğünün bozulmaması hem de Safevi tarihi çalışacaklara daha fazla bilgi sunmaktır.

Şüphesiz Zübdetü't Tevârih'i tercüme etmek uzun emekler isteyen bir uğraştı. Bu yüzden yaklaşık on bir aylık bir sürede tamamlandı. Bu süre içinde en büyük zorluğumuzdan biri, eserin Arapçanın yoğun olarak etki ettiği kadim Farsçanın yanında şaha sunulacağı için övgü dolu sözler, deyimlerin başta olmak üzere Arapça ve eski Farsça kelimelerin yoğun bir şekilde kullanılmasıydı. Modern Farsçadan uzak olmasının yanında bazen sayfalarca noktalama işaretleri yerine yazar, genellikle (و) “ve” harfini kullanmıştı. Bu durum, tercüme yapılırken büyük problemler oluşturmaktaydı. Ancak bu proplemi de yoğun bir çalışma ile halledebildik.

Sözlerimi bitirmeden önce son olarak bir buçuk yıl içinde hem Farsçayı öğrenip ve hem de bu tezi yazabilmemde büyük destekleri olup beni her zaman teşvik eden Anneme ve Babama şükranlarımı sunarım.

Ayrıca İran'da dil eğitimi almama vesile olan Gülten KABAKLI 'ya, tezim için tercüme edilecek eser ararken bana Zübdetü't Tevârih'i çevirmem için bana veren Kazvin Uluslararası İmam Humeyni Üniversitesinde öğretim üyesi olan Safevi tarihçisi Prof. Dr. Poor Muhammed AMLASHİ'ye, İran'da gittiğimiz her kütüphanede fihriste baktıktan sonra uzun protokol sebebiyle eseri alamayıp geri döndüğümüz vakit Tahran'ın Milli kütüphanesinden eserin nüshasını bizim için alan Safevi tarihçisi aynı zamanda müzisyen arkadaşım Mehrdad KHOLGHİ'ye, çalışmamda bana her zaman bir ağabey, bir hoca, bir danışman gibi yol gösterip her soruma sabırla cevap veren değerli hocam İnönü Üniversitesinden Yrd. Doç. Dr. Sadık ARMUTLU'ya saygılarımı sunar teşekkürü bir borç bilirim.

Yazarın giriş kısmını tercüme ederken Arapça övgüleri tercüme edememişken, tercümem etme de büyük emekleri olan arkadaşım Cahit Özbek'e, sorularımı cevapsız bırakmayan Batman Üniversitesinde Tarih bölümünde bulunan Yrd. Doç. Dr. Ahmad HESAMIPOUR KHELEJANİ hocama, tezimde her daim yardımcı olan değerli arkadaşım Fatih PEKOL'a, Firdevs ARSLAN ve Aynızeliha AÇAR başta olmak üzere ismini burada yazmadığım diğer dostlarıma, ayrıca tez danışmanım değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Selim PARLAZ'a teşekkürlerimi sunarım.

DENİZLİ Mayıs 2017

Sedat MACİT

ÖZET

MUHAMMED MUHSİN MÜSTEVFÎ'NİN

ZÜBDETÜ'T TEVÂRÎH'İ

MACÎT, Sedat

Yüksek Lisans Tezi

TARÎH ABD

Yeniçağ Tarihi Programı

Tez Yöneticisi: Yrd. Doç. Dr. Selim PARLAZ

Mayıs 2017. 169 Sayfa

Bu çalışma 18. Yüzyıl tarihçilerinden Muhammed Muhsin Müstevfi'ye ait olan Zübdetü't Tevârîh isimli eserin Farsçadan tercüme edilmesi ile hazırlanmıştır. Tarihten seçmeler, tarihin özeti, tarihin özü gibi anlamlara gelen Zübdetü't Tevârîh isimli bu kapsamlı Safevi Tarihi, Fars ve Arap tarih yazım geleneğinde önemli bir yer tutan türlerdendir. İslam dünyasında genellikle bu eserler Allah'a ve peygamberlerine övgüler ile başlar. Övgülerde bulunduktan sonra hazreti Âdem ve hazreti Hava'nın yaratılışından hazreti Muhammed'e kadar dünya tarihinin özeti kısaca anlatılır. Fars tarih yazımında ise buna ek olarak 12 imam 14 masumun ve İran coğrafyasında hüküm süren hanedanların tarihini anlatılmıştır. Muhammed Muhsin'e ait olan eser de kendi türünden diğer eserden farklı değildir. Yukarıda bahsi edilen konuları anlattıktan sonra ek olarak Safevi tarikatının şeyhlerini ve padişahlarını yazarın eserini tamamladığı 1740 yılına kadar geçen olayları anlatmaktadır. Eserin orijinal hali 16 bölüm ve bir girişten oluşmaktadır. Eserin bölümlerini tercüme ederken değişikliğe yapılmamıştır. Tez içerik bakımından iki bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde yazar, eser ve nüshalar hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde ise eserin tercümesini verip dipnotlar ile açıklamalar ve gerektiğinde diğer dönem kaynaklarından örnekler verilmiştir.

Anahtar Kelime: Zübdetü't Tevârîh, Muhammed Muhsin, Safevi tarihi

ABSTRACT

MUHAMMAD MUHSİN MUSTAWFİ'S ZUBDAT-AL TAWARİKH

MACİT, Sedat

Master Thesis

History Department

Adviser of thesis: Yrd. Doç. Dr. Selim Parlaz

May 2017. 169 Pages

This study is the translation of Zubdat-al Tawarikh by Muhammad Muhsin Mustawfi who was from the historians of the 18th century. Zubdat-al Tawarikh means "the selections from the history, the abstract of the history, the essence of the history". This comprehensive history of Safavids is one of the important species of Persian and Arabic historiography. In the Islamic world that kind of works start with praises to Allah and his prophets and summarizes the world history from the creation of Adam and Eve until the prophet Muhammad. In Persian historiography, in addition to this, the history of The Twelve Imams, The Fourteen Infallibles and the dynasties that ruled in Iran were narrated. The work of Muhammad Muhsin is not different from the works of the same kind. After narrating the events above-mentioned, it narrates the sheikhs of Safavid order and padishahs and the events until 1740. The original version of the work contains an introduction and 16 chapters. During the translation of the chapters of the work, any change was not made. The thesis is consist of two chapters in terms of content. In the first chapter some information about the author, the work and editions were given. After, the translation, the annotation and explanations were made and if necessary, some examples from the other resources of the era were given.

Keywords: Zubdat-al Tawarikh, Muhammad Muhsin, The Safavid history.

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geen eser
a.g.m	Adı geen makale
Bkz.	Bakınız
C	Cilt
ev.	eviren
H.	Hicri
Ş.	Şemsi takvim
TDVİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
S	sayı
s	sayfa
TTK	Türk Tarih Kurumu
Yay.	Yayınları
yy.	yüzyıl

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	ii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
KISALTMALAR	vii
İÇİNDEKİLER	x

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. Zübdetü't Tevârîh ve Konusu	1
1.2. Zübdetü't Tevârîh'in Yazarı: Muhammed Muhsin Müstevfî	2
1.3. Zübdetü't Tevârîh'in Yazılış Tarihi	5
1.4. Zübdetü't Tevârîh'in Kaynakları	6
1.5. Zübdetü't Tevârîh'in Nüshaları	6

İKİNCİ BÖLÜM

2.1. MÜELLİFİN MUKADDİMESİ	10
2.2. CENNET MEKÂN SAFEVİ SULTANLARI	22
2.2.1. El Mükerreren Sultan Hoca Ali Siyahpuş'un durumu hakkında	24
2.2.2. Sultan Cüneyd Enara'l-Allah Burhane	25
2.2.3. Sultan Haydar	26
2.2.4. Sultan Haydar'ın Oğlu Sultan Ali Mirza	27
2.3. FİRDEVS MEKÂN NEVVAB-I ŞAH İSMAİL	27
2.3.1. Şah İsmail'in Faaliyetleri	31
2.3.2. Horasan'ın Fethinden Sonra Türkistan Emirlerinin Merhamet İsteklerinin Kabul Edilip Hicri 1516 / Miladi 1510 Yılında Maverâünnehir'den Geri Dönülerek Darü'l-Mü'minin Kum'da Kışlamalarından Sonraki Vakaların Zikri	35

2.3.3. Mükerreren Nevvab-ı Razvan-ı Meâb-ı Şah İsmail'in Evlatları, Eserleri ve İcatları.....	38
2.4. MERHAMET-U GUFRAN-I MEÂB-I ÂLİYİN-İ AŞYAN ŞAH TAHMASB ENARA'L-ALLAH BURHANE.....	39
2.4.1. Uğursuz Özbeklerin Gelmesi ve İki Grup Arasında Savaşlar	39
2.4.2. Nevvab-ı Cennet Mekânın Daru's-saltanat Herat'a Gelmesi, Oradan Kandahar'a Gitmesi	47
2.4.3. Sultan Süleyman Handegar'ın İran'a Gelmesi ve Onun İle Muharebeler	48
2.4.4. Kızılbaşların İskender Paşa Üzerine Gitmesi ve Bazı Diğer Olaylar	53
2.4.5. Kızılbaşların Sultan Süleyman'ın Yolunun Üzerine Gitmesi ve Diğer Olaylar	54
2.4.6. Fethedilen vilayetler	54
2.4.7. Cengiz Sultanlarının ve Diğer Kişilerin İran'a Sığınması, Nevvab-I Cennet Mekânın Onları Karşılması, Ayrıca Yaptığı Hazırlıkların ve Onlarla Yaptığı Çarpışmaların Niteliği Hakkında	58
2.4.8. O Hazretin Vefatı ve Saltanatı Yıllarında Gerçekleşen Olaylar	60
2.4.9. O Hazretin Padişahlığı Zamanında Gerçekleşen Olaylar	61
2.4.10. Mükerreren O Hazretin Evlatları ve Ondan Geriye Kalan Eserler.....	62
2.5. NEVVAB-I CENNET MEKÂN ŞAH TAHMASB'IN OĞLU İSMAİL.....	63
2.6. NEVVAB-I İSKENDER ŞAN ŞAH MUHAMMED HÜDABENDE.....	66
2.7. NEVVAB-I GİTİSTAN ŞAH ABBAS-I EVVEL ENARA'L-ALLAH BURHANE.....	68
2.7.1. Şah Abbas'ın Faliyetleri	71
2.7.2. Nevvab-ı İskender Şan'ın son günlerinde ümeranın yönetimine aldığı vilayetlerin geri alınması	71
2.7.3. O Hazretin Üzerinde Gerçekleşmiş Bütün Garip Olaylar Ayrıntılarıyla Zikredilecektir.....	74
2.7.4 O Hazretin Saltanatı Günlerindeki Reislerin ve Cemaatlerin İsimleri	76
2.7.5. Kalem Erbabı ve Bu Görevleri Üstlenen Beyler	77
2.7.6. Şah Abbas'tan Geriye Kalan Eserler ve Alametler	79

2.8. NEVVAB-I RAZVAN MEKÂN ŞAH SAFİ ENARA'L-ALLAH BURHANE.....	82
2.8.1. O Hazretin Saltanat Yıllarında Rum İle Yapılan Muharebe ve Mücadeleler	83
2.8.9. Diğer Olaylar	85
2.9. NEVVAB-I GUFRAN MEÂB-I SAHİBKIRAN ŞAH ABBAS'I SANİ.....	87
2.10.1. Mükerreren Şah Abbas'ın Evlatları ve Eserleri	88
2.10. NEVVAB-I TUBA AŞYAN ŞAH SÜLEYMAN ENARA'L-ALLAH BURHANE HALEF-İ EL-SIDDIK NEVVAB-I SAHİPKIRAN ŞAH ABBAS-I SANİ	89
2.10.1.Mükerreren O Hazretin Öldürdüğü Meşhur Hâkimler ve Sultanların Dışındaki Emirlerin Bir Kısmı.....	89
2.11. NEVVAB-I MALİKÜ'L-REKAB ŞAH SULTAN HÜSEYİN HALEF-İ EKBER NEVVAB-I TUBA AŞYAN ŞAH SÜLEYMAN	90
2.11.1. Afganların Haberinin İsfahan'a Ulaşması Üzerine Sipahsalar Hüsrev Han'ın Serdar Olarak Belirlenerek Kandahar'a Gönderilmesi, Hüsrev Han'ın Kandahar'da Yenildiği Haberinin İsfahan'a Ulaşması Zikri.....	91
2.11.2. Muhammed Zaman Kurçibaşının Kandehar'ı Ele Geçirmek Maksudıyla Hareket Edip Herat'a Gitmesi, Sadullah Afgan Abdali'nin Herat Gelmesi, Herat Kalesini Ele Geçirmesi, Herat'ta Muhammed Zaman'ın Öldürülmesinin Zikri	92
2.11.3. Serdar Feth Ali Han Türkmen'in Horasan'a Gelmesi ve Diğer Olayların Zikri	93
2.11.4. Feth Ali Han'ın Herat'a Gitmesi, Öldürülmesi ve Bahsi Edilen Seferden Geriye Kalan Kalıcı Olayların Zikri	94
2.11.5. Meşhed-i Mukaddesin Muhasara Edilmesi, Afganların Amaçlarına Ulaşamayıp Geri Dönmesi, Meşhed'in Sahibi Cenab-ı Mustetab-ı Ali bin Musa el- Rıza Alehisselam'ın Mucizesi	95
2.11.6. Safi Kulu Han Türkistanoğlu Horasan Serdarlığına Getirilmesi, Özbekler İle Savaş Ve Safi Kulu'nun Fethinin Zikri	95
2.11.7. Safi Kulu Han'ın Herat'a Girmesi ve Diğer Olaylar	96
2.11.8. Nevvab-ı Malik Reqab'ın Herat'ı ve Kandahar'ı Fethetmek Amacıyla İsfahan'dan Horasan'a Gitmek İçin Kazvin'e Gelmesi.....	97
2.11.9. Nevvab-ı Malik Reqab'ın Kazvin'den Tahran'a Hareket Etmesinin Zikri .	98
2.11.10. Nevvab-ı Malik Reqab'ın Tahran'a Girişi, Oradan İsfahan'a Gitmesi ve Diğer Olayların Zikri	99

2.11.11. Veziriazam Feth Ali Han Olayından Sonra Makamlarda Yapılan Değişiklikler ve Gerçekleşen Olayların Zikri.....	99
2.11.12. Şah'ın İsfahan'a Gelmesi, İsmail Han'ı Horasan'a Göndermesi ve Diğer Aşamaların Zikri.....	100
2.11.13. Mir Veys'in Oğlu Merdud Mahmut Afgan Gılcay'ın Darü'l-Eman Kirman'a gelmesi.....	101
2.11.14. Mahmut Merdudun İsfahan'a Gelmesi, Emirler İle Savaşı ve Emirlerin Yenilmesinin Zikri.....	102
2.11.15. İsfahan'ın Muhasara Edilmesinin zikri.....	103
2.11.16. Nevvab-ı Malik Reqab'ın Ferahâbâd'a gitmesi ve Mahmut Afgan'ı Şehre Getirmesinin Zikri.....	105
2.11.17. Mahmut Merdudun İsfahan'a Girmesinin Zikri	106
2.11.18. Emirlerin Silah Kuşanıp Mahmut'un Yanına Gitmesi Olayı ve Diğer Olayların Zikri	108
2.11.19. Nevvab-ı Malik Reqab'ın Şehadeti ve Diğer Olayların Zikri.....	109
2.12. NEVVAB-I GUFRAN MA'AB-I ŞAH TAHMASB-I SANİ HALEF EL-SIDK NEVVAB-I REQAB ŞAH SULTAN HÜSEYİN	111
2.12.1. Nevvab-ı Mirza'nın Kazvin'de Tahta Çıkması ve Kazvin'den Azerbaycan'a Gitmesinin Zikri.....	112
2.12.2. Şah Tahmasb'ın Azerbaycan'a Gitmesi ve O Seferde Gerçekleşen Olayların Zikri	113
2.12.3. Afganların Tahran'a Gelmesinin Zikri	114
2.12.4. Mazenderan Olayının Zikri.....	115
2.12.5. Melik Mahmut'un Horasan'a Gelmesi ve Diğer Olayların Zikri	117
2.12.6. Nadir Kulu Bey'in Geri Dönerek Merv-İ Şahıcan'dan Orduya Gelmesi ve Bazı Olayların Zikri	117
2.12.7. Meşhed-i Mukaddesin kuşatılması ve Hâce Rebî' olayının Zikri.....	118
2.12.8. Meşhed-i Mukaddesin Fethi ve Bazı Olayların Zikri	119
2.12.9. Bendeğan-ı Ekdas-ı Hümayun'un Habuşan'a Gitmesi ve Diğer Olayların Zikri	120
2.12.10. Bendegan-ı Ekdas'ın Meşhed-i Mukaddese Girmelerinden Sonra Meydana Gelen Olayların Zikri.....	121
2.12.11. Sebzevar olayı ve Meşhed-i Mukaddese Geri Dönülmesinin Zikri.....	122

2.12.12. Mazenderan'a Giriş ve Diğer Olayların Zikri.....	123
2.12.13. Akıbetsiz Afganların Semnan'dan Firar Etmelerinden Sonra İsfahan'a Girişleri, Nevvab-I Kurçibaşının Onları Takip Etmesinin Ardından İsfahan Bölgesinde Savaş Yapmaları Ve Diğer Olayların Zikri	124
2.12.14. Nevvab-ı Kurçibaşının Horasan'a Dönmesinden Sonra Nevvab-ı Kamyab Şah Tahmasb'ın Uğursuz Rumlar İle Savaşı ve Bazı Olayların Zikri.....	126
2.12.15. Kızılbaşların İsfahan'ın Hezârcerib Sarayı'nda Birleşip Nevvab-ı Şah Tahmasb-I Sani'yi Saltanattan Uzaklaştırmaları ve Nevvab-ı Muazzamu'l-İleyh Meşhedi Mukaddes'e Göndermesinin Zikri	129
2.13. NEVVAB-I ŞAH ABBAS-I SALİS	131
2.13.1. Mükerreren Nevvab-I İskender Şan'ın Bağdat'ta Yenilmesinden Sonra Hemedan'a Gelmesi, Ordu Tedariklerini Görüp İkinci Kez Bağdat'a Gitmesi, Kerkük'e Gitmesiyle Rumlar İle İkinci Savaşı, Rumları Yenmesi, Bağdat'ı Fethetmesi Ve Rum Seraskeri Topal'ın Öldürülmesi.....	133
2.14. GILCAY TAİFESİ MİR VEYS AFGAN GILCAYI	137
2.14.1. Mir Veys Madrudun Oğlu Mahmut Merdud	139
2.14.2. O Merdudun Babasının Aldığı Kandahar Vilayetinin Dışında, Kendisinin Yönetimine Aldığı Vilayetler	141
2.14.3. Mir Veys Mel'unun Yeğeni Eşref Şah Afgan	141
2.15. AHMET HAN BİN MİRZA EBU'L KASIM BİN MİRZA DAVUT MÜTEVELLİ SERKAR-I ASTANE-İ MUKADDES	143
2.15.1. İsfahan'dan Sahtekarlık Yaparak Şehirde Kaçan Şehzade Safi Mirza, Safevi Evlatlarından Şah Sultan Hüseyin'in Oğludur	143
2.16. MEŞHED OLAYI... MUHAMMED EMİN AĞA VE MUHAMMED TAKİ AĞA KELAVEND	144
2.16.1. Muhammed Baba Kudreti.....	145
2.16.2. Keyân Padişahlarının Evlatlarından Kirman Naibi Olan Melik Hüseyin Han'ın Biraderi Melik Mahmut Sistani	147
2.17. MUHASARA GÜNLERİNDE ÖLMÜŞ VE ÖLDÜRÜLMÜŞLER HAKKINDA	154
SONUÇ	155

KAYNAKÇA.....	156
ÖZGEÇMİŞ	159
EKLER.....	160

ESER VE MÜELLİFİNE DAİR

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. Zübdetü't Tevârîh ve Konusu

Tarihin özü veya tarihten seçmeler anlamına gelen Zübdetü't Tevârîh, Muhammed Muhsin bin Muhammed Kerim tarafından kaleme alınmıştır. Fars ve Arap tarih yazıcılığı geleneğine ait bir türdür. Yazarın deyimiyle, “ Zübdetü't Tevârîh, peygamberlerin nesebini ve durumunu, padişahlar ile sultanların vasilerini, Hazreti Hayru'l-beşer Adem Alehisselamdan, yazarın yaşadığı güne kadar yaşanmış olayları anlatmaktadır.”

Muhammed Muhsin, eserini Nadir Şah zamanında kaleme almıştır. Nadir Şah'ın veliahtı Rıza Kulu Mirza'nın fermanı ile yazdığını belirtmektedir. Eserin içeriği şöyledir: Peygamberler tarihi, Şia İmamlarının tarihi, Emevi ve Abbasi tarihi, İslam öncesi İran padişahları ve sultanları, Pişdâdiyan, Keyâniyan, Sasanîler, İslam sonrası İran'da kurulan küçük devletler, Tahirîler, Saffarîler, Samanîler, Gazneliler, Büveyhoğulları, Selçuklular, Harzemşahlar, Fars, Azerbaycan ve Irak Atabeyleri, Karahitaylar, İsmailîler, Moğollar, Timurlar, Çobaniler, Muzafferiler, Kertler, Serbederân, Akkoyunlu ve Karakoyunlu hakkında kısaca bilgi verir. Zübdetü't Tevârîh'in Safeviler kısmı ise ayrıntılı olarak anlatılmaktadır. Yazarın Şah Sultan Hüseyin, Şah Tahmasb, III. Abbas ve Nadir Şah hakkında yazmış olduğu bilgiler birinci elden kaynaktır. Çünkü yazar bu dönemlerde bizzat gördüklerini ve duyduklarını aktarmıştır.

Muhammed Muhsin eserinde, Safevi Tarikatının soyunu oniki imama dayandığını yazarak, Şeyh Safiyüddin İshak'a kadar olan şecereyi vermektedir. Daha sonra Safevi şahlarının hayatlarını, başlıklar halinde anlatmaktadır. Safevi şahlarını anlattığı bölümün sonunda ise Mogan çölünde Nadir Şah'ın, devletin başına nasıl geçtiğini ve Safevi hanedanının nasıl sona erdiğini, detaylarıyla açıklamaktadır. Eserde sık sık tarihi şahısları açıklayıcı cümleler ile tanıtmaktadır. Buna ek olarak Safevi döneminde, boyların yaşamış olduğu bölgeleri, Safevi devlet teşkilatında ki görevleri ve görev yerlerini, başlıklar altında vermiştir. Eserine eklediği bölümde Gılcay ve Abdali taifeleri faaliyetleri hakkında bilgiler vererek bu taifelerin, Herat ve Kandahar'da ki faaliyetlerini anlatmıştır. Bilahare, son bölümde ise İsfahan muhasara günlerinde gerçekleşen olaylar, ölümler ile birlikte diğer bölgelerdeki can kayıplarını, Ermenilerin

yaşadığı yerler, Afrika ve Hz. İsa'nın havarileri hakkında bilgiler vererek eserini sonlandırmaktadır.

1.2. Zübdetü't Tevârîh'in Yazarı: Muhammed Muhsin Müstevfi

Umumi dünya tarihi olan Zübdetü't Tevârîh'in yazarı, Muhammed Muhsin Müstevfi'dir. Yazarın hayatı hakkında elimizde mevcut bilgiler çok az bulunmaktadır. Mevcut bilgiler ise genellikle yazarın, eserinde kendi hakkında vermiş olduğu bilgilerden oluşmaktadır. Muhammed Muhsin'in doğum ve ölüm tarihi hakkında elimizde kesin bilgi bulunmasa da yazar, eserin giriş bölümünde Muhammed Kerim Kazvini'nin oğlu olduğunu yazmaktadır. Muhammed Muhsin'in eserinden, çok iyi bir eğitim aldığı anlaşılmaktadır. Yazarın divan görevlerinden çok tarihçi kimliği ile şöhret kazanmıştır. Eserini yazdığı dönemde gerek Safevilerin kuruluşu gerekse kuruluşundan sonraki dönemler hakkında, 50'nin üzerinde Safevi tarihi kitabı olması ona kolaylık sağlamıştır. Yazar, eserinde kronolojik sıralamaya riayet etmiş olup her bölümü başlıklar halinde yazmıştır. Yazarın asker, tophane, savaşlarda kayıplar hakkında, kesin sayılar vermiştir. Ancak bu sayılar daima abartılıdır. Bir savaş zamanında Safevi tarafının asker sayısını ve kayıplarını daima daha az gösterip karşı tarafın askerini ve kayıplarını, Safevi ordusunun birkaç misli olduğunu yazmaktadır.

Yazar, Şah I. Abbas dönemi Müstevfi el-Memaliklerini anlattığı kısımda, I. Şah Tahmasb'ın Müstevfi el Memalik'i İskender Bey Münşi'nin¹ soyundan geldiğini söylemektedir. Bu durumu eserinde “ *Hoca Kasım Siyak ilminde ve hesap konusunda adeletiyle eşsiz bir zattu. Çok fazla iyiliksever biri olup Nevvab-ı Eşref'in itimat ettiği ve bu eserin yazarının, soyunun dayandığı sayılı kişilerdendir.*”² demektedir.

Muhammed Muhsin, Defterhane-i Hümayun da çalışan Hoca Kasım'ın damadı ve oğlundan bahseder. Tezkire-i Safeviye-i Kirman adlı eserde “ *Mevcut Müstevfi el-Memalik olan Mirza Sadık'ın oğlu Muhammed Kerimdir.*” şeklinde yazmaktadır.³ Muhtemelen burada bahsi edilen Muhammed Kerim, yazarın babasıdır. Yine aynı eserde, Şah Tahmasb Hüseyin'in saltanatın başlangıç yıllarında, tahta geçme merasimi

¹ Hoca Kasım'ın torunu İskender Bey Mirza Said, Hoca Kasım'ı Şah Abbas'ın sonuncu Şah Safi'nin ise ilk Müstevfi el-Memalik'i olarak tanıtır. İskender Bey Türkmen, Alem Ara-i Abbasi, giriş ve listeleme İrec Afşar, Emir kebir, Tahran hicri güneş yılı 1340, I. Cilt sayfa 162.

² Sayfa 96, Muhammed Muhsin Müstevfi, *Zübdetü't Tevârîh*, düz. Behruz Guderzi, Tahran, 1375, s. 11.

³Mir Muhammed Said, Tezkire-i Safeviye-i Kirman, düzenleyen Muhammed İbrahim Bastani Parizi, Alem yayınları, Tahran, h.ş. 1339 sayfa 63, Behruz Guderzi, a.g.e. s. 11.

boyunca, şahın elinden hilatler ve ahkâmlar alan emirler, vezirlikler makam sahiplerine verilirken Lahican veziriğinin ona verildiğinden bahsetmektedir.⁴ Elbette aynı kitapta Mirza Muhsin Müstevfî'den bahsetmeye devam eder ve 311. sayfasında Kirman komutanı olduğunu yazar. Ancak anlatılanın aksine, Lahican veziri Muhammed Kerim Muhammed Müstevfî'nin babası olabilir. Ancak Mirza Muhsin Müstevfî, bahsi edilen yazar ile ilişkili olmayabilir. Çünkü Mirza Muhsin hakkında verilen tarih, Şah Süleyman Safevi zamanı olan 1663 yılıdır.⁵

Muhammed Muhsin'in 1720 yılından önceye kadar, Meşhed Mescid-i Cami Nazırı Muhammed Ağa Hâce'nin hizmetinde bulunmaktaydı⁶. Meşhed Mescid-i Cami Nazırı Muhammed Ağa Hâce hakkında "*Feth Ali Han'ın malını, divan yüzbaşısı müsadere ederek, Meşhed-i Mukaddes'te bulunan Mescid-i Cami Nazırı Ahmet Ağa'yı çağırılıp, ona verdiler. Onun hizmetinde kısa sürede işler düzene girdi.*"⁷ şeklinde bahsetmektedir. Zübdetü't Tevârîh yazarı, Meşhed'te Şah Sultan Hüseyin'in mali desteği ile sarayda bulunmaktaydı. 1720 yılında Şah Sultan Hüseyin İsfahan'dan Kandahar ve Herat'ı fethetmek üzere hareket ettiği zaman, Tahran'ın Süleymanâbâd bağında ordu ile konakladığında, saray halkının ihtilafı üzerine Feth Ali Han Dağıstani, İtimadü'd-devle görevinden azledilmesi ile sonuçlanmıştı. Bunun sonucunda Feth Ali Han'ın taraftarları da görevden alındı. Böylece Ahmet Ağa, görevden alınarak Şiraz'a sürgün edilince, onun yerine Meşhed Mescid-i Cami Hâce Nazırı olan Muhammed Ağa'yı getirmişlerdir. Bu tarihte Muhammed Muhsin, Muhammed Ağa'nın hizmetinde saraya girip, Vezaret-i Serkar-ı Divan'da mensupların kayıtlarından sorumlu olmuştur. Oradan İsfahan'a dönen Sultan Hüseyin'in ordusu ile İsfahan'a gitti.⁸ Böylelikle İsfahan'a giden Muhammed Muhsin, İsfahan'ın kuşatma günlerinde şehirde bulunmaktaydı. Eserinde anlattığına göre, saray tarafından ona verilen görev sonucunda, evlerde ve ambarlarda mevcut erzakları aramıştır. Muhasara günlerinde erzak kıtlığının ne kadar çok arttığını, paranın ne kadar kıymetsiz olduğu ve İsfahan halkının serveti hakkında şöyle bilgi vermektedir:

⁴ Behruz Guderzi, a.g.e. s 18.

⁵ Behruz Guderzi, a.g.e. s. 19.

⁶ Altan Çetin, Kaan Dilek, Safevî Dönemi İran Tarihi (Safevî Tarihinin Kaynakları), Kadim Yayınları, 2011, s 70.

⁷ Sayfa 118.

⁸ Behrûz Guderzi, a.g.e. s 19, Cihanbahş Sevakıb, Safevi dönemi tarih yazıcılığı, kaynakları tanıma ve referanslar, Novid Şiraz yayınları Şiraz, 1339, s 323.

“Bu görev doğrultusunda Serkar-ı Şerife-i Hassa görevlilerinin olduğu bir grupla bir gün Meydan-ı Şah’ta değerli eşya satan bir adamın evine gittim. Yer altında kapıları samanlı çamur ile kapatılan, elbette yer altında buğday ve erzağı saklamak için kullanılan yerlerin ağızlarını harap ederek yer altına girdik. Her biri 100 Tebriz men’i veya daha fazla ağırlığında olan 14 çuval çık mahsenlerin üzerine çıkararak içlerini boşalttılar. Karanlık olur olmaz çuvalların içinde acaba buğday mı olacak? Un mu? Yoksa her ikisi mi? olacağı konusunda mülahazasında bulundular. Kale fethedildiği haberi verildiğinde bu çuvalların başına gittiler. Neşe ve sevinçle çuvalların ağızını açtıklarında, yeni Abbasi altınlarının ve yeni sikkelerin olduklarını gördüler. Nihayet üzüntü ve umutsuzlukla onların üzerini kapatarak dışarı çıktılar. Gariptir ki o evin sahibi bu kadar çok altını olmasına rağmen açıkltan öldü ve onu defnedecek kimse yoktu. Bu olayların en acayibi o kadar çok nakit para ve altın olmasına rağmen şahın hizmetindekilerden hiç biri kesinlikle o altınlara el sürüp kendisine almadılar. O fakirler ona teklifte bulunarak bir miktarını alınız ve dağıtınız dediyse de onların hepsi geri durup ve imtina ederek “ Altın ve gümüş ne işe yarıyor? Her birimiz de yüksek meblağda var. Onların hepsini bir men ölçüsünde erzağa veriyoruz.”⁹ şeklinde açıklar.

Muhammed Muhsin’in yazdıklarına göre, Nadir Şah ve Rıza Kulu Mirza’nın hizmetinde bulunmaktaydı. Serkar-ı Feyz-i Asar¹⁰ görevini Meşhed’te üstlenmiştir. Minorsky eserinde Serkar-ı Feyz-i Asar’ı görevinin saray görevlilerinden olduğunu belirtmektedir. Muhammed Muhsin’in ne zaman Nadir Şah’ın hizmetine girdiği bilinmediğini, Nadir Şah’ın hizmetine girdiğinde Hazinedar mı yoksa Müstevfî olarak mı göreve başladığı belirsiz olduğunu yazmaktadır.¹¹ Serkar-ı Feyz-i Asar, Safevi tarihi boyunca Astane-i İmam Rıza kuruluşunun bir parçası olmuş, burada hem Müstevfî makamı da mevcuttu. Muhammed Muhsin, Meşhed’e geri döndükten sonra Hazine-i İmam Rıza gibi önemli bir kuruluştaki görev elde etmiştir. Laurance Lockhart eserinde 1720 yılında Muhammed Muhsin Müstevfî-i Astane görevinde bulunuyorken İran’ın güçlü saltanat naibi Rıza Kulu Mirza’nın fermanı üzerine Zübdetü’t Tevârîh adlı eserini yazmaya başladığını yazmaktadır.¹² Behrûz Guderzi ise Muhammed Muhsin Kudisi’nin

⁹ Sayfa 125. Behruz Guderzi, a.g.e. s 17.

¹⁰ Serkar-ı Feyz Asar: Minorsky İsfahan Daru’s-saltanatının Ummalı’nın görev ve yetkileri bölümünde Serkar-ı Feyz Asar’ın vezir ve Müstevfîsinden bahsediyor. Minorsky’ye göre serkar-ı feyz asar çok teşrifatlı bir kurumdur. Bu kurum Sadr-ı Hassa’nın yetki alanındaydı. Safevi Devlet Teşkilatı adlı eserin 1357. nolu dipnotundan alınmıştır. Zülfîye Eliyeva, Safevi Devlet Teşkilatı, Tezkiretü’l-Mülük’e göre, (yayımlanmamış doktora tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Ankara, 2007.

¹¹ Minorsky, Safevi Hükümetinin İdare Kurumu, Tercüme: Mesut Recepneya, Emirkebir yayınları, Tahran, ş.h 1368, sayfa 147. Behruz Guderzi, a.g.e. s 13.

¹² Laurance Lockhart, Safevi Devletinin çöküşü, ter. İsmail Devletşahi, ilmi ve ferhengi yay. Tahran, h.ş. 1393, s 556. Behruz Guderzi, a.g.e. s 17 Cihanbahş, a.g.e. 321.

Nadirnâme adlı eserine dayanarak Muhammed Muhsin'in Nadir Şah'ın Hindistan seferi öncesinde elçi olarak Hindistan'a gönderildiğini söylemektedir.¹³

1.3. Zübdetü't Tevârîh'in Yazılış Tarihi

Zübdetü't Tevârîh, Tahran Üniversitesindeki fihriste, eserin 1741 yılına ait olduğunu yazmaktadır. Ancak mevcut olan nüshalarda bu tarih hakkında bilgi verilmemektedir. Muhammed Muhsin, Şah II. Tahmasb dönemini anlattığı kısımda “Bu eser yazıldığında Şah Tahmasb 36 yaşındaydı” demektedir. Şah II. Tahmasb'ın doğum tarihi 1704 tarihi olduğuna göre 1740 tarihine denk gelmektedir.

Muhammed Muhsin, muhtemelen Şah Tahmasb'ın öldürülmeden hemen önce eserini tamamlamıştır. Çünkü 1740 yılı aynı zamanda Şah II. Tahmasb ve oğlu III. Abbas, Nadir Şah'ın Oğlu Rıza Kulu Mirza tarafından verilen emir üzerine, Muhammed Hüseyin Han Kaçar tarafından öldürülme yılıdır.¹⁴ Ancak her ikisinin kesin öldürülme tarihi bilinmemektedir. Behruz Guderzi, Alem Ara-i Nadiri adlı esere dayanarak, Nadir Şah'ın Hindistan seferinde iken, Rıza Kulu Han'ın onların ölüm emirini verdiğini yazmaktadır. Buna sebep olarak ise sefer sırasında Nadir Şah'ın öldürüldüğü haberi şehre ulaşınca, karışıklık çıkmasından endişelenen Rıza Kulu Mirza, onların ölüm emrini verdiğini söylemektedir. Yine aynı esere dayanarak, Şah Tahmasb'ın öldürüldüğü haberi yayılması üzerine, Rıza Kulu Mirza'nın eşi aynı zamanda Şah Tahmasb'ın kız kardeşi, intihar etmiştir. Alem Ara-i Nadiri adı eserde, Rıza Kulu Mirza'nın eşinin, hicri 1151 / miladi 1739 yılının son gününde intihar ettiğine dair not düşmüştür.¹⁵

Nadir Şah'ın Hindistan'dan seferinden dönüş tarihi 1740 yılıdır. Ancak Muhammed Muhsin'in eserini tamamladığı yıla denk gelmesine rağmen Nadir Şah'ın, Hindistan seferleri hakkında herhangi bir bilgi vermemektedir. Sadece eserin giriş kısmında, Nadir Şah hakkında “Hindistan'ın Fatih” şeklinde bahsetmektedir. Buradan anlaşılacağı üzere Muhammed Muhsin, kitabını yazarken Meşhed'te bulunmakta ve Hindistan seferlerine katılmamıştı. Sadece Hindistan'ın fethedildiğini duyup, yazmıştı.

¹³ Behruz Guderzi, a.g.e. 26.

¹⁴ Cihat Aydoğmuşoğlu, Safevi Devlet Tarihi, gece kitaplığı, Ankara, 2014, s 129.

¹⁵ Behruz Guderzi s 22.

1.4. Zübdetü't Tevârîh'in Kaynakları

Zübdetü't Tevârîh'in, her bölümü farklı kaynaklardan alınmıştır. Buna ek olarak yazar, o dönem duyduklarını ve bizzat yaşayıp gördüğü olayları kaynak olarak kullanmaktadır. Muhammed Muhsin, peygamberler ile oniki imam tarihlerini islam tarihi kitaplarından, rivayetlerden ve o dönemin yazarlarından aktarmıştır. Bu bilgileri genellikle Muhammed Bakır Meclisi'nin Hayatû'l-Kulûb ve Hakkû'l-Yakîn adlı eserden nakletmiştir. Zübdetü't Tevârîh'te kullanılmış olan eserler ve yazarlar şöyledir: Vakıdî, Belazûri, Muhammed bin İshak, Zuhri, İbn Şehr âşûb, Ali bin İbrahim, Şeyh Tabersi, Şeyh Mufid, Kutb-i Ravendî, Cabir Ensârî, İbn Ebi'l-Hedid, Hilal bin Amr, İbn Tâvûs, İbn Bâbüye, İbn Kuluya, Ebu'l Selet Herevi, Seyit Murteza, Ahmet bin Muhammed Müstevfî, Muhammed Bin Asım Kûfî, Sahih-i Müslim, Sahih-i Buhari ve Sahih-i Tirmizi'dir.

Muhammed Muhsin eserinin giriş kısmında, İslam öncesi iran tarihini Ravzatü's Safa, Habibu's Siyer, Hülasatu'l-Hesab, Muntehabu't-Tevârîh, Tarihi Vassaf, Matlau'l-Sadeyn ve Mecmû'l-Bahreyn, Âlem Ârâyi Abbâsî'yi kaynak olarak kullanmıştır. Yazar Moğol devri İran tarihi için ise Zafername-i Şerefeddin Ali Yezdi, Nesebname-i Süleymani, Hamdullah Müstevfî'nin Tarih-i Güzide'si, Kadı Beyzavi'nin Nizamü't-Tevârîh'i ve Mersadu'l-İbâd adlı eserlerden faydalanmıştır.

Muhammed Muhsin Safevi tarihini yazarken kullandığı eserlerin ismini vermektedir. İsmi verdiği eserler şöyledir: İskender Bey Türkmen Alem Ara-i Abbasi, Hasan Rumlu Ahsenü't-Tevârîh, Yahya bin Abdüllatif Kazvini Lübbü't-Tevârîh'tir. Ancak Safevi tarihini anlatırken Şah Abbas ve Şah Safi zamanlarını genellikle duyduklarından ve o devrin bazı belgelerinden yararlanmıştır. Şah Sultan Hüseyin, Şah II. Tahmasb ve III. Abbas devrinin olaylarını ise bizzat kendisi gördüklerini anlatmıştır. Özellikle bu dönemler hakkında bazı mali, askeri ve devlet işlerinde kesin ayrıntılar ve kesin istatistikler vermektedir. Muhammed Muhsin'in Divan-ı Hassa-i Şerife görevinde bulunması ona istediği devlet belgelerine rahatlıkla ulaşma imkânı sağlamıştır.

1.5. Zübdetü't Tevârîh'in Nüshaları

Zübdetü't Tevârîh'in bu güne kadar farklı kütüphanelerde 8 nüshası kayıtlara geçmiştir. Bunlar Tahran, Meşhed ve Londra şehirlerindedir. Mevcut nüshalar şöyledir;

Tahran Üniversitesi Kütüphanesi Nüshası: Tahran Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde 15-B sayılı listede mevcuttur. Bu nüsha nestalik hattında yazılmış olup 12 bölümden oluşmaktadır. Siyah kapaklı olup 257 sayfadır. İçinde farklılıklar olmakla birlikte diğer nüshalara göre en az yanlış olan nüshadır. Behrun Guderzi Tahran nüshasını esas alarak Zübdetü't Tevârîh'i düzenlemiştir.

Astane-i Kuds Razavi Nüshası: Umumi 242 numara da olup Mirza Rıza Han Nayini tarafından kütüphaneye vakfedilmiştir. Nestalik hattında yazılmış olup 268 sayfadır. Diğer nüshalardan çok farklı olmakla birlikte yanlışları fazladır. Bu nüshanın yazılış tarihi bilinmemektedir.¹⁶

Milli Kütüphane Nüshası: Tahran Milli Kütüphanesinde 1266 / F numarada mevcut olan nüsha Muhammed Safi bin Abdulvahab Kazvini tarafından nestalik hattında 1840 yılında yazılmıştır. 156 sayfa olan eser 21*12 boyutlarında yazılmıştır.¹⁷ Tahran Üniversitesi Kütüphanesi nüshasından sonra en az yanlışların olduğu nüshadır.

Melik Kütüphanesi: Burada Muhammed Muhsin'in eserine ait iki nüsha mevcuttur. İkisinin arasında farklılıklar vardır. Bu nüshayı Şehabeddin Ali el-Hüseyni 1780 yılında yazmıştır. Kitabın bölüm düzeninde değişiklikler yapmışsa genel olarak içeriğini değiştirmemiştir. Kendine özgü bir düzenlemesi mevcut olup 2 bölüm 1 sonuçtan oluşur. Bölümler ise kendi arasından 4 ve 5 alt bölümden oluşur. Giriş kısmında yazarın ismini silip kendi ismini yazmıştır. Bu nüsha Melik Kütüphanesinde umumi 4307 numaralı eserdir. Nestalik hattında yazılmış olup 196 sayfadır.

Melik Kütüphanesinde bulunan bir diğer eser ise isim yanlışlığı ile Siyaku't-Tevarih ismi ile tanıtılmıştır. 18. yüzyılın sonuna doğru yazılan bu eser 268 sayfa ve kırmızı ciltlidir. Tahran Üniversitesi nüshasına çok benzemekte olup 4144 numarada listelenmiştir. Eseri yazanın belli olmayıp sonunda bir cifr ilmine ait cetvel eklenmiştir.

¹⁶ Ahmet Gülcin Mâani, Astane-i Kuds Razavi el yazmaları kitapları listesi, Meşhed Kütüphanesi, h.ş. 1364, c 7, s 116 – 117, Behruz Guderzi, a.g.e, s 24.

¹⁷ Seyit Abdullah Envar, Milli Kütüphane el yazması listesi, Tahran, 1351, c 3, s 330, Behruz Guderzi, a.g.e, s 26.

Britanya Müzesi Nüshası: Londra da bulunan Britanya Müzesi nüshası Or.3498 numarada bulunmaktadır. 256 sayfa alan nüsha 13*8 cm boyutlarındadır. Şekeste hattı ile yazılmıştır.¹⁸

Browne Nüshası: Bu eserin bir nüshası Edward Browne'nin şahsi kütüphanesinde mevcut iken şuan Cambridge Üniversitesinde'dir. Üniversitenin kütüphanesinde Browne listesinde mevcuttur. Lockhard'ın Farsçaya çevrilmiş olan "Safevi devletinin çöküşü" adlı eserde bu nüshayı sık sık kullanmıştır. Bu nüsha 258 sayfa olup 20*30 cm boyutlarındadır. Behruz Guderzi eserinde bir diğer nüshanın olduğunu ve Ahmet Gülçin Mâani'in Astane-i Kuds Razavi el yazmalarının listesinde kendi hattıyla başka bir nüshanın yazdığını söylemektedir. Ahmet Gülçin'in;

"Zübdetü't Tevârîh isimli bir kitap gördüm ki tezhip sanatında yazılmış olup Nadir Mirza Kaçar adına yazıldığını yazmaktaydı. Ancak Nadir Şah, Tahmasb Kulu Han isimin de Safevilere hizmet ettiği dönem olduğu bu nüsha da olayları 1144 (1731) yılına kadar anlatmaktaydı. Erkam-ı Şiyak'ı hem silinmişti. Bu nüshanın sahibi Meşhed'li Abbas Celiliyan Bazargan'dır" yazdığını aktarır.¹⁹

Sonuç olarak Zübdetü't Tevârîh'in farklı nüshaları olmasına rağmen çok iyi bir şekilde korunmuş bir eserdir. Behrûz Guderzi bütün bu nüshaları karşılaştırmalı olarak inceleyip düzenlemiştir. Nüshalar arasındaki mevcut farklılıkları ise eserde dipnotlar ile belirtilmiştir. Biz Behrûz Guderzi'nin çalışmasını esas alarak tercüme yaptık.

¹⁸ Behruz Guderzi, a.g.e, s 24. Cihanbahş Sevakıb, a.g.e. s 324.

¹⁹ Behruz Guderzi, a.g.e, s 24.

METNİN TERCÜMESİ

İKİNCİ BÖLÜM

2.1. MÜELLİFİN MUKADDİMESİ

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adı ve Yardımıyla

Zübdetü't Tevârîh, peygamberlerin nesebini, durumunu, padişahlar ile sultanların vasilerini, Hazreti Hayru'l-beşer Adem Alehisselamdan bu güne kadar yaşanan olayları anlatmaktadır. Hamd u sena kıyassız Allah'a, cüz-ü küllinin zabıtasını defterhane-i Alemlî ulviyenin yaratılışından en ufak zerre kadar onun kaleminin altındaki tedbirdedir. Yaratılan zamanın race-i evrak-ı siyak'ı, bütün insanların faaliyetlerine, amellerine ve ibadetlerine göre eserlerin eseri, onun takdirindedir. İnsanların saltanatının alın yazısı, Ferman ferma-i Padişahan-ı Kamkar ve selahattin-i namdar ve eşsiz güzellikte yaratılan her şey, mülkün maliki olan Allah'ın eseridir. Bütün yaratılan her şeyin sahibi, akıl, zeka, erbab-ı tahavil-i serkar-ı feh m u sefa ki sırları yaratan onun şahsında ve mührü tenevvürde yazılmıştır. Eğer tarihçiler tevârîh-i tafazilat-ı lemyezil'i, Müstevfî-i Defterhane-i Nefs'ul-Emr'de gece ve gündüz, insanların istekleri günlük yazılır ise hepsi fazlasıyla devirler ve asırlarca bariz defterlerini doldurup taşırır. Nusha-i Baki de ibadetler ile mükellef olanlar, devrin teklif kapılarını mülâhaza ederek, kulluğun hesap defterini elle yazdırıp onlara hayat vermiştir. Hakkı bilme halkasını, kulaklarına küpe olarak asarak onlara akıl vermiştir ki ayağını belirlenen sınırların dışına çıkarmasınlar.

Sözlerin uslubu ile malum makamın alameti, Müstevfî-i Memalik'in²⁰ kevn ü mekânda, diyarsız sakinlerde var olan eleştirileri, yokluk ve çeşit çeşit nimetlerin var olan pazarları ile yalnızca bütün kapıların ilk harfinin altında, müşerrefi büyütat-ı Serkar-ı, yüce Allah'ın inayetiyle “Ey kendilerinin aleyhine aşırı giden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin.”²¹ “Mal ve çocuklar dünya hayatının ziynetidir (süsüdür). Bâki olan salih ameller (nefsi ıslah edici ameller), sevap olarak kalacaktır.”²² ayetiyle uyarmaktadır. Aynı şekilde yüce alem de Keşiknüvisan ve bar-ı

²⁰ Müstevfî el-Memalik: İslam devletlerinde mali işler ile ilgili divanın başkanı ve ona bağlı bazı memurluklar için kullanılan bir terimdir. Sözlükte “Hakkın ödenmesini isteyen kimse” anlamına gelmektedir. Detaylı bilgi için, Abbas Sabbağ, Nebi Bozkurt, “Müstevfî” *TDVİA*, cilt 32, sayfa 147 – 148, 2006, İstanbul

²¹ Kur'an-ı Kerim, Sure XXXIX, Ayet LIII.

²² Kur'an-ı Kerim, Sure XVIII, Ayet XLVI.

kebbarda Pişkeşnuvisan veya her gece Kıyam-ı Dergâh-ı Samedi de her gün ebedi nimetlerin şükürünü mahlukun alın yazısında, zabıtnüvis kalemi ile “ (deki) Şu dünyada iyilikler ver bize, ahirette de ve şüphesiz ki biz sana yöneldik.”²³ Böylece kulluk şartını verip “ Ben cinleri ve insanları ancak bana kulluk etsinler diye yarattım. ”²⁴ buyurdu. Yüce fermanında kaydedilmiş tovcihnüvis’i, yüce molla ve her şeye yeterli olan yedi semanın defterlerinin nazırı, “ Yeryüzünde bulunan her canlı yok olacaktır. ”²⁵ sözünü söyleyip her varlığa “ Bu dünya hayatı, aldatıcı metadan başka bir şey değildir. ”²⁶ söylemekte ve herşeyin boş olduğuna işaret etmektedir. “ Dünya özeti müminin zindanı, kafirin ise cennetidir. Delalet ediyorlar ki cennete kondular. Ama insanlar cenneti dünyada arıyorlar.”²⁷ “ Fakat onu ebediyen bulamayacaklardır. Çünkü orası rahattır. ”²⁸ kelimasını üzerine ekleyerek, muhabbeti açıklamıştır. Bizleri yaratan yüce Allah, hesap defterini “ Alış verişin dostluğun ve şefaatin olmadığı gün gelmeden evvel verdiğim rızıklardan infak edin (Allah için harcayın)²⁹ ve “ o halde insanlar arasında adaletle hükmedin ”³⁰ ki sayıların ve asırların mührü ile “ bütün bunları seçtik ve bunlar dosdoğru bir yola iletilmiş ”³¹ olsun. “ Dünya nimetlerini inkâr edenlere gelince, onlara dünyada da, ahirette de şiddetli bir şekilde azap ”³² “ hesap görülecek güne kadar”³³ ulaşacaktır. Yaptıklarımızın hesabı verilecektir. Dünyada yaptıklarımız, ikinci dünyamızda ” artık onların peşini bırakın çünkü onlar pistir.”³⁴ denilecektir.

“ (Sakın ona bir kötülük dokundurmayın) yoksa büyük bir günün azabı sizi yakalar. ”³⁵ Meleklerin öğrettiği şiddetle belirledi, itiraz etmeyiniz. Nefsin isyanlarının göstergesi heveslerine uyması, “ iman edenler, hicret edenler, Allah yolunda cihat edenler ”³⁶ ortadan kaldırıp bertaraf ederler. “ Kim Allah’a karşı gelmekten sakınırsa,

²³ Kur’an-ı Kerim, Sure VII, Ayet CLVI.

²⁴ Kur’an-ı Kerim, Sure LI, Ayet LVI.

²⁵ Kur’an-ı Kerim, Sure LV, Ayet XXVI.

²⁶ Kur’an-ı Kerim, Sure III, Ayet CLXXXV.

²⁷ Hadis-i Nebevi

²⁸ Hadis-i Kutsi

²⁹ Kur’an-ı Kerim, Sure II, Ayet CCLIV.

³⁰ Kur’an-ı Kerim, Sure XXXVIII, Ayet XXVI.

³¹ Kur’an-ı Kerim, Sure VI, Ayet LXXXVII.

³² Kur’an-ı Kerim, Sure III, Ayet LVI.

³³ Kur’an-ı Kerim, Sure XIV, Ayet XLI.

³⁴ Kur’an-ı Kerim, Sure IX, Ayet XCVII.

³⁵ Kur’an-ı Kerim, Sure XXVI, Ayet CLVI.

³⁶ Kur’an-ı Kerim, Sure II, Ayet CCXVIII.

Allah ona bir çıkış yolu açar. ”³⁷ Mutluluk, yaşamın hasılatı ve temiz dinin kırmızı gülü olan Muhammed, yeni açmış güzel renkli goncadır. Caferi milleti, her zaman gül bahçesinde en iyi takva ile “ Allah’a karşı gelmekten sakındılar.”³⁸ “ Eli sıkı olmayın. ”³⁹ Ayrıca kazandıklarınızın karşılığı olarak, sabah meltem rüzgârı ile “ sabah akşam Rabbinin adını anarak”⁴⁰ mutluluk ve tebessüm ile her yer yemyeşil olsun ki hüznün zararlarından Allah korusun. Çünkü “Allah, kimi saptırırsa artık onu doğru yola iletecek kimse yoktur.”⁴¹ Birleştirilmiş avcı eldivenleri gibi boş elleriniz ile hayallerin arasında boş faaliyetlere belinizi yaslamayın. Arzu pençesi ile temiz yüzleri tırmalamayın. Ur kekliğin⁴² itaat ve ibadetleri, uğursuz baykuşun arzusu ve açgözlülüğü size ulaşmasın. “ Kendinizi ve ailenizi (ateşten) koruyunuz.”⁴³

Boş yalnızlıktan ve çokluğun boş ricalarından uzak olun. Gece karanlığının aldatmasından, kalbin bilinçli teçhizatı ile yüce kulluk kemendinin ahı, sabah bilincine vermiştir. Damak gafleti, baştan ayağa kulluk ile ne alakası var. Karakuşun, şeytani vesveselerini alarak fayda vermeyen âlemin avcı mekânında, emir şikârın yardımı ile kurtulma düşüncesi, Aksunguru uçurtmaktadır. El çekeceği Lâçin kuşu gibi kendi sınırlarınızda kalmayın. Kendi av mekânınız da “ Onu tutun, sonrada onu bağlayın.”⁴⁴ Su kuşu, başını suyun altına daldırıldığında boğulmaz. Nimetlerin avı ile birleşmesi, bağışladığı çeşitli nimetleri ile “Allah’ın size verdiği nimetlerin hatırlayın.”⁴⁵ “ Ve Allah’ın üzerinizde ki nimetlerini ”⁴⁶ unutmayıp “Allah’ı çokça zikredin.”⁴⁷ “Bunları Allah’ın rızasını kazanmak için yapın.”⁴⁸ Allah için yapılan helva ve çeşni-i nebatlar, birilerinin hakkını gözeterek yapılması ile “Rabbinin nimetini minnet ve şükranla anlat.”⁴⁹ Yoksa “ tadın yakıcı cehennem azabını,”⁵⁰ güzellikler kalmadı diyeceklerdir.

³⁷ Kur’an-ı Kerim, Sure LXV, Ayet II.

³⁸ Kur’an-ı Kerim, Sure III, Ayet L.

³⁹ Kur’an-ı Kerim, Sure XVII, Ayet XXIX.

⁴⁰ Kur’an-ı Kerim, Sure LXXVI, Ayet XXV.

⁴¹ Kur’an-ı Kerim, Sure VII, Ayet CLXXXVI.

⁴² Hazar kekliği

⁴³ Kur’an-ı Kerim, Sure LXVI, Ayet VI.

⁴⁴ Kur’an-ı Kerim, Sure LXIX, Ayet XX.

⁴⁵ Kur’an-ı Kerim, Sure II, Ayet XL.

⁴⁶ Kur’an-ı Kerim, Sure II, Ayet CCXXXI.

⁴⁷ Kur’an-ı Kerim, Sure XXVI, Ayet CCXXVII.

⁴⁸ Kur’an-ı Kerim, Sure IV, Ayet CXIV.

⁴⁹ Kur’an-ı Kerim, Sure XCIII, Ayet XI.

⁵⁰ Melekler yüzlerine ve arkalarına vurarak ve “ tadın yakıcı cehennem azabını” (diyerek) o kafirlerin canlarını alırken onları bir görseydin. Kur’an-ı Kerim, Sure VIII, Ayet L.

Böylece güzel işler yapmakla meşgul olun. “ Elden giden o şey mazidir. Gelecek olan o şey nerede? Kalk ve iki yokluk arasındaki fırsatı anla, idrak et.”⁵¹ Sadece kendi halini, geçmiş günlerde yaptığın hastalık dışı inkârların ispatını onların akıllarından, Allah’ın makul olan emirleri dışında yapılan faaliyetlerin sonsuz azabına uğramamak için kendi bilinmezliklerini, bilinen isteklerimizin yolundan çaba sarf etmeliyiz. Bunun sonucu olarak “Cennetime gir”⁵² denilecektir. Kendi yeteneğimiz de yaptığımız hazırlıklar övünç hilati olarak verilip “ ince ipekten ve parlak atlastan giyerek karşılıklı oturacaklardır.”⁵³

Kur’an-ı kerimin sözlerinin manasının dile getirilmesi, hadisler ile peygamber efendimizin hidayet eserlerinin anlatılması, boş dünya amelleriniz ve siyaset ile değerlendirmemeniz içindir. Yaptığımız iyilikler, günlük defterinizde fani dünyanın lezzeti bir fayda sağlamayacağı için uzak durulmalıdır. Başlangıçtan sona kadar aynı zamanda yokluk ile bozuklukların düzeltilmesi, gizlenen serapların rahatlık ve zorluklar, muhabbet veya düşmanlık ile ilişkilidir. Umutsuzluk söylemleri, azametli tarla gülünün zilleti, devletin dikenli gülünün zorluğu ile attığı güzel adımlar, bazen üzüntü verici zehirlerdir. Salih niyet, acı sonuçlarıyla aldatan dünya, kendi amellerimizin sonucunda “ artık kimin tartıları ağır gelirse, işte o razı olduğu bir yaşayış içerisinde.”⁵⁴

Her zaman güzel dinin yolundan ve peygamberlerin efendisinin yolu, gözle görüp benimsenmelidir. İtaat ışığının kurallarını, ibadet, dua ve takva nuru ile aydınlatır. İnsan şerefli bir varlık olduğu için sedef döneminde inci tanesi olmuştur. Sonunda feleğin nurunu “ şüphesiz biz sana verdik.”⁵⁵ Her şeyin üzerinde “ Biz insanoğlunu şerefli, kıldık.”⁵⁶ Daha sonra her yerde “Andolsun ki biz onu dünyada seçkin kıldık.”⁵⁷ “ derken daha da yaklaştı. O kadar ki (birleştirilmiş) iki yay aralığı kadar, hatta daha da yakın oldu.”⁵⁸ Gaybın ve âlemin ferman buyuranın şahitliği ile buyurup, her şeyden haberdar olan sadece yüce Allah’tır. Dünya erbabı, şüphesiz mevcut zamanın ve yaşın

⁵¹ Arapça şiir

⁵² Kur’an-ı Kerim, Sure LXXXIX, Ayet XXX.

⁵³ Kur’an-ı Kerim, Sure XLIV, Ayet LIII.

⁵⁴ Kur’an-ı Kerim, Sure CI, Ayet VI – VII.

⁵⁵ “ şüphesiz biz sana kevseri verdik “Kur’an-ı Kerim Sure CVIII, Ayet I, Ancak eserde “Kevser” yazmamaktadır.

⁵⁶ Kur’an-ı Kerim, Sure XVII, Ayet LXX.

⁵⁷ Kur’an-ı Kerim, Sure II, Ayet LXXX.

⁵⁸ Kur’an-ı Kerim, Sure LIII, Ayet VIII – IX.

özetidir. “şüphesiz ben, size gönderilmiş güvenilir bir peygamberim.”⁵⁹ “Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.”⁶⁰ O peygamber en güzel sözleri okur. “ O nefis arzusu ile konuşmaz.”⁶¹ Gülistanın bin destanı “ onun (size okuduğu) Kur’an ancak kendisine bildirilen bir vahiydir.”⁶²

O peygamber, yıldızların en parlak yıldızı gibi olup “ güneşe ve onun aydınlığına andolsun,”⁶³ “ (ortalığı) bürüdüğü zaman geceye Andolsun ”⁶⁴ âlemin en parlak yıldızı “ battığı zaman yıldızlara andolsun ”⁶⁵ güneşin “ en yüksek ufukta iken doğruldu.”⁶⁶ “Kur’an’ı ona üstün güçlere sahip, muhteşem görünümlü Cebrail öğretti.”⁶⁷ Şifa veren dermangâhta ve geçici dünyada biriktirdiğiniz günahlar, baki Ahiret âlemi, yani peygamberlerin sonuncusu, seçilmişlerin serveri, Muhammed Mustafa (salat ve selam onun ve ailesinin üzerine olsun) ancak Hak'tan takva öğrendi. Kendi arasını, Kahlan (toparlak çiçekli bir bitki) ilacı ile ilaçlamasıyla " Rabbinizin size verdiği akla mukayyet olmanız gerekmez miydi? " Rengârenge muhabbet ve ihlas yakutları olan ailesi, temiz evlatları, hülafa-i raşidin ile seçilmiş sahabelerdir. Şeceresinin temiz dallarından " andolsun ki Allah, o müminlerden razı oldu.”⁶⁸

Dünyanın kutbu olan peygamber efendimize kendi gününe kadar geçmiş olaylar ile gece gündüz bilinen ve bilinmeyen tarih, onun kulağına söylemeleri ile öğrenmiştir. Kulluk meyvesinin ağacı ile ışık saçan bir gül olan Caferi milleti, gül bahçesinde “ Hiç, mümin olup iman eden kimse ile fâsik olan bir olur mu?”⁶⁹

Peygamberin gelişi, insanlar için bir hayat suyuydu. “Elbette içinizden, fetihten önce harcayan ile fetihlerden sonra Allah için harcayıp savaşanlar, eşit değildir.”⁷⁰ Baharın esen rüzgârın da “ cehennem ehli ile cennet ehli, bir olmaz. Cennetlikler kurtuluşa erenlerin ta kendisidir.”⁷¹ Ayet-i kerimesi i o devirde herkesi uyarmıştır. Ele

⁵⁹ Kur’an-ı Kerim, Sure XXVI, Ayet CXXV.

⁶⁰ Kur’an-ı Kerim, Sure XXI, Ayet CVII.

⁶¹ Kur’an-ı Kerim, Sure LIII, Ayet III.

⁶² Kur’an-ı Kerim, Sure LIII, Ayet IV.

⁶³ Kur’an-ı Kerim, Sure XCI, Ayet I.

⁶⁴ Kur’an-ı Kerim, Sure XCII, Ayet I.

⁶⁵ Kur’an-ı Kerim, Sure LIII, Ayet I.

⁶⁶ Kur’an-ı Kerim, Sure LIII, Ayet VII.

⁶⁷ Kur’an-ı Kerim, Sure LIII, Ayet V.

⁶⁸ Kur’an-ı Kerim, Sure XLVIII, Ayet XLVIII.

⁶⁹ Kur’an-ı Kerim, Sure XXXII, Ayet XVIII.

⁷⁰ Kur’an-ı Kerim, Sure LVII, Ayet X.

⁷¹ Kur’an-ı Kerim, Sure LIX, Ayet XX.

geçen her şeyin özeti, temenniler ve diller, peygamber efendimiz hakkında konuşulduğunda, güzel olan her şey dillere dökülür.

Bu kısımları yazarken Şevar-i Şeray-i Nehayi, Ravzatu's Safa-i Cenani, Habibu's Siyer-i Meânî, Hülasa-i Hesab-ı Vicdani, Rumuz-u Hamza-i Remzedani, Telhis-i Muhtesar-ı Beyânî, Muntehabu't Tevârîh'i Hakanî'den, zamanın hikmet ilmi, kanunlar ve olaylar seçilmiştir. Bizleri asıl menzilimize götürdükleri vakit, cennetin kapısında bizlerden istedikleri vasıflara “ benim ahdime (imamlık ve önderlik rahmetime, senin zürriyetinden olan) zalimler nail olamaz.”⁷²

“Allah sadece sizden günahları gidermek ve sizi tertemiz temizlemek istiyor.”⁷³ ayetinin işaret ettiği açıklamada, bahar mevsimlerinde “ arza salih kullarımızın varis olacağını, yazdık.”⁷⁴ denilmektedir.

Eski zamanın ve günlerin köşelerinde, Âlem aranın yorumu “ biz ise istiyorduk ki yeryüzünde ezilmekte olanlara lütufta bulunalım. onları önderler yapalım ve onları varisler kılalım.”⁷⁵ idi. Şüphesiz terk edilen şeylerin aksine fikirsel bozukluklar, derinlemesine tahkik edilerek Rabban irşadı ve Süphan'ın hidayetinin cevher iddiası ile Allah'ın ulu takdiri, güzel düşünceler ile hayret verici bir kokuya dönüşür.

Dinin şahitliği; yakın yüzleri güzelleştirir, güzellikler buyurur, kendi durumunun farkına varması ile marifet ilmini araştırarak, Allah'ın kulluğunda büyük arifleri, yüce mezhebin ve dinin durumunu bilmektir. “Dünya hayatından razı olunup onunla yetinerek tatmin olan kimseler ve ayetlerden gafil olanlar var ya, işte onların günahları yüzünden varacakları yer ateştir.”⁷⁶ ayeti kerimenin ifade etmesiyle insanları uyarmaktadır.

Gaflet defterinin arkasından yeniden gaflete düşmeyin. Bizim, alın yazımızın üstünde “ sizin yanınızda olan tükenir, Allah katında olan ise kalıcıdır.”⁷⁷ Yazmaktadır. Yapılan iyiliklerin ve güzelliklerin merhamet eseri, sonucunda “ muhakkak ki Allah, Muhsinlerin ecrini zayi etmez.”⁷⁸ Her işin başında “ muhakkak ki ebrar olanlar, elbette

⁷² Kur'an-ı Kerim, Sure II, Ayet CXXIV.

⁷³ Kur'an-ı Kerim, Sure XXXIII, Ayet XXXIII.

⁷⁴ Kur'an-ı Kerim, Sure XXI, Ayet CV.

⁷⁵ Kur'an-ı Kerim, Sure XXVIII, Ayet V.

⁷⁶ Kur'an-ı Kerim, Sure X, Ayet VII.

⁷⁷ Kur'an-ı Kerim, Sure XVI, Ayet XCVI.

⁷⁸ Kur'an-ı Kerim, Sure IX, Ayet CXX.

nimetler içindedir.”⁷⁹ şeklinde söylenilerek, kendi güzelliklerini şüphe cevabı ile kendi özetini yazanlara “Rabbiniz, Bana dua edin duanıza cevap vereyim.”⁸⁰ dedi. “ Rabbimize yalvararak ve gizlice dua edin ”⁸¹ ki duanız kabul olunsun. Kendi durumunuzu aynanızdan hikâyelerde, olaylarda, peygamberlerin ve onların vasilerinin faaliyetlerinde, padişahların ve sultanların hallerini tahkik ederek ulaşabilir, ibret alabilirsiniz. Doğrudan hayatımızda başlarımızdan geçenler, bizlerde bilinç uyandırır. Her biri, yüce kaderin takdirinde aşamalı olarak gerçekleşmekte ve itaat çerçevesinde yüce makama terfi edilmiştir. Mevcut varlıkların ibadeti, zulüm ve eziyetleri ile ortadan kaldırarak layık olanları vücuda getirir. “İşte bu Allah’ın fazlıdır. Onu dilediğine verir. Ve Allah büyük fazl sahibidir.”⁸²

Ama sonra, büyük ariflerin arz edilmiş kalbe giren hitabı, söz ile yükseltilmiş parlak güneşin sırrı, eski ve yeni haberdarların etkisine sahiptir ki;

Ahtında devlet-i padişah
Cem-i encam sipah-ı felek-i bargâh

Nemek sude-i Astone-i Rıza
Hazır olan şah-ı din-i murteza

Özgürlük altını İran zemin
Oldu Afşarın elinde dost-u din

Verdiği vakit keremi sayısız
Oldu yüzünde Hakkın lütfu aşikâr

Azap vakti kahhar ve cebbar
Oldu Kahhar-ı Rabbin heykeli

Gökyüzü çıkınca dışarı örter, onun okuyla
Yere düşer zalimin inadı, muhalefeti

Zerre olur savaşanında
Olur kafesinde bir aslan

Savaş gününde katliam elbisesini giydiğinde
Nadir bir aslan olur renginde

⁷⁹ Kur’an-ı Kerim, Sure LXXXII, Ayet XIII.

⁸⁰ Kur’an-ı Kerim, Sure XL, Ayet LX.

⁸¹ Kur’an-ı Kerim, Sure VI, Ayet LV.

⁸² Kur’an-ı Kerim, Sure LVII, Ayet XXI.

Başına taktığında miğferi
Sanırsın bulut altında bir dağ

O yiğit sırtına kalkanı attığında
Aslan üzerinde güneş resmedilmiş gibi olur

O gök misli yiğit mızrağı eline alınca
Güneşin üstünde Kehkeşan çizilmiş gibi olur

O görkemli yiğit kalkanı başına çekince
Dağın üzerine yansımış bulut gölgesi gibidir

Çekince savaş günü alemini
Gökler yırtar kendiliğinden karnını

İran şehinşahi, zamanın hıdivi
Bağışlar Hindistan tacını

Onu övmek için ne desem
Olur satveti, şevketi fazla ondan

Onun vasfında yok kimsenin diyecek sözü
Kimse kimse koyamaz nokta onun sözüne

Oldu önder-i şehriyar-ı celal
Bir an olmasın onun devletine zeval

Meliklerin en adili, Şahların en kudretlisi, yüce bayrağın önderi, savaşta başları kesen, adalet kulesini inşa eden, düşüklüğün seviyesini kıran, iyilerin yolunu tutan kişi, azameti en yükseğe çıkaran, İslam ışığının ilk parlayanı, bayraklar âleminin ilk bayrağını kuran kişi, helal ve haramı belirleyen, ilimlerin ve güzelliklerin gözeticisi, esareti kabul etmeyen, ilim ve amelde önde giden, kahramanlığın temelini kuran, dinlerin yurtlarını hazırlayan, helal haram sınırını açıklayan, kemal prensiplerini belirleyen, cömertliğin ve cömertlerin kaynağı, hikmet denizi ile sahilini birleştiren, cömert yöneticilerin övünülene, İslam beldelerinin yöneticilerinin övünülene, konuşmasıyla kulakları mest eden, sevgi manastırlarındakilerin teminatı olan, padişahların padişahı, manevi yükselişte mahir, saltanatında ortağı olmayan, ismi paralarda basılan, devletin yörüngesi, faydalı işler yapan, mutluluk kaynağı, semaya yükselme ekseni, bahtiyar sancağının dalgalanışı, yılların ve zamanın mutluluğu, sevinç ve saadet itiati, Dönüş yerinin (Ahiret) sevgi sancağı, semanın işaretli vahası, Allah onun mülkünü ve ömrünü daim ettirsin, hiçbir şeye muhtaç olmayan yüce hazretlerinin

Zühal'inin yükselişi, Behram-ı haşmet, Marsın mutluluğu, feleğin dünyadaki korucusu, dünya padişahlığının iftihar, ülke, akıl ve himmet sahibi, zafer ve fetih kuşunun kanadı, savaş meydanında askerlere yara açan kişi, iki denizin toplam cesareti, sevinci kutlu iki haberin adalet bilgisi ve hakkaniyeti, deniz dalgalarının koca yüreklisi ve cesareti, deniz dalgalarının cüret ve celaleti, ülkenin yayılan aydınlık sabahı, hükümdar sancağının mahicesi, deniz sedefinin büyük incisi, yüce iki deniz arasının en üstün cevheri, yanan hayat harmanının ışıltısı, yüce temiz dinin yeni temsilcisi, yeryüzü meliklerinin kahramanı, Seyidü'l-Murselinin muhabbet gecelerinde yanan mumun ışıltısı, saltanat tacının ve yönetiminin incisi, saadet ve bahtiyarlık yükselten, "Mülkü istediğine verirsin ve Sen dilediğini yükselir dilediğini alçaltırsın"⁸³ ayetlerinin mazharı, temiz nebevi dininin yürütücüsü, Caferi milletin güçlü yenileyicisi, mülk ve milletin öncüsü, din ve devlet şirazesi, hakanların hakanı, âlemin kağanı, Hindistan ve Türkistan meliklerine taç bağışlayan, aynı zamanda dünya meydanının Şehinşahi, İran meliklerinin padişahı, Süphan'ın gölgesi, devirlerin Nadiri ki kuşlar zülüm ve sitem ruhları ile kartalın her nefeste çırpınmakta, nalub şişesi başı açık âlem her zaman sapanın taş atmasıyla kahrı kırmıştır, sağlam şaibeler ipi onun keskin kılıcıyla nefesi burulup kesilmektedir.

Günlerin olayları bahar mevsiminden bir gün yeryüzünde bulunan bir zerre olan ben, dünyanın tokatla vurduğu bu yüce yaratıcının rahmetine ulaşan Muhammed Kerim oğlu Muhammed Muhsin, Müstevfî Serkar-ı Feyz Asar, bu ebedi devletin güneşinin doğuşunda, her yerin bu ebedi devletin ışığının altında aydınlanmaktadır. Devletin uğraştığı sütununun ulaştığı her yerde bir karınca misali kulluk halkasını boynuna asıp hizmetinde güvenilirliğini gösterdi. Denizle bulunan bir damla ve çölde bulunan bir toz parçası gibi yükselenler, hizmette çok yükseldiler. Nevvab-ı Kamyab Sepehri'nin kapısında yüce kulluk makamında Bendagan-ı Süreyya Mekân'ın yükseldi. İlim ve edep ile kafiyeyle yol göstermesiyle yükselişi, zaman onun etrafında şekillenmekteydi. Büyükler meclisinin en büyüğü, bütün ilimlere sahip olanı, bütün mertlikleri bilen, ilim bağının ışığı, nur bahçesinin basireti, savaş meydanının adalet ikbali, her şeyden üstün olan, baharın yüce ve ulu daim gülü, her ilme sahip olan bağ, Akıl ve safa gülistanının Şah arsasının biricik sevgi mesiresi, bilim meclislerini süsleyen neşe kaynağı, akıl ve

⁸³ Kur'an-ı Kerim, Sure III, Ayet XXVI.

hissiyatın mutluluğu, insaf ve adaleti yücelten, savaş gününde cesaret güneşi, hükümdarın ve saltanatın sedef incisi, gecenin cevheri, buhran vaktinin ışığı, hakimiyet ve mutluluk avlusunun şemsiyesi, hakimiyet ve yüceliğin talih güneşi, şehzade Kamkar-ı Valateber Nevvab-ı Kamyab-ı Cihanbani Rıza Kulu Mirza ki ezelden “Allah dilediğine iman vererek hidayet ulaştırır.”⁸⁴ Ayetinin şahitliğinde “Ey mülkün sahibi Allah’ım dilediğine hidayet verip yüceltirsin”⁸⁵ ayetiyle nakşedilip “Annelerinizin karnında sizi dilediği gibi şekillendiren O’dur”.⁸⁶ Ayeti kerimenin ifade ettiği saadet halleri ve ikbal minvali üzerine işlenmişti.

Görüş ehlinin temennilerinde dünya güneşi kurulmuştu. Araştıran irfan ehlinin halleri, sözleri, padişah ve sultanların faaliyetleri tarihçilerin kitapları ile verilen doğrudan emir ile bu zavallı kul ayrıntılı olarak kaidelere uygun olarak yazıları siyak ile yazarak kaleminden döküldü. Peygamberin, peygamber vasilerinin, padişahların, sultanların hayatını özetle anlatıp devletlerin ömürlerinin sona erişi, her padişahın emir buyurduğu sureyi, ömürlerini, icraatlarını, icatlarını, bu döneme kadar ulaşan yaptıkları yapıları ve onların soylarını hazreti Hayru’l-beşer olan peygamber hazreti Âdem Aleyhi selamdan günümüze kadar dirilme ve ihtiyaçlar için eğitim ve tahkikle tarihleri yazılmıştır. Bütün kolaylıklar ve zorlukları ile her birinin soyu, nesebi, durumları ve faaliyetleri aşağıdaki özetle anlatılacaktır.

Bu fermanın güzel kokusunun melteminden dolayı itaat etmek gerekiyor. Bahar mevsiminin ve Nevruz ayının bulutu zamana bu zerreler gibi miktarsızca birbirine karıştı. Çeşit çeşit göz alıcı güller ve sonbahardan dolayı solmuş çimenler, yaprakları dökülen bitkiler uyanıp açtılar. Duanın başlangıcı gökyüzüne ulaştı. İtaat kirpiği, kulların görünüşüyle parmak izlerine kabul etti. Dost övgüler ile karşılaşp, dili ağzında kilitli olan papağan dilinden kelimeler dökülmeye başladı. Sultan arzu ve temenniler ile saadet tahtına oturdu.

Kütüphane de görevli çalışanın dikkati zahir ve batın tarih kitaplarını toplayarak getirdi. Onların içinde bulunan olayları, mülahazaları, tahkikleri, peygamberlerin durumunu, onların vasilerinin, halifelerinin, meliklerini ve sultanların ortaya çıkışları, (peygamberliğe, padişahlığa vs.) başlayıp faaliyetlerinin sona ermesine kadar her birinin

⁸⁴ Kur’an-ı Kerim, Sure II, Ayet CCXIII.

⁸⁵ Kur’an-ı Kerim, Sure III, Ayet XXVI.

⁸⁶ Kur’an-ı Kerim, Sure III, Ayet VI.

soyu, o güne kadar sayfaların arasında yazılmış olan icatları, eserleri doğru bir şekilde Zübdetü't Tevârih'te kaydedildi. Ümit ederim ki defterdeki noktalar, süslemelerden sonra feraseti ve düzeni, ebedi defterin kenar süsleri ile mülâhaza edilir. Düzenlemelerinde olan sorunlar nihayet sona ermesi ile Zabıtnüvisanların elinde, özenle süslendi. Yazıların ıslahında ve kitabın düzenlemelerinde, ayıp örten yazarların görüşü ve hasetçilerin hasedi, kitaptan uzak olsun. Nihayet dikkatle kararlaştırılarak kabul defterine, zimmet edildi. Bütün bunlar arz edildikten sonra, bu eserin yazılış düzeni, defterde ki kuralları ve üslubu ile kaydedildi. Bu yüzden kapsamlı bir kitaptır. Yalnız onda baki kalan iki harf içindir. Birinci harf ile ikinci harf, tekil ve çoğuldurlar. Bunlar, asıl muhasebede toplanırlar. Enbiyalar ve onların vasileri de bu defterdedirler. O halde onlarda toplanma hükmüne sahiptirler. Bunun için peygamberlerin ve vasileri durumları ve peygamberin özellikleri Hazreti Âdem aleyhisselamdan Hatemu'l-Enbiya sallallahu aleyhi ve selleme kadar birinci başlığın altında anlatılmıştır.

Hatemu'l-Enbiya sallallahu aleyhim ve sellem ile birlikte İslam zuhur etmiştir. Ayrıca her türlü gûnahtan arınmış olan Allah'ın imamları ile hülefa-i raşidin aleyhisselam ikinci bölümün altında toplanıp yazılmıştır. Her biri, peygamberin nebilik günlerinde yaptıkları iyilik ve kötülükler ile ortaya çıkararak yalnızca kendi isimleri altında mizana gidecektir. Nüsha tamamlandığında, muhasebe hesabını bitirdikten sonra onların çağdaşı olan hayatları baki kalacaktır. Bu yazılar her ne zaman okunur ise peygamberlerin ve onların vasilerinin Seyite'l-murseline kadar durumları, birinci paragrafta tahkik edildiği görülecektir. İkinci paragrafta ise Hazreti Muhammed Mustafa sallallahu aleyhim ve selleme, onun vasileri, Allah'ın imamları Aleyhisselamdan sultanlara kadar ayrıntıları ile anlatılmıştır.

Türk ve Acem padişahları, Emeviye ve Abbasi halifelerinin durumları yer almaktadır. Hazreti Âdem'in dördüncü oğlu olan Keyumers, aynı zamanda yeryüzünün ilk padişahıdır. Böylece o dünya saltanatını ortaya çıkararak dünya saltanatının kurallarını belirlemiş oldu. Mülklerin padişahları ve sultanları, kendi ömürlerini dünya işleri için harcayıp tüketmişlerdir. Bunlar iki çeşit bölüme yazılmıştır. Birincisi, son peygambere kadar olup yani İslam'ın doğuşundan öncedir. İkincisi İslam'ın doğuşu ile peygamber sallallahu aleyhi ve selmeden olup onun durumu bu bölümde anlatılmıştır. Her bölümde birkaç konu, her şekilde birkaç kez, bölümlerin içinde anlatılmıştır. Bunlar padişahlık ve sultanlık yapanların isminin altındadır. Bahsi edilip yazılmış olanlar, bu güne kadar kalan sayfalar arasında kalmış olan ömür sureleri, evlatları, saltanat sureleri,

icatlarından kitapta yazılanlar, kaleme alınarak hazreti Âdem aleyhisselamdan günümüze kadar yazılmıştır.

Her biri, ülkeleri bir diğerinden, soyu, çeşitli yöntemler veya kılıcı ile yönetim altına alarak tahtta oturdular. Bu düzen, toplu olarak yazılmıştır. Muasır olan her grup, bir diğeriyle memleketinde padişahlık yaptığı dönemlerde huşu, kitabet olup mizana gitmemiştir. Dünyada olduğu dönemlerde ortaya çıktığı kadarı ile hazreti Âdem'in yaratılışından birkaç bin yıla kadar kısaca Rum, Frenk, küffar ve diğerleri ile devrin sultanları padişahlık sürmüştür. Bunların her birinin ismi ve yönetim yerlerine sahiptir. Böylece her biri aynı dilde idiler. Daha sonra harfler farklılaşarak kitaplaştı. O vakit onların manası, peygamberlerin veya padişahların malından ortaya çıkmaktaydı.

Diğer kıssalar ve hikâyeler, o günlerde yaşanan olaylardan mı? esinlendiği bilinmemektedir. Bu olaylar onların isimleri altında yazılmamış olup daha sonra aktarılmıştır. Rum padişahları ve sultanlarının ömürleri, durumları ve saltanatları tahkik edilip yazılmamıştır. Aynı şekilde onların sayıları ve nesepleri Osmançuk'a kadardır ki Osmanoğulları, Selçuklulardan sonra Rum padişahı oldular, Bunların yazılmasıyla Osmanoğulları devletinin nasıl ortaya çıktıkları kaç kişi oldukları ve hangi düzende padişahlık yaptıklarına ve hangi silsileye dayandığına da değinilmemiştir. İsrail oğullarının taifesinin başı olan hazreti Yakup aleyhisselam peygamberin evlatları ile onun ardılları ve diğer insanlar fazilet sahibi oldular. Onların faziletlerinin sona ermesi, Mısır'da kıtlık zamanında gerçekleşen ölümler ile birlikte Afgan istilası ve ben fakirin İsfahan'da olduğu vakit Daru's-saltanat İsfahan'ın kuşatılması sırasında nakit paraya vermeleriyledir.

2.2. CENNET MEKÂN SAFEVİ SULTANLARI

Cennet Mekân Safevi sultanları -Allah onlardan razı olsun- onların ilki Şeyh Safiyüddin'dir. O Ebu'l Kazım Hamza'nın evlatlarından İmamü'l Hümâm Musa el-Kâzım Aleyhisselamın soyundandır. Bu rivayet ayrıntılı bir şekilde kulaktan kulağa, nesilden nesile aktarılarak rivayet edilmiş olup güzel vasıflar, beğenilmiş yüce sıfatlar ve ağızdan ağıza dolaşan kerametleri ile yüce biridir ki tarihçiler O'nu sürekli anlatmışlardır. Kısacası, babası Seyit Eminüddin Cebrail'in⁸⁷ vefatından sonra, annesi onun sorumluluğunu üstlendi. Onda, çok fazla garip işler ve acayip eserler görüldü. Bunların bir kısmı şöyledir: garip kabirlerin keşfi, ölümlerin durumlarını vefatlarından sonra hayatlarının ölümler için ne şekilde geçtiğini araştırması, bu sınıftan tekrarlayan acayıpler Şeyh Safiyüddin de görüldü.

Olağan üstü tekrarlanan adetler, onda zuhura geldi. Kerametleri o kadar çoktur ki bunların anlatılması, bu eserde uzun konuşmalara sebep olur. Sonunda dini, ahlaki ve tasavvuf eğitimi aldıktan sonra meşhur âlim-i rabbani Şeyh Muhammed İbrahim Zâhid Geylânî⁸⁸ ile görüşmesi gerçekleşti. Bahsi edilen Şeyh Zahid, ona Şeyh Safiyüddin diye hitap ederdi. Bir gece Şeyh Zahid rüyasında, kılıcını kuşanmış, başında samur (kürkünden yapılmış) bir külahı olduğunu ve külahı, başından aldığı vakit bir ışık ortaya çıkmasını gördü. Bu rüya, arif-i Rabbani Şeyh Zahid İbrahim Gilâni tarafından nakledilmiş olup rüyanın tabiri olarak: “ Bu, senin soyundan vücuda gelecek olan güçlü bir padişahın zuhur ederek ortaya çıkacağına, sağlam bir mezhebe ve güçlü bir millete sahip olacağına alametidir.” buyurdu.

Bahsi edilen Şeyh-i Arif-i Rabbani, bunun üzerine Fatıma isimli meleğini onun ile evlendirerek onu, kendi damadı yaptı. Bu evlilikten meydana gelen akrabalıktan bazı tarihçilerin naklettiğine göre Şeyh Sadreddin, o afife-i salihadan dünyaya gelmiştir. İrşad ve hidayet tarikatı onun soyunun vasıtasıyla büyük şeyhlere ve Hazreti İmam Elmutteqin ve ya'subüddin Emirü'l mü 'minin Ali bin Ebu Talip Selavatullahu selamu aleyhe, dayanır.

⁸⁷ Eminüddin Cebrail vefat ettiği zaman Şeyh Safiyüddin altı yaşında olup babasının yerine geçmiştir. Cihat Aydoğmuşoğlu, *Safeviye Tarikat Tarihi*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2014, s 37.

⁸⁸ Zahidiye tarikatının kurucusudur. Bu tarikatın başına Şeyh Safiyüddin'in geçmesiyle Safeviye Tarikatı ismini alacaktır. 1218 yıllarında Gılân (Geylân) eyaletinin Siyâvrud nahiyesinde dünyaya geldi. Yedi ceddinin şeyh olduğu ve Bîdâr el-Kürd'i'nin Sencan'dan gelerek bu bölgeye geldiği rivayet edilir. Şeyh Zâhid hakkında bilgi veren ilk kaynak İbn Bezzaz'ın Safvetü's Safa adlı eseridir. Detaylı bilgi için, Mustafa Bahadıroğlu, İbrahim Zahid-i Geylani, *TDVİA*, cilt 21, s 359.

Şeyh Safi'nin hidayet alametleri, kerametleri, olağanüstü özellikleri ve garip olayları, Moğol padişahlarının zamanında çokça görülmüştür. Bu yüzden Moğol taifesi ve Cengiz Sultanlarının Şeyh hazretlerine saygısı ve inancı tamdı. Öyle ki Tarih-i Güzide'de anlatıldığına göre Şeyh Safiyüddin, Cengiz Sultanlarının mülazımlarının ve mahiyetlerinin zulüm ve eziyetlerini sürekli önlüyordu. Yasaklar, asla ona rahatsızlık vermiyordu. O efendinin sözlerini defalarca sultanlar dinleyere kendisine çok fazla ilgi gösteriyordular. Her ne kadar, öneri ve ricalarda bulunmazsa da aynı şekilde hesapsız zulüm ve eziyetlerden defedilen engellemeler nihayetinde, şeyhin buyurması ile birkaç sınıfın muhalefetine rağmen, şeyhin istekleri kabul görülerek o efendinin ricasının aksini buyurmazlardı.

Mükerreren Şeyh Safiyüddin'in yüce babaları ve ataları, Hazreti İmamü'l Hümam İmam Musa Kazım Aleyhisselam'dan Şeyh Safi'ye kadar şöyledir: İmam Musa Kazım Aleyhisselamın oğlu Ebu'l Kasım Hamza, Ebu'l Kasım Hamza'nın oğlu Muhammed, Muhammed'in oğlu Seyit Ahmet, Seyit Ahmet'in oğlu Seyit Muhammed, Seyit Muhammed'in oğlu Seyit İsmail, Seyit İsmail'in oğlu Seyit Muhammed, Seyit Muhammed'in oğlu Seyit Cafer, Seyit Cafer'in oğlu Seyit İbrahim, Seyit İbrahim'in oğlu Seyit Muhammed, Seyit Muhammed'in oğlu Seyit Hüseyin, Seyit Hüseyin oğlu Seyit Muhammed, Seyit Muhammed'in oğlu Seyit Şeref Şah, Seyit Şeref Şah oğlu Muhammed, Şeref Şah oğlu Seyit Muhammed, Seyit Muhammed'in oğlu Seyit Firuz Şah Zerrin Külâh, Seyit Firuz Şah'ın oğlu Seyit İvaz'ul Havas, Seyit İvazu'l Havas oğlu Seyit Muhammed Hafız, Seyit Muhammed'in oğlu Seyit Selahaddin, Seyit Selahaddin'in oğlu Seyit Kutbeddin, Seyit Kutbeddin'in oğlu Seyit Salih, Seyit Salih'in oğlu Seyit Eminüddin, Seyit Eminüddin'in oğlu ve lakabı dinin ve milletin şerefli oğlu Şeyh Safi olan Seyit İshak, Şeyh Safiyüddin oğlu Sultan Seyit Sadreddin, Sultan Sadreddin'in oğlu Seyit Hoca Ali meşhur Siyahpuş, Sultan Hoca Ali Siyahpuş'un oğlu Sultan İbrahim, Sultan İbrahim'in oğlu Sultan Cüneyd, Sultan Cüneyd'in oğlu Sultan Haydar, Sultan Haydar'ın Oğlu Şah İsmail Enara'l-Allah Burhane.⁸⁹

⁸⁹ Allah'ın nuru ve burhanıdır.

2.2.1. El Mükerreren Sultan Hoca Ali Siyahpuş'un⁹⁰ durumu hakkında

O birçok faziletler ve kerametlere sahipti. Yüce babasının vefatından sonra Sultan Sadreddin⁹¹ babasının İrşad makamına oturdu. Tarih-i Güzide⁹² ve Tarih-i Süleymani adlı eserlerde onun kerametleri ve garip adetlerinden bir kaçını birlikte peygamberlerin, vasilerinin, Allah'ın hidayet gösteren imamlarının, sultanların akıl ve can sahibinin soylarını hazreti Adem peygamber aleyhisselama kadar incelemişlerdir. O günlerinde yüce komutan Sahipkiran Emir Timur Gürkan⁹³ ile Sultan Hoca Ali, üç kez görüştü. Görüşmelerinin birincisi, Emir Sahipkiran Horasan memleketine boyun eğdirmek amacıyla hareket edip Ceyhun suyundan geçerken Emir Timur, kırbacını Ceyhun suyuna düşürdü. Bu durumu Timur kötüye yorumladı. Etrafına bakındığında, suyun üzerinde duran eski ve yırtık elbiseli bir derviş gördü. Derviş, elini suyun içine batırarak kamçıyı sudan dışarıya çıkardı ve ardından kamçıyı getirip Emir Timur'a verdi. Emir bunu iyiye yorumlayıp, dervişin halini sordu.

Emir: "Sen kimsin ve nerelisin?" dedi

Derviş: "Vatanım Erdebil⁹⁴, zuhur ettiğim yer Dezfül⁹⁵ ve mezarımda Kudüs-ü Halil olacaktır." deyip ortadan kayboldu. Emir ise sudan çıktı ve yola koyuldu.

İkinci buluşma: Emir Timur, Bağdat'tan askerini çekip Rum'a⁹⁶ gittiği yıl, Dezfül ırmağının köprüsünün başında iken, hırka giymiş dervişini görüp, onu tanıdı. Derviş "Bir diğer görüşmemiz Erdebil'de olacak." dedi.

Nihayet üçüncü buluşma: Emir Timur, Rum seferinden geri döndüğü yıl, Şeyh Safi'nin mezarını ziyaret etmek amacı ile Erdebil'e gitmeye karar verdi. Çünkü şeyhin çocuklarının neslinin, Erdebil'de olduğunu, onların keramet ve takva sahibi yüce biri olduklarını duymuştu. Emir Timur, üç şey aklından geçirdi. Bu üç şeyin

⁹⁰ Siyahpuş: Siyah giyinen.

⁹¹ Melik Nüşası: Haydar el-Din.

⁹² Târih-i Güzide: İlhanlı devri tarihçilerden Hamdullah Müstevfî Kazvini tarafından kaleme alınan bir eserdir. Eserde İran'a hüküm sürmüş sülalelerin tarihini anlatır.

⁹³ Gürkân veya Küregen: Emir Timur Cengiz soyundan bir bayanla evlendiği için ona damat anlamındaki Küregen yani Gürkân ünvanı verilmiştir..

⁹⁴ Erdebil: Safevi Tarikatının kurulup yayıldığı bir şehir olan Erdebil günümüzde İran'ın 31 eyaletinden biri olup İran'ın kuzeyinde bulunan Erdebil şehri, kuzeyinde Azerbaycan Cumhuriyetine komşu ve doğusunda Hazar denizi bulunmaktadır. Bu şehirde başta Şeyh Safiyüddin olmak üzere Safevi Tarikatının bazı şeyhleri ve Şah İsmail'in türbesi de bulunmaktadır.

⁹⁵ Dezfül: İran'ın Huzistan eyaletinin bir ilçesidir.

⁹⁶ Rum kelimesi mekân olarak kullanıldığına Anadolu anlamındadır. Ancak Rum kelimesi isim olarak kullanıldığında Rum'dan kasıt Osmanlı devletidir.

Birincisi: eğer Emir içeri girdiğinde şeyh ona iltifat etmezse,

İkincisi: şeyh tarafından Emir'e kesinlikle yemediği bir şey getirilirse,

Üçüncüsü: Emir, ona zehri yemesi için verecek ve şeyh zehri yediğinde ona tesir etmeyecek.

Eğer bu üç şey gerçekleşir ise her zaman güzel ameller yapacağına, kendi iradesini ona verip müridi olacağına ve kendisine her ne söylerse dinleyip itaat edeceğine niyet etti.

Emir, Erdebil'e girdikten sonra Sultan'ı görmek maksadıyla gittiğinde, niyet ettiği üç söz gerçekleşti. Emir de aynı şekilde hoşgörü ile rica ve tekliflerde bulunmasını istedi. Ancak Hoca Ali kesinlikle ricada bulunmadı. Gidiş kapısında halk ile onların durumlarının refahı için dua, öğüt ve nasihatlerde bulundu. Çünkü Emir çok fazla lütuf ve ihsanda bulundu. Daha sonra Rum'dan çok fazla sayıda mahpus edip getirdiği esiri, Hoca Ali'nin ricası üzerine, sayıları 10.000 üzerinde olan esirlerin tamamını serbest bıraktı. O cemaat Erdebil'de yerleşti. Emir çok sayıda köy ve mezra Şeyh Safi'nin mezarının bulunduğu Erdebil tekkesine vakfetti ve oradan hareket etti.

2.2.2. Sultan Cüneyd ENARA'L-ALLAH BURHANE

Sultan Cüneyd Enara'l-Allah Burhane, babası meşhur Şeyh Şah Sultan İbrahim bin Sultan Seyit Şeyh Sadreddin meşhur Şeyh Safiyüddin'dir. Şeyh Safi'nin İrşad nöbeti ve hidayet mirası ona ulaştığında saltanat iddiasında bulunarak peygamberin getirdiği temiz dini yayma fikri akılına düştü. Günden güne ashabı ve sevenleri çoğalıyordu. O zamanlar Türkmen padişahı olan Mirza Cihan Şah'a⁹⁷ bu haber ulaştı. Tereddüt eden Cihan Şah, Şeyh Cüneyt'in kfilesini, mülazımlarını ve mensuplarını memleketini tehdit oluşturmaması için onun vilayetine geliş gidişini yasakladı. Şeyh Cüneyt, ashabı ve cemiyeti ile Halep'e doğru yola çıktı. Çünkü Mirza Cihan Şah ile ona itaat etmeyen Diyarbakır ve Halep Valisi Akkoyunlu Hasan Bey⁹⁸ arasında düşmanlık vardı. Bir müddet sonra Hasan Bey, Sultan Cüneyt'e damadı olarak akraba olmayı rica edip yüce kız kardeşi Hatice Begüm'ü ona nikâhladı. Ona çok büyük saygı gösteren

⁹⁷ Cihan Şah (1438 – 1467): Karakoyunlu devleti hükümdarı olan Cihan Şah devletin kurucusu olan Kara Yusuf'un 6 oğlundan biridir. Küçük yaşta Sultaniye'ye vali tayin edilmiş 1420 yılında babasının ölmesi ağabeyi İskender tahta geçti. İskenderin 1438 yılında suikast sonucu öldürülmesi ile 1438 yılında hükümdar oldu. Enver Konukçu, Cihan Şah, *TDVİA*, c 7, 536.

⁹⁸ Ak Koyunlu Hükümdarı Uzun Hasan Bey (1423 1478).

Hasan Bey, her zaman onun ile övünüyordu. Sultan Cüneyd ise her vakit onun cemaatinin yardımına koşmaya özen gösteriyordu. Ancak Sultan Cüneyd, Dağıstan'ı almak istemesi üzerine, çok fazla sayıda asker toplayıp Diyarbakır'dan ayrıldı. Bu haberi alan Şirvan valisi⁹⁹ de çok fazla asker toplayarak savaşmak için savaş meydanına geldi. İki topluluğun karşılaşması ile büyük bir savaş gerçekleşti. Sonuç olarak o savaşta Şeyh Cüneyd, şehitlik mertebesine ulaştı. Na'şını Dar'ül-İrşad Erdebil'e getirip defin ettiler.

2.2.3. Sultan Haydar

Sultan Cüneyt'in oğlu Sultan Seyit Haydar Ebu'l Gazi, babasının yerine ferman buyurmaya oturdu. Sultan Haydar, posta geçtiğinde Mirza Cihan Şah ölmüş ve onun padişahlığını ele geçiren Emir kebir Hasan Bey, onun ile sohbetini, ihlasını ve bağlılığını tazelemek istedi. Kıymetli kızı Halime Begüm Sultanı, kız kardeşinin oğlu Sultan Haydar'a verdi.

Sultan Haydar, bir gece uykusunda sadık bir rüya gördü. Nurani bir şahıs ona isnâşeriyye¹⁰⁰ mezhebinin alameti olan 12 dilimli tacını nasıl yapacağını öğretiyordu. Ardından tacı, kızıl bir kumaştan dikip Sultan Haydar'ın başına taktı. Sultan Haydar, rüyasındaki bu müşahededden çok hoşnut olmuş böylece kendi taraftarlarına, ashabına, ona tabi' olanlara ve mensuplarının tamamına rüyasında gördüğü şekilde, kızıl kumaştan 12 dilimli taçları dikerek başlarına takmalarını, emir buyurdu. Böylece o vakit asi olarak ortaya çıkan Türkmenler tarafından, o hazretin taifesi ve tabileri bertaraf edilip yasaklanması ile bu cemaatin ismi, Kızılbaş oldu. Miladi 1487 / hicri 892 yılının Recep ayının 25'inde Salı günü, Firdevs Mekân yüce hazretleri Nevvab-ı Şah İsmail doğdu.

Sultan Haydar, bu gelişmelerden hemen sonra Şirvan ülkesini işgal etmek isteği ile askerlerini hazırlayarak, Şirvan tarafına hareket etti. Şirvan valisi Ferruh Yesar ise

⁹⁹ Şirvan: Azerbaycan'da tarihi bir bölge ve günümüzde mevcut olmayan bir şehirdir. Kür nehri, Kafkas sıradağları ve Alazan Çayı arasında yer alır. Mustafa Aydın, Şirvan, *TDVİA*, 2010, c 39, s 204-206. Ancak burada Şirvan valisinden kasıt Şirvanşahlar hükümdarıdır. Şirvanşahlar, Doğu Kafkasya ve Azerbaycan'ın bir kısmında 799-1607 yılları arasında hüküm süren bir hanedandır. Safevi Tarikatının devlete dönüşme evresinde ele geçirip devletlerini kurmak istedikleri yerdir. Bu doğrultu da Şeyh Cüneyd ve oğlu Şeyh Haydar bu hanedan ile savaşta öldürülmüştür. Ancak daha sonra Şah İsmail bu hanedanı hâkimiyeti altına alarak devletini kurmayı başaracaktır.

¹⁰⁰ Şii mezheplerinden aynı zamanda imamiye diye bilinen mezheptir. Onikiler veya on iki imamı tanıyan Şii'dir. Şiiiler içinde ilk 7 imamı tanıyan fırkaya "Sebiyye" yedeciler denildiği gibi oniki imamı kabul edenlere de "İsnâ Aşeriyye" denilmektedir. Zübeyir Tekkeşin, "İsnâ aşeriye" *Şamil İslam Ansiklopedisi*, Şamil yayınevi, İstanbul, 1991, c 3, s 202-203.

çok fazla asker toplayıp Sultan Haydar'ın dayısı ve Hasan Bey'in oğlu olan Yakup Bey'den¹⁰¹ yardım istedi. Yakup Bey ise akrabalığını göz ardı ederek askerlerini Ferruh Yesar'ın yardımına gönderdi. İki grubun arasında hicri 893 / miladi 1487 de Taberseran¹⁰² yakınlarında karşılaşmaları sonucunda, büyük bir muharebe oldu. Sultan Haydar, bu savaşta şehadet mertebesine ulaştı. O hazretlerin na'sını, Erdebil'de bulunan Şeyh Safi'nin mezarının yanına defnettiler. Şeyh Haydar'ın şehadetinden sonra Hasan Bey'in oğlu Yakup Bey, korkusundan şehzadelerin tamamını tutuklayarak Fars Eyaletinde bulunan İstahr kalesine gönderdi. Ayrıca kendisi de bu sülaleye olan düşmanlığı sebebiyle gençliğine doyamadan vefat etti. Yaşamının ömrüne bir kazancı olmadı. Kısa zaman sonra çocukları ve evlatları bertaraf edilip nesli ortadan kaldırıldı.

2.2.4. Sultan Haydar'ın Oğlu Sultan Ali Mirza

Şirvan'da ortaya çıkarak Gilan'da büyük katliam ve yağmalara sebep olan Baysungur fitnessinden sonra Rüstem Bey, korkusundan valâteber¹⁰³ Sultan Ali Mirza'yı, Fars'ın İstahr kalesinde mahpus olan, Refi' Mekân kardeşlerini ile birlikte hapisten çıkartarak, tahtının yanına oturttu. Murat Ali padişah ile Baysungur Mirza iki kez savaşmıştı. İkinci savaşta Gence¹⁰⁴ civarında, Baysungur Mirza yakalanarak katledildi. Bu mukaddimeden sonra ashabı, şehzadenin çocukları ve Safevi askerleri gündün güne artıyordu. Rüstem Bey, bahsi geçen Nevvab-ı Sultan Ali Mirza'nın gücünün artmasından endişelenip, korktuğundan hile ve gaddarlık makamında ortaya çıktı. O hazret, bu durumdan haberdar olunca, savaşçı sufilere ile Erdebil'in Dibe beldesine doğru hareket ettiler. Rüstem Bey'de İbe Sultan'ın oğlu ile dayısının oğlu Hüseyin Bey'e, sayısız asker vererek Sultan Ali'nin takibi için ardından gönderdi. İki grubun karşılaşması ile yapılan büyük savaşta iki taraftan da çok fazla sayıda asker öldürüldü. Sonuç olarak savaşta Sultan Ali Mirza şehit oldu.¹⁰⁵

¹⁰¹ Yakub Bey (1478 – 1490) yılları arasında Akkoyunlu Hükümdarı olur. Halasının oğlu ve eniştesi olan Sultan Haydar'ın çok güçlenmesinden endişelendiği için Ferruh Yesar'a yardım ederek onun öldürülmesini sağlar. Faruk Sümer Akkoyunlular, *TDVİA*, 1989, c 2, s. 273, Aydoğmuşoğlu, a.g.e, Gece kitaplığı, 2014, s 31.

¹⁰² Derbend şehrinin içinde yer alan küçük bir bölge ismidir.

¹⁰³ Yüce Makamlı.

¹⁰⁴ Gence: Günümüzde Azerbaycan sınırları içinde bulunan bir şehirdir.

¹⁰⁵ Lübbü't Tevârih isimli eserde bu konuyu şöyle aktarır: “*Nihayet Akkoyunlular'da saltanat sırası Rüstem beğ'e gelince o şehzade hazretlerini Fars Eyaletiinin İstahr Kalesi'nden Azerbaycan'a istedi. . Hazret-i Şehzade Ali Padişah, İsmail'in abisi sabıkan Rüstem Beğ'in ahvalisinde anlattığı gibi, Rüstem*

2.3. FİRDEVS MEKÂN NEVVAB-I ŞAH İSMAİL

Firdevs Mekân Nevvab-ı Şah İsmail - cennetteki evi yeri bol olsun - Sıddık Sultan Haydar Mirza'nın Halefi, Sultan Cüneyt'in halefi, Sultan İbrahim'in halefi, Sultan Hoca Ali Siyahpuş'un halefi, Sultan Sadreddin'in halefi, Seyit Şeyh Safiyüddin'in halefliği vasıtasıyla Hazreti İmamü'l Hümmam Musa Kazım Aleyhisselame kadar, şerefli soyunun ulaştığını Safevi Sultanları başlığı altında ayrıntılı olarak rivayetler ile anlatmıştık. Kısacası, Sultan Haydar'ın Ferruh Yesar ile olan durumu, Şamahı köyünde Ferruh Yesar ile muharebede şehit olmasından sonra bu silsileye bağlı yakın adamları ve dostları, Nevvab-ı Şah İsmail'i, hürmetli ve kerametli annesinin izni ile gizlice Erdebil'e getirip oradan Lahican'a ulaştılar. Gilân'ın soylu ve ulu yöneticilerinden olan Karkiya Mirza Ali, bu haberi duyduğunda heyecanlanıp çok mutlu oldu. Aynı gün gelerek elinden gelen en iyi hizmette bulundu.

Bir müddet sonra Şah İsmail'in küçük kardeşi Seyit İbrahim Mirza, muhterem annesinin hasreti ile Erdebil'e gitti. Nevvab-ı Şah İsmail ise o zaman 7 yaşındaydı. Ama bilgili, zeki, becerikli ve akıllı idi. küçük yaşında olmasına rağmen büyük devlet adamı kabiliyeti, o hazretin yüzünden okunuyordu. Tarihi Âlemara'nın sahibi aynı konuyu bu şekilde aktarır:

“ Zira Hak Teâlâ, İsmail'in Kızılbaş devletinin sahibi olmasına karar vermişti. Ebcet hesabına göre de Kızılbaş Devletin kuruluşu, Nevvab-ı Şah İsmail'in doğumu ile aynıdır.” şeklinde aktarır.

Bir diğer nokta ise Kızılbaş Devletinin başlaması Şerif Nevvab-ı Şah İsmail ile olduğu net bir şekilde yazılmıştır. Onun mübarek doğumu, Hasan padişahın ölümünden 2 yıl sonra, yani 892 yılında ve Akrep ayının başında doğmuştur.

Şah İsmail'in güneşinin parlaması, onun mübarek doğum tarihi ile aynıdır. Doğrusu o daha 6 yaşındayken, ağabeyi Sultan Ali'nin öldürülmesi ile kaçak hayatı başlamıştı. 6 buçuk yılını Gilân'ın Lahican bölgesinde, yüce Kur'an kıraat hocası Mevlâna Şemseddin Lâhicî'nin yanında saklanarak geçirdi. O süre zarfında Karkiya¹⁰⁶ Mirza Ali ve kardeşi Keya Hasan, Nevvab-ı Şah İsmail'in hizmetinde bulunarak

Bey onun kadir kıymetini bilmedi. Sultan Ali Padişah şehadet mertebesine ulaştı.” Abdüllatif Kazvinî, *Safevi Tarihi*, çev. Hamidreza Mohammednejad, Birleşik Kitabevi, 2011, Ankara, s 28.

¹⁰⁶ Kiya veya Karkiya: Padişah ve yönetici anlamına gelmektedir. Gilan ve Mazenderan bölgesinin yöneticilerine verilen üvandır. Muin Sözlüğü, c 3, s 3147.

imkânları yettiği kadar hizmet ettiler. Sonuç olarak, onların yakın dostları ve gönüllülerden toplamış olduğu sınırlı sayıda hizmetkârları ile Erdebil'e doğru yola koyuldular. Tarım¹⁰⁷ bölgesine ulaştıkları vakit yaklaşık 1500 kişi, Rumlu, Şamlu ve o hazrete besledikleri muhabbetten dolayı gönüllü olarak gelenler, o hazretin cemaatine katıldılar. O yıl Astara¹⁰⁸ şehrinin Ercuvan bölgesinde kışladılar. Bahar mevsimi olduğunda, oradan hareket ederek Erdebil'e geldikler. Erdebil'e geldiklerinde o hazretin cemaatinin sayısı 4.000 kişiye ulaştı. Çünkü İran, o dönemde kargaşa içindeydi.¹⁰⁹ Katliam, yağma, zulüm ve eziyet yaygınlaştığı için büyük babalarının ve ulu dedelerinin ruhundan, yardım istiyorlardı. Böyle bir ortamda Muharrem ayının ortasında hicri 905 / miladi 1499 yılına gelindiğinde, Nevvab-ı Şah İsmail büyük bir ordu ile İran memleketinden hareket etti.

7.000 kişilik o cemaatin isimleri şöyledir: Ustacalu Cemaati,¹¹⁰ Şamlu Cemaati,¹¹¹ Tekelu Cemaati,¹¹² Kaçar Cemaati,¹¹³ Zû'l-kadr Cemaati,¹¹⁴ Afşar

¹⁰⁷ Tarım: Zencan eyaletinde bulunan bir ilçesidir.

¹⁰⁸ Astara: İran Erdebil eyaletinin Azerbaycan Cumhuriyeti sınırında bulunan bir ilçesidir..

¹⁰⁹ Bu dönem Akkoyunlu devletinin taht mücaadelerinin yaşandığı bir devirdir. Akkoyunlu hakimiyeti altında oldukları bölgelerde padişahlıklarını ilan ederek savaşmaktadırlar. Bunlardan Murat Mirza Şirvan'da, Elvend Mirza Azerbaycan'da, Muhammedi Mirza'da Yezd'de hükümdarlığını ilan etmişti. Detaylı bilgi için: İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devleti*, Türk Tarih Kurumu, 2011, Ankara, s 196.

¹¹⁰ Ustacalu taifesi Safevi devletinin başlangıcında en büyük taifelerden biri olup çok ünlü komutanlar Şah İsmail devrinde hizmet görmüştür. Bunlardan en önemlisi Muhammed Han Ustacalu olup 1507 yılında Diyarbakır hâkimiydi. Bu taifenin gücü Şah İsmail'den sonra da devam etmiş Şah Abbas'ın tahta çıkışını Rumlu taifesi ile birlikte gerçekleştirdi. Gulam Hüseyin Musaheb, *Fars Ansiklopedisi*, Franklin yayınları, Tahran, 1965, s 121.

¹¹¹ Şamlu: İsimlerini Şam şehrinde almaktadır. Farsça metinlerde bazen "Şami" şeklinde yazılmaktadır. Kızılbaşların 7 büyük boylarından biridir.

¹¹² Tekelü: Menteşe, Aydın Germiyan, Saruhan ve Hamid ili ile Alâiye bendelerinden olup bu bölgeye Teke ili söylenirdi. Safevi devletinin kuruluşu sırasında önemli rol oynayan boyladandır. Yeğen Bey ve Mühürdar Saru Ali bu kavmin önemli beylerindedir. Anonim, *Kızılbaşlar Tarihi*, tercüme ve notlandıran Tufan Gündüz, Yeditepe, İstanbul, 2016, s 51.

¹¹³ Kaçar: Safevi devletinin kuruluşunda önemli bir yer tutan boylardandır. Gence ve Berda'a da bulunur ve Şam bölgelerinden gelmişti. Bu taifeler Akça Koyunlu, Ağçalı ve Şam Bayatı boylarından oluşur. Akkoyunlu Yakup Bey'in (1490) ölümünden sonra Rüstem Bey'in tahta çıkmasında önemli rol oynadılar. Ancak daha sonra Şah İsmail'in hizmetine girmişlerdir. Bunların en önemli beyleri Ece Sultan ve Piri Bey'dir. Faruk Sümer, Kaçarlar, *TDVİA*, 2001, cilt 24, s 51. Gündüz, a.g.e, s 91.

¹¹⁴ Zû'l-kadr: Safevi devletinde yaklaşık seksen bin ev halinde gelmiş olan Maraş, Yozgat bölgesindeki Dulkadir bölgesindeki boyların kollarından meydana gelmiştir. Dede Abdal Bey ve İlyas Bey bu taifenin önemli beylerindedir. Faruk Sümer, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve gelişmesinde Anadolu Türklüğünün Rolü*, Türk Tarih Kurumu, 1999, s 48.

Cemaati,¹¹⁵ Sufiye Cemaati,¹¹⁶ Karace Cemaati ve Akçe Cemaati o vakit Cihanpennah dergâhının cemaatini oluşturarak ülkelerin kapılarını açıp, dünya fethine yöneldiler.

Erivan vilayetinin Kukce ve Tekiz bölgesine ulaştıklarında, oradan Azerbaycan'a gidilmesi kararlaştırılarak yola koyuldular. Muhammed Han Ustacalu orduya katılmış ve sınırda ise toplanarak bekleyen yaklaşık 4.000 kişinin orduya katılmasıyla, Şirvan üzerine hareket gittiler.

Şirvanşahlar devletinde meşhur olan Ferruh Yesar ise 8.000 atlı ve piyade ile savaş alanına geldi. Büyük bir muharebe ve mücadelenin ardından Şirvanşah öldürülüp Şirvan'ı onların tasarrufundan çıkardılar. O yıl kış mevsimini, Şirvan ülkesinin Mahmutâbâd şehrinde geçirdiler. İşlerin daha düzenli yürümesi için görev paylaşımı yaptılar. Sadrazamlık rütbesini, bir zamanlar sultanların vezirliğini yapmış olan Emir Şemseddin Zekeriya'ya, vezirlik rütbesi ise Mevlana Şemseddin Gilânî'ye verildi. Ardından Nahcivan'dan 30.000 kişi ile gelmiş olan Akkoyunlu padişahı Elvend Mirza savaşmak için hareket ettiler. Hicri 907 / miladi 1501 yılında yapılan savaşta Elvend Mirza bozguna uğratıldı. Nevvab-ı¹¹⁷ Şah İsmail bu zaferin ardından Tebriz'e gelerek tahta geçti. Miladi 1507 / hicri 914 yılının Cemadi-es Sani ayında Darü'l-İslâm Bağdat'a gelerek şehri ele geçirdi. Hutbeyi o hazretin namı ve şanlı adına okudular. Aynı yıl Horasan'ın Belh'in ve Buhara'nın tamamını Ceyhun nehrinin kenarına kadar yönetim altına aldı. Diğer yıl Mazenderan'ın¹¹⁸ tamamı başta olmak üzere Gilan, Irak-ı Fars,¹¹⁹ Azerbaycan ve Diyarbakır'ı fethederek yönetimine altına alınarak bağımsız oldular.

Nevvab-ı Şah İsmail, bir Pazartesi sabahı Allah'ın rahmetine kavuştu. Naaşını Dar'ul-İrşad Erdebil'e götürülüp, aziz büyük dedesi, Şeyh Safiyüddin'in mezarının yanına defnettiler. O hazretten 4 erkek çocuk geriye kaldı. 24 yıl saltanat sürerek

¹¹⁵ Afşar/Avşar: Avşar kelimesinin anlamı ava maharetli olan demektir. Oğuz'un evlatlarından Yıldız Han'ın soyundandır. İran bölgesinde yaşamlarını sürdürmüş olup bazıları Şam bölgesinden gelmekteydi. Safevi dönemi Avşarlar Akkoyunlu hizmetinde bulunan boylardı. Gündüz, age, s 84. Safevi devletinin yayıfladığı yıllarda Afşarlardan Nadir Şah Safevi devletinin yönetimini ele geçirecek kendi devletini kuracaktır.

¹¹⁶ Sufiye: Sufiye'den kasıt Safevi tarikatına bağlı halifeler, şeyhler ve sofulardır.

¹¹⁷ Nevvab: Farsça'da teleffuzu Navvâb şeklindedir. Sözlükte anlamı Hint emiri, Raca anlamındadır. Ancak Safevi ve Kaçar döneminde şehzadeler ve şahlara verilen bir ünvanıdır.

¹¹⁸ Mazenderan: Hazar denizinin güney kıyısında bulunan Mazenderan, günümüzde İran'ın 31 eyaletinden biridir.

¹¹⁹ Irak-ı Fars veya Irak-ı Acem: Doğu Irak bölgesi de denilen bu bölgeye Hemedan ve Kirmanşah bölgelerini içine alan bölgeye denir. Bu bölgeye bazen Irak'te Dicle nehrinin doğusu da eklenir.

savaşlar ve fetihlerde bulundu. Saltanatı süresince yaptığı amelleri Şah İsmail'in faaliyetleri başlığı altında ayrıntılı olarak anlatılacaktır

2.3.1. Şah İsmail'in Faaliyetleri

Şah İsmail'in saltanat günlerinde yaptığı faaliyetleri ve fetihlerini özetle muazzam isminin altında, bir kısmı anlatmıştık. Nihayet hangi fethin hangi tarihte ve ne şekilde olduğu ayrıntılarıyla “ Nevvab-ı Şah İsmail'in Faaliyetleri” başlığı altında ayrıntılarıyla yazılmıştır.

Azerbaycan vilayetinin Fethi: Hicri 907¹²⁰ / miladi 1501 yılının başında, Şah İsmail, Azerbaycan vilayetini fethetmek için hareket etmeyi emretti. Nahçıvan'ın Şerur bölgesinde Akkoyunlu Elvend Mirza ile savaşıldı. Akkoyunlu cemaatinin emirlerinden ve askerlerinden yaklaşık 8.000 kişi öldürüldü. Daha sonra Daru's-Saltanat Tebriz'e nüzülü eclal buyurdu. Kendi adına sikke bastırıp hutbeyi, her kötülükten arınmış olan Allah'ın yüce imamlarının adına okuttu. O vakit çeşitli mezheplere inanan Azerbaycan vilayetinin tamamı, İsnâaşeriyye mezhebini kabul etmek şerefiyle müşerref oldular. Vilayetin düzeni sağlayarak her makama yöneticiler ve görevliler atadı. Gerekli hazırlıklar tamamlandıktan sonra oradan Irak üzerine hareket ettiler.

Irak-ı Acem'in Fethi: Miladi 1502 / hicri 908 yılının sonuna doğru Irak-ı Acemi fethetmek için hareket eden Nevvab-ı Şah İsmail, aynı yıl Zilhicce ayının Pazartesi gününde, Hemedan civarında Irak-ı Acem'in padişahı olan Sultan Murad Akkoyunlu ile savaştı. Bu savaşta yaklaşık 1.000 kişi Akkoyunlu taifesinden öldürüldü. Sultan Murat ise savaş alanından kaçarak Fars tarafına gitti. Onu takip eden Kızılbaşlar, miladi 1503 / hicri 909 yılının Rebiü'l-evvel ayında Dar'ül-İlim Şiraz'a nüzülü eclal buyurdu. Böylece Şiraz, Fars, Kirman ve Irak'ı yönetimine altına almış oldular.

Gol handan Kalesinin¹²¹ Fethi: İlyas Bey'in, Firuzkuh ve Demavend hâkimi olan kendi beyini öldürerek isyan etmesi üzerine, bahsi edilen şehirler cezalandırıldı. Katliam ve yağma yapıldıktan sonra cahu celal sancağı, Gol Handan Kalesinin üzerine hareket etti. O yılın Şevval ayının ikinci gününde, kale fethedildi. Çok fazla katliam ve yağmada bulunarak kaleyi harap ettiler.

¹²⁰ Tahran nüshası: 906.

¹²¹ Gol Handan Kalesi: Bu tarihi kale 14. Yüzyıl da Gol Handan köyünde kurulmuştur. Etrafında 2 nehir olup yüksek bir tepenin üzerindedir. Bu kale İran'ın Tahran eyaletinin Bumehen şehrinde yer almaktadır.

Astara Vilayetinin Fethi: Firuzkuh'un¹²² fethinden sonra Astara kalesinin üzerine hareket ederek bir ay boyunca kaleyi muhasara ettiler. Her gün Hüseyin Bey Celavi¹²³ ve Murat Bey Cihanşah¹²⁴ kaleden dışarı çıkarak savaşıp yine kaleye geri dönüyorlardı. Bu durum Kızılbaşların yardıma gelerek, kale halkının suyunu üzerlerine kapatmalarına kadar sürdü. Susuzluktan Hasan Bey ve Murat Bey kaleden dışarı çıktıklarında Murat Bey'e tabi' olan kişileri öldürüp, etlerini yakarak yediler. Ama yine de kale halkı itaat etmedi. Kızılbaş askerleri muhasaradan bıkip saldırıya geçince kale, kısa sürede ele geçirdiler. Bu saldırıda, onlardan yaklaşık 30.000 kişi öldürüldü.

Daru'l-İbâd Yezd vilayetinin Fethi: Sultan Murat'ın firar etmesi ile Nevvab-ı Şah İsmail, Daru'l-İbâd Yezd'in yönetimini Lala Hasan Bey'e vererek onu naip olarak göndermişti. Yezd veziri, naip Hasan Bey'in hamamda öldürdü. Daha sonra, onun hizmetkârlarını da katledip isyan etti. Bunun üzerine Nevvab-ı Şah İsmail aynı yılın Cemadi el-Evvel ayında Yezd kalesinin üzerine yürüdü. Yezd kaleni önünde otağını kurdu ve beklemeye başladı. Yine aynı gün, kale muhasara altına alındı. O yılın Ramazan ayına kadar süren kuşatma, nihayet kalenin ele geçirilmesiyle sona erdi. Nevvab-ı Şah İsmail, orada isyana sebep olan komutan, Reis Muhammed'i cezalandırdı. (Şah) Yezd'e yönetimi sağladıktan sonra oradan hareket etmeyi emretti.

Tebes (Tabas)¹²⁵ Vilayetinin Fethi: Yezd'in fethinden sonra hızlıca Tebes bölgesini ele geçirmek için hızlıca hareket edildi. O saldırıda, muhaliflerden yaklaşık 7.000 kişi katledilerek vilayetin tamamını ele geçirdiler. Bu fetihden sonra etrafa fermanlar gönderildi. Bu fermanda, zamanında muhalifler ile taraftar olarak, muhaliflerin Sultan Haydar ile savaşında başarılı olmasını sağlayan herkesin, her nerede olursa olsun, bulunarak öldürülmesi emri verildi.

Diyarbakır Vilayetinin Fethi: Zû'l-kadirli Alaüddeve'nin dağlık alana kaçmasından sonra Kızılbaşlar, Zû'l-kadiroğlu Beyliği üzerine saldırılar yaparak katliam ve yağma bulundular. Şah İsmail Azerbaycan'ı fetih zaferinden sonra geri döndü. Kayseri sınırında bulunuyorken bir müddettir Diyarbakır ve Musul valiliği yapan Emir Bey Musullu, ona tabi' olanlar, halkı ve Musullu Oymağının tamamı ile çok

¹²² Günümüzde İran'ın Tahran eyaletinde bulunan bir şehirdir.

¹²³ Melik nüshası: Çelavi

¹²⁴ Tahran nüshası: Çihanşahlu

¹²⁵ İran'ın Yezd Eyaletine bağlı bir şehirdir. Tahran'ın 950 km güneydoğusunda yer alır. Eskiden Horasan'a bağlı bir şehirken şimdi Yezd Eyaletine bağlanmıştır.

fazla hediyeler, ikramlar ve armağanlar ile gelip ayaklarını öptüler. Onu, sultanlar gibi teselli edilip ağırlandılar. Ardından Musul'un yönetimini Muhammed Han Ustacalu'ya verildi. Emir Bey Musullu'ya ise Mühürdarlık rütbesi verildi.

Irak-ı Arap Vilayetinin Fethi: Irak'ı fethetmek üzere hareket edildiğinde, Bağdat valisi Yarbey Barnak,¹²⁶ Sultan Murat Akkoyunlu'yu alarak, kendine tabi olanlar ile Şam¹²⁷ tarafına kaçtı. Böylece Bağdat ve diğer Arap beldeleri savaşılmadan Kızılbaşların yönetimine girmiş oldu. O vilayetin muhaliflerdeno kadar kişi öldürüldü ki Dicle nehrinde, su yerine kan aktı. Irak'ın yönetimi Hadım Bey Emir Divan'a verilirken, Yarbey'in bir kuyuda mahpus ettiği Arap büyüklerinden Seyit Muhammed'i ise hapisten kurtararak, Necef-i Eşref'in valiliğine getirildi. Bazı bölgelerin de yönetimini ona bırakılarak davul ve sancak ona verildi. Şah İsmail, Necef-i Eşref'i ziyaret etmekle müşerref olduğu için oranın halkına tepsiler ile altın ve görevler verildi. Halılar, kandiller ve eşyalar, Ravza-i Mukaddeslere gönderdi.

Şirvan Vilayetinin İkinci Kez Fethi: Hoy'un¹²⁸ fethinden sonra aynı yılın kış mevsiminde Şirvan üzerine hareket ettiler. Bakü sınırına kadar geldiler. Böylece o vilayeti fethederek, kalelerinin tamamını güçlü Evliya Devletinin yönetimine girdi.

Huzistan vilayetinin Fethi: Arabistan'dan geri döndükten sonra Şuşter ve Huveyze fethine aday oldular. Karşı koyan çok fazla sayıda muhaliflerden, Araplardan, yöneticilerden birçok kişi öldürdü. Birkaç gün Şuşter'de bekledikten sonra Kuh Kiluye yolundan Şiraz'a geldiler.

Horasan vilayetinin Fethi ve Şâhî Bek¹²⁹ Han'ın Öldürülmesi: Miladi 1510 / hicri 917 yılının ortalarında Horasan üzerine hareket edildi. Bu haber Şâhî Bek Han'a ulaştığında Herat yolundan Merv'e giderek oraya sığındı. Bu sırada Nevvab-ı Şah İsmail ise Meşhed-i mukaddese gelerek Allah'ın yüceler yücesi sekizinci imamı olan

¹²⁶ Astane: Barnak-ı Bağdat'ın valisi Yarbek

¹²⁷ Astane: Şam ve Rum

¹²⁸ İran'ın batı Azerbaycan eyaletinde bulunan bir şehirdir. Hoyi denilen çukurda bulunmuş olup Tebriz, Urmiye ve Makü şehirlerine komşu bir şehirdir. Tahsin Yazıcı, "Hoy", *TDVİA*, 1998, s 258

¹²⁹ Şâhî Bek veya Şeybani Han: Şeybaniler hanedanının kurucusu ve ilk hükümdarıdır. 1452 yılında Muhammed Han Cuci'nin Şiban'ın evlatlarındandır. Farsca eserde Şâhî Bek Han, Şeybak veya Özbek hanı şeklinde geçmektedir. Şeybani Han, Timurlular arasındaki taht kavgalarından faydalanarak 1500 yılında Buhara ve Semerkant'ı ele geçirdi. Ataları Şeyban'a nispetle Şeybaniler (Özbekler) adıyla anılan devletini kurdu. İsmail Türkoğlu, "Şeybâni Han", *TDVİA*, 2010, c 39, s 43.

Şeybani devletinin kuruluşu ile Safevi devletinin kuruluşu aynı döneme denk gelmektedir. Her iki devlette Horasan coğrafyası üzerinde hâkimiyet iddialarında bulunacaktır. Bu sebeple yeri geldiğinde nüshada da anlatılacak üzere sık sık mücadelede bulunacaklardır.

Ali bin Musa el-Rıza aleyhiselamı ziyaretle şereflendi. Aynı yılın Şaban ayının 6. gününde Merv kalesinin olduğu bölgeye nüzulü eclal buyurdu. Bir kaç kez Özbekler ve Kızılbaşlar arasında savaşlar yapıldı. Ancak o mekânda savaştan bir üstünlük kazanılmadı. Bir menzil geri çekilmeleri üzerine bunu duyan Şâhî Bek Han, Kızılbaşlara zayıf bir saldırı yaptı. Diğer gün kaleden dışarı çıkıp sabahtan öğleye kadar savaştılarsa da Rüstem ve İsfendiyar Bey savaştılar. O gün yaklaşık 2.000 Özbek ve kaçarken yakalanan Şâhî Bek, öldürülerek başı Şah İsmail'in hizmetine getirdiler. Bu zaferden sonra Şah İsmail bir elçiyi, Şâhî Bek'in başı ile birlikte Rum'a, Handegar'a¹³⁰ gönderdi. Ayrıca Şâhî Bek'in ellerini kesip Div Sultan'a¹³¹ gönderdi. Çünkü Horasan'a savaşmaya gidildiğinde Div Sultan'a haber gönderildi. Ancak Div Sultan savaşa gelmedi. Ayrıca gönderdiği haberde “ Benim elim Şâhî Bek Han'ın eteğindedir ve ben onunla savaşına gitmiyorum ” dedi. Böylece Div Sultan'ın elini ona göndererek, cevabında “ Senin elin onun eteğine ulaşmaz, onun elini sana gönderiyorum ki onun eli senin eteğine ulaşsın” demiş oldu.

Yapılan bu savaştan hemen sonra Horasan'ın tamamı, Kızılbaş Devletinin yönetimi altına girmiş oldu. Merv halkının mallarının tamamına, el konularak yağmalandılar. Daha sonra halkı affedildi. (Şah) oranın yönetimini Abdal Bey Dede'ye verdi. Daha sonra oradan hareket edildi. O yıl kışı Herat'ta geçirdiler. Aynı yılın baharında Maverâünnehir üzerine hareket edildi. Amuye suyunun kenarında, Özbekiye sultanları, vilayet emirleri ve büyükleri ile birlikte gelip ayak öptüler. Merhamet dileyerek oradan geri dönmelerini istediler. Şah onların merhamet isteklerini kabul edip geri döndü.

Gilan Vilayetinin İkinci Fethi: Daru'l-İbâd Yezd'in fethinden sonra kışlayan orduya, 20 yıldır Gilan yöneticisi olan Karkeya Mirza Ali, bir gece baskını ile Karkeya Sultan Hüseyin'i uykusunda öldürdü. Bu haberin Lahican'a ulaşması üzerine Karkeya Sultan Hüseyin'in emirleri, çok sayıda asker toplayarak Karkeya Mirza Ali'yi öldürdüler. Bu haberin yüce orduya ulaşması üzerine Gilan'ın yönetimini, Nevvab-ı Şah Sultan, hizmetinde bulunan Karkeya Sultan Hüseyin'in oğlu Karkeya Sultan Ahmet'e verdi. O ise Gilan'da yönetimi sağlamak için çok sayıda asker topladı. Aynı gün Gilan üzerine hareket etti. Sultan Ahmet'in Gilan'a girdiği gün, kendi başlarına hareket ederek

¹³⁰ Handegar'dan kasıt Osmanlı Padişahıdır.

¹³¹ Bu isim doğrusu Dev Sultan olmalıdır. Ancak nüsha da “Div” yazdığı için aynen yazılmıştır.

Karkeya Mirza Ali'yi kan davası güdüp öldüren emirlerin hepsi, Sultan Ahmet'i karşılamaya gelmişlerdi. Karkeya Sultan Ahmet, hepsini yakalanıp öldürülmesinin emirini verdi. Çünkü emir almaksızın, kendi başlarına yüce dergâhta kan dökmüşlerdi. Aynı yıl Nevvab-ı Şah İsmail Tarım¹³² yolundan Reşt'e¹³³ gitti. Reşt halkının kabahatinden dolayı onları cezalandırmak istedi. Ancak o hazretin akrabası olan Şeyh Necmeddin Reşti'nin şefaati bulunmasıyla Reşt halkını affetmişse de Tarım yöneticisi Çelipa Bey Halhalı, Şah'ın gazabına uğrayıp katledildi.

2.3.2. Horasan'ın Fethinden Sonra Türkistan Emirlerinin Merhamet İsteklerinin Kabul Edilip Hicri 1516 / Miladi 1510 Yılında Maverâünnehir'den Geri Dönülerek Darü'l-Mü'minin Kum'da Kışlamalarından Sonraki Vakaların Zikri

Birinci vaka: Horasan ve Türkistan'dan geri döndükten sonra Darü'l-mü'minin Kum'a nüzulü eclal buyurdular. Mazenderan sultanları gerçek bir itaatte bulunmamışlardı. O vakit hepsi birlikte gelerek ayak öptüler. 30.000 tümen değerinde ikram ve armağanlar getirdiler. Bunun üzerine ihlas ile kulluk etmeyi kabul edince, yüce sultanlar gibi teselli edildiler.

İkinci vaka: Mazenderan sultanlarının gelip itaat etmesinden sonra, lakabı Necm-i Sani olan Yar Ahmet İsfahani'yi, Maverâünnehir'in fethiyle görevlendirildi. Kum'dan¹³⁴ çok fazla asker ile Maverâünnehir üzerine hareket ederek Horasan'a gitti. Amuye suyundan geçerek Timur'un torunlarından olan ve daha sonra Hint sınırına kadar onunla gelecek olan Gazne hâkimi Mirza Babür gelip Necm-i Sani'ye katıldı. Necm-i Sani ve Mirza Babür ile birlikte Karşı¹³⁵ şehrini savaş ve kavga ile alarak çok fazla katliam yaparak yağma da bulundular.

Üçüncü vaka: Karşı kalesinin alınmasından sonra Mirza Babür Şah ve Necm-i Sani çok fazla asker ile birlikte Şâhî Bek Han'ın¹³⁶ oğlu Timur Sultan'ın yönetiminde olan Gicduvan kalesi üzerine yürüdüler. Şâhî Bek Han'ın kardeşi Ubeyd Sultan ve Cani

¹³² Tarım: İran'ın Zencan Eyaletinin 7 eyaletinden biridir. Bugun günümüzde Tarım Şehristanı (ilçesi) diye geçmektedir.

¹³³ Reşt: İran'ın kuzeybatısında bulunan İran'ın Gilan eyaletinin merkezidir.

¹³⁴ Melik: Haremden.

¹³⁵ Milli ve Tahran: Gazni. Diğer nüshalarda Karni şehri şeklinde kullanılsa da Karşı kalesi doğrudur.

Karşı kelimesi sadece Melik nüshasında kullanılmıştır.

¹³⁶ Tahran: Şâhî Bek Sultan.

Bey çok fazla asker ile Timur Sultan'ın yardıma geldiler. İki grubun karşılaşması üzerine çok büyük bir savaş oldu. Savaş sonucunda Necm-i Sani, büyük bir yenilgi aldı ve komutanlarından çoğunu kaybetti. Bu yenilginin ardından Babür Şah ise Gazne'ye geri döndü.

Timur Sultan ve Ubeyd Sultan bu zaferlerinden sonra ikisi de Horasan'a geldiler. Herat yöneticisi Lala Hüseyin Bey, Herat'tan kaçarak Sistan yolundan Kirman'a geldi. Bu haber, Şah İsmail'e ulaştınca emirlerini ve bir miktar ordusunu öncü olarak gönderdi. Kendisi ise miladi 1511 / hicri 917 yılının baharında hareket etti. Nevvab-ı Şah İsmail, Sarıkamış menziline ulaştığında, Vezirlik makamını Haşiye sahibi olan Mir Seyit Şerif'e, Necm-i Sani'de olan Emirü'l-Ümeralığı ise, Mir Abdülbaki'ye vererek bazı görevlerde değişiklikler yaptı.

Şah İsmail, Meşhed-i Mukaddes bölgesine ulaştığında Timur Sultan ve Ubeyd Han¹³⁷

Dördüncü vaka: Rum Handegar'ı Sultan Selim miladi 1514 / hicri 920 yılının baharında çok fazla asker ve sayısız ordusu ile topçuları ve tüm hazırlığı tamam bir şekilde Azerbaycan sınırına geldi. Bu haber Nevvab-ı Eşref'e ulaştığında Kızılbaş ordusunun ihtiyaçlarını gördü. Ayrıca Diyarbakır yöneticisi Muhammed Han Ustacalu kendi askerleri ile gelerek orduya katıldı. Mukeb-i Hümayun hareket ederek Çaldıran'da Rumlar ile karşılaştı. Bahsi edilen yılın Recep ayının birinci gününde, güneşin doğuşundan öğle namazına kadar, ilk ateşle birlikte katliam ve savaş alevlendi. Yaklaşık 5.000 kişi iki taraftan öldürüldü. Kızılbaş ordusunun emirlerinden birçoğu, katledildi. Çünkü Rumların çok fazla sayıda topu vardı. Topları ve tüfekleri, kale duvarı gibi etrafına dizerek yerini sağlama almışlardı. Demirden yapılmış kalelere, toplarını kurmuşlardı. Bölük bölük kaleden dışarı çıkarak savaşıyor ve sonra geri dönüyorlardı. Hemen ardından bir diğer bölük geliyordu. Aynı şekilde kendi etraflarına ve yollarının

¹³⁷ Timur Sultan ve Ubeyd Sultan'dan kasıt Şeybani beyleridir. Ceviri de Ubeyd Han'dan bazı yerlerde Ubeydullah Han şeklinde yazarken bazı yerlerde Ubeyd şeklinde geçmektedir.

üzerlerine zincirler çekerek kapatmışlardı. Böylece her yer topçulardan kapalı olduğu gibi yolların etrafına tüfekçileri bekleterek yolları daraltmışlardı. Sonunda Kızılbaşlar yorgun düştüler. Artık savaşı kazanamayacaklarını anlayıp beklemezsizin Tebriz'e geri döndüler. Oradan Cezin yolundan İsfahan'a gittiler.

Sultan Selim ise Kızılbaşları takip ederek Tebriz'e kadar geldi. Şah ise bu esnada İsfahan'da yeniden hazırlık yapmaya başlayıp ordusunun ihtiyaçlarını ve tedariklerini karşıladı. Tebriz'de 12 gün kalan Sultan Selim, şehri çok fazla harap etti. Şah İsmail'in İsfahan'dan hazırlanarak hareket ettiği haberi ulaşınca artık Tebriz'de durmayıp geri döndü. Bunun üzerine Nevvab-ı Şah İsmail, Tebriz'e girdi ve o yıl Tebriz'de kışladı.

Beşinci vaka: Bahsi edilen yılda Rum'un fetret devridir. Yıldırım Beyazıt¹³⁸ Handegar'ın üç çocuğu vardı. Bunlar; Sultan Ahmet, Sultan Selim ve Sultan Ferruh¹³⁹ idi. Bunların her ikisi de Rum'dan hiçbir şey almıştı. Böylece Horasan dışındaki Rum'un Kızılbaşların yollarını geçirmişiyorken, Merbaze Rum'un askeleci sile Abdülkadir Batı'da. Bunun üzerine Menderkad Beyhize sağınmış bir ferahat oduryak Sultan Süleyman'ın avarat Mutebe-i Hindisude harak öldür Sult Dar Sehi Sultanıül Herzeibayzalı fetah mekrihin (Şah) Hordsha ölme inladılneşlone Şaldralgisavaldna İgerdi. Zeynel Han Şamlu'ya, Belh'i Div Sultan Rumlu'ya **Altıncı vaka** Sulgani Söhü'ü 10 yıl İsfahan şehrinde kışladı 1519 / hicri 926¹⁴⁰ Cemadi-es Sani ayının cumartesi günü divanın ileri gelenlerinden ve Mehter-i Divan olan Mehter Şahkulu, Divan Nazırı olan Mirza Şah Hüseyin'i İmaret-i devlethane-i Tebriz'de öldürüp firar etmişti. Birkaç gün sonra yakalanıp kısas uygulandı. Ayrıca bu yılda Şah İsmail, Şekki tarafına avlanmak için hareket etti. Bu avlanmadan geri döndükten sonra o hazretin sağlığında değişmeler oldu. Bu değişmeler tifo hastalığına yakalanmasıyla sonuçlandı.

Bahsi edilen yılın Recep¹⁴¹ ayında pazartesi günü Hakkın davetine “ Lebbeyk ” söyleyerek, davetine icabet etti. O hazretin naaşı Recep ayının 20'sinde, Salı günü

¹³⁸ Yıldırım Beyazıt'ten kasıt II. Beyazıt'tir

¹³⁹ Sultan Ferruh'tan kasıt şehzade Korkut olmalıdır. Çünkü II. Beyazıt'in Abdullah, Şehinşah, Âlemşah, Mahmut, Mehmet, Korkut ve Selim adında 8 oğlu vardır. Bunlardan sadece Ahmet, Korkut ve Selim babaları hayatta iken yaşıyorlardı. Bu üç şehzade arasında taht için mücadele edildi. Detaylı bilgi için Yaşar Yücel, Sevim Ali, *Klasik Dönemin Üç Hükümdarı, Fatih, Yavuz Kanuni*, TTK,1991, s 105. Feridun Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul, 2011, s 71.

¹⁴⁰ Tahran: 929.

¹⁴¹ Melik: 19 Recep.

Sadır-ı Memalik Emir Celaleddin tarafından Daru'l-İrşad Erdebil'e götürüldü. Orada atalarının mezarlarının da bulunduğu Hazire-i Safeviye'ye defnettiler.

2.3.3. Mükerreren Nevvab-ı Razvan-ı Meâb-ı Şah İsmail'in Evlatları, Eserleri ve İcatları

O hazretin evlatları: Tahmasb Mirza, Elkas Mirza, İsmail Mirza, Sam Mirza

O hazretin eserleri: Hazreti Emîre'l Mü'minîn Necef-i Eşref'te bulunan mezarı ile Kerbela bölgesinin ve Kazımeyn'deki mübarek mezarların sandukası. Ravzat-ı Mukaddesat-ı Necef-i Eşref, Kerbela bölgesinin ve Kazımeyn'in halıları, kutsal türbelerin altın ve gümüş kandilleri

O hazretin icatları: Şemşir-i keç ki o hazret yapmıştır. Daha önce kılıçlar düz bir şekildeydi. Yakut ve altından kemer, kuşçular tarafından kullanılan açılan davul, Meşhed-i Müşerrefe'ye hafız tayini ki ondan önce yoktu.

El mükerreren o hazretin mübarek ömrü: 38 yıl ömür sürdü ve 24 yıl saltanatta kaldı.

2.4. MERHAMET-U GUFRAN-I MEÂB-I ÂLİYİN-İ AŞYAN ŞAH TAHMASB, ENARA'L-ALLAH BURHANE

Şah Tahmasb miladi 1513 / hicri 919 yılının Zilhicce ayının 29'unda Cumartesi günü doğdu ve miladi 1522 / hicri 929 yılının Recebül-Mercep ayının 29. günü yüce babasının padişahlığı sırasında veliaht tayin edildi. Yüce babasının sağlığında, babası ile olan emirlerin, Kızılbaş reislerinin, azaların ve ayanların ortak kararı ile Daru's-saltanat Kazvin'de yüce İran saltanatına cülus buyurdu. Türkistan'dan haber ulaşınca kadar devletin işlerinin düzeni ve İran'ın fethedilmeyen vilayetlerin fethi ile meşgul oldu.

Türkistan emirlerinin ve reislerinin 120.000 atlı ile Horasan'ı işgal etmek için hareket ettiği haberi ulaştı. Bu haberin ulaşması üzerine Şah Tahmasb, tedarikleri gördükten sonra beklemeden hareket etti. Özbeklerin Horasan'a gelmesi ile Sultan Süleyman Handegar'ın Azerbaycan'a gelmesi, Şah Tahmasb'ın saltanat günlerinde birkaç defa tekrarlanmıştır. Defalarca Kızılbaşlar ile onların arasında muharebeler meydana geldi. Bu muharebelerin her biri aşamalı olarak meydana gelmiştir. Her merteye aynı zamanda aşağıda bölümler altında yazılmıştır. Muharebelerin kaç aşamadan ve ne yöntemle gerçekleştiği bilinsin ki okuyanlar için anlaşılır olsun.

2.4.1. Uğursuz Özbeklerin Gelmesi ve İki Grup Arasında Savaşlar

İlk muharebe: Sam Mirza'nın lalası Mişe Han, Herat hâkimi olduğu zamanda Türkistan valisi Ubeydullah Han gelip birkaç ay Herat'ı kuşatması ile başladı. Aralarında birkaç savaş olsa da Özbeklerin elleri Herat kalesine varmadı. Böylece amaçlarına ulaşmadan geri döndüler.

İkinci muharebe: Mişe Han miladi 1524 / hicri 931 yılında öldü. Burden Kulu Han Tekelü¹⁴² ise Meşhed-i Mukaddesin hâkimiydi. O daha sonra Irak'ta Tekelü ve Ustacalu arasında ki savaşta öldürüldü. Güçlü bir komutanın veya güçlü bir kimsenin Horasan'da olmaması ve ordu komutanları arasında savaş olmasından dolayı vilayetler de karışıklık hâkimdi. Bu haberi Türkistan'a ulaştığında Abdullah Han'ın aç gözlülüğü tuttu ve miladi 1525 / hicri 932 yılında gelip Meşhed-i Mukaddesi kuşattı. Bir müddet Meşhed-i Mukaddesin halkı ve etraftan toplanan gönüllü savaşçıların yardımı geldi. Halk, erzak kıtlığı baş gösterip açlıktan aciz olana kadar kaleyi savundu. Ubeydullah Han, Meşhed üzerinde galip geldi. Komutanlarından birini Tibe beldesine bırakıp, kendisi ise Esterâbâd üzerine

¹⁴² Burun Kulu Han Tekelü

hareket etti. Esterâbâd yöneticisi Zeynel Han Şamlu, kaleden dışarı gelerek savaştı. İyi bir direniş sergileyemeyen Zeynel Han, askerlerini alarak Rey şehrine kaçtı. Bunun üzerine Ubeydullah Han kendi oğlunu Esterâbâd hâkimi yapıp Belh şehrine gitti. Bu haber Dergâh-ı Cihanpennaha ulaştı. Ahi Sultan Tekelü'yü, Mermi Sultan Şamlu ve Şahkulu Sultan Ustacalu ile Zeynel Han'ın yardımına gönderdi. Bu haber Ubeydullah Han'a ulaştığında yeniden geri döndü. Böylece bu durum aşağıda üçüncü bölümde anlatılacaktır.

Üçüncü Muharebe: Abdülaziz Han Özbek, Esterâbâd'ta yenilip Belh'e geri döndü. Ubeydullah Han ise geri dönüp Bistam'da bahsi edilen emirler ile karşılaştı. Bu saldırıda, Kızılbaşlardan 3.000 kişi öldürülürken Ubeydullah Han'ın mütecaviz askerlerinden ise 20.000 kişi öldürüldü. O gün savaş yapılan savaş, parmakları ısırtacak hayrette bir savaştı. Orada çok fazla sayıda sultanın emirlerinden öldürüldü. Bilahare Ahi Sultan, kendisi Özbek ordusunun merkezine saldırıp ayağından derin bir ok yarası aldı. Sonunda Ubeydullah Han savaşta galip geldi. Bunun üzerine Esterâbâd'ta bulunan Zeynel Han, şehirden dışarı çıkıp Firuzkuh'a gitti. Ubeydullah Han ise bu kez Esterâbâd'ı Reis Bahadır'a verip kendisi Herat üzerine yürüdü. Bunun üzerine Herat hâkimi şehri savunma tedbirleri aldı. Ubeydullah Han, 8 ay boyunca Herat'ı kuşattı. Böylece onların arasında yeniden büyük savaşlar başladı. Erzak azlığı başladığında halkı şehirden dışarıya çıkardılar. Askerler bir müddet halkın erzağı ile kaleyi savundular. Bu durum Rayat-ı Nusret-i Ayat-ı Şahi'nin Horasan'a geldiği ve aynı zamanda Esterâbâd'ta bulunan Reis Bahadır'ın öldürüldüğü haberi Ubeydullah Han'a ulaşınca kadar sürdü.

Esterâbâd'ta, Reis Bahadır'ın öldürüldüğü haberi ulaştı. Bunun üzerine Ubeydullah Han, amacına ulaşmadan Herat kuşatmasını kaldırarak Türkistan'a geri döndü. Nevvab-ı Şah Tahmasb, o taifenin orada ki yaptıkları zararlarını giderip halkın bazı ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra Irak'a gitmeyi buyurdu.

Dördüncü muharebe: Şah Tahmasb'ın Irak'a gittiği haberi Ubeyd Han'a ulaşınca yeniden Horasan iklimine açgözlülük etti. 120.000 süvari toplayıp Horasan'ı işgal etmek için hareket etti. Nevvab-ı Şah-ı Cennet Mekân ise bu haberin ulaşması üzerine Horasan'a hareket etmeyi buyurdu. 15 Muharrem Cumartesi günü hicri 934 / miladi 1527 de Zurabad'ın Cam¹⁴³ bölgesinde Ubeyd Sultan'ın askerleri ulaştı. İki grubun karşılaşması ile Pazar günü yani birinci günden on ikinci günde, güneşin batışına kadar, harp ve katliam

¹⁴³ Günümüzde ismi Türbet-e Cam'dır. Razavi Horasan eyaletindedir

ateşi alevlendi. Kızılbaş komutanları, o sapkın Özbeklerin bazı birliklerini bozguna uğrattı. Şah-ı Cennet Mekân kesin sonuç alıncaya kadar sancağın dibinden hareket etmedi. Bilahare savaş meydanına girmeye mecbur kaldı. Şah'ın meydana inmesi, Kızılbaşlar da manevi güce sebep oldu. Böylece Kızılbaşlar önde, kendisi ise ordunun arkasından elinde kılıç ile ordunun yanında muhaliflere vuruşarak kısa zamanda galip geldi.

Savaşı kaybeden o sapkın taife, Mâverâünnehir, Belh ve Buhara padişahları Köçkünçi Han¹⁴⁴, Cani Bey Han ve Ubeyd Han muzdarip oldular. Geriye kalan Özbekler, silahlarını alarak Mâverâünnehir'e ova yolundan firar ettiler. Bu savaşta Kızılbaşların eline çok fazla sayıda mal ve ganimet geçmiş oldu. Şah-ı Cennet Mekân, Horasan'daki işlerini düzenledikten sonra Sultan Handegar'ın Azerbaycan bölgesine hareket ettiği haberinin ulaşması üzerine, Horasan'dan hareket ederek Irak'a gitti.

Beşinci muharebe: Miladi 1528 / hicri 935 yılında Ubeydullah Han, yeniden büyük bir ordu hazırlayıp Meşhed-i Mukaddes üzerine hareket etti. O vakit vilayette Ağzı Var Sultan Şamlu, Ahmet Sultan Afşar ve Yakup Sultan Kaçar Meşhed-i Mukaddeste bulunmaktaydılar. Çünkü şehrin kale duvarları henüz tamamlanmamıştı. Şehrin, duvar çekilmeyen kısmına, hendekler kazarak, şehrin sokaklarını kapatmak sureti ile kaleyi savunmakla meşgul oldular. Ayrıca Ubeyd Han ise bu esnada şehirden görülmeye başladı. Hendekler ile kapatılan yerlerde, büyük mücadeleler yaşandı. Özbeklere karşı fazla direnemeyecekleri anlayan komutanlardan Ahmet Sultan Afşar, bir gece kendisine bağlı askerleri alarak, kendisine bağlı bölge olan Ferah'a gidip Favre kalesini sağlamlaştırarak orada oturdu. Ağzı Var Han ile Yakup Sultan ise, Sebzevar ve Mezinan'a gittiler.

Şehri savunmak için geride kalan Hüseyin Han Şamlu, Şamlu savaşçıları ile birlikte birkaç ay daha şehri savundular. Bilahare erzak darlığı ve savaş aletlerinin azlığı sebebi ile kaleyi savunmaktan aciz olunca Ubeydullah Han'ın geri çekilmesi şartıyla barış istediler. Bu şartı kabul eden Ubeydullah, Han birkaç göç mesafesi kadar geri çekildi. Hüseyin Han ise hizmetindekilerini, mallarını, ağırlıklarını, savaşçıları ve şehir halkından geriye kalanlardan bir kısmı ile şehirden çıkararak Sistan'a gitti. Böylelikle Ubeydullah Han, Horasan'ı yönetimine alıp bölge halkından çok fazla kişiyi katliama uğrattı. Bahsi edilen

¹⁴⁴ Köçküncü Han, Şeybani Han'dan sonra 1510-1530 yılları arasında iktidarda bulunur. Ebulhayr'ın oğlu Şeybani Han'ın amcasıdır. Onu oğlu Ebu Said (1530-1533) daha sonra Şeybani Han'ın torunu Ubeydullah Han takip eder. Timurlan Omorov, "Türkistan'daki Özbek Hanlığının Kısaca Tarihi ve Özbek Boyları" *TUBAV Bilim Dergisi*, 2012, Cilt 5, Sayı 2, Sayfa 7-18.

Hüseyin Han ise kendi kontrolüne aldığı asiler ile oradan Kebeç ve Mekeran'a giderek sayısız yağma ve katliam da bulundu. Nevvab-ı Cennet Mekân'da Bağdat'ta işlerini bitirip Horasan yoluna koyuldu.

Şah-ı Cennet Mekân, Bağdat'ta işlerini düzene koyup rahatlamıştı. (Tarihçi Hasan Bey'in naklettiğine göre, bu kez Şah Tahmasb, 70 bin kişilik bir ordu ile Horasan'a yöneldi. Bu haber Ubeydullah Han'a ulaştığında, Şah'a hakaretler ve tehdit dolu bir name yazıp gönderdi.)¹⁴⁵ Daha sonra Ubeydullah Han, Türkistan'ın tamamına elçiler göndererek ordu yardımında bulunmalarını istedi. Cengiz Sultanlarının tamamı ona yardıma geldi. Savaş başlamadan önce Türkistan emirleri, kendi aralarında meşveret yaptılar. Hiç biri savaşıya ve Horasan'da kalmaya razı olmadı. Böylece Cengiz Sultanları Ubeydullah Han'a gönderdiği haberde:

“ Bu müddet içinde Kızılbaşlar ile yaptığınız savaş süresince Türkistan'ın harap olmasının dışında bir fayda sağlamadı. Biz Kızılbaş savaşında sizinle dost değiliz. Sizin Horasan'da kalma fikrinizi uygun görmüyoruz.” dediler.

Bu cevaplar Ubeydullah Han'a ulaşınca, Türkistan askerlerinin yardımından umudunu kesti. Artık durmayı uygun görmeyerek, beklemeksizin ellerini Horasan'dan çekip Buhara'ya gitti. Şah-ı Cennet Mekân ise Ubeydullah Han'ın çekilmesinin hemen ardından Horasan'a girip Horasan hükümetini, kardeşi Nevvab-ı Behram Mirza'ya, Emirü'l Ümeralığı ise lalası Gazi Han Tekelü'ya verdi. Nevvab-ı Mirza'nın lalası her yere yöneticiler tayin edip kendisi Irak'a geri döndü.

Gazi Han Tekelü'nün Irak'a geri döndüğü haberi Ubeydullah Han'a ulaşınca Horasan üzerinde ki aç gözlülüğü yeniden başladı. Diğer yıl Kamış Oğlan'ı¹⁴⁶ Özbek emirleri ile birlikte Horasan üzerine gönderdi. Özbek ordusu Serahs yolundan gelerek Meşhed-i Mukaddese ulaştılar. Meşhed yöneticisi olan Naltaş Sultan Ustacalu ile Ağzı Var Han Mirza Cam bölgesinde, onların yolunu keserek saldırıda bulundular. Bozguna uğrayan Özbekler, firar ettiler.

Altıncı Muharebe: Ubeydullah Han hicri 938¹⁴⁷ / miladi 1531 yılında yeniden Horasan'a yönelip Herat'ı kuşattı. Abdülaziz Han ise, kendi oğlunu Meşhed-i Mukaddes'e,

¹⁴⁵ Milli nüshası

¹⁴⁶ Astane: Kamış Oğlak. Bakındığımız eserlerde bu ismin kesin haliyle karşılaşılmadı. Ancak eserde قمیش (qamış) şeklinde geçtiği için Kamış şeklinde yazılmasını uygun gördük.

¹⁴⁷ Astane: 948

Kamış Oğlan'ı bir miktar askerle Esterâbâd'a ayrıca her vilayete için yeni yöneticileri bir ordu ile birlikte gönderdi.

Naltaş Sultan ve Ağzı Var Sultan Meşhed'te durmayı uygun görmeyip şehri boşalttılar. Horasan hâkimlerinden her biri, hâkimiyetleri altındaki vilayetleri terk ederek kendi bölgelerine doğru gittiler. Sadece Damgan¹⁴⁸ hâkimi Zû'l-kadir Sultan, şehri savunmak için gerekli tedarikleri görüp Gereylu'lardan yardım istedi. Davet üzerine Gereylu hâkimi Mirza Ali Halife, askerleri ile birlikte ona katıldı. Bistam bölgesinde Özbekler ve Zû'l-kadir Sultan birbirlerine ulaşınca büyük bir savaşa giriştiler. Karşı koyamayıp yenilen Özbeklerin kaçıktan başka çareleri kalmadı. Damgan hâkiminin eline çok fazla mal, malzeme ve yük hayvanları geçti. Esterâbâd'a gelmiş olan Kamış Oğlan Sevucbulag'a giderek orada Esterâbâd hâkimi Muhammed Han Zû'l-kadir'in ordusuna saldırıp geri döndü.

Abdullah Han Azerbaycan isyanını sebebi ile Şah-ı Cennet Mekânın Azerbaycan'da meşgul olduğunu duyduğu için Herat kuşatmasını hızlandırmıştı. Bir buçuk yıl boyunca topladığı askerler ile Herat'ın etrafında oturdu. Darlık ve kıtlık Herat ordusuna ve halkına ulaşınca ordu halkı şehirden dışarı çıkarıp, onların yiyeceklerine el koyup onlar ile idare ettiler. Hatta köpek ve kedi etine kadar yediler. Bunlarda bitince de sonunda, barış yapmak istediler. Ubeydullah Han ise barış isteklerini Behram Mirza ve savaşçılarının tamamının çadır ipiyle bağlı bir şekilde dışarı gelmesi şartıyla kabul etti. Behram Mirza, bu teklifi kabul etmeyip yeniden şehri savunma kararı aldı. Bu esnada Azerbaycan'ın tamamında hâkimiyetin sağlandığı ve Şah-ı Cennet Mekânın Herat'a doğru hareket ettiği haberi, bir çapar vasıtası ile şehre ulaşınca sevinç nakkaresi çalındı. Halk ve ordu arasında çok büyük sevince sebep oldu. Belh'ten Ubeyd Han'ın yardımına gelmiş olan Kara Sultan ve Cani Bey Sultan bu haberi duyar duymaz aynı gece gizlice bir baş süt kuzusu, bir baş at ve bir miktar erzak Behram Mirza'ya gönderdiler. Daha sonra bunları her gece göndererek ona hizmet ettiler.

Şah-ı Cennet Mekânın Horasan'a gelmesi ve diğer aşama: Şah-ı Cennet Mekân Esterâbâd'a ulaşınca Bedir Han Ustacalu'yu 3.000 kişi ile birlikte Elkas Mirza komutanlığında onları gafil avlamak için hızlıca gönderdi. Güneşin doğuşuyla onların bazıları hamamda, çoğu uykuda ve bir kısmı da namazdayken ani bir kargaşa şehirde koştular. Oranın hâkimi Kamış Han Oğlan Han birkaç kişi ile dışarı çıkıp Merv'e kaçtı. O gün onun

¹⁴⁸ İran'ın Semnan eyaletine bağlı bir ilçesidir.

dört kardeşi ve 1.500 Özbek öldürölüp başları orduya gönderdi. Halkın burnundan dahi kan gelmeden şehri yönetim altına aldılar.

Sofiyân-ı Halife'yi 300 kişi ile Sebzevar'a¹⁴⁹ gönderilince onlar da emir üzerine ani bir baskın ile Sebzevar'a saldırıp şehri tasarruflarına aldılar. Aynı şekilde Hüseyin Han Şamlu ve Ağzı Var Han, Nişabur'a gitmeye karar verdiler. Nişabur'da Sofiyân-ı Halife'ye katılmaları ile birlikte, o bölgede yapılan savaşta, Özbekler yenilerek kaçtılar. Bu yenilgi haberinin Ubeyd Han'a¹⁵⁰ ulaşması üzerine karşı koyamayacağını anlayıp Meşhed-i Mukaddesi bırakarak Herat'a kaçtı. Nevvab-ı Cennet Mekân ise onu takip ederek Meşhed-i Mukaddesi girdi. Azamet ve Celal sahibinin sancağının Meşhed-i Mukaddese girdiği haberinin ulaşması ile Ubeydullah Han, elini Herat muhasarasından çekerek Buhara yoluna koyuldu. Miladi 1532 / hicri 939 yılının Cemadi-es Sani ayının 22. günü yüce ordu Herat'a girip, Bağ-ı Şehr'e nüzülü eclal buyurdu. Gazi Han, kuşatma günlerinde hesapsız sebeple halk üzerine gazap ederek halkın elindekilerini alıp savaşçılara vermiş idi. Hazine-i Amire'den savacıların halktan aldığı yiyecek ve malzemelerin parasal değerinin tamamı halka dağıtıldı.

O yıl Herat'ta kışlayan Şah, Hüseyin Han'ı ve Naltaş Sultan'ı bir grup ordu ile Gürcistan'ın fethi için görevlendirdi. Kendisi ise Mâverâünnehir'de Ubeydullah Han'ı cezalandırıp, kaleleri ele geçirmek için gerekli top ve tedarikleri gördü. Gerekli hazırlıklar yapıldıktan sonra Gürcistan'ın fetih haberi beklenildi. Kısa süre de beklenildiği gibi Gürcistan'ın fethedildiği ve ordunun geri döndüğü haberi ulaştı. Görevlendirilen ordunun geri dönmesi ile Mâverâünnehir üzerine hareket edilecek iken Azerbaycan'da ikinci kez isyan çıktığı ve Sultan Süleyman'ın Azerbaycan'a hareket ettiği haberleri ard arda ulaştı. Bu haberi doğruluğu araştırılıp emirler ile meşveret yapıldı. Azerbaycan'da ki olaylar daha önemli görülerek Azerbaycan üzerine hareket etme kararı alındı. Şah, Herat'ı Şehzade Kamkar Sam Mirza'ya, Horasan Emirü'l Ümera'lığı ise Ağzı Var Han'a verip, kendisi ise Irak üzerine hareket etti.

Ubeydullah Han'ın oğlu Seydam Mirza'nın Horasan'a gelmesi: Sultan Süleyman Handegar'ın Azerbaycan'a geldiği ve Şah-ı Cennet Mekânın ise Irak'a gittiği haberi Abdullah Han'a ulaşması ile Abdullah Han, yeniden Horasan'a göz dikti. Ama görünürde hiçbir şeyden haberi yokmuş gibi hareket etti. Horasan'ın durumunu gizliden

¹⁴⁹ Sebzevar: Eski adı Beyhak'tır. Günümüzde İran'ın Razavi Horasan Eyaleti'nde bir şehirdir.

¹⁵⁰ Ubeydullah Han

gizliye araştırıp uygun fırsat kolluyordu. Abdullah Han'ın beklediği fırsat Nevvab-ı Sam Mirza ve Ağzı Var Han'ın, Hüseyin Han'ı öldürmesi ile eline geçti. Bu cinayet sebebiyle her ikisi korkuya kapıldı. Fitnecilerin harekete geçip aldatmasıyla batıl hayallere kapıldılar. Zülüm ve eziyet Müslümanların üzerine getirdiler. İsyan etmek düşüncesi ile Kandahar'ı fethedeceklerini bahane ederek, Kandahar üzerine hareket ettiler. Yol üzerinde, Murat Sultan Afşar'ı kendilerine müttefik yaptılar. Böylece birlikte hareket edip Kandahar'ı kuşattılar. Kandahar naibi Hoca Çağatayi, Hindistan padişahı Hümâyun'un kardeşi ve Kandahar hâkimi olan Kamran Mirza gelene kadar, birkaç ay kaleyi savundu. Nihayet Kamran Mirza, 20.000 kişi ile geldi. İki grup arasında çıkan büyük savaşta Çağatayi'nin ordusu muzdarip olup dağıldı. Firar etmeye yüz tuttu. Kızılbaşlar şehre girmek üzereyken bu esnada Ağzı Var Sultan'ın atı bir çukura takılınca atından düşüp yakalandı. Böylece olaylar tersine döndü. Kızılbaşlar hezimete uğradı ve Çağatayi ise fetih gerçekleştirdi. Sam Mirza sıcak bölgelere doğru gitti. Yaptıklarından pişman olup onu tahrik eden kişileri öldürüp başlarını yüce Dergâha göndererek yaptığı hataların özrünü istedi. Bu haberlerin Ubeydullah Han'a ulaşması ile bunu beklediği fırsat olarak gördü. Ardından oğlu Seydam Mirza'yı topladığı Özbek emirleri ile birlikte Horasan'a gönderdi. Meşhed hâkimi Sofiyân-ı Halife ise, Meşhed askerleri alıp şehirden çıkarak Özbeklerin üzerine yürüdü. Cam bölgesinde karşılaşan iki grup arasında çıkan savaşta, Özbekler yenildi.

Garcistan¹⁵¹ hâkimi Bayram Oğlan'da¹⁵² bu dönemde bir fırsatını bularak Herat'a saldırdı. Sam Mirza'nın tayin ettiği 80 yaşında biri olan Herat hâkimi Halife Sultan Şamlu, dağınık ordusu ile şehirden çıkarak Herat'tan 10 fersah¹⁵³ uzağa gelerek savaştı. Yapılan savaşta Halife Sultan öldürüldü. Kızılbaşlar ise kaçtılar. Özbekler, Kızılbaşların mallarını ve elde ettiği ganimetlerini de alarak geri döndüler.

Ubeydullah Han'ın Horasan'a gelmesi ve yedinci muharebe: Herat bölgesinde Kızılbaşların yenildiği, Halife Sultan Şamlu'nun ise öldürüldüğü haberi Türkistan'a Ubeyd Han'a ulaştı. Ubeyd Han, bunu fırsat bilerek hareket etti. Amu suyunu geçerek Meşhed-i Mukaddesi kuşattı. Meşhed naibi ve şehir halkı, bu durum üzerine şehri savunmaya geçtiler. Herat'a bu haberin ulaşması üzerine Herat hâkimi Sofiyân-ı Halife'yi, Halife Sultan'ın öldürülmesinden sonra, kendi oğlunu Meşhed'e bırakmış ve kendisi ise

¹⁵¹ Afganistan'da yer alan tarihi bir bölgedir. İran'ın Murgab Nehri'nin yukarı vadisinde bulunur.

¹⁵² Astane: Meram oğlan

¹⁵³ Fersah: 6.24 km lik bir uzunluk birimidir.

Herat'a gelmişti. Kendisi çok cesur, yiğit ve mağrur biriydi. Ama bir deliliği vardı ki herkeste ne varsa ondan alırdı. Bir gün söyle dedi: “ *Ben dün gece bir rüya gördüm. On iki imam benden buyurdu ki, filan kişiden falan kadar al ve düşmanı defet.*” dedi.

Bu sözü beyan etmesi üzerine, halktan mallarını yağma etti. Topladıklarının hepsini bir yere toplayıp, 3.000 divane ile Meşhed-i Mukaddes yoluna koyuldu. Bir müddet sona yol üzerinde bir saman harmanı yerine ulaştıktı. Sofiyân-ı Halîfe “ *Buradan 2 çuval saman alıp Ubeydullah Han'ı yakalayın ve derisini saman ile doldurun.*” şeklinde emir buyurdu.

Sofiyân-ı Halîfe'nin geldiği haberi Ubeydullah Han'a ulaştı. Sofiyân-ı Halîfe'nin yiğitliğinin ve cesaretinin şöhreti çok fazla duymuştu. Hayrete düşmüş bir şekilde, onunla nasıl savacağı konusunda çok düşünceliydi. Sofiyân-ı Halîfe ise yol üzerinde Özbek öncülleri ile karşılaşp onları yendi. Nihayet mağrur ve divane 3.000 kişi hızlıca hareket ederek Nişabur'un Abdalâbâd'ında Özbeklere ulaşmıştı. O bir avuç ordu, sapkın Özbek taifenin yolunu kesip, kendilerini asker deryasına vurdular. O savaşta öyle bir iş çıkardılar ki asrın gözü ile feleğ-i devvarın gözü kararır, hiçbirşey görmez oldu.

Ubeydullah Han, yenilme korkusundan, galebe gelmek için önden hareket etti. Kendisi askerlerin önünden ilerleyerek Kızılbaşların etrafını sararak onları ortalarına aldılar. Böylece onları yenilgiye uğrattılar. Sofiyân-ı Halîfe kendisi harabe bir hisara ulaştırdı. 35 gün orada at eti ile geçindi. Sonunda sığındığı yerde yakalanarak katledi. Ahsenü't Tevârîh'in sahibi naklettiğine göre, o savaşta 4.700 Özbek öldürüldü.

Herat Halkının Özbekleri Şehre Davet Etmesi, Ubeydullah Han'ın Herat'a Gelmesi: Herat'ta Sofiyân-ı Halîfe halka hesapsız zulümlerinden sonra naip Hazar Çelebi'nin artan zorbalıkları dayanılmaz hale geldi. Gizlice bir kişiyi Ubeydullah Han'a göndererek bir antlaşma yaptılar. Bunun üzerine Ubeydullah Han'da Herat bölgesine geldi. Bir gece Herat halkı, dışarı çıkarak 300 Özbek'i burçlardan içeri alıp şehri onların yönetimine verdiler. Özbekler, şavaşçılardan oluşan bir grubu o gece katlettiler. Halkın ambarların ve hazinelerin yerini işkence ile söylettirdiler. Herat naibi Hızır Çelebi, hâceler ve şavaşçıları ile kaçarak İhtiyar el-Din kalesine¹⁵⁴ sığındılar. Halktan Sofiyân-ı Halîfe'nin malları, malzemeleri ve hazineleri yerini öğrenen Ubeydullah Han, hepsini kendi nasibi yaptı.

¹⁵⁴ Günümüzde ismi Herat Kalesidir.

Bu olaylardan sonra Ubeydullah Han İhtiyar el-Din kalesinin üzerine yürüdü. Kalede bulunan Hızır Çelebi ile Herat kuşatmasından geriye kalıpta kaleye sığınan savaşçıların canına dokunmayacağına ve eman vereceğine dair söz verdi. Onlar kaleden dışarı geldi. Onların mal ve malzemelerinin tamamını alıp Buhara'ya göç ettirdi. Ancak yol üzerinde hepsini katletti. Nevvab-ı Şah Tahmasb'ın Rumlardan ve Azerbaycan'da ki işlerinden kurtulduktan sonra, hicri 943/ miladi 1532 yılında Horasan'a yönelmesine kadar 14 ay boyunca Herat, Özbeklerin yönetiminde kaldı. Şah, göçten göçe, durmaksızın şehre geldi. O vakit Ubeyd Han Herat'tan Meşhed-i Mukaddesi fethetmek için Tibe'yi kuşattı. Bu esnada Kızılbaşların Nesa bölgesine ulaştığı ve oradan Daru's-saltanat Herat'a yöneldiği haberi ulaşınca Ubeydullah da Meşhed-i Mukaddes kuşatmasından elini çekti. Askerlerini etrafında toplayıp meşveret yaptı. Komutanlarından hiç biri Kızılbaşlar ile savaşmaya razı olmayınca geri dönüp Herat bölgesine geldi. Oradan Belh yolu üzerinden Buhara'ya gittiler.

2.4.2. Nevvab-ı Cennet Mekânın Daru's-Saltanat Herat'a Gelmesi, Oradan Kandahar'a Gitmesi

Ubeyd Han'ın geri döndüğü haberi orduya ulaşınca Şah-ı Cennet Mekân ise bütün hızıyla hareket edip Daru's-saltanat Herat'a geldi. Burada Ubeydullah Han'ın hızlıca Türkistan'a gittiği ve artık geriye kalan Özbeklerin ona ulaşamayacağı kesinleşti. Herat'a nüzulü eclal buyurup şehirde kalmayı emretti.

Şah, Mühürdar Şah kulu Sultan'ı Tebes'e Sam Mirza'nın yanına gönderdi. Şah Kulu Sultan, Sam Mirza'nın gözlerine mil çekerek onu kör edip yüce orduya getirdi. Ayrıca bu fitneye sebep olanların hepsini öldürttü. Horasan eyaletinin yönetimini Şehzade Kamkar Sultan Muhammed Mirza'ya verip Muhammed Han Şerafettinoğlu'nu ise mirzanın lalası ve aynı zamanda Horasan Emirü'l Ümera'lığını ilave olarak verdi.

O yılın kış mevsimini Herat'ta geçiren (Şah Tahmasb) ilkbahar mevsiminde Kandahar üzerine hareket etti. Helmend nehrinin yanında Emir Sultan Rumlu'yu az sayıda asker ile öncü olarak gönderdi. Kandahar hâkimi Hoca Kelan, cah-u celalın sancağının Kandahar'a doğru geldiği haberini duyduğunda üzülüp, umutsuzluğa kapıldı. Genci Hoca'yi yerine naip olarak bırakıp kendisi ise Sind'e gitti. Nevvab-ı Cennet Mekân ise Kandahar'a ulaşip şehri kuşatma altına aldı. Hoca Genci Han, muhasaraya karşı koyamayacağını anlayınca Kandahar büyüklerini ve ayanlarını toplayıp kalenin kilidini alarak Nevvab-ı Eşref'in hizmetine getirdi. Böylece şehri güçlü evliya devletinin yönetimine vermiş oldu.

Şah Tahmasb Kandahar yönetimini Budak Han'a bahşetti. Görevli olan bir grup askere ise oradaki yöneticinin yanında kalmalarını buyurdu. Kendisi de oradan Dar'us-Saltanat Herat'a geri döndü. Bu haber Ubeydullah Han'a ulaşınca elçilerini hediyeler, ikramlar ile yaptığı fethin tebriklerini, hatalarının özrünü ve Horasan'dan vazgeçtiğini yazdığı bir name gönderdi. Nevvab-ı Cennet Mekân onun suçunu affetmiş ve Türkistan fethini durdurmuştur. Hicri 944¹⁵⁵/ miladi 1537 yılında Horasan'a gitmek için hazırlanmış ama Sultan Süleyman'ın hareket ettiği haberi ulaşması üzerine Irak yoluna koyuldu.

Nihayet öldürülenlerin ve mazlumların ahı en yüce seviyeye ulaştı. Mazlumların duasının oku hedefini buldu. Ubeydullah Han daru'l-bavâr'a¹⁵⁶ ulaştı. Horasan halkı sonsuza kadar o merdudun fitne ve zulümlerinden kurtuldu.

2.4.3. Sultan Süleyman Handegar'ın İran'a Gelmesi ve Onun İle Muharebeler

Birinci Muharebe, Ulema Tekelu'nun Aldatması: Nevvab-ı Cennet Mekâna hizmeti zamanında fazlası ile yükselip Vekilü'd-Devle ve sahib-i ihtiyar olan Çuha Sultan'ı, diğer emirler ona haset edip öldürdü. Bunun üzerine Çuha Sultan ile bir olan nankör Ulema Tekelu kendisinin de öldürüleceğinden korkarak Rum'a kaçtı. Rumları delalete düşürdü. Sultan Süleyman'ında aç gözlülük yapmasıyla veziriazam İbrahim Paşa'yı nankör Ulema'nın rehberliğinde, onlara 70.000 kişi verip¹⁵⁷ öncü olarak gönderdi. Kendisi ise ardından hareket ederek Erdebil tarafına yola koyuldu. Vilayetlerin çoğunu yönetimine alarak ilerledi. Bu esnada Mâverâünnehir'in fethi ile meşgul olan Nevvab-ı Şah-ı Cennet Mekân, bu haberin ulaşması üzerine fethi hemen durdurdu. Beklemeksizin hızlıca Horasan'dan hareket ederek göçten göçe, Irak'a doğru hareket etti. Bu haberin Sultan Süleyman'a ulaşması ile o da tüm hızıyla bu haberi İbrahim Paşa'ya ulaştırdı.

Kızılbaşlar, Kazvin'e ulaştığında, hızlıca hareket ettikleri için atlarının eyerleri bozulmuş ve orduları dağılmış bir haldeydi. Bu sebeple Kazvin'de bir kaç gün durakladılar. Birlikleri dağılmış olan ordudan sadece 7.000 kişi geriye kalmıştı. (Şah Tahmasb) Behram Mirza ve Elkas Mirza'ya ordu vererek Hüseyin Han Şamlu ile birlikte Tebriz'e gitmelerini istedi. Kendisi ise onların arkasından hareket etti. Handegar'ın hareket ettiği haberi

¹⁵⁵ Astane nüshası: 964.

¹⁵⁶ Cehenneme gitti.

¹⁵⁷ Milli: 80.000 kişi.

Ebher'de¹⁵⁸ ona ulaştı. Miyanec menzilinde, Kızıl Ozan nehrinin kenarında, iki grup karşılaşmış savaştılar. Savaşta zor durumda kalan Behram Mirza dağa çekilmek zorunda kaldı. Onun yardımı Koh Kiluye hâkimi Elvend Han Afşar geldi. Bunu gören ve etrafa dağılan askerlerde, onun yardımına geldiler. Böylece, Behram Mirza dağdan inip orduya ulaşabildi.

Şah Tahmasb'ın "oğlu" lakabını verdiği Muhammed Han, kalbine düşen nifak sebebiyle ordudan yüz çevirip Rumların arasına gitti. Bu sebeple Nevvab-ı Eşref bazı emirlerinden kuşulanmaya başlayınca birkaç gün hareket etmeyi geciktirdi. Birkaç günlük gecikme sırasında Akrep ayının 13. günü çok fazla kar Sultaniye'de¹⁵⁹ yağdı. Kar öyle şiddetli yağdı ki Rum askerlerinin çadırı karın altında görünmez oldu. O gece çok fazla Rum askeri, karın altında donarak bertaraf oldu. Rumlar da, askerlerini ve malları toplamaya mecalleri kalmadı. Sultan Süleyman, gayri ihtiyari askerleri olmaksızın geri dönüp Şehrizor yolu üzerinden Musul'a gitti. Nankör Ulema'yı, Zû'l-kadir oğlu ile Tebriz'e gönderdi. Nevvab-ı Cennet Mekânda bu fırsatı, ganimet olarak¹⁶⁰ görmüş, oradan hızlıca Tebriz yoluna koyulmuştu. Bu esnada Gazi Hanoğlu'da nankörlük yaptı. Bir gece firar ederek Tebriz'e ulaşarak Ulema'ya bu haberi ulaştırdı. Bunun üzerine nankör Ulema, Zû'l-kadiroğlu ile kaçarak Van kalesine geldi.

Nevvab-ı Cennet Mekân, bu olaylar üzerine Hüseyin Han'dan şüphelenince onu öldürüp Van kalesinin üzerine yürüdü. Kış mevsimi olmasına rağmen, Van kalesini kuşatma altına aldı. Bu arada İbrahim Paşa'da boş durmayıp, Bağdat hâkimi Muhammed Han Şerefeddinoğlu'na bir elçi grubunu, sayısız vaat ve hediyeler ile göndererek, Handegar'a itaat edip Rum uşağı olmaya davet etti. Bunu kabul etmeyen Şerefeddinoğlu'na karşı Handegar'ın beklediği fırsat Tekelü taifesinden geldi. Çünkü Çuha Sultan'ın öldürülmesinden sonra korkuya kapılan Ulema, ihanet edip Rum'a gitmişti. Ardından Gazi Han Tekelü'da nankörlük yapıp Ulema gibi Rum'a iltica etti. Bağdat'ta yaşayan bahsi edilen bu taife de bu ihanetlerden dolayı cezalandırılmaktan korkup Rum'a itaat etti. Bağdat'ı Rumların yönetimine verdiler. Böylece çaresi kalmayan Şerefeddinoğlu'da gece karanlığından faydalanarak, bir grup ile birlikte hareket etti. Köprüleri harap ettikten sonra

¹⁵⁸ İran'ın Zencan eyaletinde bulunan bir ilçesidir.

¹⁵⁹ İran'ın Zencan eyaletinde bulunan bir ilçesidir.

¹⁶⁰ Beklediği fırsat anlamındadır.

Basra üzerinden kendine tabi' olanlar ile birlikte firar ederek Dezful'a gitti. Oradan Şiraz'a giderek orduya katıldı.

Diğer yıl Sultan Süleyman'ın ikinci defa gelmesi: Sultan Süleyman 948 yılında Irak üzerine geldiği vakit Şah-ı Cennet Mekân, Erivan kalesinin etrafına dolaşıyordu. Şah'ın saygın emirlerinden olan Melek Bey Cüveyni, devletin içinde ki münafıkları başka bir grupla birlikte o göç gününde, kalenin etrafında katletti. Zafer kazanan ordusu ile Handegar ile savaşmak için hareket etti. Cezin bölgesinde bir manga Rum askerleri ile karşılaşınca onlarla savaştı. Yapılan savaşta Kızılbaşlar galip geldi ve Sultan Süleyman, hezimete uğrayarak Rum'a geri döndü.

Şah Tahmasb, Behram Mirza'yı bir bölük asker ile Rum askerlerinin takibi için göndermişti. Kendisi de Van kalesine nüzulü eclal buyurdu. Kale halkı, şehri Kızılbaşlara karşı koruyup, savunacak güçleri olmadığı için çaresizce kaçtılar. Sultan Süleyman, Diyarbakır hâkimi Muhammed Paşa'yı nankör Ulema ile birlikte 2.000 yeniçeri ile Van halkının yardımına gönderdi. Yardıma gelen bu grup, yol üzerinde Kızılbaşlar ile karşılaştı. Bu esnada Kızılbaş ordusu ise 2.000 kişiden fazla değildi. Muhammed Paşa, Kızılbaşların azlığı görmüş, kibre kapılarak saf tutarak savaşa başladı. Kızılbaşlar kendi ağalarından yani Allah'ın her kötülüklerden arınmış olan hazreti imamlarından yardım istediler. Ani bir hamle ile ellerini kılıçlarına sarılıp Rumlara saldırdılar. O gün Kızılbaşlar, Rumların çoğunu katledilip bir kısmını esir aldı. Onlardan geriye kalanlar ise savaş meydanından kaçtılar. Bu haber Sultan Süleyman'a ulaştınca üç kez ki ard arda her seferinde Rumlardan bir ordu onların yardımına gönderdi. Ancak her seferinde yenildiler. Rum emirlerinden çoğu esir alındı. Erciş Kalesini o savaşta, güçlü evliya devletinin yönetimine aldılar. Geriye kalan Rum askerleri ise Handegar'a katılıp, amaçlarına ulaşamadan geri döndüler.

Nevvab-ı Cennet Mekânın kardeşi Elkas Mirza'nın aldatması ile Sultan Süleyman'ın üçüncü kez İran'a gelmesi: Elkas Mirza'nın Şirvan valisi ve seçkin yöneticilerden olduğu günlerde, insan şeytanlardan oluşan fitne grubu, şeytani vesveselerle nefsi batıl hayallere kapılıp devletin mirasına uygun olan salih adamı, ellerine aldılar. İtaat etmeyen fesatçılar ve muhalifler, Şah'ın kardeşini kendi din kardeşleri yaptılar. Bunun farkına varan Nevvab-ı Cennet Mekân, onu askeri makamından uzaklaştırdı. Yaptığı yanlışın farkına varıp karşı koyamayacağını anlayan Elkas Mirza yaptıklarından pişman oldu. Muhterem annesini, Sultan Ahmet Mirza aracılığıyla gönderip, Nevvab-ı Cennet Mekândan affını istediği gibi Gürcistan'ın fethi için götürmesi ricasında bulundu. Şah'ın bunu kabul etmesi üzerine Elkas Mirza, Çerkezler ile savaşa giderek kâfirler ile savaştı.

Çerkez savaşımdan geri dönen Mirza'yı kırk zatın onu gururlandırması ile Şirvan'da adına sikke bastırıp hutbe okutmak suretiyle isyan etmiş oldu. Bunun üzerine Elkas Mirza daha Şirvan içlerine girmeden Nevvab-ı Eşref, Zû'l-kadirli İbrahim Han'ı, Kukce Sultan Kaçar ve Şahverdi Sultanı bir grup ordu ile hızlıca göndererek Şirvan'ı yönetim altına aldı. Elkas Mirza ise birkaç savaş yaptıysa da yenilerek kaçtı. Onun ordusu, bölük bölük yüce orduya katıldı. Bu yenilginin ardından Hakkı tanımaz Elkas, korkusundan Rum'a giderek Handegar'a sığındı.

Hicri 955/ miladi 1548 yılında Elkas Mirza'nın kışkırtması sonucunda Sultan Süleyman, büyük bir ordu alıp, yanında sayısız tophane ve cezayirhane ile birlikte, Irak üzerine yöneldi. Nevvab-ı Cennet Mekânda Tebriz'den hareket etmeyi buyurduğu vakit İsmail Mirza, Şirvan askerleri, etraftaki yöneticiler ve emirler ile kendi askerleri alıp yüce orduya katıldı. Şah Tahmasb toplanan ordusuna, Tebriz'den çıktıktan sonra Rum sınırına kadar bağları, bahçeleri, tahılları, tarım arazilerini, çimenleri ve otlakları yakmayı emretti. Rumların geçeceği köylerdeki yeşillik bir alan bırakmadıkları gibi insanları da göç ettirerek güvenli yerlere gönderdiler. O bölgelerde ki nehirler ve kuyular ile birlikte her yeri yok ettiler.

Sultan Süleyman'da nankör Elkas'ı 40.000 kişi ile Kızılbaş bölüklerinin üzerine gönderdi. Merend köyü, civarında iki grup karşılaşp büyük bir savaşa tutuşuldu. O savaşta Ziyadoğlu kahramanca savaşısa da Kızılbaşlar ihtiyatlı davranarak dağa çekildiler. Çünkü Nevvab-ı Cennet Mekân, askerlerin çoğunu etrafı yok etmekle görevlendirdiği için askerlerin çoğu yollardaydı. Kızılbaşlar, etrafa dağılan Rumlardan bulduklarını yakalayıp ya esir alıyor ya da katlediyorlardı. Rumlara yapılanlar öyle bir seviyeye ulaştı ki kendi ordularından 2-3 fersah uzağa gidemediler. Böylece Rumlarda erzak kıtlığı hat safhasına ulaştı. Onlarda kendi atlarının pisliklerini yemeye başladılar.

Sultan Süleyman, bu gelişmeler üzerinde yaptıklarından pişman olup geri dönüş davulunu çaldırdı. Birinci gece ordunun eşyalarını ve ağırlıklarını yükletmek için akşamdan sabaha kadar atının üzerinde bekledi. Ancak haydutlar ve bozguncular, gece karanlığından faydalanarak askerlerini kılıçtan geçirdiler. O gece çok fazla sayıda asker yaralayıp öldürdükleri gibi mallarını da yağmalayıp götürdüler.

O günlerde Tebriz ve çevresinden birçok gariplikler gerçekleşti. O gariplerden bir kaç şöyle ki, Rumlar, Tebriz bölgesinden gidiyorlarken bir kaç gece gündüz gökyüzü kararmış, şimşekler çakıp, şiddetli rüzgar ile toz topraktan göz gözü göremez hale geldi. Bu

sebeple birçoğu bertaraf olup kalan malları ise yağmalandı. Tebriz bölgesinden çıktıklarında ise hava düzelince de Kızılbaşlar onları takibe başlayıp birçoğunu öldürdüler.

Saldırıya giden Şah Kulu Sultan Afşar ve onun dostları bu saldırıda, yaklaşık 5.000 at, 150.000 koyun, inek, deve ve çok büyük miktarda mal ele geçirerek yüce orduya geldiler. Behram Mirza ve İsmail Mirza da aynı şekilde fetihler yapmış, büyük miktarda mallar ve esirler ele geçirerek orduya geri döndüler.

Sultan Süleyman bu seferde çok büyük bir yenilgi aldı. Sultan Süleyman yaklaşık 20.000 Rum'u bu seferde ölü veya esir olarak kaybetti. Geriye kalan askerleri ise korku içinde yaya ve çıplak olarak geri döndü. İstediklerini ele edemeyen Elkas Mirza ise de Şehrizar yolu üzerinden Hemedan'a gitti. Bu haber üzerine Behram Mirza, onun üzerine yürümüş bunu duymasıyla da Kum'a gitti. Kum'da tutunamayan Elkas Mirza ise daha sonra Kum'dan İsfahan'a gitse de İsfahan halkı ona yol vermedi. Nevvab-ı Cennet Mekân Kazvin'e gelmesi üzerine Şiraz tarafına kaçıp Yezd-i Has kalesinde katliamlar yapmasıyla artık hiçbir kale ona geçit vermedi. Elkas Mrza, Şolestan¹⁶¹ yolu üzerinden Bağdat'a gitti. Rumlar, onun elinden bir iş gelmeyeceği anlaması ile onu gafil avlayarak ordusunu yağmaladılar. Askerlerini yaralayıp bir kısmını da öldürdüler. Nihayet Elkas Mirza, sınırlı sayıda askerleri ile Dağıstan'a Serhay nezdine gitti. Nevvab-ı Cennet Mekân bir name Serhay'a yazmasıyla Elkas Mirza'yı Şah Nimetullah Yezdi'yi tutuklayarak bağladı. Ardından Nevvab-ı Eşref'in hizmetine gönderdi. Nevvab-ı Eşref, onu Kahkaha kalesine mahkum etti ki orada Sultan Ahmet Mirza'nın oğlu ile birlikte ölene kadar hapiste kaldılar.

Mükerreren, o seferde Kızılbaş gazilerinin eline ganimet olarak geçenler: 7.500 at, 150.000 koyun, 1.000 deve, 500 inek, 330 çadır ve Rum teciri,¹⁶² 735 erkek 350 kadın esir, ayrıca süvari ordusu silahları, 150 kabza Rum kılıcı, 330 kabza tüfek ve 212 tane diğer silahlar ellerine geçti.

Sultan Süleyman'ın Dördüncü Gelişi, Barış Antlaşması Yapılıp Sınırın Belirlenmesi: Sultan Süleyman'ın dördüncü kez gelmesi hicri 961¹⁶³ / miladi 1554 yılında gerçekleşti. Van hâkimi, fesat ve fitneci İskender Paşa, Van kalesinden gaflete düşüp bir ordu ile Hoy şehri üzerine geldi. Nevvab-ı Cennet Mekânın mülazımı ve Hoy hâkimi Hacı Bey Dunbuli'yi hizmetkârları ve Hoy halk ile birlikte katletti. Bu sebeple Sultan Süleyman

¹⁶¹ Şuanki ismi Mamasanidir. Kaçar döneminde ismi değiştirilir.

¹⁶² Avluları kapatmak için kullanılan büyük perde.

¹⁶³ Tahran nüshası: 916.

onu Rum topraklarının Beylerbeyi yaptığını açıkladı. Aynı yıl İskender Paşa, Hüseyin Han Rumlu'nun üzerine yürüdü. Hüseyin Han, savaşı uygun görmeyerek kaleyi savunmaya geçti. İskender Paşa, o saldırı da çok fazla yağma ve katliam yaptı. Bunun ile birlikte önceki yıl Nevvab-ı Cennet Mekân bir elçi Rum'a gönderip ve barış isteğini beyan etmişti. Elçiyi gönderme hareketin tedbirleri, İskender Paşa tarafından savsaklanıp haberi yokmuş gibi davrandı.

İskender Paşa, elçinin geri dönüp haber getirmesini beklemeyip saldırılar da bulundu. Bunu duyan Sultan Süleyman ise açgözlülüğü tutmuş, olumlu bir cevapla vaat ve hediyelerini yazarak elçi ile birlikte gönderdi. Kendisi de hemen ardından Azerbaycan'ı işgal etmek için hareket etti. Bu haberin ulaşmasıyla Nevvab-ı Cennet Mekân, kendi tedbirlerini görüp orduya hareket için emir verdi. Orduyu bölüklere ayırıp, her bölümü fetih için görevlendirdi. Kendisi Ahlat kalesi üzerine yürüyüp, kaleyi kuşattı. Ordu boş durmayıp etraftaki yerleri fethetti ve her biri fetihlerinde çok fazla mallar, ganimetler yüce orduya getirdiler. Daha sonra bahsi geçen ordu İsmail Mirza ile İskender Paşa'yı cezalandırmak için Rum topraklarına gönderildiği Rumlar tarafından öğrenilmesi ile Yeniçeri askerlerini ve diğer asker olmayanları hazırladılar.

2.4.4. Kızılbaşların İskender Paşa Üzerine Gitmesi ve Bazı Diğer Olaylar

Nevvab-ı Cennet Mekân emirlerinden ve ordusundan oluşan bir topluluğu İsmail Mirza önderliğinde Rum topraklarına gönderdi. İskender Paşa'nın da çok fazla askeri Rum'da vardı. Böylelikle savaş meydanına iki ordunun gelmesiyle çok büyük bir savaş yapıldı. Nihayet yenilen Rumlar kaçarak kaleye sığındılar. Kızılbaşlar ise onları kale önlerine kadar takip ederek saygın emirlerden birkaç saygın emirlerini esir alıp geriye kalanların ise çoğunu katlettiler. İsmail Mirza, kale önlerine kadar gelip etrafa saldırılar gerçekleştirip oradan ayrıldı. Nevvab-ı Cennet Mekân, Ahlat kalesini fethedip, kale de katliam ve yağma da bulunarak harap ettiği vakit İsmail Mirza huzura geldi. Sayısız esir Nevvab-ı Eşref'in takdim etti ve padişahlara layık övgüler aldı.

Ahlat'tan hareket eden Mukeb-i Hümayun, Erciş üzerine yürüyerek Erciş kalesini kuşattı. Kale halkı, 3 ay boyunca kaleyi savundular. 3 aydan sonra dayanamayarak kale hâkimini öldürüp Kızılbaşları kale içine aldılar. Sonunda, Nevvab-ı Cennet Mekân'da onlara eman verdiyse de kaleyi harap ederek dümdüz etti. Oradan Bargiri Kalesinin üzerine yürüyüp kaleyi kuşattı. O kale çevresinde, çok fazla savaşlar yapıldı. Bilahare, kale halkı eman isteyip kaleyi Kızılbaşların yönetimine verdiler. O vakit Sultan Süleyman Halep'e ulaşip o yıl Halep'te, Nevvab-ı Cennet Mekân ise kışlağını Nahcivan'da kurdu.

2.4.5. Kızılbaşların Sultan Süleyman'ın Yolunun Üzerine Gitmesi ve Diğer Olaylar

Kış mevsimi geçtikten sonra Sultan Süleyman, Halep'ten hareket edince Nevvab-ı Eşref'te o tarafa birkaç bölük asker önden gönderdi. Onlara, Rumların geçeceği her menzil de hazırlanarak Rumların geçeceği vakit Kazaklar gibi Rum askerlerine saldırıp, kaçmalarını emretti. Planlanan bu yöntem ile Kızılbaş birlikleri Rum askerlerine her gün saldırı düzenledi. Öyle ki Rum askerlerinin başlarının orduya gelmediği gün kalmadı. Nevvab-ı Eşref'in çabalarıyla Handegar'ın Nahcivan'a girdiği güne kadar Kızılbaş ordusu 40.000 kişiye ulaştı. Erzak yetersizliği ve kıtlık, Sultan Süleyman'ın ordusuna ulaştı. Kızılbaş ordusunun her gece gündüz Rum'dan gelenleri bertaraf ettiği haberi Handegar'a ulaşmasıyla, Nahcivan şehrini ateşe vererek oradan Van tarafına hareket etti. Onları hemen takibe alan Kızılbaşlar, onların geçecekleri menzillerde pusu kurup, geçtikleri vakit onları gruplar halinde katledip bazılarını ise esir aldılar. Böylece, Rum ordusu karışarak dağıldı. Sultan Süleyman bu hareketinden dolayı utanıp, pişman oldu. Üç yakalı dedikleri veziriazamı meşverette barış yapmak istediğini ortaya atıp reisleri çağırdı. Reislerin hepsi bu isteğe razı olmasıyla, barış yapması için bir elçi gönderilmesine yönelik karar aldılar.

Barış şartlarının ve sınırın belirlenmesi: Sultan Süleyman gerçekleştirdiği bu seferden pişman olunca barış yapmak istedi. Emirlerinin de bunu uygun görmesi ile pişmanlıklarını, özürlerini ve barış isteklerine dair bir name yazdılar. Şah'ı barışa ikna etmesi için ricacı olarak Sinan Bey'i Muhammed Paşa'ya gönderdiler. Bu kabul eden Sinan Bey, Şah Kulu Bey Kaçar ile birlikte yola çıktılar. Handegar'da Şah Kulu Bey'e hediye ve ikramlar gönderdi. Yapılan görüşmeler sonucunda etrafa işgale giden Kızılbaşların, işgalden vazgeçip ordularına geri dönmesi kararlaştırılarak dostluk ve muhabbet kapılarını açtılar. İki tarafta birbirlerine hediyeler ve ikramlar gönderdiler. Sınırın belirlenmesiyle barış anlaşmasını iki tarafın Reisleri birlikte kalem ehlinin şهادetinde yazılıp müzeyyen mühürleri ile mühürlediler. Savaşta elde edilen yerlerin bir kısmı bu tarafa bazıları ise diğer tarafa verildi. Katliam ve savaş ateşi yerini, barışın berrak suyuna bırakması ile sohbet ve muhabbet kapıları açıldı. Handegar'ın ordusu İstanbul'a, Kızılbaş ordusu ise yüce saltanat merkezine geri döndü. Sultan Süleyman, İstanbul'a geri döndükten sonra hicri 974 / miladi 1566 yılında vefat etti. Yerine oğlu Sultan Selim tahta geçti.

2.4.6. Fethedilen Vilayetler

Şirvan Vilayetinin Fethi: Bayındır bir vilayet geride bırakan Şirvanşahlar, Şirvan şehrinin yönetimi her zaman onun evlatlarında oldu. Bu sebeple vilayetinin ismi de Şirvan

olarak adlandırıldı. O günlerde Ferruh Yesar bin Emir Halil bin Emir Sultan İbrahim bin Sultan Muhammed bin Keykubat bin Ferruh Yesar'ın bin meşhur Hakan ki meddah şairi olup Hakani lakabıyla meşhurdur. Böylece, Sultan Haydar zamanında anılmaya başlandı. Ferruh Yesar'ın oğlu Safevi sülalesi ile düşmanlık halinde olup savaş halindeydi. Böylece, Nevvab-ı Aliyyin Aşyan Şah İsmail onu öldürdü ve Şirvan'ı Şeyh Şah'ın oğlu Halil'e vermişti.

Şeyh Şah'tan sonra onun evlatları çok fazla zulüm ve eziyet yapmaya başladılar. Bunun üzerine Şirvan'da karışıklık çıkması ile Şah Tahmasb, hicri 945 / miladi 1539¹⁶⁴ yılında Elkas Mirza'yı, isyan etmesinden hemen önce 20.000 kişi ile birlikte Şirvan'a gönderdi. Şirvan halkı yinede yola gelmeyerek isyan ederek savunmaya geçtiler. Bir müddet muharebe ve mücadelenin ardından Kızılbaşlar ilk önce Sorhab Kalesini ele geçirdiler. İlerlemeye devam eden Kızılbaşlar, Gülistan kalesini daha sonra Şahrüh Mirza'nın içinde olduğu Bigherd kalesinden vekili Hüseyin Bey kaleden çıkararak savaşmışsa da yenildi. Kızılbaşlar, Şahrüh Mirza'yı isyan edenler ile birlikte yakalanarak katlettiler. İşte bu savaşla Elkas Mirza, Sultan Süleyman'ın yanında meşhur oldu. Sonuç olarak, vilayeti ele geçiren Elkas Mirza, daha sonra muhalefeti ve isyan etmesi ile şehir karıştı. Kızılbaşlar ile savaşarak Şirvan'ın tamamını ele geçirmek istedi. Ancak yenilerek isyancılar ve muhalifler ile birlikte Rum'a sığındı.

Şeki Vilayetin Fethi: Şeki vilayeti iki tarafında Şirvan vilayeti, bir tarafı Gürcistan, diğer tarafında Dağıstan ve Elburzkuh ile sınırı vardır. Hicri 958¹⁶⁵ / miladi 1551 yılında oranın fethini gerçekleştirmek için hazırlıklar başladı. O bölgeye, nüzul buyrulduktan sonra ilk önce Levent Han Gürcü, Kızılbaşlara destek verip itaat etti. Derviş Muhammed Han, sağlamlığı ile hiçbir yerde bilinmeyen meşhur Gelesin Göresin Kaleleri üzerine gitti. Kalede kalan emirler, kaleleri savunmaya başladılar. Bunun üzerine Abdullah Han Ustacalu ve kendisi davet edilmeden gelen Levend Han Gürcü'yü Gelesin Göresin kalesi üzerine, bir grup asker ile birlikte gönderildiler. Aynı zaman da her kale için bir bölük görevlendirip bütün kaleler kuşatma altına alındılar. İlk ele geçen kale, Kiş kalesi oldu. Ardından diğer kalelerin her birini, kale halkı, güçlü evliya devletinin yönetimine verdi. O kalelerin hepsinin hâkimi olan Derviş Muhammed Han, kalelerin Kızılbaşların eline geçtiğini görünce korkuya kapılarak dört kişi ile birlikte kaleden kaçıp Gelesin Göresin

¹⁶⁴ Astane: 1545

¹⁶⁵ Melik ve Tahran nüshası: 957

kalesine sığındı. O vilayetten Birkulu isimli bir şahıs, bir gece Derviş Muhammed Han'ın üzerine giderek onu öldürerek başını Kızılbaşlara getirdi. Böylece Şeki vilayetin tamamı yönetim altına alınmış oldu.

Bağdat Vilayetinin Fethi: Sultan Halil Türkmen'in nebiresi¹⁶⁶

Nevvab-ı Cennet Mekân'ın zamanında Gilan'ın Fethi: Biyepes¹⁶⁷ hâkimiyeti Han Ahmet bin Sultan Hasan bin I. Han Ahmet bin Sultan Hasan bin Karkeya Sultan bin Nasır Keyai bin Seyit Muhammed bin Mehdi Keyai bin Ali Keyai'dir ki devletin ve hanedanın başlangıcı onunladır. Han Ahmet zamanında Gilan'ın tamamına, emniyeti ve düzenine Nevvab-ı Cennet Mekân hâkimdi. Ama bu sülalenin muhalefeti nedeniyle Gilan'da tam bir hâkimiyet sağlanamamıştı. Fesatlar topluluğu, onun şemsiyesinde toplanarak isyan ettiler. Şah Tahmasb ise Sadreddin Han ve Masum Bey Safevi, Kızılbaş birlikleri ile birlikte Gilan'ın fethi ve Han Ahmet'in bertaraf edilmesiyle görevlendirildiler. Onların Gilan'a girmeleri ile yapılan savaşlar ve şiddetli kuşatmalardan sonra Han Ahmet, Biyepes'i boşaltıp kaçtı. Nevvab-ı Cennet Mekân, Biyepes'in yönetimini ele geçirdikten sonra, yeniden toparlanan Han Ahmet ile birkaç kez daha savaştı. Bu sebepten Gilan halkı çok fazla

¹⁶⁶ Torununun oğlu

¹⁶⁷ Gilan vilayetinin eski ismidir.

katliama uğradığı gibi şehir çok fazla tahrip edildi. Bu durum Han Ahmet'in yakalayıp Şah Tahmasb'in hizmetine götürülerek ona siyaset uygulanmasının buyrulmasına kadar sürdü.

Gürcistan Vilayetinin Fethi ve Diğer Olaylar: Birinci mertebe, hicri 949¹⁶⁸ / miladi 1542 yılında görünürde Karabağ'ın üzerine sefere gidiliyormuş gibi **öbda hile h Srekat Müklilla An Bağdati hâk imlikere Kellca Gâlcista Zülcendê g Mâlep Neduk Sanlağında hâlfis ve isyankâr Şaharsahıta yarçyaparı Onkâtlârere kya Bağdat' bulyönetim in Kadıları Bençoda kâr eşir mharıpk andi Qramin hâk i kır Kallach isin içğ Gürdât İstâp Irak bu Arabhesi tüzarinin ordaki hâkîm İsepsil Mihirun 935 Idmil Bdinü 5282 in Cabala Celalullasmağe Bağdatna genial mar klı çca çehams ezamete harekettâr BG dâbe kulapn Mûsî tüzârime Zülfiyâk Âbale dîneh yed l Sultân kâve dîndî tedbiresimolâğerek dîşahri Larevsudâ yaktâş kad bir Kırzâhâk hâğikler çmin ş Bağdatı de kâ Tâfîhisâ girâldığı d Zülkızâr başard Nohutê Sultân ul hâim gîştî kâ Dâden soñarı çırkarak yâmetşni Sçenide kâ Kâhâdâk vedêr Zülferâfön klâleşleri sofuluktan gayrete gelerek bir gece nankör ve harama bulaşan **Kimlik Aşama** baş Hicri 957¹⁷⁰ ne gidip, onu öldürdüler. Diğer gün onun başını Bağdat halkıyla birlikte Şah Tahmasb'in şefkatine sundular. Bu hareketin Şah nezdinde kabul görülmesi ile orduya, Bağdat halkına zarar vermemesi konusunda ilan verilerek, yağmanın yasaklandığını bildirildi. Herhangi bir değişiklik yapılmayıp herkes kendi yerine yerleştiğinden emin olan Şah Tahmasb, Bağdat'a girip yönetici tayin etti. Daha sonra havanın çok sıcak olması sebebiyle durmayı uygun görmeyerek Irak içlerinden geri döndü.**

Üçüncü Aşama: Hicri 958 / miladi 1551 yılında Şeki bölgesinden geri dönüldüğünde Gürcistan üzerine gidildi. Kafirlerin tamamı dağlara ve sığınaklara gitti. Hiçbiri itaat etmeyerek yolları tahrip ettiler. Ordu birlikleri, yüksek dağlara giderek çok fazla Gürcü öldürdü ve birkaç kaleyi de fethederek yönetimlerine aldı. Çok fazla mallar, silahlar ve esirler elde ettiler. Dağın zirvesine yakın, çok yüksekte kayalara yontularak yapılan sağlam kiliseye saldırarak bu yapıyı ve kaleyi ele geçirdiler. Erkeklerini öldürüp kadınlarını esir aldılar. Kilise de o zamanın garip sanayilerinin bir kısmı görülmüştür. Evlerden 150 zar' yükseklikte olan bahsi edilen kilise, evleri granit taşlarından yapılmış köşklerin tamamı dört

¹⁶⁸ Tahran: 978, Melik: 948

¹⁶⁹ Kartil ve Bekrat hâkimi olup Kelbad onun sayesinde Tiflis hâkimi olmuştu. Âlem Arayı Abbasi, I. Cilt s. 89.

¹⁷⁰ Astane: 953, Milli 954

safhada oluşmaktadır. Bir parça granit taşı, köşkün ortasında put görünümünde yontulmuş halde ve taşı birçok mücevher ile süslenmişlerdi. Kasrın çelikten kapıları vardı. 70 men ölçüsünde mücevher ve yakut tavana asmışlardı.

Dördüncü Aşama: Sultan'ın barış yapmasının ardından Kartil ve Kahte, İran'a ait oldu. Geriye kalan yerleri Rum ve Levarsad (لوارصات) Gürcü'nün ellerinde kaldı. Bu durum, Şah'ın Levarsad'ı cezalandırmaya mecbur kalana kadar sürdü. O ülkenin kafirleri yeniden dağlara ve sığınıklara gidip isyan ettiler. Kızılbaşlar, asiler ile İsyancıları sığınaklarından, ve dağlardan bölük bölük aşağı indirerek ormanlardan çıkardılar. Onların erkeklerini öldürüp kadınlarını ise esir aldılar. Ayrıca, meşhur kalelerden olan Amedin Kalesini de yönetimine alıp halkın çoğunu katlettiler. Levarsad'ı, halkının çoğu ile birlikte tutuklayıp esir aldılar. O seferde büyük saldırılar gerçekleştirilip birçok mal ve esir elde ettiler. Ordunun tamamı bu sefere hazırlanmıştı. Mükerreren bu seferde elde edilen esirlerin sayısı: 3.000 kişidir. / miladi 1550 yılının kışında Gürcistan üzerine yeniden

gidilip Akşehir'de **24.7.1550. Cengiz Sultanlarınun Zeki Diğerkı kişilerin d Han'a Sığanmış ki Ne Kabil Han Cennet Mekânı Otlamba Kaçışlagası Aynca ö Yaptığı Hazır hıyanın hedi Onlarla birliktaptığı Çarpışmaların Niteliği Hakkında** bildirip Şah'ın hizmetine girdiler. Kızılbaşların Çıdemli Mekân, Sığışma' arağındığı bu vakit, Cengizolun Gürcistan'da Utacı Han'ın kişilerin lüz Şibangiderelatından Dinyağında beduhna, kesiril 943/ miladi sınıfta Türkistan'ın kütseyekalanak' gesiğöndüyer. Gdl. üzer Hazret Mele, en Bekmaet Başuçuk' Nesâtiñ kâkilerle seir besabıcağı. Din Muhammed Han'da böylece yeniden Ubeydullah Han Özbek ile savaşlar yapmaya başladı. Birçok Özbeki katledilip, esirler aldı. Öldürdükleri kişinin başlarını ise yüce dergâha gönderdi. Padişahlara layık övgüler aldı. Her seferinde taç, ferman ve hilat ona gönderilerek her yıl ona ve evlatlarına Sadr Memalik'e verildiği kadar yani 300 tümen gönderilmesi kararlaştırıldı.

Harzem Valisi ile savaşan Yunus Han ve Pehlivan Sultan kardeşler, aldıkları yenilgi üzerine artık o vilayette yaşamları zor durumda düştü. Onlarda İran'a sığındılar. Hicri 964¹⁷¹ / miladi 1557 yılında Kazvin'de Nevvab-ı Cennet Mekânın ayağını öpmek ile müşerref olup itaatlerini bildirdiler. Bunun üzerine Şah, onları padişahlara layık övgülerle ihsanlarda bulundu ve onları misafir etti.

¹⁷¹ Tahran: 963

Şir Şah Afgan,¹⁷² Hindistan Padişahı Hümayun'u ülkesinden çıkardığında, yardıma muhtaç bir durumda İran'a geldi. Nevvab-ı Cennet Mekân tarafından onun ihtiyaçları görüldükten sonra Hindistan üzerine hareket etti.

Sultan Süleyman Handegar'ın oğlu Sultan Beyazıt, miladi 1557 / hicri 963¹⁷³ yılında babasının onun hakkında şüpheye düşünce onu etkisiz hale getirmek istedi. Bunu haber alan Sultan Beyazıt, korkuya kapılıp kendi askerlerini etrafında toplayarak savaşlar yaptı. Bir şey elde edemeyince de İran'a yönelerek Safevi ocağına sığındı. İran memleketinin topraklarına girdiği vakit, yazdığı bir arzı göndererek Nevvab-ı Cennet Mekânın arabuluculuk yapmasını istedi. Bunun üzerine Şah, Yüzbaşı Hüseyin Bey Ustacalu'yu misafirlik malikânesini hazırlayıp onu karşılamakla görevlendirdi. Ona İran içlerinden yüce bir ihtiram ve her yerde masrafları karşılanarak yüce dergâha kadar hizmet etmesini buyurdu.

Hüseyin Bey, Sultan Beyazıt'e ve yanında ki dört oğlu ile 10.000 Yeniçeriye Kazvin'e kadar eşlik etti. Nevvab-ı Cennet Mekânda meydana kadar gelerek karşıladığı gibi gerekli merhameti ve muhabbeti gösterdi. İran'ın taarrufundan¹⁷⁴ habersiz olan Sultan Beyazıt, çok fazla kibre sahipti. Mehmandarı belirlendiğinde, onun ve ordusunun yaklaşık 15.000 tümen masrafı, divan tarafından karşılandı. Bunun dışında İran'da kaldığı süre içinde altın, gümüş, halı, tabak, at ve diğer değerli eşyalar ile birlikte onun hizmetine taktim edildi. Ayrıca, birkaç tanınmış saygın kişileri, sayısız hediye ve armağanlar ile Sultan Süleyman'ın hizmetine gönderilip evladını affetmesini istediler.

Sultan Süleyman, kendisini güvendiği adamlardan biri olan ve daha önce de barış yapıp sınırı belirlemesi için gönderdiği Sinan Bey'i, resmi teferruat ve devlet merasiminin ardından, kendi hattıyla yazdığı namede “ *Onun hayatıyla benim saltanatım toparlanmayacaktır. Onun sana sığınması ve katledilmesi kardeşine şans getirir. Onun gözlerini çıkarıp gönderin.*” dedi. Bu namenin ulaşması üzerine, Nevvab-ı Cennet Mekân yeniden bir name, başka bir elçi ile gönderip yeniden affedilmesini istedi. Ancak olumsuz

¹⁷²Şir Şah: Sûrîler'in kurucusu ve ilk hükümdarıdır. 1473 yılında Hindistan'ın Hisâr şehrinde Afgan asıllı Sûr kabilesine mensup biri olarak dünyaya geldi. Asıl adı Ferîddin olan Şir Şah iki yaşında Narinol'a göç eder. İlim eğitimini aldıktan sonra babasının iktası olan Sasaram ve Tanda'nın yöneticisi olarak atanır. Bir asker ve komutan olarak görevlerde bulunup bölgedeki istikrarsızlıktan faydalanarak bölgesine 1526'da hâkim olur. 1531 yılında Şir Şah ünvanını alır. Hizla güçlenen Şir Şah 1540 yılında Hümayun'u Hindistan'dan çıkarır. Böylece Hümayun Safevi devletine sığınır ve ancak 15 yıl sonra ülkesine geri dönebilir. Azmi Özcan, Şir Şah, *TDVİA*, 2010, c 39, s 179. Halis Bıyıktaş, *Timurlar Zamanında Hindistan Türk İmparatorluğu*, TTK, 1991, s 50-51.

¹⁷³ Astane nüshası: 996, Milli nüshası: 973

¹⁷⁴ Burada kasıt gelenek görenek anlamındadır. Taarruf Farsça terklif etmek, ikram etmek anlamındadır.

cevab vermesi üzerine Beyazıt, hıyanet makamında ortaya çıkarak İran memleketini o hazretten alma hayallerine kapıldı. Onun bu hayaliden haberdar olan bir grup, bu haberi Nevvab-ı Cennet Mekânın hizmetine ulaştırıldıysa da Şah buna inanmadı. Bu durum bir gün Şah halvette iken Sultan Beyazıt'ın ihaneti ile hayalleri ortaya çıktı. Hemen onu ve oğullarını tutukladılar. Onları hemen Handegar tarafından onları almak ile görevlendirilen ancak Nevvab-ı Cennet Mekânın izin vermeyip engel olduğu kişiye teslim ederek Rum'a gönderdi. Ancak yol üzerinde Sultan Beyazıt ve oğullarını katlettiler.

2.4.8. O Hazretin Vefatı ve Saltanatı Yıllarında Gerçekleşen Olaylar

Şah Tahmasb vefat ettiğinde hicri 984 yılını 2 ay geçmişti. Şah, vefat etmeden bir yıl önce, şiddetli bir hastalık geçirmişti. İyileştikten sonra, hiç kimse onun sağlığı hakkında şüpheye kapılmadı. Bir yılın ardından, o hazretin yarasına hamamda zırnık otu çekildi. Bu onu hastalığını iyileştirmedeği gibi durumunun daha da kötüye gittiği görüldü. Nevvab-ı Eşref'in miladi 1578 / hicri 984¹⁷⁵ yılının Sefer ayının on dördünde, Salı günü artık öleceği görülmeye başlandı. Nevvab-ı Eşref, şehzadelerini çağırması ile gece yarısına kadar şehzadeler onun hizmetinde beklediler. Gece yarısının ardından her birinin mekânına gitmesine izin verdi. Sultan Haydar Mirza'nın dışında diğer şehzadeler mekânlarına gittiler. Bazılarının aktardığına göre Şah'ın kendisi Haydar Mirza'nın gidişine izin vermeyip ona bakması için yanında kalmasını istemiştir. Bir diğer rivayete göre ise Haydar Mirza'nın annesi gitmesine izin vermedi. Çünkü, Şah eğer vefat ederse, orada hemen hazır bulunan şehzadeyi, emirler ile işbirliği yapıp sabahleyin şehzadenin şahlığını hemen ilan edebilmek için gitmesine izin vermediği aktarılmaktadır.

Rivayetler göz önüne alınırsa her takdir de orada kaldı. Son gece Şah'ın sağlığının iyice değişti görülene kadar yüce babasının yastığının başında bekledi. Bahsi edilen yılın Sefer ayının on beşinci gününün sabahında, Nevvab-ı Eşref, Hakkın davetine “Lebbeyk ” söyleyerek icabet etti. Onun mübarek ruhu ve bedeni cennette ki evine doğru yükseldi. Ardından odasından feryat ve figan yükseldi. Bunun üzerine emirlerin ve devlet erkanın bu durumdan haberi oldu. Siyah elbiselerini giyip, taziyeleri kabul ettiler. Ortalık mahşer günü gibi kalabalıktı. Alimler, bilginler, sadatlar, azalar, ayanlar, halk, reisler ve

¹⁷⁵ Melik Nüshası: 982, Milli Nüshası 904.

bütün komutanlar, o hazretin naaşını¹⁷⁶ bütün merasimi tamam bir şekilde aldılar. Haremsera'nın aşağısında bulunan Kazvin Devlethanesi'nde olan Şirvani otağına bırakıldı. O hazretin naaşının başında, Kur'an okumaları için kurrular ve hafızlardan oluşan bir grup bırakılarak yüce Kur'an'ı okumak ile meşgul oldular. Bu şekilde o hazretin naaşı, İsmail Mirza'nın tahta geçip Meşhed-i Mukaddese göndermesine kadar, o oda da kaldı. Meşhed-i Mukaddeste Ravza-i Mukaddes-i Razviye'de defnedildi.

2.4.9. O Hazretin Padişahlığı Zamanında Gerçekleşen Olaylar

Hicri 956¹⁷⁷ / miladi 1549 yılında Gain bölgesinde büyük bir deprem oldu. 5 köyde, yaklaşık 2.000 müteceviz öldü. Mevlana Baki Fazıl, depremden bir müddet önce deprem olacağını söyledi ve deprem oldu. Daha sonra geri dönüp evine girdi. Bir diğer deprem oldu. Ona ait olanlar ve mensup olanların tamamı, onunla birlikte yerin altına girdi.

Diğer Olay: Hicri 980 / miladi 1572 yılında çok garip bir olay gerçekleşti. Gökyüzünde ateş, kuzey kutbu tarafından görüldü. 9 ay süre ile uzaklaştı. 9 aydan sonra kayboldu. O yıl Tatar ve Rus arasında büyük savaşlar oldu ve iki taraftan da binlerce kişi öldü.

Diğer Olay: Gain vilayetinde, aynı yıl buğday tanesine benzer şeyler gökyüzünden yağdı. İnsanlar onları toplayıp ekmek pişirdiler.

Diğer Olay: Hicri 981 / miladi 1573 yılında veba salgını oldu. Siyahlığın ortaya çıkmasıyla 30.000 kişi bertaraf oldu.

Diğer Olay: Miladi 1555 / hicri 926 yılında Kalenderiler'den bir grup başsız ve ayaksız şekilde Suriye yaylasında sufi elbisesi ile ortaya çıktı. Ona imamlık iddiasında bulunulup, Mehdi sahib'ul-zaman olduğu İddia edildi. İnsanların onlara inanmaları üzerine, onları vazgeçirmek için aralarından birini yakalayıp öldürmeye karar verdiler. İnsanlar karşı çıkmaya başladıysa da onların öldürüldüğünü gören insanlar onlara inanmaktan vazgeçtiler.

Diğer Olay: Miladi 1558 / hicri 965¹⁷⁸ yılında Kazvin sel altında kaldı. Yaklaşık 2.000 evi sel götürdü. Öyle bir seviyeye ulaştı ki etrafı böyle yıkan bir sel, o vakte kadar görülmemişti.

¹⁷⁶ Hz Muhammet'in soyundan gelenlere sadat denilmektedir.

¹⁷⁷ Tahran: 953, Milli: 957

¹⁷⁸ Tahran: 962, Milli: 925

2.4.10. Mükerreren O Hazretin Evlatları ve Ondan Geriye Kalan Eserler

O Hazretin Erkek Evlatları: Sultan Muhammed Mirza, Sultan Haydar Mirza, İmam Kulu Mirza, Sultan Süleyman Mirza, İsmail Mirza, Sultan Ali Mirza, Sultan Ahmet Mirza, Sultan Muhammed Hüdabende, Sultan Mustafa Mirza.

Kızları: Fatıma Sultan Begüm, Şehrbanu Begüm, Meryem Begüm, Sultan Zeynep Begüm, Gevher Sultan Begüm, Perihan Begüm, Hatice Sultan Begüm.

O Hazretten Geriye Kalan Eserler: Tahran Şehri kale duvarları, Meşhed-i Mukaddes kalesi, 8. İmam Ali bin Musa el-Rıza aleyhisselamın altın kaplamalı kümbeti, bahsi edilen mübarek kümbet, İmarethane-i Devlethane-i Kazvin, Bağ-ı Saadet-i Kazvin, Kazvin Çaharbazarı, Tebriz'de meşhur Sahibu'l Zaman camisi, kutsal türbelerin baştan aşağı bütün şamdanları, İsfahan meydan çarşısının üzerinin kapatılması, Ravza-i Mukaddes-i Razviye ve İmaret-i Ravza-i Mukaddes-i Kazımeyn Aleyhisselam.

Yaşam Süresi: 64 yıl 1 ay 25 gündür. Bunun bir kısmı, 11 yıl yüce babası zamanında Horasan Emirü'l ümeralık görevidir. Geriye kalan yaşamı ise yüce babasının ardından yaşadığı 53 yıldır ki o hazretin saltanat günleridir.

2.5. NEVVAB-I CENNET MEKÂN ŞAH TAHMASB'IN OĞLU İSMAİL

Bazı yakınlarının ve mahiyetinin uygun olmayan hareketleri nedeni ile her yerde dillerdeydi. Kural dışı olarak, İsnââşeriyye mezhebinin kuralları dışına çıkmıştı. Nevvab-ı Cennet Mekân hayatta iken onu Daru's-saltanat Herat'a gönderip Sultan Muhammed Mirza'yı Herat'tan geri çağırılmıştı. İsmail Mirza gönderildiğinde Muhammed Han Şerefeddin oğlu Tekelu'yu, Mirza'nın lalası olarak yanına göndermişti. Herat'ta çirkin ve yakışmayan hareketleri duyulunca bir müddet sonra oradan da geri çağırıldı. Sevindük Bey Kurçibaşı,¹⁷⁹ doğrudan Şah'tan aldığı emir ile İsmail Mirza'yı alarak yol üzerinde, Kahkaha kalesine götürüp oraya hapsetti.¹⁸⁰

Mirza'nın mahpus hayatı, Nevvab-ı Cennet Mekânın vefat edip Sultan Haydar Mirza'nın katledilmesine kadar sürdü. Bu haber Kahkaha kalesine ulaştığında, İsmail Mirza da kapalı kale kapısını ardından birkaç gün kaçacak bir yol aradıysa da bulamadı. Haydar Mirza'nın taraftarları o kaleye 22 kişiyi hapsetmişlerdi. Oranın hâkimi ve Haydar Mirza'nın taraftarı olan Halife Ensar, o esnada ava gitmiş ve avda iken Mirza'nın öldürüldüğü haberini duymuştu. Avdan geri döndü ve ordudan arıza ulaşana kadar, onların kaleden çıkmalarına izin vermedi. Sonunda İsmail Mirza, yani Şah'ın en büyük oğlu için Azerbaycan halkı ve ordu mensupları, kalenin etrafında toplanmaya başladı. Defalarca yazılar orduya gönderilerek haberler doğrulandıktan sonra kalenin kapılarının açılmasına izin verildi. Halktan ve ordudan insanlar, bölük bölük gelip Mirza'nın ayağını öptüler. Sultan Haydar'ın taraftarlarından birkaç kişi katledilince Ustacalu beyleri korkup, firar ederek Erdebil'e, Şeyh Safi'nin mezarına sığındılar.

¹⁷⁹ Kurçibaşı: Gurçi, Kurçi veya Korucu'da denilir. Safevi ordusunun dört ana unsurundan birini, süvari sınıfından Kurçiler oluşturmaktaydı. Kelime korumak kollamak anlamındadır. Kızılbaşların Safevi ülkesinde tek askeri birim olduğu dönemde tecrübeli subayları tanımlamak için kullanılmaktaydı. Kurçiler Kızılbaşların en seçkin en saygın kişilerden seçilirdi. Padişah hanedanı ve kendisini koruması için sadık, güvenilir cesaretli kişilerden olanları seçerek Kurçi görevine getirirdi. Eralp Erdoğan, "Safevi Ordusunda Bir Birlik – Kurçiler", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 55, 2, 2015, 75-88.

¹⁸⁰ Kahkaha Kalesi Erdebil şehrinde bulunmaktadır. Safeviler bu kaleyi genellikle isyancı şehzadeler ve siyasi suçları olan kişileri hapsetmek için kullanılırdı. Kalenin çok sağlam ve ulaşılması zor olması sebebiyle devlet hazinesi burada saklanırdı. İsmail Mirza yaptığı savaşlarla ve başarı ile tanınan bir şehzadeydi. Kızılbaşlar arasında sevildiği için İsmail Mirza'ya husumeti olan emirlerin Şah Tahmasb'ı tahrik ederek onu Kahkaha Kalesine hapsettireceklerdir. Şehzade 19 yıl 6 ay 21 gün bu kalede mahpus kaldı. İsmail Mirza, bu mahpus hayatının ardından Şah olduğu zaman Sünniliğe eğilimiyle tanınacaktır. Hasan Rumlu, Safevî Şahı II. İsmail, Kahkaha Kalesinde 20 Yıllık Mahpusu, (tercüme, mukaddime notlar ve tıpkıbasım Hasan Asadi, Şefaattin Deniz), Bilge Kültür Sanat yayınları, 2017, s 19 – 20.

Nihayet İsmail Mirza kaleden çıkınca Halife Ensar kendisi gelerek arza gelerek, “ *Baştan sona kendi günahlarımı kabul ediyorum. Bütün kusurlarım için eğer öldürür veya bağışlarsınız. Bunu kabul ederek kendi ayağım ile size geldim.* ” dedi.

Nevvab-ı Mirza buyurdu ki, “ *Ben kalede olduğumda, eğer mahpustan kurtulursam hiç kimseyi rahatsız etmeyeceğim konusunda kendime söz verdim.* ” deyip onu kendi haline bıraktı.

Şah II. İsmail, üç gün sonra Erdebil’e doğru hareket etti. Kendi atalarının mezarını ziyaret ettikten sonra Daru’s-saltanat Kazvin’e geldi. Halka, kardeşlerine ve kardeşinin çocuklarına muhabbet ve şefkatle yaklaştı. Her birine kardeşçe vaatlerde bulunup geriye kalanların gönlünü aldı. Sultan Haydar taraftarı olup bütün rezilliği ve ihaneti orduya getirmiş olan Hüseyin Bey’i hapse o vakit atmışlardı. Nihayet başında keçeli külahı, bütün rezillik ve alçaklığıyla Şah’ın huzuruna getirdiler. O arzda bulunarak “ *Beni öldürün, bu şekilde yaşamak istemiyorum* ” söylediye de Şah onun geçmiş suçlarını bağışlayıp serbest bıraktı. Halife, İsmail Mirza’nın çok yakın adamlarındandı. Bu sebepten dolayı çok kibirli biriydi. Devlet büyüklerine iltifatlarda bulunmasıyla, Allah’ın takdirini unutup İsmail Mirza’nın şefkat ve lütfundan selametteydi. Sebepsizce bir gün ordudan ihraç edilip Meşhed-i Mukaddese gönderildi. Bazı diğer gruplar ise Kazvin’de savaş olana kadar birkaç bahane ile katledildiler. Bunun üzerine İsmail Mirza’dan yardım istenildi. Bu fırsatı lehine çevirmek isteyen Mirza, bir grubu katledip diğer grubu ise sürgün etti. Böylece İki taraftan yardım isteyenlerin çoğu öldürülmüş ve yaralanmış oldu. İsmail Mirza, aklından geçenleri gerçekleştirmekte zorlanmadı. Bu girişimi ve, hilesi ile olayları lehine çevirmiş oldu. Bu olayları bahane ederek Kazvin’de bulunan günahsız şehzadeleri, sebepsiz yere şehadet mertebesine ulaştırdı. Diğer kaleler ve vilayetlerde bulunan diğer şehzadeleri ise tek tek bahaneler ile şehit etti. Böylece Herat’ta olan Nevvab-ı İskender Şan Sultan Muhammed Hüdabende dışında şehzadeler katledilmiş oldu. O zat, çok garip biriydi. Çok kuvvetli bir hafızaya sahip olup, ayrıntılı bir şekilde onun muazzamu ileyh isminin altında, ne şekilde hangi olayların olduğu anlatılacaktır.

İsmail Mirza, şehzade katletmeyi bitirdikten sonra Kazvin’de bulunan İmamzade Hüseyin’in mezarını ziyarete gitti. Çünkü, Nevvab-ı Cennet Mekân babasının naaşını oraya emanet bırakmışlardı. O Mezarın avlusunda büyük bir çadır kurduktan sonra, bütün emirlerini, komutanlarını, askerlerini, aza ve ayanlarını çağırıp büyük bir meclis kurdu. Halka ve halkın büyüklerine 12.000 kap yemek ve helva yanında su ve aş verdi.

O hazretin naaşını dışarıya çıkartarak, kendi çocukları ile omuzladı. Öldürülen bazı kalan şehzadelerin çocuklarının naaşını, getirtip tabutlara bıraktırdı. Daha sonra 28 Cemadi el-evvel ayının Çarşamba günü Kazvin'de bulunan Çehel Sutun'da İsmail Mirza, tahta geçti. Birkaç gün sonra Nevvab-ı Cennet Mekânın mezarının başına muhafazası, aydınlatılması ve buhurunu tayin ettikten sonra, Meşhed-i Mukaddese gönderdi. Kısa bir zaman sonra haksız yere öldürdüğü mazlum şehzadelerin kanı ve ahı onu tuttu. Saltanatı ona bir fayda sağlamadı. Çünkü atalarının ve ecdadının yolundan uzaktı. Sonuç olarak onu zehirleyerek bertaraf ettiler.

Öldürülen Mazlum Şehzadelerin İsmi: Sultan İbrahim Mirza, Sultan Hüseyin Mirza, Sultan Muhammed Mirza, Sultan Ahmet Mirza, Muhammed Bakır Mirza, İmam Kulu Mirza, Bediüzzaman Mirza, Behram Mirza, Muhammed Hüseyin Mirza, Sultan Ali Mirza.

El-Mükerreren İsmail Mirza'nın Saltanat Süresi: 1 yıl 6 aydır.

2.6. NEVVAB-I İSKENDER ŞAN ŞAH MUHAMMED HÜDABENDE

Nevvab-ı Cennet Mekân Şah Tahmasb'ın vefatından sonra, dünya evinde ve İsmail Mirza'nın saltanat günlerinde yapılan şehzade katliamı, diğer uygun olmayan hareketler, Nevvab-ı İskender Şan'ın durumunda değişiklikler görüldü ve ona sıkıntılar ulaştı. İsmail Mirza, gözlerinden nasibini alan Mirza'yı, her gün katletme fırsatı pesinde oldu. Ancak Mirza'nın yaptıkları sonucunda yerin ve gökyüzünün yaratıcısının isteği ve kaderi gerçekleşti. Şah II. İsmail öldü ve yerine Muhammed Hüdabende, Şiraz bölgesinde tahta geçti. Faziletlerinin bolluğu ile genel olarak, mükemmel bir şekilde yaratanın ihsan ve nimetlerinden faydalandı. Padişahın emirlerinden ve uşaklarından geriye kalan divan borçlarının tamamını, Nevvab-ı Cennet Mekânın zimmetine ait Hazine-i Amire'den verdi. Hazine-i Amireyi yüce babası, 50 yıl boyunca tasarruflar hazırlayarak, saltanat günlerinde hazinede biriktirmişti. Ancak bu hazine, kısa zamanda sebepsiz yere yok olup dağılmıştır. Ordu ve birlikler, hazine olmaksızın, Şah zamanında hizmet edenler, onun denizler kadar bol nimetinden ve ihsanından yüz çevirdiler. Çünkü onun bir gözü çiçek hastalığından dolayı zayıftı. Tahta çıkışından 3 yıl sonra ise diğer gözü de hastalıktan görmemeye başladı. Gözünün nuru ağırlaştı ve kör oldu. Böylece, işler aksamaya başladı ve çok fazla hoşgörü gösterdi. Emirler ise aralarında nifak makamında ortaya çıkmış devletin düzeninden ve birliğinden ellerini çekmişlerdi. İran memleketinin durumunda çok fazla gevşeklik ve sarsıntılar, askerinin durumuna da yansdı. Kızılbaşların içinden başkaldıran muhalif gruplar, iç isyana kalkışarak karışıklık ortaya çıkardılar. Bu haberin yayılması üzerine, saltanat sahibi sultanlar ve etrafındakiler de açgözlülüğe sebep oldu. Bunu fırsat bilerek, zulüm ellerini İran'a uzattılar.

Sultan Murad Handegar, babasının sözünü ve antlaşmasını bozup askerlerini Azerbaycan ile Şirvan'a gönderdi. Nevvab-ı İskender Şan'ın emirlerinin arasında ki nifak nedeniyle ülkede ittifak yoktu. Komutanlar, eyalet askerleri ve oymakların kendi aralarında savaş vardı. Bu yüzden ordunun ihtiyaçları ve savaş tedarikleri görülemediği için düşmana karşı savaşılmayıp karşı koyulamadı.

Nevvab-ı İskender Şan'ın büyük oğlu, yüce şehzade Sultan Hamza Mirza'nın gayretleri ile halkın tamamından ordunun azıcık ihtiyacını tedarik edildi. Yüce babasının rikabında, hareket ederek yola koyuldu. İki grubun karşılaşmasından sonra savaşta Sultan Hamza Mirza, şehitlik mertebesine ulaşınca Rumlar büyük galibiyet elde ettiler. Şirvan vilayetinin tamamını, Daru's-saltanat Tebriz'i, Tiflis ile birlikte Ahıska

kalelerini ve Gürcistan bölgesini ele geçirdiler. Ayrıca Özbek Han'ı, Abdullah Han'ın da açgözlülüğü tuttu. Herat üzerine hareket ederek Daru's-saltanat Herat'ı ve Horasan vilayetinin bazı bölgelerini yönetimine aldı. Nevvab-ı İskender Şan, Sultan Hamza Mirza'nın katledilmesi ve bu olayların gerçekleşmesi sebebiyle, çok fazla kederlenip üzüldü. Aniden, memleketi savunmaktan elini çekip endişeli bir halde üzüntüsünden bir köşeye çekildi. Bunun üzerine olaylar daha da kötüleşti. Geriye kalan vilayetler de karıştı. Her sevdanın, her dilin sesine ve her gönüle yeni hayaller ulaştı.

Bütün işler elinde gittiği vakit, o esnada şerefli oğlu, Nevvab-ı Gîti-sitan Şah Abbas-ı mazinin sesi Horasan tarafından çıkararak yükseldi. Şah Abbas olayının başlaması ve Horasan'a askerlerin gidene kadar hicri 995 / miladi 1587 yılından 6 ay geçmiş ve sonunda Kazvin'e girmiştir. Nevvab-ı İskender Şan'a bu haber ulaşması üzerine İsfahan'dan hareket ederek aynı yıl Türklerin Tonguz¹⁸¹ ayında Kazvin'e ulaştı. Yüce oğluyla mülâhaza edip tacını ve tahtını aziz oğluna bıraktı. Kendisi de gönlü rahat bir şekilde bir köşeye giderek inzivaya çekildi. Hicri 1006 / miladi 1596 yılında Kazvin İmarethane-i Devlethane'de Halik-i mübeyyenin emriyle Daru'l-fena dünyayı arkasında bırakarak Daru'l-Baki dünyaya irtihal etti. Kazvin de bulunan İmamzade Hüseyin'in türbesinin yanına defnedildi. Tarih-i Âlem Ara'nın sahibinin aktardığına göre, bir müddet sonra onun naaşını başka bir mekânı müşerrefeye naklettiler.

Mükerreren o hazretin evlatları: 5 kişiydi. Onun mübarek tahtına geçerek isimlenen Nevvab-ı Gîti-sitan Şah Abbas, Sultan Hamza Mirza, Sultan Hasan Mirza, Ebutalib Mirza, Tahmasb Mirza.

Onun saltanat süresi: 9 yıl 6 aydır.

¹⁸¹ Domuz ayı

2.7. NEVVAB-I GÎTÎ-SİTAN ŞAH ABBAS-I EVVEL

ENARA'L-ALLAH BURHANE

O hazretin tahta çıkışı söyle gerçekleşti. Meşhed-i Mukaddesin hâkimi Murteza Kulu Han Pernak, Herat Beylerbeyi Ali Kulu Han Şamlu ve Nevvab-ı Gîtî-sitan'ın lalası Mürşid Kulu Han Ustacalu ile aralarında savaş olması üzerine, Meşhed-i Mukaddes hâkimi Murteza Kulu Han isyan etti. Bunun üzerine Ali Kulu Han ve Mürşid Kulu Han ile birlikte Meşhed-i Mukaddes ve Nişabur'un yönetimini ele geçirip bunların hâkimini cezalandırmak için ordularının tedariklerini karşıladılar. Bu haber ard arda orduya ulaşması ile Şah Hüdabende, Muhammed Han Şamlu ve İsmail Kulu Han Şamlu'yu Horasan emirlerinin ıslahı için gönderdi. Onlar, büyük bir ordu ile Horasan'a doğru yola çıktığı haberi Herat'a ulaştı. Ali Kulu Han ve Mürşid Kulu Han ise kendi ordusunun ihtiyaçlarını karşıladılar. Rikabı sepehri, Nevvab-ı Gîtî-sitan ile Meşhed-i Mukaddes'e doğru hareket ettiler. Murteza Kulu Han ise kendi ordusunun tedariklerini görüyordu. Çünkü, Meşhed-i Mukaddes-i Vefa'ya girdiklerinde askerin tedariklerini henüz görememişti. Hazineye, kandillere, altından ve gümüşten işlenen tabaklara yani Astane-i Mukaddesin mallarına ellerini sürerek, onları alıp ordunun ihtiyaçlarını karşılamak için kullandı. Sonuç olarak, vakıf mallarına el koyup, kendi ihtiyaçlarını gördükleri için muratlarına eremediler. Çünkü Muhammed Han ve İsmail Kulu Han ,Meşhed-i Mukaddese girdiler. Birçok kez konuşup anlaşmaya varmak için çabalayıp öğüt ve nasihatlerde bulunmuşlarsa da onlara bir faydası olmadı.

Ali Kulu Han ve Mürşid Kulu Han, Meşhedi Mukaddese kadar her yeri Nevvab-ı Gîtî-sitan'a verilip ona itaat edilmeyene kadar, barışı kabul etmeyeceklerini açıkladılar. Ancak unttukları bir şey vardı. Çok mağrur olan Murteza Kulu Han, çok fazla taraftara sahipti. Bunun üzerine Ali Kulu Han ve Mürşid Kulu Han, Meşhed-i Mukaddese girmekte bir fayda göremeyeceklerini anladıkları için şehre girmeden Nişabur'a gittiler. Nişabur hâkimi Derviş Muhammed Han'da onların geldiğini görünce kendi askerleri ile savaş meydanına gelip büyük bir savaşa tutuşsa da sonunda yenildi. Ardından, Nişabur'dan yardımına gelen İsmail Kulu Han ve Budak Han'da geri dönerek firar ettiler. Bu olay, Mirza Abbas'ın emirlerinin kuvvetinin, cesaretlerinin ve şöhretinin yayılmasına sebep oldu. Yerin ve göğün yaratıcısının takdiri ile İran saltanatı samı ve namı ile Nevvab-ı Sepehri Rikab-ı Gîtî-sitan'ın (Nadir Şah'ın) alın yazısına levh-i mahfuz da yazılarak kaydedildi. Horasan ordusu ve emirleri, Nevvab-ı İskender Şan'ın tahtan çekileceğine üzölseler de bütün istekleri ile Dergâh-ı Gîtî-sitan'a itaat ettiler.

Ardından Abbas Mirza'nın ayağını öpmek şerefi ile müşerref oldular. Sonra Horasan emirleri ve askerlerinin çoğu alarak, Ali Kulu Han ve Mürşid Kulu Han ile konuşup anlaştılar. Hicri 989 / miladi 1581 senesinin Yılan yılında, Herat'ta meclis kurdular. Şehzade Valateber Abbas Mirza'yı saltanata, yüce babasının yerine oturmasını uygun gördüler. Onun adına sikke bastırıp, hutbeyi ise meşhur ismi Şah Abbas, lakabı ise Nevvab-ı Gîtî-sitan olarak okuttular.

Horasan emir ve ayanlarının saltanat ayağını öpmek şerefi ile müşerref olduğu haberi Meşhed-i Mukaddese ulaştığı zaman, İsmail Kulu Han ve Murteza Kulu Han bu durumu, İskender Şan, Karabağ'da Rum ile savaşıyorken ona ulaştırdılar. Bu sebeple İskender Şan, savaşmayı uygun görmeyip Rum ile anlaşmaya vardı. Vakit kaybetmeden hızlıca, Irak üzerine hareket edip orada gerekli hazırlıkları yaptıkları. Hicri 990 / miladi 1582 senesinin Koyun yılında, Horasan yoluna koyuldu. Ali Kulu Han ve Rıkab-ı Nevvab-ı Gîtî-sitan da Herat'tan, hareket ederek Sebzevar'a kadar geldiğinde Nevvab-ı İskender Şan çoktan Damgan'a ulaşmıştı. Irak askerlerinin sayı olarak kalabalık olduğu için Şah Abbas'ın emirleri savaşı uygun görmeyerek Sebzevar'dan geri döndüler. Her biri, kendi kalesine gidip kalelerini savunmaya geçtiler.

Nevvab-ı Gîtî-sitan, Ali Kulu Han ile Herat'a dönerek kale savunması için gerekli olan ihtiyaçları karşıladılar. Mursit Kulu Han ise Haydariye kalesini savunmak için tedbirini aldı. Bu haber orduya ulaştığında Şah Abbas'ın emirlerinin tedbirleri ile feleğin uygun gördüğü takdir değişerek Meşhed-i Mukaddesin hâkimi Murteza Kulu Han, kendi tebaası ile yüce dergâha geldi. ilk olarak Mürşid Kulu Han'ı bertaraf etmeyi uygun gördüler. Bu amaçla Türbet-i Haydariye kalesine yönelip kaleyi kuşattılar. O yılın kışını Türbet kalenin önünde geçirdiler. Hicri 991 / miladi 1583'ün Koyun yılının baharında, kuşatma en üst safhaya ulaştı. Tüm gayretlere rağmen, sonuç alınamadı. Bunun üzerine Mürşid Kulu Han'a, onu affettiklerine dair şefkat erkamı yazılarak oradan Meşhed-i Mukaddes ile Herat arasına nüzulü eclal buyurdular. Rıkab-ı Gîtî-sitan ve Ali Kul Han'da kendi askerleri ile kaleden dışarı çıktılar. Tirpol nehrinin kenarında karşılaşarak savaştılar. Irak askerleri, Ali Kulu Han'ın askerlerinin birkaç katı olduğu için yenilerek firar ettiler.

Nevvab-ı Gîtî-sitan, küçük yaşta olduğu için savaşı uygun görmedi. Kendisini o tehlikeden kurtararak birkaç kişi ile Irak askerlerinden önce Herat kalesine ulaşarak kapıları kapattı. Hemen ardından kaleyi savunmak için hazırlık yapması ile 2 ay boyunca kaleyi savundu. Bu esnada Ferhat Paşa'nın Rum askerleri ile Azerbaycan'a

ulaştığı haberi ulaştınca Nevvab-ı İskender Şan, bu olayı daha önemli görüp Ali Kulu Han ile barış yaparak Horasan'ı Nevvab-ı Gîfî-sitan'a bıraktılar. Kendisi ise Irak askerleri ile Azerbaycan tarafına hareket etti. Rum'u defetmeye yönelip onlar ile savaştı. Rum ile savaşması ve geri dönmesi, daha önce bahsi edilen Nevvab-ı İskender Şan'ın mübarek ismi altında anlatıldı.

Abbas Mirza, Sultan Hamza Mirza'nın Rumlar tarafından katledilmesi ve İran memleketinin karışmasından hemen sonra Daru's-saltanat Kazvin'e gelerek, cülus buyurdu. Vilayetlerin ve İran memleketinin fethinden sonra Memalik-i Mahrusenin¹⁸² düzeni, isyancıların, fitnecilerin ve muhaliflerin defedilmesi konusu, Şah'ın faaliyetleri başlığı altında ayrıntılı bir şekilde anlatılacaktır. Şah Abbas, olaylardan kendisini kurtardıktan sonra ordusuna dağılması konusunda izin verdi. Askerlerin her biri kendi evlerine gittiler. Şah'ın kendisi ise Mazenderan'a giderek 'ayş u işretle meşgul oldu.

O hazretin vefatı, Mazenderan'a gitmesinden sonra o hazretin durumunda değişimler meydana geldi. Durumu ağırlaşan şahın vefat edeceğini anlayınca, akrabası ve güvenilir adamı olan Mevlana Muzaffer Müneccim ile Mevlana Muhammet Taki'yi asrın büyüklerinden ve dindarlarından olan Mevlana Murat Mazenderani'nin yanına göndererek Sam Mirza'yı getirmesini istedi. Allah'ın kelamı ile önderlik yapmasını Şehzade-i valateber Safi Mirza'nın oğlu aynı zamanda o hazretin Halefi sadık-ı olup İsfahan'da bulunan Sam Mirza'yı, İsfahan'dan alarak Mazenderan'a getirmesini istedi. Şah Abbas, kendi çadırında onu veliaht ilan ederek, saltanatını ona devretti. İsfahan'a geri gönderdi. Çünkü istihareye yatan şah, rüyasında "Rabbinizin indirilen meleklerden üç bini ile size yardım etmesi, size kafi gelmiyor mu?"¹⁸³ bu ayeti gördü. Bu ayet ile aşikar oldu ki şah vefat edecek ama saltanat halen ondaydı. Nihayet kapılar açıldı ve birkaç gün Mazenderan'da bekledikten sonra o hazretin hastalığının artmasıyla makama getirildi. Recep ayının ilk onunda hicri 1038 / miladi 1629 yılında Hakkın davetine lebbeyk söyleyerek icabet etti. Şah'ın istiharesinin sonucu malum olduğu üzere eğer şehzadeyi Mazenderan'da kalsaydı İsfahan'da büyük bir karışıklık çıkacaktı. Şah'ın

¹⁸² Korunan memleket, gözetilen memleket

¹⁸³ Rabbinizin indirilen meleklerden üç bini ile size yardım etmesi, size kafi gelmiyor mu? Evet, sabrettiğiniz ve Allah'a karşı gelmekten sakındığınız takdirde, onlar ansızın üzerinize gelseler bile Rabbiniz nişanlı beş bin melek size yardım eder. Kur'an-ı Kerim, Süre III. Ayet CXXIV, CXXV.

vefat haberinin İsfahan'a ulaşmasından sonra Şehzade Sam Mirza kendisinin buyurması ile Safi Mirza lakabıyla dışarıya getirtirilerek tahta oturdu.

2.7.1. Şah Abbas'ın Faliyetleri

Nevvabı İskender Şan'ın isminin altında zikredildiği üzere Nevvab-ı Gîfî-sitan, Ali Kuli Han çabaları ile Daru's-saltanat Kazvin'e girip tacı ve tahtı büyük bir kabul ile tasarrufuna aldı. Ardından ikinci aşama saatleri görmüş Kazvin Devlethanesinde hicri 995 / miladi 1587 yılında tahta oturmuştur. Tahta geçtiğinde İran memleketinin vilayetleri karışmış, her biri vilayetleri kendi yönetimine alarak, devletin dirliğini ve düzeni bozmuştu. İlk önce içerdeki düşmanı defetmeye önem veren Şah Abbas, İran memleketinde asi ve isyancıları bertaraf etmek için Kazvin'den İsfahan'a hareket etti.

2.7.2. Nevvab-ı İskender Şan'ın son günlerinde ümeranın yönetimine aldığı vilayetlerin geri alınması

Fars, İstahr kalesi: Bu kaleyi Yakup Han Zû'l-kadir yönetimine almıştı. Nevvab-ı Gîfî-sitan İsfahan'dan Şiraz'a gidip ele geçirdi. İlk önce fetih ettiği kale Yakup Han'dan aldığı Fars İstahr kalesidir.

Kirman Vilayet: Bu vilayet Yusuf Han yönetiminde idi. Şiraz'dan Cah-u Celalın Sancağı Kirman üzerine yürüdü. Bunun üzerine Yusuf Han kaleye sığınınca kale kuşatıldı ve kısa zaman içinde ele geçirilip şehir fethedildi.

Devletyar Kalesi: Muzaffer ordu, birkaç kuşatma ve savaştan sonra kaleleri ele geçirdi. Devletyar kalesine saldırdı. Kaleyi harap edip yerle yeksan ettiler. Oradan Gilan üzerine gidildi. Gilan vilayetinin halkı Rumlar ile ittifak edip Gilan'ı Rum padişahının yönetimine vermişlerdi. Han Ahmet Handegar tarafından Gilan ve Lahican valisi yapılmıştı. Kısa zaman da Gilan'ı yönetim altına alınıp Han Ahmet'i bölgeden çıkarıldı.

Seyyidan Kalesi: Emir Hamza Han yönetimine almıştı. Saltanat peşinde koşmuş ve bağımsız hareket ediyordu. Çünkü kalesi çok sağlam, savunma ihtiyaçları ve erzağı fazlasıyla vardı. Kısa süre de isabetli kararlar ile ikna edilerek yönetim altına alındı.

Mazenderan vilayeti: Mazenderan oranın melikleri arasında paylaştırılmıştı. Bu yüzden bölgede sürekli savaş ve çatışma eksik olmuyordu. Savaşmak büyük bir sorun olduğu için zamanında alınan tedbirler ile melikleri ikna edilerek devlete dahil edilerek korunma altına alındılar. Bundan sonra aşamalı olarak her biri ele geçirilip vilayetler yönetim altına alındı.

Luristan vilayeti: Çok fazla asker ile Luristan vilayetinin üzerine gidildi. Yeniden bük bir savaş yapıldı. Sonuç olarak Luristan valisi Şahverdi Han Abbasi ele geçirilmesiyle Şah kendi cezasını uyguladı. O vilayetin büyükleri ve isyancıları yok edilip Luristan vilayetinin tamamını yönetim altına alındı.

Horasan vilayeti: Horasan vilayetini Abdülmümin Han Özbek yönetimine almıştı. Luristan'ın fethinden sonra tüm hızıyla sayısız asker ile Horasan üzerine gidildi. Şehre yaklaşıldığında Kızılbaş ordusunun çokluğu ve Nevvab-ı Gîfî-sitanın hazırlıklarının haberi Özbeklere ulaştı. Karşı koyacak gücü kendilerinde göremeyen Özbekler, hemen oradan göç ettiler. Ancak Nevvab-ı Gîfî-sitan, hızlı hareket ederek Herat yolundan Salar köprüsünde Abdülmümin Han'ın kız kardeşinin oğlu Din Muhammed Han'a ulaşarak onun ile savaştı. Din Muhammed Han bir kılıç darbesi ile öldürülüp Özbek askerlerinin çoğu ise öldürüldü Abdülmümin Han ise kaçmayı başardı. Sonunda Horasan güçlü evliya devletinin yönetimine girdi.

Merv vilayeti: Ebu'l Muhammed Han'ın torunu ve Nur Muhammed Han'ın oğlu olan Şah Cihan başlangıçta Nevvab-ı İskender Şan'ın Merv valisiydi. Horasan'ın karıştığı günlerde bir isyancı olarak ortaya çıkmış ve Merv'i yönetimi altına almıştı. Horasan'ın fethinden sonra Mükeb-i Hümayun Merv'e yöneldiler. Nur Muhammed Han'ı dışarı çıkarıp cezalandırdıktan sonra Merv'i yönetimine aldılar. O yıl yapılan seferde Nesa ve Ebiverd kalesi alındıktan sonra Devran Kalesinin de alınmasıyla Horasan'ın tamamı yönetim altına alınmış oldu.

Daru's-saltanat Tebriz: Hicri 1011 / miladi 1603 sipah-i mahsure Tebriz'e girdi. Handegar tarafından Tebriz Beylerbeyi yapılan Ali Paşa ile savaşlar yapıldı. Birkaç muharebe ve mücadele çok fazla Rumi, Kızılbaşların kılıç darbelerine maruz kaldı. Sonunda Ali Paşa firar edince önce Tebriz kalesi daha sonra Tebriz şehri kuşatıldı. Tebriz halkından birkaç kişi eman isteyince Tebriz yönetim altına alınmış oldu. Şehirde Rum askerlerinden bir kısmı halen kalmaktaydı. Onlar ise aynı akşam firar ettiler.

Erivan Kalesi: Erivan kalesi 3 kaleden oluşmakta ve çok sağlam bir kale olmakla birlikte bir tarafında büyük bir nehir geçmektedir. Kale 7 ay boyunca kuşatılıp büyük savaşlar ile Rumlardan çok fazla kişi katledildi. Sonunda Erivan fethedilip yönetim altına alındı.

Nahcivan Vilayeti: Tebriz ve Erivan'ın fethinden sonra Nahçıvan kalesini ele geçirmek için hareket ettiler. Savaş ve mücadelelerden sonra Nahçıvan vilayeti yönetim

altına alındı. Rum'luların çoğu katledildi ve esir alındı. Daha sonra Erivan yoluna koyuldular.

Karabağ Vilayeti: Erivan fethinden sonraki yıl Gence ve Karabağ üzerine asker gönderilip Gence Kalesi kuşatıldı. 4 aylık kuşatma ve savaşlardan sonra kale ele geçirildi. Gence hâkimi Muhammed Paşa'yı, oranın halkı ile birlikte dışarı çıkarıp cezalandırılarak Paşa'ya siyaset uygulandı. Ayrıca halkın her birine de hak ettikleri cezaları verdiler.

Tiflis Kalesi: Mukeb-i Hümayun, Tiflis'e girdiğinde kale halkı, Kızılbaşlara karşı koyamayacağı bilmekteydiler. Bu yüzden tek çare olarak itaat etmeyi uygun gördüler. Oranın reisleri ve ayanları dışarı çıkararak Kızılbaşları karşıladılar. İkramlar, hediyeler, vergi ve haraç getirerek itaat edip kaleyi Kızılbaşların yönetimine verdiler.

Şirvan Vilayeti: Aynı yıl, kış mevsiminin ilk ayında Şirvan vilayeti içinde olan Şamahı kalesinin üzerine gidildi. Çok şiddetli kar ve soğuk olmasına rağmen kale kuşatıldı. Bilahare Şirvan hâkimi Ahmet Paşa kalede olan bütün Rum askerleri ile kaleden dışarı çıkıp savaştı. Yapılan savaşta Rumlar katledilip Şirvan vilayeti yönetim altına alındı.

Derbend-i Badkube Kalesi: Şamahı'nın alınmasından sonra bahsi edilen kalenin üzerine gidildi. Muharebeler ve mücadelelerin ardında ele geçirildi. Böylece yönetimden çıkan Şirvan vilayetinin tamamı yeniden yönetim altına alındı.

Van Kalesi: Hicri 1013 / miladi 1605 senesinin Yılan yılında çok büyük bir ordu ile Rum vilayeti olan Van üzerine gidildi. Bunun üzerine Handegar tarafından Van hâkimi yapılan Cağaloğlu, Rum askerleri ile kaleden dışarı gelince büyük bir savaş oldu. Sonuç olarak Rumlar yenildi ve Cağaloğlu Urmiye'ye kaçtı. Kızılbaşlar ise şehri hücumları ve fetihleri ile harap edip geri döndüler. Aynı yılın sonbahar mevsiminde Cağaloğlu hata yaparak yeniden savaş isteğiyile 50.000 kişi toplamasıyla Tebriz'de büyük bir savaş yapıldı. Cağaloğlu yeniden bozguna uğrayarak Diyarbakır'a kaçtı. Kızılbaşlar sayısız mallar, malzemeler ve ganimetler Urmiye'den ele geçirerek geri döndüler.

Van Kalesini Ele Geçirdikten sonra Cağaloğlu'nun İkinci Kez Yenilmesi ve Barış Yapılması: Yenilginin ardından Rumlar yeniden kendilerini Kızılbaşlar üzerinde denemişse de savaş ve kavganın onlara bir fayda getirmeyeceğini anlayıp barış yapmaktan başka çare görmediler. Barış yollarını arayan Rumlar sonunda eski bir şair olan birini elçileri yapıp barış yapma isteklerini açıklaması için gönderdiler. Sonunda

barış istekleri kabul edildi. Sınırın belirlenme kaideleri olarak Nevvab-ı Cennet Mekân Şah Tahmasb zamanındaki sınırlar yeniden kabul edilmesi şartıyla barış yapıldı. Sınır antlaşması iki taraf birlikte yazılmasıyla reaya ve acizlerin tamamı emniyette oldular.

Belh Vilayeti: Hicri 1010 / miladi 1602 senesinin Pars yılında Belh Vilayeti tarafına asker gönderildi. Hiçbir padişahın 6 aydan daha az bir sürede alamadığı And kalesini Kızılbaşlar 2 günde yönetim altına aldılar. Belh şehrini de 20 gün kuşattılar. Kızılbaşlar 20 gün boyunca saldırılarıyla her şeyi yok ettiler. Maverâünnehir ve Türkistan valisi olan Baki Han dışarı çıkmasıyla büyük bir savaş yapılsa da sonuç olarak Kızılbaşlara karşı koyamayarak firar etti. Bu esnada Rumların Azerbaycan'a geldiği ve Şirvan'ı ele geçirdiği haberi ulaştı. Rum'un gelmesi daha önemli görülerek geri seferi yarıda kesilerek Azerbaycan'a, yani Rum'un üzerine gittiler.

O hazretin veladeti saadetiyle saltanat süresi mübarek Ramazan ayının ilk geçesi olan pazartesi günü hicri 979 / Miladi 1571, vefat tarih ise Recep ayının ilk onunda hicri 1038 / miladi 1629 yılıdır. O Hazretin annesi Mazenderan valisi Emir Abdullah Han'ın kızı Hayrünnisa Beğüm'dür. Emir Abdullah bin Sultan Mahmut bin Abdülkerim bin Mir Abdullah bin Seyit Ali bin Seyit Kemaleddin bin Mir Buzurg'dur ki onun mezarı Mazenderan'ın Amul şehrindedir.

Tarih-i Cihan Ara adlı eserin yazarı şöyle nakletmiştir: “ *Mir Buzurg, birkaç kuşaktan Hazreti Seyit el-Saccedin aleyhisselama ulaşmakla birlikte Mazenderan'da tekkesi vardı ve seçkin biriydi. Mazenderan Valisi Efrasyap onun şöhretini duyunca askerlerini toplayıp onu ziyarete gitti. Ancak asıl maksadı bu bahane ile belki bir fırsatını bulur da onu bertaraf edebilmektir. Bu amaçla atına binip hareket edince bir ok gaybın aleminden gelerek Efrasyab'ın boğazına saplanarak atının üzerinde katledildi.* ” demektedir

2.7.3. O Hazretin Üzerinde Gerçekleşmiş Bütün Garip Olaylar Ayrıntılarıyla Zikredilecektir

Garip olaylar şunlardır ki, bir ebe vardı. O hazretin doğumunun yaklaştığı esnada onun doğacağını anladı. O kadının çocuğu olmadığı gibi bir müddetti çocuğu da olmuyordu. O hazretin doğumundan sonra ebenin aşırı sevgisinden dolayı şakadan memesini o hazretin ağzına emmesi için verdi. O ebe, çok salih ve takva sahibi bir kadındı. O kadının memesine ilahi takdir ile süt doldu ve o hazrete, daimi bir şekilde sütünü sundu.

Diğer Olay: Şah Abbas'ın çocukluk günlerinde Herat'ta kalıyordu. O hazretin Lalası Ali Kulu Han ile Murteza Kulu Han arasında savaş varken o vakit uğursuz Özbekler gelip Herat'ı kuşattı. Abbas Mirza ise Ali Kulu Han ile birlikte orduyu alıp dışarı çıktı. Ancak büyük bir ordu savaşta o hazretin karşısına çıkınca, o vakit savaşı kaybetti. O hazretin koluna, savaş esnasında bir ok saplandı. O yaralı ve çocuk olduğu halde, savaş meydanında, Özbeklerin arasından çıkmayı başardı. İki gün iki gece hiç durmadan salim bir şekilde Meşhed-i Mukaddese kadar geldi.

Diğer Olay: İsmail Mirza, saltanatı zamanında bütün şehzadelerin ölüm fermanını verdi. Dolayısıyla bu hazretin de ölüm emri verilmişti. Ancak önceden onun lalası olan Şah Kulu Sultan, onun öldürülmesine engel olmuştu. Takdiri ilahi yeterli süre kazanıldı ve artık itiraz eden olmadı. Ali Kulu Han, lala olduğunda, o hazreti katletmek ile görevlendirilerek Herat'a gönderildi. Ancak, mübarek Ramazan ayı olduğu için öldürmek istemedi. Ali Kulu Han, gün kalmadı ki her gün İsmail Mirza'nın korkusundan ve hırsından nasibini alacağı düşüncesi ile sabahlara kadar uyuyamıyor ve mübarek Ramazan ayının bitmesine kadar tahammül ederek şehzadenin katledilmesini ertelemek istiyordu. Ancak yeniden İsmail Mirza'nın şehzadenin katledilmesini dair emri ulaşmıştı. Ali Kulu Han ise Ramazan bayramı günü akşam namazı müteakip öldürmeye karar vermişti. O gün olduğunda, Ramazan bayramı akşam ezanı vaktinde, çapar geldi ve İsmail Mirza'nın zehirlenerek öldürüldüğü haberini ulaştırdı. Allah'a hamd olsun ki mazlum ve günahsız şehzade kurtulmuş oldu. Hem bu sebepten hem de Şah Hüdebende tahta geçtiği için sevinç nakkaresi çalındı.

Diğer Olay: Cağaloğlu ile savaş bitmiş ve Kızılbaşlar Rum esirlerini ve öldürdüklerinin kafasını o hazrete sunmaya getirdikleri esnada, savaşta esir edilen başı ve sakalı tıraş edilmiş güçlü ve heybetli bir yeniçeri, bir hançer ele geçirerek kendini savunmak için o hazretin başına dayadı. O hazretin kendi kuvvet ve kudretiyle ayrıca Allah'ın koruması ve kudretiyle yeniçeriye tutup yere atıp elindeki hançeri aldı. Onunla mücadele ederken emirler ve gulamlar Şah'ın yardımına koşarak yeniçeriye yakaladılar. Hemen aynı mecliste ona layık cezayı verdiler.

Diğer Olay: Irak ve Horasan emirleri arasında savaş olduğu esnada ki bu konu daha önce anlatılmıştı, Nevvab-ı İskender Şan, Horasan'a gelince Herat'ta Tirpol nehrinin yanında savaştılar. Horasan Emirleri yenilince, Ali Kulu Han geriye kalan Horasan askerlerini de alarak kaçtı. O hazret çocuk ve yaşı küçük olmasına rağmen savaş meydanında, onu yakalamak için Irak askerlerinin tamamını ona yöneldiler.

Ancak o hazret, salim bir şekilde dışarı çıkmayı başardı ve salim bir şekilde Herat'a ulaştı.

2.7.4 O Hazretin Saltanatı Günlerindeki Reislerin ve Cemaatlerin İsimleri

Büyük emirler, o hazretin öldüğü güne kadar her biri, kendine layık bir şekilde hizmet ettiler. Her biri, fedakârlığı ve hizmeti karşısında hak ettiği makam getirilip rütbesi ve derecesi arttırıldı. Her taifeden boyların beyleri veya boylarda yetki sahibi olan kişilerden göreve seçildi. O dönem, yazıldığına göre her taifenin ve sülalenin hizmetinin karşılığı Safevi ocağında vardır, denilmektedir. Şah Abbas zamanında bazı taifelerin ismi şöyledir:

Şamlu Taifesi: Hakan-ı Firdevs Mekân ve Nevvab-ı Cennet Mekân zamanının ilk günlerinde, Safevi damadı olmakla şereflendiler. Meşhed-i Mukaddes hâkimi Veli Halife, Hemedan hâkimi Fulad Halife, Esterâbâd hâkimi Süleyman Halife, Şah Kulu Sultan'dan sonra İsmail Mirza tarafından o hazretin lalası ve onu öldürmekle görevlendirilerek Herat'a gönderilmişse de ancak katledilmesine engel olmak ile tanınan Lala Ali Kulu Han, bu taifedendir.

Ustacalu Taifesi: Onların nüfusunun çoğu Emirlik rütbesi ve yöneticilik ile yüce bir konumda bulunmaktaydılar. Çok fazla hizmette bulunmuş olup onlardan birkaç kişinin muazzam-u ileyh ismi şöyledir: Hasan Bey Veled Kurçibaşı, Murat Han Carcibaşıydı¹⁸⁴. Lala Kulu Han ve Keçel oğlu Muhammed Han Çapuşlu Gilan Emirü'l ümera görevini yapmaktaydı. Daha sonra Rum elçisi olacak olan Muhammed Han Beylerbeyi Çahur Said, Horosan Emirü'l ümerası Şah Kulu Sultan, Nazar Sultan Asayiş oğlu Gur hâkimi, Muhammed Han Sofuoğlu Turşiz (Terşiz) hâkimi, Murat Han'ın Babası Timur Han Carcibaşı, Şahkulu Sultan Karice oğlu Tiflis hâkimiydi.

Türkmen Taifesi: Emir Han Musullu, Muhammed Han Musullu, Murtaza Kulu Han Pürnek Meşhed hâkimi, Suhrap Halife oğlu Süleyman Halife, Kum hâkimi Haydar Sultan, Ebu'l Masum Han Halifetü'l-hülefa, Hoy ve Selmas'ta olan Emir Budak, Ferman, Sultan, Yadigâr Muhammed Han.

Afşar Taifesi: Emir Celal Sultan, Halil Sultan Kuhgiluye hâkimi, Mahmut Sultan Save hâkimi, Ramazan Sultan ise Ferah hâkimi Kulu Sultan Kirman hâkimi İsmail Mirza zamanında Kurçibaşıydı.

¹⁸⁴ Melik nüshası: Seferçi başı, Carcı: Tellal – haber duyuran demektir.

Zû'l-kadir Taifesi: Muhammed Kulu Bey mühürdar, Meleki Ağayı Cam hâkimi, Muhammed Halife Gamzade İbrahim Han Esterâbâd hâkimi, Muhammed Mirza'nın lalası Veli Sultan Şiraz hâkimi, Şah kulu Halife, İbrahim Han, Mensur Bey.

Kaçar Taifesi: Yusuf Mirza Halife Karabağ hâkimi, Ali Sultan Divan beyi, Ali Halife ağçepuşlu Damgan hâkimi, Fulat Hüseyin Fargevi Gilan halifesiydi.

Taliş Taifesi: Bayındır Han Astara hâkimi, Hamza Sultan ise saygın emirlerdendi.

Bayat Taifesi: Hacı Yusuf Sultan saygın emirlerdendi.

Babürlü taifesi: Karahan Sultan Tonekabun hâkimi, Timur Han Erdelan hâkimi, Şah Rüstem Abbas Save¹⁸⁵ hâkimi, Mahmud Halife.

Siyah Mansur Taifesi: Halil Han Selmas hâkimi.

2.7.5. Kalem Erbabı ve Bu Görevleri Üstlenen Beyler

Veziriazam: O hazretin saltanat günlerinde vezirlik rütbesi ile müşerref olanlar: Hoca Celaleddin Tebrizi, iki kez vezirlik yapan Gazi Cihan, Mirza Cafer Savcı, Ahmet Bey Türkmen, Mirza İnyetullah Cuzani, Hoca Giyaseddin Huzani, Ağa Muhammed Ferahani, Masum Bey Safevi, Sıraçeddin Kumi, Mir Seyit Hasan Farahani, Hoca Cemaleddin Tebrizi, Emir Bey Merv'i, Vezir İbrahim Han oğlu Mirza Süleyman.

Müstevfi el-Memalik: O hazretin saltanatı zamanında Müstevfi el-Memalik görevi ile müşerref olanlar: Bu görevle müşerref olan Hoca Kasım Siyak ilminde ve hesap konusunda adeletiyle eşsiz bir zattı. Çok fazla iyiliksever ve Nevvab-ı Eşref'in itimat ettiği ve bu eserin yazarının, soyunun dayandığı sayılı kişilerdendir. Hoca Kasım vefatından sonra Mirza Giyaseddin Mahmut iki kez Müstevfi el-Memalik olacaktır. Ardından gelen Hoca Muhammed Bakır Mervi çok güzel yazı yazardı. Hoca Fethullah İsfahani ise ilk Müstevfi Gurçi ve çok muteber biri olup meçli üyesiydi. Ayrıca her türlü iç meseleyle ilgilenirdi. Mirza Şükrullah çok fazla hayırsever biri olup yazısı çok güzeldi. Şah Hüdabende zamanında Vezirlik görevinde bulundu. Mirza Şah Gazi İsfahan sadatları ile çok fazla alakalı olup yazar ve iş yapan biriydi.

Küçük Vezirlikler: Azerbaycan veziri Mirza Atta-i İsfahani, Horasan veziri Ağa Kemala-i Kirmani, Gilan veziri Mirza Hidayetullah Saruki, Keşan Veziri Mirza

¹⁸⁵ Melik nüshası: Canade

Bediüzzaman Kazvini, İsfahan veziri Hoca Şerif Tahrani, Kazvin veziri Mirza Abdül Baki Şehrestani, Ağa Molla oğlu Şiraz veziri Ahmet Bey, Fars veziri Mirza Nurullah İsfahani, Kurçibaşı ve Erdebil veziri, Kurçi veziri Ali Bey.

Nezaret-i Defter: Mirza Süleyman müderris, Vezir İbrahim Han Şiraz hâkimi ve Farahan azası Hoca Ebu'l kasım.

Leşkernüvisler:¹⁸⁶ Ahmet Bey Şirazi Vezariazam makamında çok değerli biriydi, Ahmet Bey'in kardeşi Muhammed Bey, Ahmedi Bey'de yüce makam sahibi ve siyak verendi. Bu üç kardeş Leşkernüvis idi.

Defterhane-i Hümayun Halkı: Zabıtnüvis olan Emir Ebu Turab Müstevfi, ulu sadattan ve Hoca Kasım'ın damadı, siyak alimi ayrıca eşsiz muhasebe ustalığı ile meşhurdu. Reyhan ismi ile meşhur olan Hoca Muhammed Emin, Azerbaycan ve Şirvan'ın Müstevfi el-Memalik-i Avarecenüvisi olan Hoca Kasım'ın oğluydu. Irak Avarecenüvisi Hoca Reşid Şirazi güzel huylu ve itikatlı bir sofuydu. Ağa Seyf el-Muluk Tahrani çok güçlü ve meclisneşin olup Müstevfi-i Erbab-ı Tevahil, Ağa Esed Neziri Horasan Avarecenüvis'i,¹⁸⁷ Mirza Nimetullah meşhur Fars Suhte-i Avarecenüvisiydi.

Münşiyân-ı Kerim: Hoca Abdülkadir Kirmani'nin büyüklerden olup çok fazla mal varlığı vardı. Doğrudan dergâha gelip Meclisnüvisan ve Münşi-i el-Memalik oldu. Daha sonra sırasıyla Muhammed Bey Tebrizi, Muhammed Bey, Hoca Ali Bey Kirmani'nin oğlu Mirza Muhammed, Gazi Abdullah Cüveyni, Hoca Celaleddin ve Hoca Alaattin münşineşin-i âla, Münşi-i el-Memalik görevine geldi.

Hoşnüvisan: Mir Ali'nin öğrencisi Mevlana Mahmut Siyavuşani, Mir Ali'nin diğer öğrencisi Seyit Ahmet Sema' Meşhedi, Mevlana Muhammed Hüseyin Tebrizi, Kıtânüvis Mevlana Mâaz el-Din Kaşi, Irak'ta Nestealik'te tek olan Mevlana Baba Şah İsfahani, Mirza Eşref oğlu Sadreddin Muhammed Kazvini, Irak'ta hoşnüvisan Molla Malik Deylemi, Mirza Şah Hüseyin oğlu Mirza İbrahim İsfahani, Hoşnüvisanlıkta eşsiz olan Şatır Muhammed Zengene oğlu İsa Bey, Türkmenler arasında nestealikte meşhur olan Mir Budak Bey Şamlu, Mirza Attai-Allah oğlu Tealiknüvis Mirza Ahmet

¹⁸⁶ Ordu Zabıt Katibi.

¹⁸⁷ Avarecenüvis: Avarece katiplerine söylenir. Farsça'da menkul, nakledilen taşınan anlamındadır. Borçlu olan şahsın kaydı Evarecelere yazılırdı. Böylece borçlunun taksitleri ödemesine kadar taksitlerde kayıt olunurdu. Veliyeva, Tezkiret'ül-Mülük, s 284.

Salesnüvis Mirza Muhammed Emin Kazvini, Nestealik Molla Âla Bey Tebrizi, Tealikhüvis Mirza Muhammed Hüseyin, Hoca Atta oğlu Tealikhüvis Mirza Hüseyin, Salesnüvis Molla Ali Rıza Tebrizi, Şekestenüvis Molla Yusuf ve Mahmut Bey oğlu Molla Bey hoşnüvisandı.

Şairler: Hatip ve muaşereyn bezm-i ektas olan Mirza Muhammed Cihan, şerh alanında Mevlana Seyrefi, Mevlana Muhteşem Kaşi meşhur Afak, Mevlana Zamiri İsfahani, güzel sözlü, güzel sohbetli, hatip ve renkli bir kişi olan Mevlana Veli Gaini, hatip Mevlana Vahşi Yazdi, Hoca Hüseyin Meşhedi meşhur Leyali şair ve latife söyleyen, Mir Haydar Kaşi Tabatabayi Muammayi, Hal şehrinin halkından cemal sahibi Mevlana Tayfura Ecedani, söz sahibi Mir-u ilehi Kumi, Molla Melek Kumi, Muhteşem'den sonra Keşan'da meşhur olan Mevlana Fehmi Kaşi, Mevlana Hatem Kaşi, dönemin temiz adamlarından olan Mir Huzuri Kumi Seyit Salih, fazilet ilminde Mir Seyidi İsfahani, Kasım Bey Tahrani Türkmen, Mevlana Hayreti Meşhedi, derviş olan ancak okuma yazma bilmediği için onun sözlerini yazdıkları Mevlana Hilali Hemedani, Mevlana Mezheri Kumi, Molla Furuği Attar, bakkalcı olan Molla Kakai Kazvini, Molla Mermer Hayat.

Mülazım olan hekimler: Hekim Gıyaseddin Kaşi, başlangıçta Şah Nimetullah Yazdi'nin hekimi olan Hekim Kemaleddin Şirazi, Hekim Nureddin, Nevvab-ı Cennet Mekânı tedavi eden Hekim Mirza Muhammed Şirazi, Hekim Ebu Nasır Gilani, halkın afyondan kendisini koruması için çok soğuk bir gece de Abdullah Han Ustacalu'nun sabaha kadar karın üzerinde beklettiği Hekim Amad el-Din Mahmut, nabız hekimi olup hastaların ne yediğine dikkat etmesi konusunda uyarın meşhur Ebu'l Feth Tebrizi, Hekim Yar Ali Tahrani, Hekim Nureddin Ali ve Hekim Şeref kardeşler.

Mükerreren Nevvab-ı Gîfî-sitan Şah Abbas-ı mazi Enara'l-Allah Burhane'nin eserleri, icatları, evlatları şöyledir:

Evlatları: Şah Safi'nin babası Safi Mirza, Sultan Hüseyin Mirza, İsmail Mirza, İmam Kulu Mirza

2.7.6. Şah Abbas'tan Geriye Kalan Eserler ve Alametler

On dört Masum Aleyhisselam'a vakfedilmiş olup senetlerde ve defterlerde yazan 120.000 tümen, cinlerin ve insanın imamı Ali bin Musa aleyhisselamın altın sandukası,

bahsi edilen Ravza-i Mukaddesin altın kapısı ile aynı yerin zarihi,¹⁸⁸ Sahn-ı mukaddes ve İmaret-i Daru's-seyade ile Daru'l-hıfaz Astane-i Mukaddese, Gümüş eşik bahsi edilen Ravza-i mukaddesin çelikten zarihi, Seyit Cebrail'in mezarının imareti, Erdebil de bulunan Şeyh Safi'nin Mezarının penceresinin altın parmaklıkları, Seyyit Safi Rahmetullah'ın ustadı Şeyh Zahid Gilani'nin mezarının İmaret-i, Mirza Sultan el-Evliya Şeyh Şahabettin İmaret-i, İsfahan¹⁸⁹ Mescid-i Cami, İsfahan Daru'l-şifahanesi, İsfahan Alikapu İmaret-i, İsfahan birinci devlethanesi, Çaharbağ imareti, Kayseriye-i İsfahan, İsfahan Meydanının pazarının dört köşesi,¹⁹⁰ meşhur köprü Allahverdi Han Köprüsü,¹⁹¹ İsfahan Kaferbağı, Verzene ve İsfahan arasındaki kervansaray, Horasan yolu üzerinde Abbasâbâd menzilineki kuyular ve kervansaraylar ile bağlar, İsfahan'a gidildiğinde Nemek yolunun kenarında kurulmuş olan Siyahkuh yolunun üzerinde bulunan kervansaray ve meskenler, Nemek yolunun birinci menziline kurulan Siyahkuh Kervansaray'ı, Mazenderan yolu üzerinde, birinci Mazenderan yolu ile sonuncu olan on dördüncü menzil arasında olan kireç ve taş döşemeden yapılan cadde, Mazenderan Denizi'nin yanında İsfahan şehrinin projesine göre yapılan Ferruhâbâd şehri, Esterâbâd hâkiminin oturduğu Devlethane, İsfahan'dan iki fersah uzak olan bağ-ı Taçâbâd imareti, Veramin ve Dahiran aşağısında olan Kebud Kumbet İmaret-i, Mazenderan eşrafının hamamlı bir şekilde kurduğu İmaret-i Aliye, Mazenderan'ın Sari şehri hamamı, Mazenderan'ın Amul şehri hamamı, Kazvin'deki meşhur hamam Tahtgâh hamamı, Kirmanşah bölgesinde kurulan Bistun menzilineki meşhur Kervansaray, İsfahan'da bulunan meşhur mahalle, Mahalle-i Abbasâbâd, Hemadan'da ki Şah Cennet Mekân Mescidinin tamiri, Menzil-i Kademgâh-e Nişabur ve Meşhed-i mukaddas İmaret-i, Abe nehri meşhedi mukaddes caddesi, Sebzevar bölgesindeki İmamzadelerin imareti, Şehzadenin bulunduğu İsfahan'da ki Demirkapu imareti, İmaret-i Payin İsfahan, İsfahan'da Saadetâbâd bağı imareti, Kazvin'deki meşhur bağ, Cennetbağı, Vakti saat-i Meydan-ı İsfahan ki yüzleri her saat hareket etmektedir, Ermenilerin kaldığı Celfa-i İsfahan.

¹⁸⁸ Zarih: mezar ve sanduka anlamındadır. İmam, imam zade ve kutsal görülen kişilerin mezarının etrafında altın, gümüş, bakır veya demirden yapılan büyük kafesler ile mezarlar ortaya alınır. İmamların mezarları genellikle altından yapılan zarihler ile kaplıdır.

¹⁸⁹ Günümüzde ismi Şah Cami'dir. İsfahan'da Meydane Nekşe Çihan meydanındadır.

¹⁹⁰ Meydane Nekşe Cihan meydanının pazarlarıdır.

¹⁹¹ İsfahan'dadır. Zayende Nehrinin üzerinde ve günümüzde ismi Si yo se pol'dur.

Şah Abbas'ın Kendi Yönetiminde Yaptığı İcraatlar: Kehribardan nargile başlığı, emretme kanunları, hamamlardaki peştamal, kese ve tellakların ücreti, Kahvehanelere giden kahvecilerin ücretleri.

O hazretin mübarek ömrü, 57 yıl olup onun saltanat süresi ise 40 yıldır.

2.8. NEVVAB-I RAZVAN MEKÂN ŞAH SAFİ ENARA'L-ALLAH BURHANE

İlk ismi Sam Mirza olan Şah Safî, Safî Mirza'nın oğlu, Nevvab-ı Gîtû-sitan I. Şah Abbas'ın torunudur.¹⁹² Tahta çıktıktan sonra ismini değiştirerek babasının ismi olan Safî ismini aldı. Nevvab-ı Gîtû-sitan Şah Abbas, Mazenderan'da hastalanmasıyla birlikte diğer gelişmeleri ile birlikte onun mübarek Gîtû-sitan isminin altında, istiharesini ve bahsi edilen istiharenin sonucunu anlatmıştık. O esnada onu, veliaht ve saltanatına aday yaptıktan sonra dünyadan göç etmesi ile devlet erkanı, özellikle yüce Şah Abbas'ın damadı olan İsa Han Kurçibaşı, Halife Sultan itimadü'd-devle,¹⁹³ Zeynel Han Eşikbaşı ağası Şah'ın hastalığında ve vefatında başında hazır olan Şamlu emirleri ve diğerleri ile birlikte şehzadenin padişahlığını özel bir hoşgörü ile genel bir kabulle emirler azalar ve ayanlar arasında ilan ettiler. Emirler, devlet erkanını, Şah'ın akrabaları, sufilerin ve savaşçıların tamamı Sam Mirza'nın Şah olmasını kabul ettiler. Aksakallı, muteber ve güvenilir biri olan Lala Muhibb-i Ali Bey, Şah Abbas'ın cenazesine İsfahan'a kadar eşlik etmekle görevlendirildi. Cenazenin örf ve adete uygun defnedilmesi ve daha sonra taziyesini yaptırmak için, o hazretin naaşı ile birlikte İsfahan'dan hareket etti.

Bahsi edilen Muhibb-i Ali Bey 8 günde, İsfahan'a şehzadenin hizmetine ulaşarak büyük babasının vefat ettiğini bildirdi. Şehzadenin İsfahan'da hizmetinde bulunanlar ve Aksakallı'nın olduğu bir grup, özellikle de Ebu'l Kasım İvaoglu Eşikağasıbaşı, muhterem harem kapısında vaaz veren sufilerdendi. Gürcistan valisi olan Bekrat Han'ın kardeşi Rüstem Han ismi ile İsfahan hâkimi olan Hüsrev Mirza, isyanı ve fesadı önlemek için cülus töreninin ertelenmesine izin vermedi. Şehzade-i muazzam-u ileyhi dışarı çıkararak cülusunu buyurdu. Etrafa ulaklar, elçiler ve çaparlar gönderdi. Şehzadenin tahta çıktığı saatte gerçekleşen olaylar, o kadar çok mutluluk verici bir saatti ki 6 ay sonra bile, o mutluluk devam etti.

¹⁹² Şah Abbas vefat ettiği zaman hayatta yaşayan oğlu yoktu. Bunun üzerine küçük yaşta olan Sam Mirza'yı tahta geçirdiler.

¹⁹³ İtimadü'd-devle: Vezir-i Divan-ı Âla / Vezir-i Âzam anlamındadır. Veliyeva, Tezkiretü'l-Mülük, s 158.

2.8.1. O Hazretin Saltanat Yıllarında Rum İle Yapılan Muharebe ve Mücadeleler

O hazretin tahta çıkışının ikinci senesi olan hicri 1039 / miladi 1630 yılında, Rumlar, Mustafa Paşa'nın serdarlığında Erivan kalesinin üzerine geldiler. Kısa sürede Erivan kalesini ele geçirdiklerinde halk, Rumlara itaat etti. Hicri 1041 / miladi 1632 yılında, Şah Safi kendi asker ve ordusunun ihtiyaçlarını karşılayarak çok fazla top ve tüfekte Erivan üzerine hareket edip 6 ay boyunca Erivan kalesini kuşattı. İki taraf arasında gerçekleşen birkaç savaşta, iki tarafın askerlerinden çok fazla kişi katledildiği gibi sayısız esir alındı. Bilahare, Nevvab-ı Razvan Mekân atına binerek Revan kalesini fethetmek için saldı. Bunu gören Kızılbaş liderleri ve emirleri, Şah'ın yalnız gitmesine razı olmadılar. Hepsi birlikte, ya kaleyi alırsız ya da kale dibinde ölüp bertaraf olacağız, şeklinde niyetlendiler. Buna razı olmayanlar, o hazretlerin atının zincirini tutup izin vermediler. Ancak Kızılbaş emirlerinin tamamı atlarına binerek kaleye saldırdılar. Bir rivayete göre Kızılbaşlardan 17.000 bir diğer rivayete göre 36.000 kişi o saldırıda öldürüldü. Öyle ki kalenin etrafında kan oluk oluk akmaya başladı. O Şir-i Merdanlar kaleyi ele geçirene kadar vazgeçemediler. Aynı gün kaleyi ele geçirmeyi başardılar. Diğer gün o hazret kendisi, kaleye girip Kızılbaşların hepsine nimetler ve değerli mallar ihsan eyledi. Onları, şahlara layık bir şekilde teselli etti. O vilayetin düzenini sağladıktan sonra İsfahan'a geri dönüldü.

Diğer Olay: Hicri 1043 / miladi 1634 yılında Rum taifesine, işlediği suçtan dolayı korkarak Dergâh-ı Cihanpennah'tan yüz çeviren Gürcistan valisi, Osmanlı ocağına sığındı. O namert ve imansız İran'ı, onlar için fethetme taahhüdünü verdi. Bunun üzerine, bir rivayete göre 300.000 kişi ile bir diğer rivayete göre ise Rum'un çoğunu alarak Hüsrev Paşa'nın serdarlığında, Mustafa Paşa, Osman Paşa ve Ahmet Paşa ile birlikte gelerek, Erivan vilayetine girdiler. Ulaştıkları her yeri savaşız ve mücadelesiz Hemedan'a kadar ele geçirdiler. Nevvab-ı Şah Safi, bu haberin ulaşmasından hemen sonra birliklerini, Kızılbaş ordusunu ve etraftan askerlik için toplanması yönünde haber gönderdi. Bir rivayete göre Şah, 72.000, bir diğer rivayete göre ise daha fazla asker toplayabildi.

Divan oğlu Zeynel Han Şamlu Eşikağasıbaşı'nı 60.000 kişi ile birlikte Rumların yolu üzerine gönderildi. O hazret kendisi 12.000 kişi ile birkaç menzil Zeynep Han'ın arkasından hareket etti. Hemedan yakınlarında olay günü, yüksek bir tepeye gidilerek etrafı kontrol edildi ve mülhaza yapıldı. Ordunun sağ cenahının arkasında bir karartı görünüp çölün ortasına indi. Hiçbir şekilde ordu birlikleri ve askerler arkasından gelecek bir tehlikeden şüphe etmemişti. Artık iş işten geçmiş, Zeynel Han'ın birliklerinin tamamı

bertaraf olmuştur. Tedbirsizce yoluna devam ettiği için Zeynel Han, çok fazla kederli ve perişan olup umutsuz oldu. Bu olay üzerine, Hüseyin Bey Kurçibaşı, Lala Yusuf Ağa'yı, emirleri ve komutanları çağırarak, o karartının üzerinde değerlendirme yaptılar. Bu haberi değerlendirerek o hazrete, olay hakkında ortak bir bilgi gönderildi. Bütün haberler kesinleştirildikten sonra o karartın Rum askeri olduğu anlaşıldı ve elbette Kızılbaş ordusunu bertaraf edip geçmişti. Lala Yusuf Ağa, Zeynel Han'ın yanında getirdiği harem halkını, bir tepenin üzerinde hepsini öldürüp defnettikten sonra, uğradığı saldırı sonucunda elinde kalan bir avuç ordusuyla birlikte saldırıya uğrayan ordunun peşine düşmesine karar verdiler. Ancak Hüseyin Bey Kurçibaşı ve Lala Yusuf Ağa, harem halkının öldürülmesine razı olmayarak söylediler ki, “ Birkaç kişi haberci ve bilinçli gözcüler önden gönderilsin. Doğrudan tahkik edip kesin haberler getirsin. Suçluların katli bu şekil olmaz ” dediler. Bilahare Kurçibaşının kendisi Lala Yusuf Ağa ile birlikte, gözcü olarak o karartı bölgesine gittiler. Böylece anlaşıldı ki askerlerinin çoğunu Rumlar tarafından katledilen Zeynel Han, Nevvab-ı Eşref'in huzuruna gitmeye cesareti olmadığı için orada bekleyip neler yapabileceğini düşündüğü ortaya çıktı. Aynı gün her ikisi geri dönerek ölüm emri verilen günahsızların, nasıl kanına girmeyeceklerini düşündüler. Ayrıca bahsi edilen tepeye yüce ordu gelerek, o yüce emrin çaresini bulmak ile meşgul oldular. O gece o hazret sabaha kadar yüce dergâhta ibadet, tövbe ve istiğfarda bulundu. Sabah olduğunda yeniden bütün emirler ve komutanları meşveret için çağırırdı. Meşverette yapılan konuşmalar, tartışmalar ve görüş alış verişi sonucunda, Sipahsalar görevinin Zeynel Han'dan alınarak Rüstem Han'a verilmesine, Rüstem Han'ın katledip, başının yüce dergâha göndermesine ayrıca Zeynel Han'ın ordusunu alarak Rum ordusu ile savaşmakla görevlendirilmesine karar verildi

Rüstem Han, Zeynel Han'ın ordusuna katılmak için yola koyuldu. Zeynel Han'ı katlederek başını Dergâh-ı Cihanpennah'a gönderdi. Zeynel Han'ın ordusunu ise alıp yüce orduya katılmak üzere hareket etti. Bütün askerlerin içinde 12.000 genç ve kuvvetli asker seçip Nevvab-ı Eşref'in hizmetinden izin aldı ve yola koyuldu. Hemedan tarafına 3 menzil gitti. Nihayet Rum askerlerine ulaştılar. Rumların çoğu, savaşı kendileri için kazançlı görmedikleri için ihtiyatlı davrandılar. Diğer gün, Rum askerleri savaş düzenine geçti. Rüstem Han ise aynı amaçta olan bütün komutanlar ve 12.000 kişi, aniden delice, ellerini kılıç kabzalarına atıp mertçe savaş meydanında uğursuz Rumlar ile savaşmak için saldırdılar. O gaddar taifenin saflarını yarıp, öldürdüklerinden bir yığın oluşturdular. Onların hattının üzerinde oluşturduğu yarıklardan müstakim karşıya yani Rum askerlerinin sonuna çıktılar. Uğursuz Rum askerinin çoğu kendilerini toparlayamayarak dağıldılar. Toparlana

bilmek için geri döndülerse de Kızılbaşlar geri dönüp ikinci kez onlara gittikleri amaç doğrultusunda hemen saldırdılar. Bu aşamada Kızılbaşlar, Rum saflarından çıkana kadar onların çoğunu öldürmeleri ile belirledikleri hedefe ulaşmış oldular. Bir rivayete göre, bu iki saldırı da Rumlardan ölü ve yaralı olarak, toplam 25.000 ve bir diğer rivayete göre 32.000 katledildi. Bu sayı Kızılbaşlar da ise 170 kişidir. Bu yenilgi üzerine Rumlar elini savaştan çektiler. Bu fitne ve fesada sebep olan Mourou'yu (مورو) Rum komutanları yakaladı ve öldürdüler.

Birkaç kişiyi haberci ve bilgin elçi sıfatı ile Rüstem Han'ın yanına gönderip neden karşı karşıya güzel bir savaş yapmadığını sordu. Evvel düzenli saflarında hile ile aldanarak gafil olan Rumlar, alışılmışın dışında bir yöntem kullanmıştı. Artık bu yöntemi bırakmasını, meydan muharebesi yapmaya davet ediyordu. Her şekilde elçinin gelmesi, görüşme aşamaları anlaşmaya göre durumu Nevvab-ı Eşref'in hizmetine arz ettiler. Anlaşma ve sınırları belirleme izni aldıktan sonra, sınırı başlangıçta Şat suyu ile Bend Ali arası olarak belirlendi. Daha sonra emirler ile Rüstem Han arasını hile ve aldatmaca ile ortalığı karıştırarak bozmayı amaçladılarsa da başarılı olamadılar. Nihayet sınır olarak Bend Ali kabul edilerek barış yapılmaya karar verildi. İki taraf sınır antlaşma metnini yazarak birbirine gönderdiler. Rumlar kendi vilayetine Kızılbaşlar ise İsfahan'a geri döndüler. Nevvab-ı Razvan Mekân İran işlerinin düzenlenmesi için uğraştı. Çifçinin ihracat mallarının senetlerinde genel bir indirim yaptı. Çok fazla imaret ve hayır kurumları yaptı. Hicri 1052 / miladi 1642 Hakkın davetine “ lebbeyk ” söyleyerek icabet etti. Böylece Daru'l-fena dünyayı arkasında bırakarak Daru'l-Baki dünyaya irtihal etti.

2.8.9. Diğer Olaylar

Garip olaylardan biri, Nevvab-ı Gîtî-sitanın oğlu İmam Kulu Mirza batıl hayaller peşindeydi. Bu yüzden gözlerine mil çekileceği sırada iki tarafındaki adamların neşter yarasından kendini korunmuştu. O vakte kadar kimse onun kör olmadığını ifşa edememişti. O vakit veraset iddiasında bulunup saltanat davası güttü. Hemen etrafını fesatlar ve fitnecilerin sarmasıyla İsfahan'da isyan çıkarıp fesatların kaynağı oldu. Bilahare akıllı devlet adamları ve devlet erkanının cabalarıyla ikna edilip şehzadenin hizmetine götürülerek itaat etti. Şehzadeyi tedavi etmekle ilgilendiler. Onu muayene bahanesiyle kandırıp gözlerini kör edip işlevsiz hale getirip çıkardılar. O zaman anlaşıldı ki vaktinde sadece şehzadenin gözlerini sadece zayıflatıp, isyanla saltanatı Safi Mirza'dan almak istemişler. O zaman Nevvab-ı Gîtî-sitanın istiharesi ile Safi Mirza'yı İsfahan'dan çağırması, büyük bir isyana sebep olacaktı. Ancak alınan bu tedbirle kimse yerinden hareket edemedi.

O hazretin cülus tarihi hakkında birkaç mısra söylenmiştir. Ama bazıları latife ve gariplikler boyunca yazılmıştır. Taveredte yazılan tarihlerden bir kaçı “ Zâl Hak ” idi ve birkaç beyit söylenmiştir.

Mevlana Şarki bu mısraları yazmıştır: Safi, Evreng Şah’ın ayağının üzerinde kuruldu söyleyerek “ Hakkın Gölgesi ” kelimesini ekler ve altına bu mısraları ekler, Her mısra Mirza Hüseyin’in bir tarihidir.

Ey Şah-ı cihan “ ۛ ” mührü uc-u şerifi
 Nevbave-i bostan Şah-ı şerifi
 Kuyuda gizlenen senin yerine şahı
 Hem sam-ı nerimani hemde Şah-ı Safi¹⁹⁴

Mükerreren O hazretin evlatları ve eserleri: Nevvab-ı Sahibkıran Şah II. Abbas,

Eserleri: Mazenderan Safiâbâd imareti, İsfahan Enguristan İmareti, Mübarek altın sandık ve Ravza-i Mutahhara-i Mukaddes Hazreti Emirü’l-müminin Aleyhisselam imareti, İsfahan İmaret-i Pain, İsfahan Bağ-ı tavus.

El-Mükerreren ömür süresi: 50 yıldır.

Saltanat yılı: 14 yıldır.

¹⁹⁴ Şah Safinin cülusu hakkında sadece bu iki beyit yazılmış olup daha açıkladığı konular silinmiştir.

2.9. NEVVAB-I GUFRAN MEÂB-I SAHİBKIRAN

ŞAH ABBAS'I SANİ

Nevvab-ı Gufran Meâb Sahibkiran, Şah Abbas-ı sani halef el-Sıddık Razvan Mekân Şah Safi'dir ki İran'ın refah ve emniyeti onun zamanında olmuştur. O, hicri 1052¹⁹⁵ / miladi 1642 yılında tahta çıktı ve hicri 1077 / miladi 1666 yılında Hindistan'ı fethetmek isteği ile hareket ettiği günlerde Damgan'ın Mayan köyünde hastalandı. Oradan hareket etmesi mümkün olmadı ve Hakkın davetine “ lebbeyk ” söyleyerek icabet etti. Onu, tacından ve tahtından ayırıp Darü'l-müminin Kum'a götürerek Safevi padişahlarının mezarının yanına defnettiler.

Tarihi arşivlerinde o hazretin durumu hakkında geriye elde pek bir şey kalmamıştır. O hazretin durumu hakkında bir şeyler toplanmaya çalışılsa da onun cesareti ve kuvveti hakkındadır. Dillerde dolaşan bir şey duydum ki bir gün Hacesera¹⁹⁶ ve diğer beylerin hazır olduğu mecliste, Hindistan padişahı Evrengzib'in elçisi Terbit Han geldi. Meclis toplandığı gün aynı zamanda elçiyi de huzura çağırıp o an bir aslanı elçinin huzuruna getirdiler. Aslanın tasmaından bıraktılar. Aslan, Nevvab-ı Sahibkiran'ın karşısına geldi. Aslan yaklaştığında o hazret kendisi, aslanın boynundan tutarak yanına çekti. Bir elinde aslanın boynu varken diğer eli ile yumruk yaparak aslanın başına vurması ile aslanın beyni, burnundan dışarı çıktı. Elçi Terbit Han, aslanın heybetinden ve sesinden korkunca, durumu çok kötü bir hal aldı. O an kendisini kirlettiği gibi meclisten dışarı çıkacağı zaman, omuzlarından tutup göturdüler.

Aşıkard olduğu üzere Evrengzib tarafından görevlendirilen elçi o makamda fırsat peşindeydi. Çünkü elçinin amacı emirlerin ve Sahipkiranın bir an gafletinden yararlanarak Sahipkiranı bir zehirli hançer ile öldürmeyi amaçlıyordu. Mecliste dar bir elbise giymişti ayrıca içteki astarı da çok kısaydı. Meclisten bir saat sonra ortalık sakinleşince elçinin elbisesinin yanından ve astarından çok fazla şüphelenmeye başladılar. Hayatbaşı'nı çağırdıklarında elçi, kendi için ölüm vaktinin geleceğini anladı. Ardından Sahipkiran elçiyi çağırarak kendi hançerini kılıfından çıkarıp elçiye verdi. Sonra elçinin elbisesinin yan tarafının alt kısmı ile astarını yırtmalarını söylediler.

¹⁹⁵ Astane nüshası: 1053

¹⁹⁶ Saray Hadımları: Veliyeva, tezkiretü'l mülük, s 209.

Bunun üzerine elçi, Sahipkıranın azametinden çok korkunca elleri titremeye başladı. Elçinin elinden hançer yere düşünce meclis halkının karşısında her şey ortaya çıktı.

2.10.1. Mükerreren Şah Abbas'ın Evlatları ve Eserleri

Evlatları: Şah Süleyman

Eserleri: İmareti Serçeşme-i Mazenderan,

İcatları: Kızılbaşlar için Kaba-i Çepken

El mükerreren o hazretin saltanat süresi 25 yıldır.

2.10. NEVVAB-I TUBA AŞYAN ŞAH SÜLEYMAN ENARA'L-ALLAH BURHANE, HALEF-İ EL-SIDDIK NEVVAB-I SAHİPKIRAN ŞAH ABBAS-I SANİ

Safevi devletinin kuruluşundan bugüne kadar İran memleketinde o seviyede emniyet ve refah olmamıştı, olmayacaktı. Saltanatın son günlerinde hastalığı sebebi ile 7 yıl boyunca Enderun'dan dışarı çıkamamış ve evde oturmuştu. Bütün meşguliyeti kumar, şarap vesaire ilgilendiğinden Allah'ın yolundan uzaktı. Devletin emirlerini ve erkanının çoğunu katletti. Bir süre üzerindeki korku yüzünden Enderun'dan dışarı çıkamadı. Allah Korusun! saltanat kapısı hayali onların hatırına ulaşmasın! düşüncükortduğundan veya şehzadelerden birini dışarı getirilip tahta geçirmesinden çok korkuyordu. Bu sebepten çok fazla emirlerden ve yıllarca ailesine hizmet ederek yetişen kimseleri bu hayalle sebepsiz yere veya diğer sebeplerden öldürdü. Bu yüzden oğlu Nevvab-ı Malik Rekab Şah Sultan Hüseyin'e saltanat ve memleketin işleri üzerine kaldı. Geride bıraktığı cahil, tecrübesiz, tedbirsiz, iş görmez emirlere ile devletin ve hanedanın sonunu, onun saltanat günlerinde zayıflayarak yok olmuştur.

Aşamalı olarak emirler, köleler, yöneticiler ve sultanlar, Şah Süleyman'dan korkmuşlardır. Çok muteber ve fakir biri merhum Muhammed Ağa Hacesera Ağasıbaşının hizmetinde olanların kendilerinden duyup naklettiklerine göre, o hazretin ölümünden sonra 3 güne kadar yakınındakiler, Hacesera ve hizmetçileri ona yaklaşip öldü mü? Yoksa bayıldı mı? diye kontrol etmeye cesaret edemediler. Üçüncü günden sonra cesaretli ve korkusuz olan Halası Nevvab-ı Aliyye Meryem Begüm, çaresizce yastığının başına kontrol etmek için gitti. O an anlaşıldı ki hak davetine “ lebbeyk ” diyerek icabet etmiş. Emirlerle haber verilerek naaşını oradan çıkarıp örf ve adete uygun taziyesini yaptılar. Naaşını Darü'l-müminin Kum'a götürülerek Safevi padişahlarının yanında defnedildi.

2.10.1.Mükerreren O Hazretin Öldürdüğü Meşhur Hâkimler ve Sultanların Dışındaki Emirlerin Bir Kısmı

Keyhüsrev Han Kullar ağası, Hamza Han Sipahsalar ve Kandehar Beylerbeyi, Saru Han Kurçibaşı, Veziriazam Sarutaki, Sultan Hamza Mirza, Murteza Mirza, Abbas Mirza, Sultan İbrahim Mirza, Sultan Hüseyin Mirza, Sultan Mustafa, Sultan Ahmet Mirza ve Halil Mirza.

El Mükerreren o hazretin saltanat süresi: 30 yıldır.

2.11. NEVVAB-I MALİKÜ'L-REKAB ŞAH SULTAN HÜSEYİN, HALEF-İ EKBER NEVVAB-I TUBA AŞYAN ŞAH SÜLEYMAN

Şah'ın Mübarek Cülusu ve Diğer Olaylar: Onun cülusunun zikri şöyle gerçekleşti. Nevvab-ı Tuba Aşyan'ın vefatından sonra Şah Süleyman'ın halası Hesbü's-Saliha Nevvab-ı Aliye-i Aliyye Meryem Begüm'ün cabaları ile emirler, Hacesera, hanlar, beyler ve makam sahibi olan herkesin ittifakı ile saltanat mirasını Şah'ın büyük oğlu olan Nevvab-ı Malik Reqab'a geçmesini sağlamaları ile hicri 1105 / miladi 1694 yılında tahta çıktı. Çok fazla merhametli, mazlum, iffetli, salih, doğru yolda, hayır işlerine rağbet eden, günden sakınan, takva sahibi, görevini yerine getiren, çok fazla soyurgalı alimlere, bilginler, sadata, Ravza'yı Mukaddeslere, özellikle de Astane-i Meşhed-i Mukaddes Rezavi'nin hizmetlerine ayrıca diğer insanlara verirdi.

Hacesera ve harem halkı, o hazretin saltanat günlerinde Kabe-i Muazzam'a, kutsal türbelere ve Meşhed-i Mukaddesi ziyaretle müşerref oldular. Bahsi edilen dışarıya yolculuklar için çok büyük meblağlar, her birine harcadı. Fazilet sahipleri, alimler, sadatlar, Haceseralar onun saltanat günlerinde çok fazla özgür olup bütün işlerin kaynağı oldular. Şah, zamanının çoğunu bilginler, sadatlar ve Hekimbaşı ile sohbet ederek geçirirdi. Kitaplar, şiirler, baharatların, yemeklerin içeriği hakkında sohbet etmekle meşgul olup saltanatın ve devletin işlerinin düzeni ile ilgilenmeyip mühim işleri emirlere bıraktı. Emirler ise birbiri ile nifak makamında olduğundan Meşhed-i Mukaddesi ziyaret isteğinde bile bulunmadılar.

Şah'ın Meşhed-i Mukaddese ulaştığı haberinin Kandahar'da bulunan Mir Veys'e ulaşmasının zikri: Hicri 1118 / miladi 1706 yılında Mukeb-i Hümayun Meşhed-i Mukaddesi ziyaret amacı ile şehre giderek 4 ay boyunca şehirde konakladılar. Çünkü herhangi bir makam sahibi gelerek mukaddes yerleri ziyaret etmek istediğinde geçeceği yol üzerinde ki çarşı pazar kapatılırdı. Bu yasak sebebiyle şehir halkı ve pazar eziyet çekiyordu. Bu sebepten bu süre zarfında Devlethane-i Çeharbağ'dan Meydanı Mukaddes'in her yerini, evlerin yanında yol yapıldı. Üstü kapatılmasıyla da artık her ne zaman ziyaretle müşerref olunmak istediklerinde, yasak olmaksızın, hemen o koridordan geçilerek harem halkı ile bahsi edilen Şamaihanenin üzerinden meydanı mukaddese rahatsızlık verilmeden gidilmesi sağlandı. Daha sonra İsfahan'a gidilmek üzere Meşhed'ten hareket edildi. Meşhed'ten geldikten hemen sonra Mir Veys Gılca'yın haberi ulaştı. Çok fazla sayıda Kandahar'da karargâhı bulunan Gürcü cemaatinin komutanı aynı zamanda Kandahar Beylerbeyi olan Şahnevaz Han, bir gece

şehrin dışındaki bir bağa gitti. O gece keşik sırası Mir Veys'in olduğundan, Bağ'ın etrafında, o koruyordu. Gece yarısında Mir Veys, kendisine bağlı olan Afgan cemaati ile birlikte içeriye gizlice girdi. Şahnevaz Han'ı, gulamlarını ve ona tabi olan Ağarce cemaatini katletti. Kandahar'ı yönetimine alıp orada olan Kızılbaşları esir ve mahpus edip Agarce cemaatinin diğer kalanlarını da katletti. Kandahar havalisini ve haşiyeleri ile birlikte o vilayetin tamamını yönetimine aldı.

2.11.1. Afganların Haberinin İsfahan'a Ulaşması Üzerine Sipahsalar Hüsrev Han'ın Serdar Olarak Belirlenerek Kandahar'a Gönderilmesi, Hüsrev Han'ın Kandahar'da Yenildiği Haberinin İsfahan'a Ulaşması Zikri

Bahsi edilen Şahnevaz Han'ın yeğeni İsfahan Darugesi, Gürcistan valisi, Sipahsallar rütbesinde olan Hüsrev Han, Sipahsalar teçizatı, tophane, Serkar-ı Hase-i Şerife'yi ayrıca hazineyi, Gürcü ve Kızılbaş askerleri ile gulamlarını alarak, Kandahar üzerine hareket etti. Hicri 1123 / miladi 1711 yılının yazında, Kandahar'a girip şehri kuşattı. 5 ay süren kuşatma, Mir Veys'in yeniden kaleden dışarı çıkarak çok büyük bir savaş yapmasına kadar sürdü. Sonuç olarak havanın çok sıcak olması, erzak azlığı, kötü hava şartları sebebi ile Kızılbaş ordusu arasında kıtlığa ve hastalığa aşamalı olarak sebep oldu. Böylece her gün, gruplar halinde bertaraf oldular. Kıtlığın artması üzerine 1 yumurta 1.500 dinar oldu. Kızılbaşların erzak kıtlığı Afganlara ulaştıca onlarda ticaret bahanesi ile Kızılbaş askerlerine içlerine geldiler. Çok az erzak getirerek çok yüksek fiyatlara sattılar.

Kaliteli malların fiyatlarının hepsini, atları ve silahları çok fazla ucuza alıyorlardı. Öylesine ki onları alıp bir men¹⁹⁷ Pirinç verip 5 tümen değerinde olan bir şal-ı şemseyi alıyorlardı. Böylece Kızılbaşların malları ve canları çıktı. Elinde olan her şeyleri satarak bitirdiler. Artık Kızılbaşların savaşacak gücü kalmadığının Afganlar farkına vardı. O gün aynı şiddette sıcaklıkta Mir Veys merdud, mel'un Afganlardan oluşan bir grup ile dışarı çıktı. Ani bir baskınla Kızılbaşların siperlerine saldırdılar. Çoğunu öldürüp birçoğu yakalayarak esir ettiler. Savaş alanında Hüsrev Han Sipahsalar'ı öldürmeleri ile geriye kalan Kızılbaşlar kaçtılar. Böylece, onların bütün atlarını, mallarını, malzemelerini ve tophanelerini ele geçirerek Ferah'a kadar olan alanı yönetim altına aldılar. Her yere, Afganlardan yöneticiler tayin ettiler. Bu haber

¹⁹⁷ 600 miskala denk gelen bir ölçü birimidir.

İsfahan'a ulaştığında emirler ve devlet erkani, iki yüzlülük birkaç gün sözde meşveret yapıp 'ayş u işret ile meşgul oldular. Sonunda, Sipahsalar görevine ek olarak Kurçibaşı görevini de Muhammed Mü'min Han İtimadü'd-devle'nin biraderi Muhammed Zaman Han Şamlu'ya verip ordu ve hazine ile Kandehar üzerine hareket etmesi kararlaştırıldı.

2.11.2. Muhammed Zaman Kurçibaşının Kandehar'ı Ele Geçirmek Maksudıyla Hareket Edip Herat'a Gitmesi, Sadullah Afgan Abdali'nin Herat Gelmesi, Herat Kalesini Ele Geçirmesi, Herat'ta Muhammed Zaman'ın Öldürülmesinin Zikri

Herat vilayeti, meşhur Hatemi ki Hatem Dayı'nın evlatlarından ve şehzade soyundan olan Cafer Kulu Han'ın yönetimindeydi. Bir gün ordunun dağıldığı haberi bir çapar tarafından Herat'a ulaşınca şehir karışıklık çıktı. Herat Beylerbeyinin mülazımlarından olan Sadullah Afgan Abdali, başta Abdullah Abdali'nin ordusu olmak üzere diğer Abdalileri etrafında topladı. Daha sonra hicri 1128 / miladi 1716 Herat'ı kuşattı. Kuşatmadan bir süre sonra yapılan birkaç savaş sonucunda Cafer Kulu Han'ın savunması başarısız oldu ve Herat ordusu yenildi. Kızılbaşların çoğu ve Herat halkı katle uğrayınca Cafer Kulu Han ise firar ederek kaleye sığındı. Sonuç olarak, Herat yöneticileri Kızılbaşlardan yardım alma umutlarını kaybettiler. Kaleden dışarı çıkarak Afganların arasına gidip Sadullah Abdali ile anlaştılar. Sadullah Afgan'ın yalanına inanıp emin olduktan sonra, kaleye geri döndüler. Ağalar ve beyler grubundan olup Abdaliler ile müttefik olan bir grup insan, diğer gece Abdalilerin komutanlarını getirip, hâkim oldukları Hakester burçlarından, kaleye aldılar.

Cafer Kulu Han'ın olduğu burca doğru götürerek onlara saldırdılar. O gün Cafer Kulu Han ile birlikte ona tabi' olanlardan ve Herat halkından yaklaşık 3.000 kişiyi katlederek şehri yönetim altına aldılar. Aynı gecenin sabahında Sadullah Afgan, bütün Abdali birlikleri ile şehre girip sevinç nakkaresi çaldırdı. 24 fersah ilerde olan Cam bölgesinden Meşhed-i Mukaddese kadar yönetim altına aldılar. Bu haberin Meşhed-i Mukaddese ulaşmasından sonra Meşhed-i Mukaddes Beylerbeyi Mansur Han Şahseven, kendi ordusu ile birlikte Meşhed'te olan Irak ordusunu da alarak Herat üzerine hareket etti. Durum hakkında bir raporu çapar ile İsfahan'a gönderdi. Beylerbeyinin ve Meşhed ordusunun Herat üzerine gittiği haberi Sadullah'a ulaştı. Abdali birliklerini arkasına alarak gelen orduyu karşılamak üzere Herat'a 3 menzil uzakta olan Guryan kasabasına geldi. İki grubun karşılaşmasının ardından, aralarında büyük savaşlar ve mücadeleler

gerçekleşti. İki taraftan da birçok kişi öldü ve sonunda Kızılbaşlar ise yenildi. Mansur Han ise, geriye kalan kılıç ehli ve Kızılbaş ordusunu alıp kaçarak, kutsal topraklara gitti. Daha sonra gerçekleşen bu olay hakkında, bir arz yazarak çapar ile İsfahan'a gönderdi.

2.11.3. Serdar Feth Ali Han Türkmen'in Horasan'a Gelmesi ve Diğer Olayların Zikri

Horasan Serdarı Feth Ali Han'ın Herat'a gitmesi, Afganlar ile savaşması ve yenilmesi: İsfahan'a Mansur Han'ın yenildiği haberin ulaşmasından sonra Şah Hüseyin Mansur Han'ı görevinden azletti. Onun malını müsadere edip Mirşikarbaşı olan Feth Ali Han'ı, Horasan Serdarı yapıp Herat'a Afganlar ile savaşmak ile görevlendirdi. Meşhed-i Mukaddese hicri 1126 / Miladi 1714 yılının Şevval ayının yedisinde Perşembe günü bir çapar şehre gelmişti. Askerlerin, Herat'a gidebilmesi amacı ile Astane-i Mukaddese'nin İran'ın, Hint'in ve diğer padişah ve sultanların, o topraklarda yıllarca bulunan halkın bağış olarak Ravza-i Mukaddes vakfına getirmiş oldukları kandilleri, altın ve gümüş işleme tabakları, gerekli ihtiyaçları karşılamak üzere ödünç aldılar. Astane-i Mukaddesin mütevellisi ve gözetimi altında bu toplananlar, Herat'ın fethinde gerekli masrafların karşılanması için sikke yapıldı. Astane-i Mukaddesten alınan herşey deftere kaydedilerek mühür görevlileri tarafından düzenlendi. Daha sonra yüce dergâha gönderilerek Herat'ın ve Kandehar'ın fethinden sonra onların yerine aynı şekillerde yapılıp konulması kararlaştırıldı. Ancak bunlar her ne kadar arz edilse de bunların iade edileceği konusunda kesin bir güven sağlanamadı. Sonunda aldıklarının ölçüsü çıkarılmasına karar verildi. Bu sebeple yapılan çalışma sonucunda alınanların ölçü de 96 men¹⁹⁸ ve 32 astar altın, 3 xervar¹⁹⁹ ve 35 men gümüş çıktı. Bu olaylara sebep olan beyler, bertaraf olarak ölmüş ve onların evlatları da ortadan kalktı. Bunun sonucu olarak bu devletin borçları Aliye-i Safeviye hanedanının borçları oldu.

Sonunda her ne şekilde olursa olsun ordunun, tophanenin ve kurhanenin ihtiyaçları karşılanması ile Feth Ali Han hareket edebildi. Feleğin gözü kör olsun ki ordunun Meşhed'ten hareket ettiği haberi Herat'a ulaştı. Sadullah Afgan ise orduyu karşılamak üzere hareket etti. Herat'a 3 menzil uzakta olan Kusuye köyünde karşılaştılar. Kızılbaşlar ordusu, sırtını duvara doğru yani bahsi edilen köye doğru

¹⁹⁸ Men: 3 kilograma denk gelen bir ağırlık birimidir.

¹⁹⁹ Eşek yükü, 300 kg'lık bir ağırlık birimidir.

yaslarken akıbetsez Afganlar ise Kızılbaşların karşısında saf tuttular. Birkaç tane büyük savaş yapılması sonunda, Sadullah merdud yenildi. Afganlar 5.000'e yakın ölü ve yaralı geride bıraktı. Onlardan sınırlı sayıda geriye kalan askerler ise Sadullah ile birlikte firar ettiler.

2.11.4. Feth Ali Han'ın Herat'a Gitmesi, Öldürülmesi ve Bahsi Edilen Seferden Geriye Kalan Kalıcı Olayların Zikri

Haberler ard arda Herat'a ulaştığında Feth Ali Han ise Cam bölgesine ulaşmıştı. Sadullah merdutta Herat'tan onu karşılamak üzere hareket etti. Kusuye kasabasında ikisi grup karşılaşmasıyla yapılan bir kaç savaşta Afganlardan 5.000 kişi ölü ve yaralı geride bırakarak sonunda yenildiler. Sadullah ise geriye kalan sınırlı askerler ile kaçınca Kızılbaş ordusu ise Afganların tamamının yenildi. Geriye kalan sınırlı sayıda askerlerinde kaçması sebebiyle Abdalileri ve Afganların ganimetlerinin, mallarının ve malzemelerinin yağmalanıp toplanması ile meşgul oldular. Ali Kulu Han ise Allah'ın takdirinden fazlası ile gururlanıp, feleğin kaza ve kaderinden gaflete düştü. Askerlerini ve birliklerini toplayıp sınırlı sayıda köleleri ve kendisine tabi' olanlar ile Sadullah Afgan'ı takip ederek arkasında gelenlerden haberi olmayan Sadullah'a yetişti.

Artık Sadullah için geri dönüp savaşmaktan başka çare yoktu. Çaresizce mecbur kendisinin yanında kalan az sayıdaki Afganlar ile geri dönüp canlarından umudu kesip yapabildiği kadar birilerini öldürmekle meşgul oldular. Feleğin takdiri savaşta ilk öldürülen kişi Feth Ali Han olduktan sonra onunla gelen grubun tamamı öldürüldü. Böylece başlangıçta savaşı kaybeden Sadullah, muzaffer ve mansur olarak geri döndü. Afganların kaçmasından sonra dağılarak Afganların mallarının ve malzemelerini ganimet olarak toplamak ile meşgul olan Kızılbaşlara ani bir baskın yapıp, onların çoğunu o meydanda öldürdüler. Terine dönen olayda bu kez Kızılbaşların, malları, malzemeleri, karhanecatları, tophaneleri ele geçiren Afganlar, Herat'a geri döndüler.

Kızılbaş ordusundan geri kalanlar, atlı ve yaya olarak kendilerini Meşhed-i Mukaddese ulaştılar. Önceki gün fetih haberi Meşhed-i Mukaddese ulaştığı için şehri şenlikler için lambalar ile donatmışlardı. Halkın tamamı 2 gece 2 gündüz neşe ve sevinç nakkaresi çalmakla meşgul olurdular. Vahşet haberi yani Feth Ali Han'ın yenildiği ve öldürüldüğü haberi ulaşmasıyla şehir karışmaya başladı. Kalenin etrafındaki lambalar, 'ayş u işretler yerini matem ve taziyeye bıraktı. Sadullah merdutta bir süre Herat'ta konaklamış ve daha sonra Meşhedi Mukaddes üzerine hareket etti. 10 günlük bir yolculuk süresinden sonra Meşhed'e ulaşıp hemen sonra şehri kuşattı. Alicah Mirza

Muhammed Ali Veled, Astane-i Mukkaddes mütevellisi Naip Alicah Mirza Davut, Mescid-i Cami Nazır-ı Mekrebü'l-hakan Muhammed Ağa, şehrin aza ve ayanları ile birlikte toplanarak Feth Ali Han'ın Meşhed'te olan biraderi Muhammed Han'ı şehrin Naibi yaptılar.

2.11.5. Meşhed-i Mukaddesin Muhasara Edilmesi, Afganların Amaçlarına Ulaşamayıp Geri Dönmesi, Meşhed'in Sahibi Cenab-ı Mustetab-ı Ali bin Musa el-Rıza Alehisselam'ın Mucizesi

Kızılbaşlara birkaç yenilgi aldığında, etrafta muhalifler yayılarak “ Meşhed şehri boş, Meşhed yöneticisiz, ordusuz, askersiz, sınırlı sayıda etraftan kaçan yoksul piyade askerler gelmiş, Sadullah'ın kendisi de Serdarı ve orduyu yenip 6.000 Abdali Afganları ile şehri kuşatmaya geldi. Her gün etrafı ve Meşhed bölgesini işgal ediyor ve Sengi dağının eteklerinden inerek şehri kuşattı.” şeklinde ortalığı karıştırıyorlardı. Bu olaylar üzerine sonunda, Muhammed Han'ın liderliğini herkes kabul edip kapıların her birisine keşikçilerden biri ve bir aza gönderilerek burçlar onların korumasına verildi Şehirde geriye kalanları ise burçların üzerine taksim edildi. Her burca bir grup yönelerek kaleyi savunmakla meşgul oldular. Kuşatma altında olduğu 40 boyunca her gün Afganlar büyük saldırılarda bulundular. Geceleri ise baskınlar ile kaleye saldırdılar.

Karşı koyacak savunma malzemeleri vardı ancak kale düşmek üzere iken o esnada Cenab-ı Hazret Aliye el-Selam mucizesi ile her seferinde Afganlardan bir grubu şehir halkının top ve tüfek darbeleri ile katlettiler. Allah'ın fazileti ve o hazretin şefkati ile elleri kaleye ulaşamadı. Sonuç olarak, hayal kırıklığı ve yenilgi kabullenerek geri dönüş davulunu çaldırarak Meşhed'ten ayrıldılar. Oradan vakit kaybetmeden hemen Nişabur üzerine gittiler. Nişabur halkına saldırıp Kademgah kalesini kuşattılar. Kısa süre içinde suyun olmaması sebebi ile susuzluktan kaleyi kısa sürede ele geçirip harap ettiler. Oranın halkı sadattan olmasına rağmen, şehir halkını katlederek geriye kalanları da esir edip Herat'a geri döndüler.

2.11.6. Safi Kulu Han Türkistanoğlu Horasan Serdarlığına Getirilmesi, Özbekler İle Savaş Ve Safi Kulu'nun Fethinin Zikri

Bahsi edilen olayların haberi İsfahan'a ulaşmasından sonra Şah Sultan Hüseyin, Horasan Serdarlığını İsfahan Darugesi olan Safi Kulu Han Türkistanoğlu'na ihsan eyledi. Tophane, hazine ile birlikte Irak, Azerbaycan ve Horasan ordusunun çoğunu ona verip Horasan ve Herat'ın fethi ile görevlendirilerek yola koyuldu. Nişabur bölgesine

ulaştığı esnada, uğursuz Özbekler ise Afganların Meşhed'e ulaştığını ve Feth Ali Han'ın öldürüldüğü haberini duydular. Bunun üzerine Meşhed-i Mukaddesi işgal etmek için toplandılar.

Niyaz İnak Analık liderliğinde 12.000 kişi ile şehir üzerine geldiler. Hicri 1129 / miladi 1712 yılında serdarın Nişabur'a ulaştılar. Özbekler ise Kefki köyüne saldırınca Maden-i Firuze bölgesinde iki grup karşılaştı. Rebiü'l-evvel ayının on ikisinde, iki taraf arasında büyük bir savaş gerçekleşti. Bu savaşta Özbekler bozguna uğrayıp, savaş meydanında 1015 baş Özbeklerden alındı. Onlardan geriye kalan kılıç ehli ise firar etti. Ancak Kızılbaşlar, onları takip ederek yollarını kesip etraflarını kuşattılar. Onların kaçtığı her tarafı, gruplar halinde askerler toplanarak onların yollarını kapattılar. Çoğunu esir edip geriye kalanlarını katlettiler. Rivayete göre 12.000 kişiden, 700 kişi sapkınlar cemaatinden Ürgenç'e ulaşabildi. Bahsi edilen fetihle Kızılbaşlar biraz rahatladıktan sonra Habuşan'da bulunan Çemişkezek cemaati ile savaştılar.

Serdarın emri üzerine onlardan sorumlu tuttuğu 1700 kişiyi istedi. Onları katletti ve onların liderini ise hapsedilmek üzere Meşhed'e gönderdiler. 12.000 tümen bırakarak Çemişkezek taifesinin üzerinde hâkimiyeti sağlamlaştırdı. Ardından Habuşan'a gidip geriye kalanları yakalayarak, Meşhed-i Mukaddese getirdiler. Feth Ali Han, Hazret-i serkârın²⁰⁰ kırılan kandiller ile altın ve gümüş tabakları yeniden yapmaları için o cemaate verdi. Bu amaçla 5.000 tümen getirmiş bazı kandilleri ve malzemeleri yaptırdı. Durum hakkında bir arz dergâha gönderip Herat üzerine hareket etti.

2.11.7. Safi Kulu Han'ın Herat'a Girmesi ve Diğer Olaylar

Safi Kulu Han'ın Herat'a gitmesi, yenilmesi ve öldürülmesi: Özbekleri yenmesi ve Nişabur'un fethinden sonra tam bağımsız ve büyük bir yetenekle Meşhed-i Mukaddese girdi. Büyük bir ordu ile geldiği için gurur ve kibirle hanlara, sultanlara, beylere, Meşhed-i Mukaddesin azalarına, ayanlarına ve orduya kötü davrandı. Reislerden bir grup ile diğeri kişileri Meşhed-i Mukaddes'te katletti. Bütün beylere “Fetihten sonra çoğunuzu öldüreceğim. Şöyle böyle yapacağım “ şeklinde tehdit etti.

Çok fazla kan dökücü ve kötü ahlaklıydı. Haddinden fazla büyük bir gurur ve kibirle Meşhed-i Mukaddes'ten Herat üzerine hareket etti. Sadullah ise kendi çapında

²⁰⁰ Hazret-i serkârdan kasıt İmam Rıza'dır

askerlerinin ihtiyaçlarını karşılayıp Kızılbaşları karşılamak üzere Kafer kalesine geldi. Çünkü kaleye gidilmek istendiğinde köyler, bahçeler olduğu gibi ayrıca bahsi edilen menzillerin iki tarafında yol olduğunda cadde ortada kalıyordu. Bahçelerin iki tarafı yolların kenarında idi. Gece tfekilerden oluşan bir grubu, bağın duvarının arkasına gönderildi. Duvarları delerek mazgallar kurdular. Her deliğin arkasına tfekilerden bir grubu pusuya yattılar. Safi Kulu Han fazlası ile ordusu, birlikleri, tophaneleri, kurhaneleri ve gururu vardı. Aşırı sevdası da ona ulaşıp hiç kimse yoluna çıkıp konuşma cesaretinde bulunamıyordu. Sadullah merdudun hilesini görmemiş bahsi edilen menzilden geçmek isteyince diğer gün sabaha doğru karşılaştığı bağlara doğru hareket etti. Afganlar ise onların önüne gelerek ilerleyeceği iki tarafı da kapattılar. Kaabilecekleri diğer bağların yolunu da tutan Afganlar, savaşın tadını çıkararak Kızılbaşların çoğunu katlettiler. Tfeklerin ateşlenmesinden sonra iki tarafta ateş darbeleri ile kapatılınca Kızılbaşlar bozguna uğrayıp kaçtılar. Bir rivayete göre Safi Kulu Han barutların yanına ulaşarak, barut sandığının başına giderek ateşlemiş kendisi de bu patlama da ölmüştür.

2.11.8. Nevvab-ı Malik Reğab'ın Herat'ı ve Kandahar'ı Fethetmek Amacıyla İsfahan'dan Horasan'a Gitmek İçin Kazvin'e Gelmesi

Safi Kulu Han'ın yenildiği ve ldrldğu haberinin ulaşması üzerine emirler ile divan toplantısı yapıldı. Toplantı sonucunda emirler ve devlet erkanının hepsinin oyu ile Nevvab-ı Reğab-ı Malik'in ordunun başında gitmesine karar verildi. Bu karar doğrultusunda gerekli hazırlıklar görüldü. Daha sonra Horasan'a gitmek amacıyla İsfahan'dan hareket edilerek Kazvin'e geldiler. Etrafa erkamlar yazılmasıyla ordular Kazvin'de toplandı. Ardından Horasan zerine hareket edildi. şah Sultan Hüseyin'in hareketi Recep ayının yirmi yedisinde Hicri 1129 / miladi 1717 yılında oldu. İsfahan'dan hareket edip şaban ayının yirmi yedisinde Kazvin'e ulaştı. Devlet erkanının ve emirlerinin her biri, nefsi batıl amaçlar ve birbiri ile düştükleri nifak yüzünden, devletin ıslahına göz yummuşlardır.

Hareket edileceği zaman her biri, bir kusur bularak engel olarak hareketi ertelediler. Böylece hareketi engelleyerek 'ayş u işret ile meşgul oldular. Satılık makam sahiplerinin ertelemesi ile 3 yıl Kazvin'de beklediler. Bu durum Mir Veys'in Kandehar'da eceli ile cehenneme gidip yerine oğlu Mahmut merdudun Kandehar'ın yönetimi ele geçirmesinden 2-3 serdarı yukarıda anlatıldığı yöntem ile yenerek Herat'ı yönetim altına alan Sadullah Abdali'nin, Kandehar'a tamah edip şehri işgal için hareket

etmesine kadar sürdü. Mir Veys'in oğlu Mahmut Gılcay, Sadullah'ın Kandehar üzerine geldiği haberini alınca hemen Afganların ihtiyaçlarını hazırladı.. Kandehar şehrinden Sadullah Afgan Abdali'yi karşılayarak onun ile savaştı ve onu yenerek katletti. Geriye kalan Abdali askerleri ise kaçarak Herat'a ulaştılar. Orada bulunan Sadullah'ın kardeşi Muhammed Han'ı Herat'ta, Sadullah'ın yerini almasını sağladılar.

Mahmut merdud kazandığı bu zaferin ardından hile ve aldatma makamında ortaya çıktı. Yazdığı bir arz ile Nevvab-ı Malik Reqab'ın hizmetine gönderdiği gibi her bir devlet erkanına ve beylerine nameler yazarak birkaç elçi ile çöl yolundan yüce dergâha gönderdi. Yazdığı yalan yanlış bilgiler ile devlet erkanını aldatarak itaat ettiğini yazdı. Gönderdiği yazıda “ Babam nankörlük yaptı bir hayrını görmedi ve ben bu ocakta doğdum. ” yazıp Sadullah'ın ve Abdali beylerinden birkaç kişni başını gönderdi. Emirlerde bu durumu kabul edip erkam ve hilat, Mahmut'a gönderdi. Böylece Kandahar hükümetini erkam ile doğrudan Mahmut'a vermiş oldular. Kendileri ise topladıkları emir ve askerler ile Kazvin'de oturdular.

2.11.9. Nevvab-ı Malik Reqab'ın Kazvin'den Tahran'a Hareket Etmesinin Zikri

Mahmut'un arzının ulaşmasından sonra Mahmut'a hilat ve erkam gönderilmesiyle Kandahar yönetimini Mahmut Mirza'ya verilmesiyle hicri 1132 / miladi 1720 Zilhicce ayının ilk gecesinde Tahran'a gitmek için Kazvin'den hareket edildi. Şehrin dışında olan Bağ-ı Süleymanâbâd'ta birkaç gün konakladılar. Çok muteber ve saygın bir bey olan Ahmet Ağa-i Hoca yüz başı Gulaman-ı Hassa ile veziri azam Feth Ali Han mecliste Nevvab-ı Malik Reqab'ın huzurunda aralarında gerçekleşen bir konuşma ve tartışma oldu. Saygın ve itibar edilen beylerden olan Ahmet Ağa, kötü ve kaba sözler Feth Ali Han'a söyleyerek öfkeli bir şekilde meclisten çıktı. Bu sebeple onun edepsizliği Nevvab-ı Eşref'in hoşuna gitmedi. Feth Ali Han ise dışarı çıktıktan sonra istifa arızasını yazıp Şah'a takdim etti. Diğer gün sabaha doğru Nevvab-ı Eşref, Nazır-ı Serkâr-ı Hassa Allahverdi Bey'i huzura çağırdı. Şah'ın isteği üzerine Allahverdi Bey, Ahmet Ağa'yı yakalayıp tutukladı. Ardından hapsedilmek üzere Şiraz'a gönderdi. Ahmet Ağa'nın malını divan yüzbaşısı, müsadere ederek Meşhed-i Mukaddes'te bulunan Mescid-i Cami Nazırı Ahmet Ağa'yı Meşhed'ten çağırılıp ona verildi. Onun hizmetinde kısa sürede işler düzene girdi. Muhammed Rıza Ağa-i Hâce buyurmasıyla Tahran'a hareket edildi. Kurban Bayram'ın da Kazvin'de bulunan Savucbulag

yakınlarında Çemen Kuhah'de hicri 1133 / miladi 1720 de Muharrem ayının ilk gecesi Tahran'a girdiler. Emirlerin, acaba Horasan'a mı gidelim? Yoksa İsfahan'a mı gidelim? şeklindeki ihtilafları sebebi ile Tahran'da konakladılar.

2.11.10. Nevvab-ı Malik Reqab'ın Tahran'a Girişi, Oradan İsfahan'a Gitmesi ve Diğer Olayların Zikri

Tahran'a giriş ve İsfahan'a gidilmesinin zikri: Yüce ordunun Tahran'a girmesinden sonra, Horasan'a mı? Yoksa İsfahan'a mı? gidilmesi konusunda devlet erkani ile beylerin arasında çok fazla tartışmalar ve kavgalar gerçekleşti. Bazıları devletin birliği için Horasan'a gitmeyi ve bazıları ise Irak'a gittikten sonra İsfahan'a gitmeyi uygun görüyordu. Her takdirde çok fazla aralarında tartışmalar ve kavgalar oldu. Beylerin, emirlerin çok kıskandığı, çok fazla güçlü ve itibar sahibi olan İtimadü'd-devle Feth Ali Han'ın oyu Horasan'a gitmek yönündeydi. Nevvab-ı Eşref onun sözüne karşı emir buyurmadı ve onun oyu da Horasan'a gitme yönünde idi. Hekimbaşı, Mollabaşı, Kurçibaşı ile Muhammed Ağa Yüzbaşı Mulazıman-ı Hassı Şerife nefsi çıkarlarından dolayı gitmeye razı değillerdi. Feth Ali Han'a olan düşmanlıkları sebebi ile devletin ve dinin ıslahından ellerini çekerek nifak ve düşmanlık makamında ortaya çıktılar.

Gökyüzünün takdiri ve isteği ile birkaç tedbir aldılar ki bu uzun konuşmalara ve tartışmalara sebep oldu. Bilahare Feth Ali Han'a karşı ittifak yaparak hıyanet ile suçlayıp, onun saltanat davası güttüğünü söylediler. Doğal olarak bu konuda Nevvab-ı Eşrefe bir şeyler anlattılar. Mübarek huyluyu korkutarak sıkıntıya soktular. Hepsi ittifak yapıp arz ederek, eğer onu hıyanet makamında şimdi yakalayıp defetmezsek artık geri telafisi olmayacak ve daha sonra bir çare bulamayız, dediler.

Mirza Rahim Hekimbaşı, Mola Muhammed Hüseyin Molabaşı ve Muhammed Kulu Han Kurçibaşı bu amaçla ittifak yaparak ısrarla şahı ikna etmeye çalıştılar. Sonunda, hicri 1133 / miladi 1720 yılının Sefer ayında Perşembe günü akşama doğru Nevvab-ı Eşref dışarı çıktı. Nazır Allahverdi Bey'e verdiği emir üzerine Feth Ali Han'ı yakalayıp hapse gönderdi. Onun malları ise divan tarafından müsadere etti.

2.11.11. Veziriazam Feth Ali Han Olayından Sonra Makamlarda Yapılan Değişiklikler ve Gerçekleşen Olayların Zikri

Feth Ali Han'ın hapsedtikten sonra onun ile Kazvin'de yaptığı çekişme sonucunda mahpus edilerek Şiraz'a gönderilen Ahmet Ağa Gulaman-ı Hassa

Yüzbaşı'sını hapisten çıkarmak için Mirşikarçibaşı'nı ve bir çaparı Şiraz'a göndererek onu İsfahan'a getirdiler. Kurçibaşı olan Muhammed Kulu Han Şamlu'ya veziriazam görevi, Kurçibaşı görevini ise Mirşikarçibaşı olan Şeyh Ali Han'a verdiler.

Tüfekçi Ağalığını Muhammed Ali Han Mekri'ye, bahsi edilen Feth Ali Han'ın yeğeni Lutf Ali Han'da olan Sipahsalar ve Horasan Serdarlığı görevini İsmail Han Hanezad'a verdiler. Feth Ali Han ve Lutf Ali Han'ın mallarını ise bahsi edilen İsmail Han'a sefer için bağışladılar. Ardından Horasan seferinde görevlendirilecek olan askerlerin ihtiyaçları için Lutf Ali Han'ın mallarından, 300 tane ve her tanesi 300 tümen kıymetinde inciler, Tebriz ölçüsü ile 700 men gümüş yani bir deve yükü yapan bir mangal meclis gümüşü, her birinin iki tane süslü mükemmel atı olan askerleri ve ordusuna el konularak bu amaç doğrultusunda harcandı. Her ikisinin 3.000 tane Gulam-ı Habeşi daima nöbette idi. Her biri günlük olarak kendi komutanlarından kumanya alıyorlardı. Feth Ali Han'ın 60.000 tümen malı vardı. Onun sayesinde göreve gelen İsfahan kalenterisi olan Mirza Refi'nin 14.000 tümen malı müsadere edildi. O gece yaklaşık 5 saat Nevvab-ı Eşref dışarda kaldıktan sonra içeriye girip tüm gün dışarı çıkmadı. Şah üçüncü gün Feth Ali Han'ı, Molabaşı'nın söylediği gibi iki gözünü kör ettirerek Şiraz'a gönderip orada mahpus ettirdi. İsmail Han'ı ise Horasan'a gönderip kendisi de Irak'a²⁰¹ gidip daha sonra oradan İsfahan'a geri döndü.

2.11.12. Şah'ın İsfahan'a Gelmesi, İsmail Han'ı Horasan'a Göndermesi ve Diğer Aşamaların Zikri

Veziriazam Feth Ali Han'ı yukarıda anlatıldığı yöntemle yakalanıp, kör ederek Şiraz'a gönderdiler. Bu yüce alime olan düşmanlık sebebi ile Safevi devleti çöktü. Feleğin kaza ve kaderiyle beylerin ve devlet erkanının tamamı Horasan'a gitmeye gözlerini kapatmışlardı. Devletin geleceği için Horasan'a gitmek yerine tek amaçları Feth Ali Han'ı makamından defetmekle ilgilendiler. 95.000 tümen meblağın da Feth Ali Han'ın ve Lutf Ali Han'ın nakit parasını, cins hayvanlarını, altın ve gümüş malzemelerini İsmail Han'a vererek Horasan üzerine gönderdiler. Kandahar ve Herat'ın fethi için görevlendirilen orduya, 60.000 tümen nakit, Hazine-i Amireden 25.000 tümen, 35.000 tümen Feth Ali Han'ın malından, bu 35.000 tümen mallardan, 8.000 tümen

²⁰¹ Irak'tan kasıt Irak-ı Acemdir.

altın, gümüş, meclis malzemeleri ve diğerleri, 27.000 tümen katır, at, deve, çadır ve diğerlerinden temin edildi. 22.000 ülke askeri bu sebeple Horasan görevi için İsmail Han ile birlikte gönderildi. Bu askerler Tahran'dan, her zaman nöbette görevli olan 7.000 kişi ve 15.000 kişi vilayetlerden, 10.000'i Horasan'dan 5.000'i Irak'tan gelen askerlerdi.

Şah Sultan Hüseyin nihayet istiklal ve saadetle ordu toplamak amacı ile Irak'a gidip sonra İsfahan'a döndüğünde Rebiü'l-evvel ayının 7. günü hicri 1133 / miladi 5 Ocak 1721'de Tahran'dan hareket edip aynı ayın yirmi dokuzunda İsfahan'a girdi. İsfahan halkı şehri lambalar ile süsleyip güven içinde hepsi 'ayş u işretle meşgul oldular. Nevvab-ı Malik Reqab kendisinin İsfahan'da kurduğu şehir olup " Yenişehir " ismini verdikleri İmaret-i Ferahâbâd'ı tertib ve düzeni ile sanki Kandahar ve Herat hiç Afgan'ın eline geçmemiş gibi uğraştı. Büyük bir sakinlik ile kötü amel ve işlerle meşgul oldular. Kısa bir süre sonra 'ayş u işrette akşam yemeğinde iken eğlenceleri musibete dönüştü. Mahmut merdudun Kirman'a girdiği haberi ulaştı.

2.11.13. Mir Veys'in Oğlu Merdud Mahmut Afgan Gılcay'ın Darü'l-Eman Kirman'a Gelmesi

Hicri 1133 / miladi 1721 yılında Muharremü'l-Haram ayının ilk gecesinde Kirman hâkimi Rüstem Muhammed Han Sa'dlu tarafından Mahmut merdudun Kirmana geldiği ve şehri kuşattığına dair arizesi İsfahan'a ulaştı. O vakit devlet erkanı ve beyleri meşveret yaparak ordunun ve sefer hazırlığı hayali kurarken Kirman halkından bir diğer arize geldi. Bu arizde ise eziyet yapan Rüstem Muhammed Han'ın günlük nimrusu²⁰² yüzünden çadırlarda ve odunluklarda ağaçlar kullandıklarını, yakacak kalmadığında ise Han'ın kendi yönetimi zamanında yaptığı ahşap boyama eserleri kırıp yakarak onun nimrusunu üzerinde pişirdiklerini, sonunda Muhammed Rüstem Han kuşatma da öldüğünü, şiddetli muhasara sebebiyle erzak kıtlığının çok fazla arttığını yazmaktaydılar.

Bir müddet sonra malum muhasara ve Rüstem Muhammed Han'ın ölümünden sonra umutsuzluğa düşen Kirman halkının hepsi emana gelerek, hediyeler Mahmut'a gönderip ondan eman istediler. O merdud ise Kirman yöneticisi tayin ederek elini

²⁰² Omlet anlamındadır.

muhasaradan çekti. 2.000 Afgan'ı Şiraz bölgesini işgal etmesi için gönderip, kendisi ise 9.000 kişi ile birlikte İsfahan üzerine hareket etti. Orada tahkik edildiğine göre Kirman muhasarasında 1.500 kişi Rüstem Han ile savaşta bertaraf olmuştu.

Mahmut merdudun Kirman'dan İsfahan tarafına hareket ettiği haberinin ulaşmasından sonra sonunda akıllarına gerekli tedbirleri alma fikri düştü. Padişahın mülazımlarının, beylerin, şehrin ve civar köylerin çetelerinden çok fazla kişinin çabasından sonra 7.000 kişi toplanabildi. Onlara gerekli teçhizatı, silahların, kurşun ve barutlarını Cobbahane-i Mubareke'den verdiler. Tophaneleri şehirden dışarı götürdüler. Reza Kulu Han Şamlu Eşikağasıbaşı'nı Serdar tayin edip 2.000 kişi peşinden gönderdiler. Ardından veziriazam Muhammed Kulu Han, Şeyh Ali Han Zengene-i Kurçibaşı, Rüstem Gürcü Kullarağası, Muhibb-i Ali Han Topçubaşı, Muhammed Ali Han Mekri Tüfekçiğası, o vakit serdar yaptıkları Arabistan valisi Seyit Ali Han Arap, geriye kalan beyler, hanlar, ordu, şehir halkından olan çeteler ile birlikte yaya ve atlı yaklaşık 8.000²⁰³ kişiyle şehirden çıktılar. Büyük bir tophane ve kurhane ile birlikte İsfahan'a bağlı olan köylerden biri olan Şehristan'a gelerek orada Mahmut'u yakalamak için onun yolunun üzerine pusu kurdular.

2.11.14. Mahmut Merdudun İsfahan'a Gelmesi, Emirler İle Savaşı ve Emirlerin Yenilmesinin Zikri

Emirlerin, ordunun ve İsfahan halkının Şehristan'a gitmesinden sonra tophanenin götürüldü. Bu esnada Afganlar ile savaşın nasıl yapılması gerektiği hakkında aralarında konuşmalar ve tartışmalar geçti. Seyit Ali Han Vali, “ Hemen burada bekleyip siper kuralım. Tophaneyi kendi etrafımız duvar gibi yapalım. Büyük şehir olan Şehristane'nin etrafında ise hendek kazıp, kazılan hendeğe su dökülerek Afganların erzak yolu kapatılıp ilerlemelerine engel olunmalı. Afganlar ile savaşılmalı ve her gece baskınlar ile onlara saldırı yapılmalı. Eğer bu konuda anlaşılır ise her gün ve her gece onlardan büyük bir bölümünü bertaraf edilerek günden güne onların korkuları artırmış olduğumuz gibi onların erzakları da bitecek. Uzun süre savaş ve kavga görmeyen Kızılbaşlar, savaşmayı bilmiyorlar. Böylece hem savaşmayı öğrenecekler hem de cesaretleri artarak asker olacaklardır.” diyerek düşüncesinin açıkladı

²⁰³ Melik:80.000

Oy sahibi olan diğer beyler bu tedbiri kabul etmeyerek “ Biz kendimizi kuşatmanın içine atmayacağız ilerleyip savaşaacağız.” dediler. Bilinmesi gerekir ki Cenab-ı Mukadderin isteği doğru olandı. Emirlerin amellerinin, faaliyetlerinin, çekişmelerinin mükafatı olarak bu devletin çökmeye yüz tuttu.

Diğer emirlerin istediği takdir de hicri 1134 / miladi 1722 yılının Cemad’ül-evvel ayının 18. günü Mahmut Afgan İsfahan bölgesine geldi. Ayın 19. gününde emirler tophaneyi Afganların tarafına çektiler ve büyük bir savaş oldu. Bir tarafta Luristan valisi Ali Merdan Han Feyli, diğer tarafta Arabistan valisi Seyit Ali Han vardı. Rüstem Han Kullarağası, mertlik ve cesaret ile ortaya çıkarak savaşa atılarak mertçe savaştı. Daha sonra diğer Kızılbaş emirlerden ayrılarak korkusuz gulamlarından 500 kişi ile mertçe savaşa atılıp ölene kadar savaşmışlardır. Eğer diğer emirler namertlik yapmayıp, Kullarağası ile ittifak yapmış olsalardı Afganların ortasından onu alabilirlerdi. Feleğin ve yüce alemin takdirleri ve kazası sonucunda büyük bir yenilgi aldılar. Savaş sonunda Muhibb-i Ali Han Topçubaşı ile birlikte çok fazla sayıda askerlerden ve çeteler o gün bertaraf oldu. Geriye kalan askerler ise bozgunun ardından dağıldılar. Ayın 19. günü güneş batarken yenilenlerin, kaçanların ve yaralıların haberi şehre gelmesiyle şehir karıştı. O gece sabaha kadar Nevvab-ı Malik Reqab dışarıdaydı. Halk ise siperler ve taziye ile meşgul oldular. Geriye kalan yoksul ve yaralı Kızılbaş askerleri şehre gelmiş, diğer süvariler, kuvveti ve takati olanların çoğu ise savaş meydanından Şiraz, Yezd ve Kaşan taraflarına kaçtılar. Ardından şehirden gidebilecek gücü olanların bazıları ve şehir ile alakası olmayanlar civar şehirlere gittiler.

Mükerreren o gün orada, o savaşta, firar esnasında katledilenler ile Şehristane şehrinde su da bertaraf olanların sayısı: 2.700 kişi.

2.11.15. İsfahan’ın Muhasara Edilmesinin zikri

Rüstem Han’ın öldürülüp, Kızılbaş ordusunun ve emirlerinin ise yenilmesinden sonra bahsi edilen ayın 20’sinde gece yarısında Veziriazam Muhammed Kulu Han kaçarak şehre geldi. Şeyh Ali Han Kurçibaşı ise savaş meydanından kaçtığı için utancından şehre gelmemiş, kaybolmuştu. O gündüz ve aynı günün gecesinde Nevvab-ı Malik Reqab dışarıdaydı. Ard arda kaçanlar ve yaralılar geliyordu. Ayın 20’sinde Nevvab-ı Eşref, Ayinehane’den Çehel Sutun salonuna gelerek meşveret buyurdu.

Meşveret sonucunda İsfahan’ın her yerine siperler kazılarak şehir çıkmaz sokak haline getirdiler. Her siper, her sokak, her geçitte ve her yol güzergâhında emirlerden,

ağalardan, Haceseralardan, şehir aza ve ayanlardan birini bıraktılar. Her birine siperleri koruması için padişahın mülazımlarından ve çetelerden bir grup verdiler. O mahallenin halkına da kendi mahallesindeki siperde görev yapması kararlaştırıldı. Bahsi edilen Cemad'ül-evvel ayının yirmi ikisinde Pazar günü Mahmut merdud savaşın yapıldığı yerden hareket ederek Nevvab-ı Malik Reqab'ın yeni yaptığı şehir olan Ferahâbâd isimli şehre geldi. Orada bulunan Ermeni halifelerinin tamamı Mahmut'u karşılamaya geldiler. Kendileri ile birlikte çok fazla sayıda hediye ve ikram götürerek itaat ettiklerini bildirdiler.

Afganlar İsfahan'ın etrafını sarıp kuşatma altına alarak yolları kapattılar. Girişe kapalı olan şehrin her siperine karşı dışarıda Afganlar yeni siperler ile kapatıp bir grup Afgan'ı üzerine bırakarak muhasarayı arttırdılar. Kaydedilene göre İsfahan üzerinde kuş bile uçamıyor, şehir azası ise gündün güne erzak azlığı ve kıtlıktan yoksullaşmaya başlıyordu. Mübarek Ramazan ayında bir ekmek 3.000, pirinç 5.000 dinardı. Ramazandan sonra gündün güne fiyatlar, haddinden fazla artmaya başladı. Tebriz ölçüsünde bir ekmek üç tümen, inek eti 4 tümen, at ve eşek eti ise 2 tümen 5.000 dinar idi. Zilhicce ayının sonunda öyle bir duruma gelindi ki açlıktan ölmüş hayvanların etini bile yediler. At ve inek postunu suda kaynatıp biraz şeker içine katarak yiyorlardı. pirinç döven dükkanlarda ve amaçhanelerde²⁰⁴ bulunan toz halindeki çeltiği ve pirincin tamamını Kavut yapıp yediler. Bunlar bitince İsfahan'da kedi ve köpek bitene kadar hepsini kesip yediler. Sonuç olarak öyle bir duruma gelindi ki İsfahan evlerinde ve sokaklarında ölümler birbirinin üzerine düştü. Kimsede güç ve kuvvet kalmadığı için ne baba çocuğunu nede çocuk babasını defnetmeye gücü yoktu. Bu yüzden onların ruhu eziyet çekti ve cesetler şehirde kötü kokuya sebep oldu. Bir süre sora etleri çürümesiyle onların kemikleri sokaklara dağıldı. Oradan kaçmak isteyenler ise siperlerin dışında Afganlar tarafından yakalanarak öldürüldüler.

Kirman kapısında bir siperinde Mahmut'un gulamı olan Elmas, o siperin komutanı olmuştu. Kişi başı 5 tümen alıyor ve Afganların onlara saldırmayıp siperlerin tamamından dışarı gitmesi için birkaç Afgan ile onların siperlerden salim bir şekilde kaçması için işbirliği yapıyordu. Mahmut İsfahan'a girdiği gün ölümleri liste yapmalarını bahsi edilen Elmas'tan istedi. Elmas'ın listesinde siperler de ölenlerin sayısı 80.000 kişi

²⁰⁴ Pirinç değirmenleri anlamındadır.

idi. Ayrıntılı olarak siperlerde öldürülenlerin, şehrin içinde açlıktan ölüp Mahmut'un şehre girmesinden sonra defnedilenlerin, ayrıntılı olarak ölenlerin ve öldürülenlerin toplamı 700.000 kişi yazılarak Mahmut merdudun hizmetine sundular. O merduda bu liste ulaştırıldığında “ Allah'a Hamdolsun ki bu doğru şeyi yaptım ve böylece dört dost düşmanı bertaraf ettim.” dedi. Ölülerin tamamını derin çukurlara, kuyulara ve harabelere atıp üzerini toprakla örtmelerini emretti. Bu defin sırasında bir miktar insan da kötü kokudan bertaraf oldu.

Özetle hicri 1134 / miladi 1722 yılının Cemadi'ül-evvel ayının yirmi ikisinden 15 Muharrem hicri 1135 / 1722 yılına kadar süren bahsi edilen kuşatma 7 ay 23 gün sürdü. Bilahare saygın ağalardan olan Hacı Rezayi Hoca, Mustafa Han Kurçibaşı, Mirza Muhammed Zeki lakabı Muhammed Kulu Han olan İtimadü'd-devle ile birlikte Ferahâbâd'ta olan Mahmut'un Veziriazamı Emanullah Afgan'ın yanına gittiler. O hayasız emirler Nevvab-ı Eşrefi Ferahâbâd'a götürüp İsfahan ve Cikeh'i Mahmut'un yönetimine verip bunun karşılığı olarak da eman vermesini istediler. İstekleri olan emanı alarak şehre geri döndüler.

2.11.16. Nevvab-ı Malik Reqab'ın Ferahâbâd'a Gitmesi ve Mahmut Afgan'ı Şehre Getirmesinin Zikri

Nevvab-ı Eşref'in Ferahâbâd'a gitmesi hakkında: Hacı Muhammed Reza ve Mustafa Han'ın Ferahâbâd'a gidip eman istemesinden sonra şehre geri dönüp durumu Nevvab-ı Eşref'in hizmetine arz ettiler. Hepsi Nevvab-ı Eşref-i Ferahânâd'a gitmesi taraftarıydı. Veziriazam Muhammed Kulu Han Şamlu, Kurçibaşı Mustafa Kulu Han Sa'dlu, Hekimbaşı Mirza Rehim, Reza Kulu Han Eşikağası başı, Allahverdi Bey Nazır, İsmail Ağa Cübedarbaşı Hacı, Arabistan valisi Seyit Abdullah ve nefrete maruz kalarak gözleri kör edilen ve mahpus edilerek Şiraz'a gönderilen eski İtimadü'd-devle Feth Ali Han'ın mahpus edilmiş olan kardeşinin oğlu olan ve kuşatma günlerinde hapisten çıkarılarak İsfahan Daruge'si yaptıkları Lutf Ali Han, diğer gruplar, emirler, görevden uzaklaştırılanlar ve hacı olan muteber ağalardan birkaç tanesi ile birlikte Nevvab-ı Malik Reqab'ın yanında 11 Muharrem Pazar günü hicri 1135 / miladi 21 Ekim 1722 yılında atlarına binerek, bütün azametle nihayetinde zillet ve rezillikle şehirden dışarı çıkarak Ferahâbâd'a gittiler. Devlet erkanını ve emirlerini hepsinin ümit ettiği gibi Mahmut kendisi saltanatı kabul etmeyecek yeniden Nevvab-ı Eşref'i yerinde olmasına izin verdi. Ancak bütün işlerin yetkilisi yine Mahmut'ta olacaktır.

Her takdirde Mahmut merdud, Afgan emir ve komutanlarını, kendi Veziriazamı Eman'ın liderliğinde onları karşılamaya gönderdi. Birbirlerine ulaştıktan sonra Afganların hepsi atlarından inip yürüyerek Nevvab-ı Malik Reqab'ın önüne geldiler. Onlar birlikte Bağ-ı Ferahâbâd'a dahil oldular. Muhammed Kulu Han İtimadü'd-devle, Mustafa Kulu Han Kurçibaşı, İsmail Ağa Cübbedarbaşı ve Nevvab-ı Eşref ile birlikte Devlethane-i Sevare'ye girdiler. İmaret-i Enderun kapısında onları da atlarından indirip Mahmut'un yanına götürdüler. Mahmut, tevazu göstererek kendi yerini oturması için Şah'a gösterdi. Sonra büyük bir edeple yerine oturarak Afganlardan oluşan bir grubu Keşikçi tayin etti. Çünkü Keşik emiri onlarla birlikte gönderilmişti. Birkaç saat geçtikten sonra Nevvab-ı Malik Reqab kendi yanında getirmiş olduğu tacını istedi. Tacın gelmesiyle tacı Mahmut'un başına koyarak tacını ve tahtını ona teslim etti.

Mükerreren muhasara süresi: 9 ay²⁰⁵

2.11.17. Mahmut Merdudun İsfahan'a Girmesinin Zikri

Bahsi edilen Muharrem ayının 11. günü²⁰⁶ emirler ve Nevvab-ı Eşref sabaha doğru Mahmut'un yanına gittiler. Akşam yemeğine doğru güneş battığında Emanullah'ı ve bir grup Afgan ile birlikte gelerek İsfahan şehrine girdiler. Aynı gece Devlethane-i Şah'ın kapılarının tamamını mühürlediler. Afgan Keşikçilerini her işletmenin önüne tayin ettiler. İsfahan nakkarehane 12 gün boyunca vurdular. Bahsi edilen Muharrem'in 14. günü Mahmut merdud ve bütün Afganlar atlarına binerek, Nevvab-ı Malik Reqab ayrıca onun yanında giden emirlerle birlikte bahsi edilen günde öğleye doğru İsfahan'a girdiler. İmaret-i Talar-ı Tavile kapısından Devlethane'ye girdiler.

Mahmut, Nevvab-ı Malik Reqab ile Ağayan-ı Hace'lerden birkaç kişiyi, padişahın daima orada dinlediği bir yapı olan Ayinehane'ye gönderdi. Ardından Ayinehane'nin her tarafında Afgan keşikçilerinin olması için bir grup Afgan'ı keşikçi olarak tayin etti. Kendisi de Çehel Sütun sarayına giderek salonda oturarak şölen yaparak, ziyafet verdi. Şölenin yapılmasından sonra Afgan ve Kızılbaş emirleri tayin edilmeye başlandı. Her alanda bir Afgan ve bir Kızılbaş'ı birlikte tayin edildi. Daha sonra sokakları ve pazarları temizlettirip İnsanların dükkanlarında, evlerinde ve diğer iş yerlerinde oturmasını zorunlu tuttu. Hiç kimsenin başka biri ile uğraşmamasını

²⁰⁵ Muhammed Muhsin daha önce muhasara süresini 7 ay 23 yazmıştı. Melik nüshasında tarih verilmemektedir.

²⁰⁶ Astane nüshası: 15. Günü yazmaktadır.

sağlamak için herkesin kendi işi ve görevi ile meşgul olmasını emretti. Her gün Nevvab-ı Malik Reqab'ın, şehzadelerin ve harem halkına hizmet etmesi için Haceseralardan bir grubu onların özel hizmetine tahsis edildi. Nevvab-ı Malik Reqab'ın bir kızını ve bir kız kardeşini kendi nikahına aldı. Birkaç gün sonra Hazine-i Amire'ye ve Karhanecat-ı Padişahiye gitti. Padişaha ait olan para ve malzemelerden, tabaklardan, halılardan ve nefis cinslerden seçmiş, bir miktar da kendisi mücevher ekleyerek, 200 yıllık Safeviye'yi, Nevvab-ı Malik Reqab'ın bir diğer kız kardeşini ve muhterem harem halkından birkaç kişiyi seçerek kendi kardeşi Hüseyin için Kandahar'a gönderdi. Afgan cemaati asla rüyasında bile görmediği kadar çok fazla mal, malzeme, ganimeti ve güzel kadın alarak Kandahar'a götürdüler.

İsfahan'da bulunan mallardan, malzemelerden, nefis cinslerden atlarına ve arabalarına yüklediklerinin çoğunu hesaplayıp tahririni çıkardılar. Elde ettikleri o kadar çok ki buraya yazılmak istenirse bu nüshaya sığmaz. Onun toplu halini çok az müellif bu defteri eserinde yer vermiştir. Muhasara gününde verilen karar üzerine evlerde veya diğer yerlerde her nerede erzak olursa o yerden erzağın yarısına padişahın görevlileri el koydu. Bu elde edilen erzakların yarısı padişaha yarısı ise kapılarda görev yapanlara taksim edildi. Bu görev doğrultusunda Serkar-ı Şerife-i Hassa görevlilerinin olduğu bir grupta bir gün Meydan-ı Şah'ta değerli eşya satan bir adamın evine gittim. Yer altında kapıları samanlı çamur ile kapatılan, elbette yer altında buğday ve erzağı saklamak için kullanılan yerlerin ağızlarını harap ederek yer altına girdik. Her biri 100 Tebriz men'i veya daha fazla ağırlığında olan 14 çuval çıktı. Mahsenlerin üzerine çıkararak içlerini boşalttılar. Karanlık olur olmaz çuvalların içinde acaba buğday mı olacak? un mu? Yoksa her ikisi mi? olacağı konusunda mülahazasında bulundular. Kale fethedildiği haberi verildiğinde bu çuvalların başına gittiler. Neşe ve sevinçle çuvalların ağızını açtığına yeni Abbasi altınlarının, yeni sikkelerin olduklarını gördüler. Nihayet üzüntü ve umutsuzlukla onların üzerini kapatarak dışarı çıktılar. Gariptir ki o evin sahibi bu kadar çok altını olmasına rağmen açlıktan öldü ve onu defnedecek kimse yoktu. Bu olayların en acayibi o kadar çok nakit para ve altın olmasına rağmen şahın hizmetindekilerden hiç biri kesinlikle o altınlara el sürüp kendisine almadılar.

O fakirler ona teklifte bulunarak bir miktarını alınız ve dağıtınız dediyse de onların hepsi geri durup ve imtina ederek “ Altın ve gümüş ne işe yarıyor? Her birimiz de yüksek meblağda var. Onların hepsini bir men ölçüsünde erzağa veriyoruz.” dediler. Bu durumuz aynen değerli eşya satan adamın durumuna benzemektedir. İsfahan da

malları ve servetleri bulunan emirler, tacirler, makam sahipleri, azaları ayanlar, diğer insanlar, Hintliler ve Ermeniler bahsi edilen değerli eşya satıcısının durumunu mülahaza edip ibret aldılar.

Sonuç olarak Rebi'ül-evvel ayının 6. günü bahsi edilen yılda Kızılbaş emirleri ve beyzadeleri nara atarak silahlarını kuşandılar. Yarın yani bahsi edilen ayın 7. günü selam vermek için huzura geldiler

2.11.18. Emirlerin Silah Kuşanıp Mahmut'un Yanına Gitmesi Olayı ve Diğer Olayların Zikri

Emirlerin silahlarını kuşanıp Mahmut'un yanına gitmelerinin zikri: Ayın 6. gününde emir üzerine emirlerin hepsi silah kuşanıp yarına Devlethane kapısında hazır olunması emri verildi. Ayrıca her birine makam ve hilat dağıtıldı. Adı geçen gün söylenilen şekilde bahtı dönük hayasız emirler, bilinçsiz ve akılsızca silahlarını kuşandılar. Nihayet bazıları süslenerek, bazıları korkusundan bazıları ise açgözlülüğünden Rebiü'l-evvel ayının 7. günü tam teçizatlı bir şekilde Devlethane'nin önünde hazır oldular.

Mahmut merdud, öğlene doğru çıkarak Tavile salonunda oturup hepsini tek tek çağırdı. Ondan sonra huzurdan giderek silahını getirmiş, onların tamamını tutarak boynunu vurdurmuştur. Bu şekilde 7.500 kişi hile ile katledildi. Katliam tamamlandıktan sonra tamamının naaşını dışarıya çıkararak Meydan-ı Şah'a attılar. Daha sonra Afganlardan bir grubu Muhammed Han Beluc'u Şiraz'a gönderdi. Diğer bir grubu ise Darü'l-İbâd Yezd'e, diğer bir grubu ise Nevvab-ı Malik Reqab'ın Eşikağasıbaşı'sı Reza Kulu Han Şamlu ve Eşikağasıbaşı görevinde ortak oldukları Seyit el-Afgan liderliğinde Kazvin yöneticisi yapıldı. Böylece Kazvin'e Irak'a ve diğer vilayetlere gönderdiği adamları sayesinde aşağıda bahsi edilen şehirler kısa sürede yönetim altına alınarak her yere yöneticiler atadılar. Bu şehirler: Kazvin, Şiraz ve Fars'ın tamamı, Kirman, Yezd, Kuhgiluye, Tahran, Benderabbas, Benderkeng, Bender Buşehr, Veramin, Vari ve Tahran bölgesinde ki şehirler ile Kaşan ve Kum'dur.

Birkaç gün sonra dolaşmak bahanesi ile Mahmut'un kendisi şehzadelerin bulunduğu Demirkapı İmaretine gitti. Orada Nevvab-ı Malik Reqab'ın 12 oğlu ve 6 tane kardeşi vardı. O mazlumları o merhametsiz kafir, kendi elleri ile katletti. Daha 7 yaşında olan Bakır Mirza, çocuk olduğu için babası Nevvab-ı Malik Reqab'ın yanında idi. O mazlum o çocuk ile meşgul idi. O dinsiz merdud onu babasının eteklerinde şehit ederek

dışarı çıktı. İki gün boyunca da onların bedenlerine eziyet etti. İki eliyle ve dişleri onların etlerini çiğneyerek onların bedenindeki etleri söktü. O eziyet günlerinde o merdudun yemeği murdardı. Kendi artıklarını yiyor ve kendi artıklarından başka verilen her şeyi atıyordu. O merdudun delice pislğini yemesi öyle bir sınıra ulaştı ki onun kavimleri, yakınları, hizmetkârları ve diğer makam sahipleri ile Afganlar ondan eziyet çekmiş ve onun deliliği şöhret kazandı. Onu başlangıçta birkaç gün zincirle bağladılar. Daha sonra o merdudun hükümeti zamanında hapiste olan o merdudun Eşref isimli amcasının oğlunu, Afganlar ittifak ederek hapisten çıkardılar. Eşref ise o merdudu boğarak cehenneme gönderdikten sonra kendisi de tahta oturdu. Birkaç gün sonra hicri 1141 / miladi 1729 yılında Rum askeri İsfahan'a geldi. O mel'un da Kızılbaşlardan ve Afganlardan çok fazla asker ile dışarıya çıkıp Rumları karşılamak için hareket etti. Rumlar karşılamak üzere yoldayken Rumların Kızılbaşların yardımına geldiği ve amaçlarının ise Nevvab-ı Malik Reqab'ı İran tahtına geçirmek olduğu haberi ulaştı.

2.11.19. Nevvab-ı Malik Reqab'ın Şehadeti ve Diğer Olayların Zikri

Rumların Kızılbaşların yardımına geldiği, İsfahan'ı alıp yeniden Şah Sultan Hüseyin'i İran şahlığına getireceği haberi Eşref Şah'a ulaştı. O mel'un Rumlar ile savaş hazırlığına yaparak Afgan ve Kızılbaş ordusunun birliklerinin ve kendi ihtiyaçları kendi karşılayan İsfahan halkı ile birlikte çok fazla tophane ile birlikte dışarı çıkarak Rumları karşılamaya gittiler. Yol üzerinde Nevvab-ı Malik Reqab'ın Colodar'²⁰⁷ olup daha sonra Eşref Şah Afgan'ın hizmetine giren Ferhat isimli Colodar'ı 2 tane Afgan çaparla İsfahan'a göndererek mazlum Nevvab-ı Şah Sultan Hüseyin'i, İsfahan İmaret-i Ayinehane de şehit ettiler. O mazlum şehidin başını çapar ile mel'un Eşref'in yanına gönderdiler. Ardından o mel'un hareket ederek Ferahan bölgesinde Rumlara ulaştı. İki grubun karşılaşması sonucunda yapılan muharebe ve mücadeleler de Rumlar yenilerek çoğu katledildi. Geriye kalan Rum askerleri ise firar ettiler.

Eşref Şah mel'un Rumlardan çok fazla mal ve ganimet ele geçirerek geri döndü. O mazlum şehidin başını yol üzerinde İsfahan'a gönderdi. Yazdıklarına göre o mazlumun başını bedenine birleştirdiler. Büyük bir saygı ve ihtiram ile bütün törenler yapıldıktan sonra o günkü Kızılbaşların emri ile o merhumun naaşı Darü'l-müminin

²⁰⁷ Colodar: Colo Farsça'da ön anlamındadır. Colodar ise önde giden anlamında yani Şahın atının gemini tutan anlamındadır.

Kum'a gönderdiler. O merhumun başını ve o merdudun yazısını getirdikten sonra İsfahan halkı, Afganlar, yaşlılar, gençler, küçük ve büyük yaşta erkek ve kız çocukları, eski kralların desturuna uygun olarak o Cenab-ı Gufran-ı Meâb'ın naaşını alarak Dukçi kapısından Kuşhaneye, oradan büyük bir ihtiram ile Darü'l-müminin Kum'a götürdüler. Mezarı Kesir-i el-Envar Selahattin Cennet Mekân Safeviye'ye, Cennet Mekân babası ve yüce atalarının yanında defnedildi.

Mahmut merdudun şehit ettiği şehzadelerin naaşlarını ise emaneten bırakmışlardı. O vakit bahsi edilen Darü'l-müminin Kum'a götürülerek adı geçen Mekbere-i Refi'e defnedildiler. Rumların yenilmesi, Nevvab-ı Malik Reqab'ın, diğer şehzadelerin şehadetlerinin haberinin ulaşması ve bu haberin yayılması üzerine Rumlar Afganlar ile savaştan ellerini çekerek Afganlar ile barış yapmak istediler. İki taraf birbirine elçiler göndererek sınırı belirlediler. Böylece aralarında ki savaş da azaldı.

Mükerreren Şah Sultan Hüseyin'in icatları, eserleri ve evlatları: Nevvab-ı Malik Reqab'ın evlatları 12 kişidir.

Erkekler 10 kişidir: İsfahan'da veliaht olan Safi Mirza, Sultan Mahmut Mirza, Sultan Haydar Mirza, Sefer ayının 14. gecesini veliaht yaptığı gizlice İsfahan'dan Azerbaycan'a giderek Kazvin'de tahta oturan Tahmasb Mirza, İsmail Mirza, İbrahim Mirza, Hamza Sultan Mirza, Halil Mirza, Sultan Cafer Mirza, Bakır Mirza

Kızlar iki tanedir: Meryem Begüm, Can Ağa Beğüm

Eserleri: Zarih-e Fulad Ravza-i Kazımeyn Aleyhisselam, Astane-i Kazımeyn Aleyhisselam'ın tamiri, yüce Kербela'daki Ravza-i Mukaddes'in tamiri, Kutsal Türbelerin Şemşadi Hateme bendi-i'si, Meşhed-i Mukaddes'te bulunan Astane-i Mukaddesin tamiri, Sebzevar bölgesindeki İmamzadelerin türbeleri, Ravza-i Mukaddese-i Razviye için 4 adet gümüşten şamdan, Mehrab Han ve İbrahimâbâd Kehrizi, bala-i zarih mutahhara'ya murasa bir kubbe vakfedilmesi, İsfahan'a 2 menzil uzakta olan Hayırâbâd Kervansarayı, Gassalhane-i Sersengi Meşhed-i Mukaddes, İsfahan Ferahâbâd İmareti.

O hazretin icatları: Kerdi katibi?, nargile kamışı, kağıt yapıştırıcılar, tıraşlama (yontma) için Kalemdan-ı Sohendar, yakalı cübbe

Mükerreren o hazretin ömrü: 52 yıl

Onun saltanat süresi 29 yıldır.

**2.12. NEVVAB-I GUFİRAN MEÂB-I ŞAH TAHMASB-I SANİ
HALEF EL-SİDK NEVVAB-I REQAB²⁰⁸ ŞAH SULTAN HÜSEYİN**

O Hazretin İsfahan'dan Dışarı Çıkması, Tahta Çıkması ve Diğer Olayların

Zikri: Onun İsfahan'dan kaçabilmesinin zikri odur ki, Mahmut merdud İsfahan'ı kuşatma altında tuttuğu vakitler insanların yapacağı hiçbir şey kalmadığı için hiçbir yerden yardım da alamadılar. Böylece Kızılbaşlar ve yardıma muhtaç olanların hepsi umutsuzluğa düştüler. Bu esnada tek çare olarak bir şehzadeyi dışarıya çıkarıp veliaht yapmayı uygun gördüler. Bir grup toplanarak Afganların üzerine saldırıya geçtiklerinde şehzadeyi gizlice kaleden göndermeyi planladılar. İlk başta Nevvab-ı Malik Reqab'ın büyük oğlu olan Sultan Muhammed Mirza ile mülahaza etmek için dışarıya çıkarıp mecliste veliahtlığa oturtuldu. Ancak İsfahan halkından hiç kimse şehzadenin hiç dışarı çıkmadığı için onun hakkında hiçbir şey duymamışlardı. Bu yüzden korkuya kapılan meclis karıştı ve kalkıp Enderun'a gittiler. Diğerini getirdilerse de razı olmayan emirlerin istifalarına sebep oldu.

Sonunda Şah'ın ikinci oğlu olan Safi Mirza'yı dışarıya çıkararak Çeharbağ-ı İsfahan'da toplanarak saltanat yerine oturdu. Ancak o da sadece 15 gün veliaht olabildi. Çünkü Nevvab-ı Malik Reqab'ın özelliklerini taşıyor ve saltanat sürmek istiyordu. Mollabaşı, Hekimbaşı gibi birkaç devlet erkanı daha sonra Şah'ın üçüncü oğlu olan Nevvab-ı Tahmasb Mirza dışarı getirip veliaht yaptılar. Çeharbağ'da meclis kurup saltanat yerine oturtular. Çok muteber biri olan Muhammed Ağa Hoca Yüzbaşı-i Gulaman-ı Hassa Şerife'yi lala, Muhammed Kulu Han Şamlu'yu veziriazam, Rıza Kulu Han'ı Eşikağasıbaşı Divan-ı Âla, Muhammed Ali Bey Muayyer el-Memalik olarak, ayrıca Kızılbaşların en meşhur ve en muteber olanlarını Nevvab-ı Mirza'nın yanında görevli olarak belirlediler.

Nevvab-ı Mirza'nın gizlice İsfahan'dan Azerbaycan tarafına gitmesinin zikri: Mirza'yı dışarıya getirdikten sonra, birkaç gün veliahtı dışarıda beklettiler. Bu darlığa hiçbir yerden yardım gelmeyeceğinden emin oldular. Böylece yardımdan umutlarını yitirdiklerinde meşveret yaparak ortak bir yol bulmaya karar verdiler. Hepsinin oyu Nevvab-ı Mirza'nın İsfahan'dan çıkarılarak Azerbaycan tarafına gitmesi yönünde oldu. Çok akıllı ve işin ehli biri olan Muhammed Ağa Hoca Yüzbaşı Ağayan bu hanedan

²⁰⁸ Metinde رقاب şeklinde geçmektedir. Rikab ile karıştırılmaması için k harfi yerine “ Q ” “ q ” şeklinde yazmayı uygun gördük.

çöktüğünü ve Nevvab-ı Mirza bir şey yapamayacağını biliyordu. Nevvab-ı Mirza ile gitmeye razı olmayıp Nevvab-ı Malik Reqab'ın hizmetin de kaldı. Onun fikrinin değiştirmesinden sonra Cübbedarbaşı olan İsmail Ağa Hacı, lala görevinde Aslan Han'ın oğlu Muhammed Ali Han, Tüfekçiağası olan Muhammed Ali Han Mekri, mevcut Nazır Recep Ali Bey, Mirza Sadık Vakanüvis, Gulaman-ı Hassadan ve, Ağayan-ı Hacı'den bir grup, Tebrizi namı Hacı Haşim'yi İsfahan'da olan Tebriz halkından 200 kişi ile birlikte hicri 1134 / miladi 1722 yılının Şaban ayının 22. gecesinde gizlice firari ederek İsfahan'dan dışarı çıktılar. İşbirliği ile siperlerde olan Afgan Keşikçileri'nin hiç biri haberdar olmadı. Çünkü Tebrizi cemaati yolunu biliyorlardı. Böylece yoldan gitmeyerek sabaha kadar bir gece de 20 fersah yol gittiler. Sonunda Afganlar aynı gece bu durumdan haberdar oldular ve 14 fersah boyunca onları takip etseler de onlara yetişme kabiliyetini gösteremeyerek geri döndüler.

Nevvab-ı Mirza kendine tabi' olanlar ile birkaç gün yol giderek selametler Kazvin'e ulaştı. Kazvin'de bulunan İmareti Devlethane-i nüzulu eclal buyurdu. Mirza'nın kendisi yüce Safevi silsilesinin kendisi ile sona ereceğini biliyordu. Çünkü bu esna da Mahmut İsfahan'a gitmiş, yüce babasını ve muhterem harem halkını esir alınmış ve diğer yaşadığı olayların hepsi derya aklını mahv etmekteydi. Hepsini birleşerek 'ayş u işret ile meşgul olurken İsfahan'ın alındığı ve Mahmut'un şehre girdiği haberi ulaştı.

2.12.1. Nevvab-ı Mirza'nın Kazvin'de Tahta Çıkması ve Kazvin'den Azerbaycan'a Gitmesinin Zikri

Mahmut merdudun İsfahan'a girmesinden sonra İsfahan ve etrafını yönetim altına aldığı haberi Kazvin'e ulaştı. Nevvab-ı Mirza hicri 1135 / miladi 1722 yılında Sefer ayının on dördünde Pazar günü Darü's-saltanat Kazvin'in İmarethane-i Devlethane'sinde tahta çıktı. Aslan Han'ın oğlu Muhammed Ali Han'ı Vekilü'l-devle, Muhammed Ali Han Mekri'yi Veziriazam, Recep Ali Bey'i Nazır-ı Büyutat yaptı. Müstevfîyan-ı Divan, Safevi Devletini çöküşünü kader defterhanesinde “ Ey mülkün sahibi olan Allah'ım sen mülkü dilediğine verirsin. Dilediğinden mülkü çeker alırsın. Dilediğini aziz kılarırsın, dilediğini zelil edersin. Hayır senin elindedir. Şüphesiz sen her şeye hakkıyla yetensin ”²⁰⁹ şeklinde kaydedilmiştir.

²⁰⁹ Kur'an-ı Kerim, Süre III Ayet XXVI.

Yaşanan bu olaylara bütün emirler ve beyler kör ve sağır oldular. Şarapla haram ve günah işlerle meşgul oldular. Nankör emirler, Afganların İsfahan'ı ele geçirmesini kesinlikle akıllarına getirmediler. Hemen bu doğrultu da faydasız oyun, eğlence, fitne ve günah ile meşgul olmuşlardır.

Nevvab-ı Mirza, tahta geçtikten sonra onun adına sikke bastırarak etrafa fermanlar yazdılar. Nevvab-ı Mirza'nın Kazvin'de tahta çıktığı haberi Mahmut merduda ulaştı. 3.000 Afgan'ı kendi Veziriazam'ı Emanullah Afgan'ın serdarlığında ve 1.000 Kızılbaş'ı ise Nevvab-ı Malik Reqab'ın Eşikağasıbaşı olan Rıza Kulu Han Şamlu ile Kazvin'e gönderdi. Mahmut'un ordusu Kazvin bölgesine ulaştıklarında geldikleri haberi de Kazvin'e ulaştı. Kazvin olduğu gibi karışmış, nankör emirler ise korkarak firar etmeyi uygun gördüler.

Bu firar üzerine Şah Tahmasb'ın ve emirlerin Tebriz tarafına firar ettiği haberi ulaştı. Aynı gece harem halkını çeşitli hileler ile gizlice Tahran'a doğru hareket ettiriler. Kendisi devletin sonsuz talihine olan bütün endişeleri, durumun bozukluğu içinde gulamlardan bir grubun, imansız emirlerin, sınırlı sayıda cahilce iş yapanlar ile firar ederek Azerbaycan'a hareket etti. Birkaç gün sonra Afgan askerleri iki fersah kadar Kazvin'e yaklaştılar. Kazvin halkı da çaresizce Afganları karşılayarak onlara sığınmışlardır. Sonunda, hicri 1135 / miladi 1722 yılının Rebiü'l-evvel ayınının 5. günü sapkın Afganlar Kazvin'e girdiler. Emanullah İmarethane-i Devlethane'ye gelerek Kazvin'i yönetimine aldı, bir grup Afgan'ı ise Muhammed nam-ı Afgan'ın liderliğinde Tahran üzerine gönderdi. Nevvab-ı Şah Tahmasb ise göçden göçe giderek Tebriz'e vardı. Eski vezir olan Mirza Tahir İmaretine nüzülü eclal buyurdu. Bir zaman sonra Feridun Han, kendisi akrabası olan Muhammed Ali Han Mekiri'yi Irak askerlerinin komutanı tayin ederek 7.000 kişiyi ona verip İsfahan üzerine hareket etmekle görevlendirildi. Ordunun İsfahan'a ulaşmasıyla o bölge de onlar ile Afganlar arasında savaş yapıldı. Kızılbaşlar bozguna uğrayıp çoğu katledildi. Feridun Han, firar etmiş ve geri kalan asker birlikleri ise her biri bir tarafa kaçarak dağıldılar. Etrafa yayılan bu haber üzerine dostlar üzülmüş düşmanlar sevinmiştir. Her vilayeti bir grup yönetimine alarak kendi taifelerinin maliki oldular. Horasan'ın şehirleri ise karışmıştır.

2.12.2. Şah Tahmasb'ın Azerbaycan'a Gitmesi ve O Seferde Gerçekleşen Olayların Zikri

Bir müddet sonra Afganlar Kazvin'den Sultaniye'ye kadar yönetim altına aldılar. Kazvin halkı bu kez birbiri kendisi hazırlık yaparak olay yayıldığı gün

Afganların üzerine saldırdılar. Her evde tabileri ile birlikte evde olan Afganları, ev sahipleri kendi misafirlerini katlederek onların mallarını yağmalayıp o cemaatin çoğunu katlettiler. Kazvin yöneticisi ve Afganların reisi olan Seydal isimli kişi İmarethane-i Devlethane-i Şah-i'ye sığınarak üç gün orda mahsur kaldı. Dördüncü gün geriye kalan Afgan askerleri silahlarını kuşanıp kılıçları ile dışarı çıktılar. Şehirden çıkana kadar Kenan savaşı ile her yeri vurup dağıtarak çıkıp İsfahan'a firar ettiler. Onların mallarının, malzemelerinin ve hayvanlarının tamamını Kazvin halkının eline geçti. Bu durum ordu mâ'aline arz edildiğin de Irak serdarlığını ve Kazvin yönetimini Ferecullah Han'a verdi. Böylece Kazvin'in caddeleri ve yolları ile Azerbaycan fethedildi. Bu olayın ardından Horasan ve Irak halkından oluşan bir grup Tebriz'e gitti.

Yüce ordunun Azerbaycan'a nüzülü eclal buyurmasının üzerinden 2 yıl geçmişti ama halen İsfahan'ı ele geçirmek için herhangi bir hazırlık yapılmamıştı. Nevvab-ı Eşref Azerbaycan'dan hareket edip Horasan'a gitmeyi buyurdu. Bunun üzerine Irak'ta fethi için hazırlanan ordu ve sipahiler ile çok fazla diyaloglar yapıldı. Irak ve Horasan halkı birbiri müttefik olacaklarını taahhüt ederek açıkladılar. Bu birliğin sağlamasıyla Kazvin'e doğru hareket edilerek bütün kalabalık ve hazırlıkla Kazvin'e girdiler. Birkaç gün sonra da oradan Tahran'a hareket edip orada bütün orduyu toplandılar. Bu konaklama da Aslan Han'ın oğlu Muhammed Ali Han Hanezad'ı Irak serdarı olarak tayin edilip şahın yanında hazır olan ordu ve askerleri Irak üzerine gitmekle görevlendirdiler. Geri kalanlar ise bütün hazırlıkları yapılmış şekilde İsfahan üzerine hareket ettiler. yol üzerinde Darü'l-müminin Kum'a girip orada konakladıktan sonra oradan yola koyuldular.

2.12.3. Afganların Tahran'a Gelmesinin Zikri

Ordunun Tahran'a girdiği haberi İsfahan'a ulaşması üzerine Eşref Şah Afgan ordusunun ihtiyaçlarını karşılayarak Afgan ve kendi mülazımı yaptığı Kızılbaş ordusu ile İsfahan'dan hareket etti. Afganlar, Darü'l-müminin Kum'da olan Serdar Muhammed Ali Han'a saldırmayarak Nemek yolundan Siyahkuh'a geldiler. Hicri 1136 / miladi 1724 yılının rebü'l-sani ayının üçüncü günü Tahran halkının üzerine geldiler. Ordu halkı ise gafil, hazırlıksız, düzensiz Tayyabe-i Abdulazim kasabasında toplanarak Serdar Muhammed Ali Han ordusu ile İsfahan'a gidecek ve orada Afganlar ile savaşıacakları düşüncesiyle beklemekteydiler. Hava çok sıcak olduğu bir günde Afganlar

bütün orduları ile gelip, Tahran'ı kuşattıkları ve hemen aynı gün Abdülazim'i ele geçirdikleri haberi ulaştı. Nevvab-ı Şah Tahmasb'da çıkmasıyla, karhanecat işçileri,²¹⁰ Gulaman-ı Hassa ile oranın mülazımları Şah'ın yanında hazır oldular. Mirza Abdülkerim İtimadü'd-devle, serdar olarak belirlenerek Afganların yolunun üzerine gönderdiler. Tahran'ın Şah Abdülazim bölgesinin aşağısında savaş yapıldı. Yapılan savaşta, önce Afganlar geri çekilse de sonuç olarak Kızılbaşlar yenilerek çoğu öldürüldü. Mirza Abdülkerim ise esir etmeleriyle Afganlar üstünlüğü sağladılar. Abdülazim kasabasının, kalesi ve hisarı olmadığı gibi ordudan hiç kimse orada yoktu. Çaresizce Nevvab-ı Ekdas, sınırlı sayıda gulumları, Hacesaralar ile Abdülazim'den çıkarak Tahran'ın Şemiranat semtinden tamamen dağlık yollardan Mazenderan'a ulaşarak orada konakladılar. Afganlar ise Tahran ve Tahran'a ait olan yerlerde katliam ve yağmada bulundular. Eşref Han, Zeberdesthan lakaplı Muhammed Han Afgan'ı, Afganlardan oluşan bir grup ile Tahran'ın etrafına yerleştirerek şehri kuşattılar. Eşref Şah'ın kendisi ise İsfahan'a geri döndü.

2.12.4. Mazenderan Olayının Zikri

Şah Tahmasb'ın Tahran'dan firar etmesinden sonra Mazenderan'a nüzülü eclal buyurdu. Tebriz'den Horasan serdarı olarak tayin edilip Melik Mahmut'a²¹¹ karşı savaşıp Horasan'ın fethi ile görevlendirilmiş olan Rıza Kulu Han, Melik Mahmut ile karşılaştıktan sonra aralarında büyük bir savaş gerçekleşti. Bu azim savaşta Rıza Kulu Han'ın yenildiği ve Melik Mahmut'un ise Meşhedi Mukaddes'te tahta çıktığı ve adına para bastırıldığı haberi ulaştı. Şah Tahmasb çaresizce Horasan serdarlığını Kum'da bekleyen Irak Serdarı Muhammed Ali Han'ın yeğeni olan Zülfikar Han'a şefkat buyurdu. Çaparin Horasan'a gitmesi, giderken de, Hezârcerib,²¹² Damgan ile Kürdistan olan Habuşan'ın²¹³ her yerinde bulunan divan mülazımları ve askerin olduğu istikametten gittiler. Horasan serdarının yol üzerinde Meşhed'e kadar bulunan taifelerden, göçebelerden kabiliyetli ve hizmet etmeye uygun olan kişileri mülazım olarak alıp kendi ordusunu kurması kararlaştırıldı. Bu arada Feth Ali Han Kaçar isyan

²¹⁰ Karhanecat: günümüz Farsçasında fabrika anlamındadır. Ancak burada kasıt Devletin kontrolün de olan çeşitli üretim yerlerinde çalışan işçiler.

²¹¹ Melik Mahmut Sistani

²¹² Günümüzde İran'ın, Mazenderan eyaletine bağlı Neka ilçesine bir kasabasıdır.

²¹³ Günümüzde İran'ın Kuzey Horasan eyaletine bağlı Faruç ilçesine bağlı bir kasabasıdır.

etmesi üzerine Esterâbâd ordusu, Kaçar ve Türkmen taifesi onun ile müttefik etti. Cemaatinin tamamı ile Mazenderan üzerine yürüdüler. Bu esnada Zülfikar Han ise Damgan'a ulaşmıştı. Kaçar ve Türkmenlerden 700 kişi Hüseyin Çupuk Kaçar'ı, Damgan'a Zülfikar Han'ın üzerine göndererek Ramazan ayı boyunca şehri kuşattılar.

Zülfikar Han Damgan'dan firar ederek Hezârcerib'e gidince Kaçar taifesi'de şehre girerek saldırılarda bulundu. Feth Ali Han'ın kendisi de 2.000 kişi ile Mazenderan'a gitmiş, Müstevfî el-Memalik Mirza Rehim ve Tüfekçi Ağası Ahmet Han ve mülazımlar ile iş üstünde hazır olan ameleleri de alarak onun yolunun üzerine gittiler. Yapılan muharebe ve mücadele sonucunda ikisi de yenildiler ve yaralı olarak firar ettiler. Zaferin ardından Feth Ali Han, Sari beldesine girdi. Hanların, ameleler ve padişaha ait olan mensupları yoksullaştırıp onların mallarını ve eşyalarını, Kaçar taifesi yağmalayarak götürmüştür. O gün Devlethane'ye geldiklerinde akşam olmuştu.

Şah'ı Mazenderan'a getirmeleri, oradan Horasan'a gitmek için diğer gün Sari'ye gelmesinin zikri: Feth Ali Han ve Kaçar komutanları kılıçlarını boyunlarına çekip, ellerine Kur'an alarak kutsal görevin hizmetçileri olduklarını şu sözlerle arz ederek " Emirler bu müddet süresince nankörlük dışında hizmet etmedikleri gibi devleti karıştırdılar, önlerine gelen her düşmandan kaçarak devleti elden verdiler. Bu sebepten bundan sonra hizmet edebilmek için bu suçu işleyerek edepsizlik yaptık." deyip kusurlarının affedilmesini istediler. Ardından dağılmış olan amele-i büyutatların ve gulamların hepsini toplayarak kutsal görev için Esterâbâd'a hareket ederek şehre geldiler. İmareti Bağ-ı Şah'a Nevvab-ı Eşref'i getirip, saltanat işlerinin, askerlerin ve ordunun düzeni ile ilgilendiler. Feth Ali Han'ın kendisi Vekilü'l-Devle olarak Veziriazam görevini ise Astane-i Mukaddesin ve Nezaretin eski mütevellisi Mirza Davut'un oğlu Mirza Abdullah'a verdi.

Hacı Muhammed Rıza'ya Haceliği, mevcut Kapucu olan Lutf Ali Bey Kadimi'ye Kapucubaşı-i Halvet'i, eski Müstevfî el-Memalik Mirza Muhammed Hüseyin'e yeniden Müstevfî el-Memalik ve baki hizmeti Kaçar cemaatine verdi. Padişahın geriye kalan mensupları ve firar eden emirleri hepsini çağırarak affedip, her bir birine birer hizmet verdiler. Kaçar cemaatini yoksullaştırdığı bazı gruplara onlara küçük hizmetler verdiler. Eski emirlerden olan ve kız kardeşi Feth Ali Han'ın evinde olan Allah Kulu Han Kaçar'a yeniden emirlik verilerek Horasan Serdarlığını bahşettiler.

Bu sebeple asker ve ordunun ihtiyacı karşılanmış ve bu ____ tarihte²¹⁴ Rekab-ı Ekdas'dan Horasan üzerine hareket edip Cacerm'e ulaştılar. Bu orduda, Kaçarlar 2.000 kişi, Türkmen 2.500 kişi, diğer eyaletlerden 2.500 kişi idi. bu hazırlıklar yapılırken Melik Mahmut'un 10.000 kişi ile Meşhed'ten hareket ettiği haberi ulaştı.

2.12.5. Melik Mahmut'un Horasan'a Gelmesi ve Diğer Olayların Zikri

Melik Mahmut'un gelmesi, firar ederek Meşhed-i Mukaddese geri dönmesi, Mukeb-i Hümayun'un Habuşan'a nüzulü eclal buyurmasının zikri: Nevvab-ı Ekdas'ın Esterâbâd'tan Horasan tarafına hareket ettiği haberi üzerine, Melik Mahmut'ta 10.000 kişi ile Meşhed'ten hareket ederek İsfereyân²¹⁵ bölgesine kadar geldiğin de Şah'ın ordusu ise Cacerm'e ulaşmıştı. Aralarında 4 menzil mesafe kaldığında Melik Mahmut'un askerleri, ordusu dağılmış, korkarak sancaklarının bazıları düşmüş, bazıları ise kırıldı. Bu yüzden korku onların üzerinde galip geldi. Bunu uğursuzluk olarak görüp İsfereyân bölgesinden geri dönerek Meşhed-i Mukaddese firar ettiler. Yüce ordu kararlaştırdıkları gibi göçten göçe Habuşan'a kadar gelerek oraya nüzulü eclal buyurdular. Melik Mahmut ise Meşhed-i Mukaddese girdi. Meşhed'e sığınan Mahmut savunma tedbirleri almak ile meşgul olduysa da sonuçta şehir de mahsur kaldı. Yüce ordu, Habuşan'da, Melik Mahmut'un ortaya çıktığı günden itibaren ona itaat etmeyerek defalarca onun yönetiminde ki Meşhed-i Mukaddese saldıran, onun ile açıkça savaşıp her seferinde onu yenilgiye uğratan Âbiverd naibi olan Nadir Kulu Han Afşar, Âbiverd'in gelmesine kadar konakladılar.

O vakit Tatar cemaati Melik Mahmut'un aldatması ile Şah Tahmasb tarafından atanan İsmail Kulu Han'ın yönetimindeki Merv şehrini kuşatarak ele geçirmişlerdi. Nadir Kulu Han, Âbiverd Afşarlarını, Çemişkezek ve müttefiği olan diğer gruplardan oluşan bir grup ile Merv'e giderek Tatarları yendi. Merv'i onların yönetiminden alıp o cemaati cezalandırdıktan sonra geri dönerek Habuşan'da yüce orduya katıldı.

2.12.6. Nadir Kulu Bey'in Geri Dönerek Merv-i Şahıcan'dan Orduya Gelmesi ve Bazı Olayların Zikri

Nadir Kulu Han, Tatar cemaatini yendikten sonra Merv'i yönetim altına alarak yeniden İsmail Kulu Han'ı görevine getirdi. Kendisi bütün liyakat ve bağımsızlığıyla

²¹⁴ Bütün nüshalarda tarih yazmamaktadır.

²¹⁵ İran'ın bugünkü Kuzey Horasan Eyaleti'nde yer alan bir şehirdir.

Melik Mahmut ve Tatarlar ile Merv’de yaptığı savaşlarda çok sayıda ele geçirdiği tophane, nakkarhane, zenburhane ile birlikte Afşar ve diğer cemaatlerden 2.000 kişi ile orduya katıldı. Aynı gün ayak öptü padişahlar gibi şefkat buyrularak ağırlandı. İtaat etmeyen Çemişkezek Kürtleri hile ve aldatma peşindeydiler. Sahibi ihtiyarı²¹⁶ ve Vekilü’l-devle olan Feth Ali Han Kaçar ise Horasan’a gelmekten pişman olup bahane ve hile ile Nevvab-ı Kamyab’ın geleceğine ve kutsal toprakların alınmasına razı değildi. Bunun çaresi olarak da devleti karıştırmak fikrindeydi. Bu sebeple Bendegân-ı Ekdas’ın üzerinde görüldü. Çünkü onlara göre Nadir Kulu Han makamında yükselip bağımsız olarak ortaya çıkmıştı.

Nadir Kulu Han, doğru yolda, ihlas sahibi, batın şeylerden uzak, itikatu düzgün, saltanatın ve devlerin işleri ile ilgilenip, kutsal toprakların fethi için tedariklerini karşılamak ile meşgul olduğundan Bendegan-ı Ekdas, çoğu işini müşarü’l-ileyhe havele etmişti. Bu sebeple Feth Ali Han’ın çok fazla kaygılanıp endişelendi. Kutsal topraklara gitmek için ordu Habuşan’dan hareket edilip hicri 1137 / miladi 1724 yılının Muharremü’l-haram ayında ulaşır Bağ-ı Hace Rebi’ye nüzülü eclal buyurdular.

2.12.7. Meşhedi Mukaddesin kuşatılması ve Hace Rebî²¹⁷ Olayının Zikri

Hace Rebî’ ordunun girmesi ve nüzülü eclal buyurmasından sonra Meşhed-i Mukaddesi kuşatıp her tarafa fermanlar yazıldı. Bütün işlerin tamamı yolunda gitmesi için Nadir Kulu Han’da idi. Eyaletlerin ve Horasan’ın askerleri günden güne etraftan gelerek toplanmaya başladılar. Böylece, Nadir Kulu Han’ın cemaati çoğalıp gücü artıyor, Feth Ali Han’ın ise istiklali ve kuvveti azalıyordu. Haset ve korkusu günden güne artan Feth Ali Han, hıyanet ve hile makamında ortaya çıktı. Melik Mahmut’a gizliden namerler göndermiş, acısını paylamış, kaleyi güçlendirme ve savunmayı nasıl yapacağını anlatıyordu. Bu mukaddime Şah’ın ve kutsal toprakların nurlu hizmetkârlarının yanında bu sır açıklanarak arz edildi. Hizmetkar-ı Bendegan-ı Ekdas ise onu makamından defetmek için toplanması sonucunda Nadir Kulu Han’ın maslahatı ve yardımı ile hicri 1137 / miladi 1726 yılının Sefer ayında akşama doğru ayın 22. gününde Bağ-ı Hace Rebî’ de onu çağırarak o nankörü yakaladılar.

²¹⁶ Vekil anlamındadır.

²¹⁷ Meşhed yakınlarında küçük bir yerleşim yerinin ismidir.

Nadir Kulu Han onu dışarı çıkarıp kendi cezasını uygulayıp onun başını Ekdas'ın hizmetine getirdi. Böylece, Nevvab-ı Ekdas bağımsız olmuş ve bu haber etrafa yayılmaya başlamıştı. Melik Mahmut ise üzülmüş ve Feth Ali Han'ın ona kurduğu hayaller batıl olmuştu. Feth Ali Han ile müttefik olan Türkmen ve Kaçar taifesi ise firar etmişlerdi. Nadir Kulu Han müşarü'l-ileyh bütün topladığı güç ile devletin düzeni ve Meşhed-i Mukaddesin fethi ile meşgul oldu.

Şah Tahmasb ise Mirza Kavam'ın oğlu Mirza Mü'min Kazvini'yi veziriazam, Şahverdi Han Çemişkezek'e Tüfekçiağası, Nadir Kulu Han müşarü'l-ileyh Kurçibaşı, Nadir Kulu Han'ın kayınbiraderi Kelb-i Ali Han Afşar'a Eşikağası, Bayram Kulu Han Bayat²¹⁸ Şefkat, Nezaret görevini ve Aslan Han'ın oğlu Muhammed Ali Han'a Kullarağası görevini vererek, Meşhed'in fethine yöneldiler.

2.12.8. Meşhed-i Mukaddesin Fethi ve Bazı Olayların Zikri

Feth Ali Han Kaçar'ın öldürülmesinden sonra devletin yetkileri Nevvab-ı Kurçibaşının oldu. Melik Mahmut'ta umutsuzca şehir halkının tamamının diline düşmüştü. Onun hanları ve komutanları onun yapamayacağını ve işinin zor olduğunu biliyorlardı. Hicri 1138 / miladi 1726 yılın Rebiü'l-evvel ayının on ikisinde Pazartesi günü, güneşin doğuşunda Melik Mahmut'un en güvendiği adamlarından olan Pir Muhammed Han Sipahsalar, onun korumasında olan Mir Ali Amu kapısını açarak Nevvab-ı Kurçibaşı'nı içeri aldı. Ardından sevinç nakkaresi çalındırınca Melik Mahmut'ta Sahn-ı Mukaddese sığınmış ve Astane-i Mukaddes'in korumasına kaçtı.. Nevvab-ı Kamyân-ı Ekdas aynı gün şehre giriş yaparak akşama doğru ziyaret ile müşerref oldu. O gün ve o gece boyunca Keşikhane de uşaklarının başını kestiler. Gece Ravza-i Mukaddese ihya buyurup diğer gün İmarethane-i Devlethane-i Çaharbağ'ı temizleyip döşediler. Böylece Şah Çaharbağ'a teşrif-i nüzulü eclal buyurup 'ayş u işret ile meşgul oldu. Nevvab-ı Kurçibaşı ise boş durmayıp memleket işlerinin intizamı, görevlilerin tedariği, askerinin ve ordunun durumu ile ilgilendi.

Çemişkezek taifesi ve Habuşan Kürtleri itaat ve hizmette bulunmuyorlardı. Kürt reislerinin her biri kendisini Kurçibaşının bir basamağı olarak görüyordu. Her kargaşa da her biri, Horasan eyaletinin bir köşesine gidiyorlardı. Bahsi edilen senenin Şaban ayının yirmi ikisinde onun aleyhine Rikab-ı Ekdas'tan Habuşan döndüler. Devlet-i ebed

²¹⁸ Melik: Behram Kulu Han Bayat yazmaktadır.

müddete muhalefet amacıyla batın hayalleri doğrultusunda Nevvab-ı Kurçî başına olan mübarek bağlılıktan sapmış, korku oluşturarak, o cemaate itimadı olan Bendegan-ı Ekdas'ın ise onların asılsız sözlerini kabul etmesine sebep oluyorlardı. Nevvab-ı Kurçîbaşına bilgi vermeyip, herhangi bir açıklama yapmaksızın karın çok fazla yağdığı soğuk bir gece de Mirza Mü'min Kazvini İtimadü'd-devle, Hacı Muhammed Rıza Cübbedarbaşı Hacı ve gulamlarından iki üç kişi atlarına binerek aynı gece Habuşan'a giderek kalenin kapılarını kapattılar.

2.12.9. Bendeğan-ı Ekdas-ı Hümayun'un Habuşan'a Gitmesi ve Diğer Olayların Zikri

Habuşan'a Giriş ve Diğer Olayların Zikri: Nevvab-ı Kamyab'ın Habuşan kalesine sığınarak Çemişkezek reislerine ve komutanlarına ile ittifak olması Nevvab-ı Kurçîbaşını rahatsız etti. Her zaman Nevvab-ı Ekdas-ı Muharrem'in hizmetinde olan bazı gulamlar ve emirler ile huzurdan çıkararak gitmişlerdi. Neden bu Bendegan-ı Ekdaslar yoktu? Eğer haberdar olsalardı neden ona arz etmediler? Bu düşünceler ile birkaç gün kalenin etrafında bekleyen Kurçîbaşı, daha sonra kaleyi kuşatıp mülazımlarını, ordusunu ve askerlerini toplayarak onları ikna etmeye çalıştı. Ancak Çemişkezek reisleri kaleden iki defa dışarı çıkıp muharebe ve mücadelede bulunup her seferinde yenildiler. Bu savaşlar da cesaret ve kılıç kullanması ile meşhur olan Çemişkezek reislerinin komutanı olan Cafer Kulu Bey Kürt katledilmiş, geriye kalan Çemişkezek taifesi ise firar etmişti. Nevvab-ı Kurçîbaşı da bunun ardından bendegan-ı ekdas ile ilgilenmeyerek, karşı koymak için beklemedi.

Ordusunu, karhanecat ve amelelerini alıp, geri dönerek Meşhed'e gitti. Karhanecat-ı Şahi'nin kapısını mühürleyip memleket işlerinin intizamına yöneldi. Bu arada Melik Mahmut'un bazı ihanetler, fesat ve karışıklık çıkarma peşinde olduğu görüldü. Batıl hayallerle ortalığı karıştırmak isteyen Kılıç Han Bey Kelavend'i yakaladılar. Daha sonra onu Muhammed Salih Bey'in kardeşleri olan Melik İshak ve Melik Muhammed Ali isimli kardeşlerini öldürdüğü için Kılıç Han Bey Kelavend'i kardeşlerinin kanının cezası olarak ona teslim edildi. Muhammed Salih Bey ise onu hemen öldürdü. Daha sonra Nevvab-ı Kurçîbaşı Meşhed-i Mukaddes ve diğer şehirlerin işleri ile meşgul oldu.

Daha önce aralarından geçen olaylardan dolayı Nadir Kulu Bey, Meşhed-i mukaddesin azalarından ve Astane-i Mukaddesin mütevellisi olan Mirza Şemseddin

Muhammed'i ve zamanının çoğunu Bendegan-ı Ekdas'a hizmet etmekle meşgul olan Alicah Mirza Muhammed Hüseyin Müstevfî el-Memalik'in ittifakı ile Habuşan'a bir elçi gönderdi. Elçiye verdiği bir arizeyi bendeganı Ekdasın hizmetine gönderdi. Yazdığı arize de ve gönderdiği mesajda çok fazla öğüt ve nasihatlerde bulunup, mesajında dua ile Meşhed-i Mukaddese teşrif buyurup kendi yerinin ise düzenlemesini isteyip, istediği şekilde hizmette bulunacağını yazdı. Bazı emirlere ve Bendegan-ı Ekdas'a ile arasında geçen bazı hareketlerden dolayı ise özrünü istedi. Bahsi edilen Habuşan'a ulaştığında Bendegan-ı Ekdas'ın ve nankörlük yaman Çemişkezek emirleri ile reislerinin huzuruna çıktı. Çemişkezek cemaati gayrete gelerek Nevvab-ı Kurçibaşının ve Bendegan-ı Ekdas'ın yanında hizmetine girdiler.

Çemişkezek emirleri ve devlet erkanı bu olaylar üzerine Nevvab-ı Kurçibaşı olmadan işlerin yürümediğini anlayıp yaptıklarının hata olduğunu gördüler. Kürdistan²¹⁹ üyeleri ise bu esnada ayrıışmış ve karışmıştı. Bunun üzerine Nevvab-ı Ekdas Meşhed-i Mukaddese gelmeyi kabul edince Alicah Han geri döndü. Bu olaylar yaşanırken Nevvab-ı Kurçibaşı'nın kararı ile caddeler, pazarlar ve Sahn-ı Mukaddesi dini kutlamalar için kapatılıp lamlalar ile donatılarak üç gün üç gece çok büyük bir kutlama yapılması için hazırlıklar yapıldı. Üçüncü gün şehrin ayanları, azaları, komutanları, orduyu alarak, istiklal ve azamet ile Bendegan-ı Ekdas'ı karşılayarak onun ile şehre giriş yaptılar.

2.12.10. Bendegan-ı Ekdas'ın Meşhed-i Mukaddese Girmelerinden Sonra Meydana Gelen Olayların Zikri

Kutsal topraklara nüzulü eclal buyurmalarından sonra yedi gün yedi gece, sevinç nakkaresi çalındı. Bendegan-ı Ekdas'ı saltanat yerine yerleştirerek memleketin işlerini ve devletin intizamı ile meşgul oldular. Erkam ve ahkâmlar etrafa yazılarak, çaparları vilayetlere gönderdiler. Birkaç maslahattan sonra Bendegan-ı Ekdas, sapkın Abdali Afganların yönetiminde olan Darü's-saltanat Herat'ın fethi için Nişabur'a hareket edip ve orada Herat seferi için gerekli tedarikleri karşılamak ile ilgilendiler. Kurçibaşı'da Meşhed-i Mukaddes'te tophane ve ordunun tedarikini gördü. Kararlaştırılan gün her ikisi de Terşiz'e hareket edip orada birleştiler. Devlet erkanı ve emirleri ile meşveretten sonra o vakit Herat'a gitmeyi uygun görmediler. Orada uygun gördüklerine göre, sahibi

²¹⁹ Kürdistan'dan kasıt Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı Habuşan şehridir.

ihtiyar ve bütün Irak askerlerinin komutanı olan Aslan Han'ın oğlu Muhammed Ali Han'ı Irak'a hareket edip oradan daha sonra İsfahan'ı fethetmek ile görevlendirildi.

Nevvab-ı Kurçibaşı da ordu ve askerleri ile Horasan işlerinin düzenlenmesi ve Darü's-saltanat Herat'ın fethine yöneldi. Nevvab-ı Kamyab Ekdas'ın kendisi ise Darü'l-müminin Sebzevar'a nüzulü eclal buyurdu. Onlardan her biri kendi görevlerini ve hizmetlerini hızlı bir şekilde tamamlayarak, düşmanı defetmiş ve fethetmekle görevli oldukları vilayetleri de kendi yönetimi altına almış oldular. Sahibi ihtiyar olan Vekilü'l-devle ve diğer tabi' olanlar, padişaha ait olan gulamlar ile hepsi doğrudan Muhammed Ali Han komutasında Irak yoluna koyuldular. Bu arada Nevvab-ı Kurçibaşı Herat'ın fethinin tedarikleri için Meşhed'e geri dönmüş, Nevvab-ı Kamyab-ı Ekdas ise Sebzevar'a yoluna koyulmuştu.

2.12.11. Sebzevar olayı ve Meşhed-i Mukaddese Geri Dönülmesinin Zikri

Muhammed Ali Han'ın Irak'a, bendegan-ı Ekdas'ın Sebzevar'a gitmelerinden sonra Kurçibaşı'da Meşhed-i Mukaddese müracaat etmiş ve oradan Herat üzerine hareket etti. Birkaç gün Meşhed-i Mukaddese'te konaklayıp ordu işleri ile meşgul oldu. Bu sırada ard arda Irak serdarı Muhammed Ali Han'ın yanındaki emirler ile nankörlük yaptığı ve uygun gördükleri düzenin karıştığı haberleri ulaştı.

Sebzevar'da Rekab-ı Ekdas'ta hazır olan fitne ile fasatın onlardan beklenilmediği bir grup ile Şahverdi Han Keyvanlu Tüfekçiagası, Hatem Han, Kalender Bey gibi vefasız Çemişkezek taifesinin reisleri ve hanlarından birkaç kişi ile ayrılarak ittifak yaparak Bendegan-ı Ekdas'ı yeniden aldattılar. Erkam ve ahkam bazı Horasan vilayetlerine yazarak Kurçibaşının görevlilerinin şehre girmesinin engellediler. Onlara bilgi verilmesini yasaklayıp onlar ile muharebe ve mücadelede bulunmalarını istediler. Bu haber Meşhed-i Mukaddese ulaştığında Kurçibaşı da Herat seferini duraklatarak hemen aynı gün, sınırlı sayıda askeri ile Sebzevar üzerine hareket etti. Vefasız emirler ise batıl fesat hayalleri ile taifesinin savaş hazırlıklarını yaptılar. Rebiü'l-evvel ayının 17. günü sene 11²²⁰ tarihinde Kurçibaşı Sebzevar'a girince Bendegan-ı Ekdas ve etrafındakiler atlarına binerek dışarı çıktılar. İki tarafın saflarından kısa bir mücadeleden sonra Irak ordusunun safları karışmış Kurçibaşı galip geldi.

²²⁰ Bütün nüshalarda tam tarih verilmemiş ve bu şekilde yazmaktadır.

Bendegan-ı Ekdas atına atlayarak belki Irak askerleri cesaret edip arkadan gelir amacıyla meydana gelse de hiç kimse arkasından gelmedi. Kurçibaşı da bunu büyük bir başarı olarak görüp, meydana gelerek atından indi. Yaya olarak Nevvab-ı Ekdas'ın atını tutarak öpmüş ve özürlerini istedi. Bendegan-ı Ekdas'ın rikabında ileri gelerek öne çıktı. Bendegan-ı Ekdas, meydana çıkarak gelmesiyle, Kurçibaşı onu kendi ordusunun içine katarak elini savaştan çekti. Nevvab-ı Eşrefin gelmesiyle meydana dönen Kurçibaşı daha sonra onu kendi çadırına getirmiş ve hizmetinde bulunmuştur.

2.12.12. Mazenderan'a Giriş ve Diğer Olayların Zikri

Sebzevar'a gitmelerinin ardından Nevvab-ı Eşref'in gelmesiyle Kurçibaşı, Bendegan-ı Ekdas'ı çadırına getirmiş hemen aynı gece onun hizmetine güvendiği adamlarını tayin etti. Kendisi de Meşhed'e hareket ederek Nevvab-ı Eşref'i, Çaharbağ sarayına bırakıp Sebzevar'a geri döndü. Bir süre sonra bazı karhanecatlarını ve büyüat ameleleri zorunlu olarak Meşhed-i Mukaddese hareket ettiler. Birkaç gün sonra ise kendisi yeniden Sebzevar'dan Meşhed'e gelip Bendegan'ı Ekdas'ın hizmetine ulaştı. Gerekli hizmetlerin istenilen verimlilikte yapılabilmesi için saltanat işlerinin ve memleketin önemli sorunlarının düzenlenmesi ile meşgul oldu.

Kurçibaşı devlet işleri ile ilgilendiği esnada Mazenderan'dan ard arda tatsız haberler geliyordu. Irak Serdarı Muhammed Ali Han'ın yeğeni Zülfikar Han ve onun çevresindekilerinin kendilerine layık olmayan hareketler yaptığı, fitne hayali, ihanet ve isyan ile saltanat işlerinin aksamasına sebep olduğu haberleri ulaştı. Bunun üzerine Kurçibaşı ona defalarca erkam göndermişse de bir faydası olmadı. Bu sebeple Bendegan-ı Ekdas zaman kaybetmeden hızlıca Mazenderan'a hareket ettiler. Bistam'a ulaşmalarından sonra, Zülfikar Han'ın durumu, onun planı hakkında araştırma yapıldıktan sonra, Kurçibaşını Meşhed-i Mukaddesten gelmesi için çapar gönderildi. Nevvab-ı Kurçibaşı da Mazenderan'a ulaşmasıyla Zülfikar Han'ı tutukladıktan sonra öldürdü. Böylece kutsal görevden kurtulunca aynı kış Meşhed'e geri dönmek üzere hareket etti. Bütün hızıyla gelmiş ve ____ tarihinde²²¹ Meşhed'e girdi. Bahsi edilen yılda Nevvab-ı Kamyab'ın Mazenderan'dan geri dönerek ____ tarihte²²² bütün ihtişamla Meşhed-i Mukaddese girene kadar Kurçibaşı ordunun ihtiyaçlarını karşılamış,

²²¹ Bütün nüshalarda tarih yazmamakta ve tarih yeri boş bırakılmıştır.

²²² Bütün nüshalarda tarih yeri boş bırakılmıştır.

memleket işlerinin düzeniyle ilgilenmiştir. Güzel hizmetler ve Nevvab-ı kurçibaşının çabaları ile saltanat işleri düzelmiş, muhalifler defedilmiştir. Vafur-u ihlas, kemâl-ı itikat ve fazlasıyla itimat, devlete ulaştırmıştır. Padişahlara layık şefkat ve sevgisi artarak göstermiş, baba şeklinde hitap etmiştir. Yüce meşverette Han Baba, “ Sol kanadın başında olsun dedi. Çünkü Nevvab-ı muazzamü'l-ileyh bütün ihlası ile bu ocağa layık hizmet etmiştir. ” şeklinde buyurmuştur.

Ülkenin geleceği için çalışmalar Afganların ülkeye girdiği haberinin Semnan'a ulaşmasına kadar sürdü. Ardından Eşref Şah Afgan'ın da İsfahan'dan hareket ettiği haberi peş peşe ulaşması üzerine Rikab-ı Ekdas ise bütün hazırlıkları ile Irak yoluna koyuldular. Kurçibaşı, Tahran'a girişlerinden sonra Nevvab-ı Tahran'a bırakmış ve kendi ordusu ile Semnan'a geri döndü. Damgan'a iki fersah kala Afganlara ulaşarak onlarla karşılaştı. Sınırlı sayıda Horasan askerleri ve Afşar savaşçıları, Afganlar ile savaş yaptılar. Sapkın Afganlar üzerinde “Allah'ın izniyle büyük topluklara galip gelen nice küçük topluluklar vardır.” ayetinin buyurduğu gibi galip geldiler. O cemaat kesin bir yenilgi aldı. Tophanesini, nakkaresini, atlarını, silahlarını ve eşyalarını ganimet olarak o cemaatten alarak eşi görülmemiş bir fetih yaptılar.

Eşref Han'ın ordusu Semnan şehrini kuşatmak ile meşgul olduğu için o taifenin geriye kalan askerleri Semnan tarafına firar etti. Nevvab-ı Kurçibaşı'da sınırlı sayıda Horasan askerleri ile o sapkın taifeyi takip ediyordu. İki dağın arasında olan Har deresinin üzerinde, Semnan'ın etrafındaki Afganların da onların yardımına ulaştığı grup ile karşılaştı. Bir diğer karşılaşmada öyle çok azim bir savaş oldu ki feleği-i devvarın kulağı böyle çok diller de dolaşan bir savaş duymamıştı. Kadir-i Cebbarın uygun görmesiyle başlangıçtan beri hazırlıklı olan Nevvab-ı Muaz'i-ileyhin düzenini ve durumunu anlamadılar. Böylece Kurçibaşı, büyük bir zafer kazanarak Afganların birçoğunu öldürmesiyle çok fazla mal ve ganimet Kızılbaşların eline geçti. Afganlar aldıkları yenilgi üzerine firar ederek kendilerini Semnan'a ulaştırdılar. Oradan da Eşref Şah Afgan'ın ordusu göç etmeye başlamış ve daha sonra firar ederek İsfahan içlerine gittiler.

2.12.13. Akıbitsiz Afganların Semnan'dan Firar Etmelerinden Sonra İsfahan'a Girişleri, Nevvab-ı Kurçibaşının Onları Takip Etmesinin Ardından İsfahan Bölgesinde Savaş Yapmaları ve Diğer Olayların Zikri

Har deresinin üzerindeki zaferden sonra Afganların İsfahan'a firar etmesi üzerine Nevvab-ı Kurçibaşı bir arize Bendegan-ı Ekdas'ın hizmetine yazarak

bahsiedilen fütuhâtı arz etti. Kendisi de zafer kazanan ordusu ve fedakâr Afşar savaşıları ile sapkın Afganları takip ederek İsfahan yoluna koyuldular. İsfahan bölgesine ulaştıkları haberi Eşref Şah'a ulaşması üzerine İsfahan halkının azalarını katledip bazılarını malları ile göç ettirdi. İsfahan'ın genelinden mallarını ve malzemelerini yükleye bildikleri kadar yükletip hızlıca Afganlar ile Şiraz'a gönderdi. Kendisi ise Afgan ordusu, Irak askerleri ve onunla müttefik olan İsfahan halkı olarak bütün gücüyle birlikte İsfahan tophanesi, kurhanesi, nakkarehanesi ve İsfahan'da iken gördükleri tedariklerinin çoğu ile İsfahan'dan dışarı çıkarak Kızılbaşları karşıladı. Murcehar bölgesinde iki grup karşılaşması sonucunda savaş düzenine geçildi.

Kızılbaş ve Afgan ordusunun arasında çıkan azim savaşta devirler ve asırlarda feleğ-i devvarın gözünün görmediği ve kulağının işitmediği savaş bu iki grup tarafından gerçekleşti. Gökyüzünün takdiri ve Rabbin yazmış olduğu kader ile Afgan üzerinde gerçekleştirdiği fetih ile İran saltanatı nam-ı nami ism-e sami o zamanın padişahı olarak levh-i mahfuzda yazılıp takdir edilmiştir. Fetih ve başarı rüzgarı ile Kızılbaşların hilal sancağı ve zafer bayrağı dalgalanmıştır. Sapkın Afganlar yeniden kesin bir yenilgi almış, o gaddar taifenin çoğu firar etmeyi kendine bir borç bilip, tophaneleri, kurhaneleri, nakkarehanelerinin tamamı ile çok fazla mal ve ganimet Kızılbaşların eline geçti. Nevvab-ı Kurçibaşı bütün görkem ve ihtişam ile kendi ordusunu alarak İsfahan üzerine hareket etti. Akıbetsiz Afgan cemaati göç ederek alabildiği mallarını alıp hızlıca Şiraz'a firar ettiler. Nevvab-ı Kurçibaşı bütün görkem ve ihtişam, fetih ve muvaffakiyetinin gösterişi ve fedakâr ordusu ile İsfahan'a girdi. Tavukçu kapısından nüzulü eclal buyurdu. Ardından hemen memleket işlerinin ve İsfahan'ın yönetim düzeniyle meşgul oldu.

Afganlar ile savaş, onların yenilmesi, o taifenin akıbetsizliği ile İsfahan'ın yönetim altına alınacağını söylemek o dönem garip karşılanır ve gaybın acayip bir latifesi olarak görülürdü. Çünkü bu asırda İran'ın bölgelerinin yeniden Kızılbaşların yönetimine gireceğini tahmin etmezdi. Özellikle bu dönem ve zamanda nifakın nefretin hepsi İran halkına ulaştığı vakitte. Meşhed-i Mukaddes ve ona tabi' olan yerler, Esterâbâd, diğer bölgeler ve vilayetler, İran halkının yönetiminde olmadığı gibi bütün katliam ve yağmalar ile yönetiminden çıkmıştı.

Gerçekleşen büyük fethin ardından Nevvab-ı Kamyab'ın hizmetine bir arz yazılarak durum hakkında bilgi verilip Tahran'dan hareket ederek İsfahan'a gelmesi istenildi. Nevvab-ı Kamyab Eşref'te ordugâhtan İsfahan'a hareket etti. Nevvab-ı

Kurçibaşı ise Nevvab-ı Eşref'i karşılamak için bütün ordu ve İsfahan halkının birlikte bütün hazırlıklar yapıp onu karşılamayı emretti. Nihayet büyük bir karşılama töreni ile Bendegan-ı Ekdas'ı İsfahan şehrine getirterek atalarından miras kalan saltanat koltuğuna oturttu. 7 gün 7 gece İsfahan nakkaresini teselli ile dışarı çıkardı.

Birkaç gün durumlar düzelttikten sonra kendi asker ve ordusunu alarak Şiraz'a hareket etti. Şiraz bölgesine ulaştıkları sırada Kurçibaşının geldiği haberi de Eşref Şah'a ulaştı. Eşref Şah'ta bütün hazırlarını yapıp taifesinin tüm gücü ile dışarı çıkmasıyla iki grup Şiraz bölgesinde karşılaşp çok büyük bir savaş gerçekleşti. Murçehar savaşında fazlasıyla Kadir-i Muhtarın koruması ile Afganlar bozguna uğrayıp yeniden firar edip kendilerini şehre ulaştırdılar. Bazı sarayları fırsat bulup ateşe verdiler. Halkı katledip, İsfahan'dan getirdikleri yüklenerek Kirman yolu üzerinden ve çöllerden kaçarak Kandahar tarafına gittiler. Nevvab-ı Kurçibaşı ise Şiraz'a girerek şehri yönetimi altına aldı.

2.12.14. Nevvab-ı Kurçibaşının Horasan'a Dönmesinden Sonra Nevvab-ı Kamyab Şah Tahmasb'ın Uğursuz Rumlar İle Savaşı ve Bazı Olayların Zikri

Nevvab-ı Kurçibaşı Şiraz'da Afganlar ile savaş yapıp onları yendiğinde Eşref Şah ise sınırlı sayıda adamları ile kaçarak Kandahar'a firar etmesiyle Şiraz fethedilerek Kızılbaşların yönetimine geçmiş oldu. Fethin ardından Kurçibaşı ise Fars'ın²²³ işlerini düzenleyip Şiraz'dan İsfahan'a geri döndü. Böylece Irak ve Fars'ın tamamını muhalifler ile savaşarak güçlü evliya devletinin yönetimi altına girmesini sağladılar. Daha önce Meşhed-i Mukaddes'in Astane-i Mukaddes'te Nevvab-ı Kamyab-ı Eşref-i Ekdas ile Nevvab-ı İskender Şan Kurçibaşı arasında bir ahitname yapılarak anlaşmaya varılmıştı. Ahitname satır satır Nevvab-ı Kamyab Eşref'in hattı ile yazılmıştı. Bu anlaşmaya göre İsfahan'ın fethi ve Afganların İran'dan defedilmesinden sonra Horasan, Kirman ve Mazenderan memleketini Lanetname²²⁴ ile Nevvab-ı Kurçibaşı ve onun evlatlarına bırakılarak bahsi edilen memleketlerin valisi yapılacaktı. Anlaşılacağı üzere hizmet yerine getirilmiş bahsi edilen anlaşmadaki fütuhât gerçekleşmişti.

Meclis kurularak memleketin paylaşılması gündeme gelmiş, bahsi edilen sağ taraf Nevvab-ı İskender Şan muazzamu'l-ileyh olmuştur. Irak, Azerbaycan ve Fars'ı güçlü evliya devletinin yönetimine verildi. Nevvab-ı Kamyab Şah Tahmasb'ı

²²³ Burada kasıt Fars eyaletidir. Fars eyaletinin merkezi günümüzde olduğu gibi Şiraz'dır.

²²⁴ Buradan kasıt Şah'ın bu bölgelerden vazgeçtiğine dair anlaşma anlamındadır.

İsfahan'da atalarından miras kalan tahta yerleştikten sonra Kurçbaşı ayap öpüp izin alarak, kendisine verilen devlete yani Horasan'a gitti. Çünkü henüz Zülfikar Han Afgan'ın yönetiminde olan Herat, henüz Abdali Afganlarının yönetimindeydi. Horasan valisi Nadir, Meşhedi Mukaddese girdikten sonra Daru's-saltanat Herat'ın fethine hazırlanırken, Nevvab-ı Kamyab Şah Tahmasb ile nankör emirler ise İsfahan'da faydasız oyun, eğlenceler ve 'ayş u işret'te ile meşgul olup, oturdukları yerden bahsi edilen günler de Afganların yıkıp dağıttığı durumun düzeltilmesi ve onarılması için emirler veriyorlardı. Kısa bir süre sonra, Horasan valisi Nevvab-ı İskender Şan'ın Horasan'a gidip Herat ile meşgul oldu. Irak emirlerinin ve güçlü evliya devletinin durumunun haberi, malum başarının şöhretinin aksinin yayılmasının üzerine, uğursuz Rumlar yeniden Nevvab-ı İskender Şan'ın kılıcı ile Rumlardan savaşla kazandığı Azerbaycan üzerine açgözlülüğü tuttu. Rumlar meydanı boş görünce, Erivan'ı yönetimi altına aldılar. Bu haberin ulaşması üzerine Nevvab-ı Kamyab Eşref'te tedariklerini görüp İsfahan'dan hareket ederek Azerbaycan'a gitti. Tophane ile yapmış olduğu hazırlıklar ve bütün gücüyle Rumların ele geçirdiği Erivan kalesinin üzerine gitti. Üç Kilise bölgesinde karşılaşan iki grup arasında çok büyük savaş yapıldı. Rumları yenip onların çoğunu katlettiler. O işe yaramaz cemaatten çok fazla esir, tophane ve mallar ele geçirilerek İsfahan'a geri dönüldü. Rumların geriye kalan askerleri ise firar ederek kaçtılar.

Diğer yıl, Bağdat hâkimi Ahmet Paşa askerlerinin sayısını artırarak kendini hazırlamış ve önceki yıl aldığı yenilginin acısı ile Bağdat'tan Irak'ı²²⁵ işgal etmek amacı ile hareket etti. Kirmanşah yolunun üzerinde bulunan yerleri fazlasıyla yağmalayarak yıkılmış ardından yönetiminin altına almıştı. Orada çok fazla katliam ve yağma yaparak Hemedan tarafına işgal etmek amacı ile hareket etti. Bahsi edilen konu hakkında ard arda haberler ulaşmasıyla Nevvab-ı Eşref'te ordunun tedariklerini karşılayarak bütün hazırlıkları ile Hemedan'a hareket etti. Kızılbaşların hareket ettiği haberinin ulaşması üzerine Ahmet Paşa'da hareket etti. İki grup Hemedan ve İsfahan arasında karşılaştı.

Rum ordusu, askerler, taifesi, tophanesi ve onların yetenekleri hakkında mülhaza da bulunduktan sonra hileye başvurarak barış yapmak istediklerini beyan ettiler. Nankör emirler ise bu fırsatı ganimeti bilerek gaflete düşüp gözlerini devletin

²²⁵ Irak'tan kasıt Irak-ı Acem'dir.

barışına kapattılar. Onların barış isteklerinin doğru mu veya yalan mı olduğunu imtihan etmeyip, beklemeksizin hızlıca barışa razı oldular. İhtiyatlı olmayıp siperlerden geri çekilip tedbir almadılar. Rumlara bütün güvenleri ile inanıp çadırlarında ve karargâhlarında oturup, geri dönmek için tedbir ve tedarikleri ile meşgul olmuşlardır.

Rum askerleri ise durum ve vaziyeti gözden geçirip değerlendirerek durumu ganimet fırsatı olarak gördü. Yaptıkları ani bir baskınla Kızılbaşların üzerine saldırıp çoğunu katletmiş ve geriye kalanlar ise firar etti. Rumlar ise aldığı ganimeti bilip oradan geri döndüler.

Nevvab-ı Şah Tahmasb ise oradan İsfahan'a geri döndü. Şah'ın geldiği haberinin ulaşması üzerine İsfahan'a gireceği gün şehri lambalar ile donattılar. Nevvab-ı Eşref başkente girip yeniden 'ayşu işret ile meşgul oldu. Sanki yenilgi hiçbir şekilde ona ulaşmamıştı. Bahsi edilen Rumlar ise geri döndüklerinde Kirmanşah'ı yönetimleri altına alıp, Hemedan bölgesine saldırılarda bulunup yağma edip esir aldılar. Daha sonra Hemadan'ı da alıp katliam ve yağmada bulundular. Ardından yönetici tayin ettikten sonra Ahmet Paşa Bağdat'a gitti. O vakit Nevvab-ı İskender Şan Vali-i Valaşan-ı Horasan, Herat'ın fethi ile meşgul olup Herat'ı kuşatmıştı. Bu esnada ard arda bu konu hakkında haberler ona ulaştı. Hicri 1144 / miladi 1731 yılında Ramazan ayının yirmisinde fetihle bulunarak Herat kalesini ele geçirdi. Herat'ta olan Afgan Abdali taifesinin tamamını göç ettirerek Meşhed-i Mukaddese, Nişabur'a ve Damgan'a gönderdi. Daru's-saltanat Herat'a doğrudan kendisine bağlı bir grup yerleştirerek çok önemli düzenlemeler yaptı. Orada iken Irak'ta ki bozukluklar hakkında haber ulaşması üzerine Horasan işlerini düzenledikten sonra miladi 1732 / hicri 1145 yılının Muharrem ayında Daru's-saltanat Herat'tan hareket ederek Irak yoluna koyuldu. ___ tarihinde²²⁶ Daru's-saltanat İsfahan'a ulaşip Bağ-ı Hezârcerib imaretine girdi. Saraya girişinden hemen sonra Nevvab-ı Kamyab Şah Tahmasb'ı görmek için gitmiş, İmaret-i Talar-ı Taville'ye kamil edeple kutsal hizmete ulaşmış pabus²²⁷ buyurduktan sonra aralarında konuşmalar gerçekleşti. Nargile ve kahve ikramından sonra kutsal hizmetinden izin isteyerek huzurdan ayrıldı.

²²⁶ Hiçbir nüshada tarih yazılmayıp boş bırakılmıştır.

²²⁷ Ayak öpmek

Üç gün sonra Nevvab-ı Kamyab, Kurcibaşı ile görüşmek için İmaret-i Bağ-ı Hezârcerib'e teşrif buyurdu. Nevvabı İskender Şan Vali-i Valaşan'da karşılamaya çıkarak Rikab-ı Ekdas'ta bahsi edilen Bağ'a girdiler. Adet olan hizmeti ve misafir karşılama merasimini yerine getirdi. Haziri ve şirini yedikten sonra Nevvab-ı İskender Şan'ın Bağında kalmak istemesi üzerine Nevvab-ı Kamyab Şah Tahmasb ile halvete teşrif buyurdular. Adeti olan desturu vererek emirleri ve devlet erkanını halvet meclisine istedi. Ardından şarap istemiş boş oyun eğlence malzemelerini ve çalgı erbabını istedi. Nevvab-ı İskender Şan yüce emre riayet edip, itaat çerçevesinde misafir perverlik yaparak işret meclisini hazırlayarak kurdu. Üç gün 3 gece bütün reisler, komutanlar, Irak ve Horasan'ın ayrıca doğrudan devletin durumu hakkında bilgi sahibi olmalarına rağmen Nevvab-ı Kamyab ve nankör emirler işret meclisinde şarap, boş oyun ve eğlence ile meşgul oldular.

2.12.15. Kızılbaşların İsfahan'ın Hezârcerib Sarayı'nda Birleşip Nevvab-ı Şah Tahmasb-I Sani'yi Saltanattan Uzaklaştırmaları ve Nevvab-ı Muazzamu'l-İleyh Meşhedi Mukaddes'e Göndermesinin Zikri

Ondan sonra Nevvab-ı Kamyab Muazzamu ileyh bahsi edilen Bağ'da halvete gitmiş, devlet erkanı ve emirleri ile birlikte şarap, oyun, eğlence ve günah işler ile meşgul olduğunu bir önceki sayfada kaydedilip, anlatılarak zikredilmişti. Her kargaşa da, her baş ağrısında, her gerçekleşen olayda ve boş zamanların da 3 gün ard arda halvetgâhından sarhoş olup bayılana kadar oyun, eğlence ve gırgır şamata ile meşgul oluyordu. Başlangıçta devletin ikbalinin kısa olmasında ittifakın olmaması, devlet erkanının ve emirlerinin nifakta ısrar etmeleri, tecrübesizlikleri, cahillikleri ayrıca Kadir-i Zü'l-celal'ın takdiri o devletin çöküşü hızlandırmıştır.

Her gün yeni emirlerin gerçekleşen yeni olaylar karşısında devletin temelleri sarsılmış saltanat işlerinde, devlet düzeninde, millette ve toplumlarda bozukluklar meydana gelmiştir. Bu durum günden güne bu çökme alâmetler devletin durumunda ve saltanat işlerde görüldüğünde rahat uykularında, rüyalarında, istirahatlerinde, serap gördükleri yataklarından ıstırapla bakan gözler ile görüyorlardı.

O silsilenin gül vazosunda umutsuzca toplanma dışında korku tohumu ekmiyordu. O hanedanın kuvvetli gül bahçesi daima güller ekmiş yaşamış olduğu devirleri renga renk umut gülleriyle güzelleştirmiştir. Karışıklık damlaları, ölüm bulutları yeşillenerek artmıştır. Her birinin yeşil gül bahçesi temennileri eteklerinde idi.

Bu günlerde nankör emirlerin tedbirsizlikleri, devletin sonuçsuz emniyetsizlikleri, alemin isteği ve tekdiri ile bu gül bahçesi kurumaya başladı. Binlerce kişinin ciğerlerinin kanı, binlerce ah ve haykırımlar sebep oldular. Bu durum öyle bir seviyeye ulaştı ki zamanın yetki eli itibar ehlinin elinden çıktı. Kesinlikle Ektasın ve nankör emirlerin eline ulaşmadı. Böyle bir durumda anlatılan gafletler ile meşgul oldular. Ayı şekilde “ İşte o iyi ve kötü günleri insanlar arasında böyle döndürüp dururuz”²²⁸ ayetiyle Kızılbaş büyüklerinin meşveret yapıp uygun görmesi sonucunda reisler grubunun telaşı ve İsfahan halkının kötü şartları, Nevvab-ı Kamyab’ın her zaman ‘ayş u işretle meşgul olması ile bütün olaylar o izzet ve celal sahibi hanedana ulaştı. Padişahın beyleri İran saltanatını “ Ve Biz ona küçük yaşta iken hikmet verdik”²²⁹ ayetiyle Nevvab-ı Kamyab’ın oğlu yüce hazret Abbas Mirza’ya devredildi. Nevvab-ı muazzamu’l-ileyh, Nevvab-ı Tahmasb Mirza’yı harem-i muhtereme halkı ve görevlendirilen hassa birlikleri ayrıca Nevvab-ı muazzamu’l-ileyhin hizmetinde olan Afşar savaşçıları ile birlikte büyük bir ihtiram çerçevesinde Meşhed-i Mukaddese gönderip kendisi de mühim işlerin düzenlenmesi ile ilgilendi.

Mükerreren o hazretin mübarek yaşı bu nüsha yazılana kadar 36 yıldır.

Onun saltanat yılı: 11 yıldır.

²²⁸ Kur’an’ı Kerim: Süre 3. Ayet 140.

²²⁹ Kur’an’ı Kerim: Süre 19 ayet 12

2.13. NEVVABI ŞAH ABBAS-I SALİS

Nevvab-ı Şah Abbas 1 yaşında iken “ Ve Biz ona küçük yaşta iken hikmet verdik²³⁰” yüce ayetinde istenildiği gibi Hicri 1145 / miladi 1732 yılında Rebiü'l-evvel ayının on yedisinde Nevvab-ı İskender Şan vali-i valaşan-ı Horasan'ın isteği üzerine Daru's-saltanat İsfahan'da İmaret-i Devlethane'nin Tavile salonunda Nevvab-ı Mirza'nın beşiği dışarı çıkardılar. Bütün Kızılbaş emirleri, reisleri, İsfahan'ın bilginleri, aza ve ayanları ile birlikte hazır olup tacı beşiğinin üzerine koyarak meclis yaptılar. Tatlı dağıtılıp 7 gün nakkare vurdurdular.

Nevvab-ı İskender Şan'ın güvendiği, eskiden yüce serdarlık makamında ve Vekil-i Maliyat-ı Divani olan Tahmasb Kulu Han Celayir'i İsfahan yöneticisi ve sahibi ihtiyar yaptı. Nevvab-ı Mirza'yı harem halkı ile birlikte yolcu ettikten sonra İsfahan ve Irak vilayetinin işlerinin düzenini sağladı. Irak'a, Fars'a yöneticiler ve görevliler tayin etti. Bahsi edilen yılın Cemadi el-evvel ayında bütün hazırlıklarla sayısız tophane, nakkare alarak uğursuz Rumları cezalandırıp ve Bağdat'ı fethetmek için hareket etti. Çünkü Afganların İsfahan'ı kuşatıp, Irak ve Fars üzerinde hakimiyet kurduğu günlerde, bunu fırsat bilip Azerbaycan vilayetini, Kirmanşah, Şirvan ve Gürcistan'ı Rumlar yönetim altına almışlardı. Muzaffer askerler İsfahan'dan Bağdat semtine hareket eder etmez Kirmanşah'ta olan uğursuz Rum taifesi Kirmanşah'ı boşaltarak Bağdat'a bulunan Ahmet Paşa'nın etrafında toplandılar. Ahmet Paşa'da ordunun ihtiyacını ve kale savunma tedbirlerini almasının ardında Bağdat bölgesinde ki Rumlar ve Araplar toplandı. Zafer kazanan kahraman askerlerin Bağdat bölgesine girmesinden sonra Ahmet Paşa'da kendi taifesi ve Rum askerleri ile Bağdat kalesine sığınarak orada mahsur kaldı. Nevvab-ı İskender Şan'da Bağdat bölgesine nüzulü eclal buyurup Bağdat'ı kuşattı. Kısa bir süre sonra kalenin etrafına siperler kazılmasını karar verdi. Böylece ordunun etrafı kazılan siperlerle sağlamlaştırıldı. Çaharbazar²³¹ ve dükkanlar nihayet renklendi Çaharbazar hamamı tahtalardan kurdular. Şehir sonunda kalabalık olup renklendi. Emirler, askerler, meslek sahipleri ve diğeri evler, büyük saraylar kurup burçlarda onları görevlendirildi. Sonunda beklenen oldu. Muhasaranın şiddetinden endişeleri arttı ve erzakları tükendi. Bağdat halkı köpek eti yemeye başladı. Bu şekilde şehir halkının darlığı gittikçe artmış oldu. Böylece her gün birkaç nefer daha sonra 100

²³⁰ Kur'an-ı Kerim, Sure XIX, Ayet XII.

²³¹ Eski dönemlerde kullanılan bir pazar türüdür.

nefer, 200 nefer şeklinde yoksul ve garibanlar kendilerini burçlardan kale duvarlarından atarak Kızılbaş ordusuna gelip amele, sucu ve mülazım oldular. Böylece bir kuvvet kendi için elde edip, ganimet olarak gelenlerden her gün bir grup askeri bölgelere ve etrafa yağma ve saldırılar için gönderildi. Muhasara günlerinde Osmanlı'dan, Bağdat, Basra ve Hille bölgesindeki Araplardan çok fazla kişi katledilip esir aldıkları gibi sayısız ganimet Gazıyan-ı Şir Şıkar'ın²³² eline geçti.

Ahmet Paşa yeniden yanına çok fazla Arap ve Yeniçeri askerleri ile kale cemaatinin tamamını yanına alarak kaleden çıkarak geldi. Çok büyük bir savaş yapılsa da her aşamada yenildi. Çok fazla Arap ve Rum katledilince yeniden firar ederek kaleye gittiler. Asakir-i Mansure²³³ öyle çok fazla tarihi Bağdat'ı harap etti ki bir eser ondan kalmadı. Bu savaşlar da Kazımeyni aleyhisselam, Kerbela bölgesi, Necef-i Eşref, Basra ve Hille'yi yönetim altına aldılar. Her yere yöneticiler, zabitan ve mütevelliler tayin edildi. Arap ve Acem vilayetlerine, Rum tüccarları ve ziyaretçileri gelip gitme konusunda tereddütte kaldılar. Kamil emniyet ve refah hicri 1146 / miladi 1733 yılının Sefer ayının ilk gecesine kadar sürdü. Rumların 80.000 ordu, askerle ve çok fazla tophane Handegar-ı Rum tarafından gönderildiği, gelen ordunun Serr men rai meşhur Samarra bölgesine geldikleri ve görevlerinin Ahmet Paşa'ya yardım etmekle olduğu haberi ulaştı. Nevvab-ı İskender Şan'da ordu bölgesinde ve siperlerde, Bayat askerlerinin aynı zamanda Nazır-ı serkar olan Hacı Seyfettin Han Bayat Nişaburi ile Muhammet Han Afgan'ı görevlendirdi. Kendisi ise ordunun arasında seçtiği 12.000 kişi ile bir miktar tophane alarak Rum askerlerini karşılamaya gitti.

Bahsi edilen Sefer ayının altıncı günü Bağdat nehrinin kenarında Samarra bölgesinde iki ordu karşılaştı. Pınarbaşı olan nehrin kenarı Osmanlı ordusu varken Kızılbaş ordusu sudan uzaktı. Güneşin doğuşundan batışına kadar büyük savaşlar yapıldı. Yaklaşık 20-30.000 Rum öldürüldü. Bilahare suyun olmayışı, Arabistan'ın şiddetli sıcaklığı, susuzluk ve çölün toz toprağı gibi sebeplerden kaynaklanan yaralardan dolayı Kızılbaş ordusu karşı koyacak takati kalmadı ve yenilerek geri döndüler. O gün ve o gece piyade ve süvariler susuz ve aç bir şekilde kendilerini Bend-i Ali'ye ulaştırdıktan sonra bu haber Bağdat'a ulaştı. Ahmet Paşa'da kaleden çıkarak Kızılbaş siperlerine saldırdı. Ordu halkı ise mal ve malzemeleri toplamaya yöneldi. Yapabilen

²³² Aslan avlayan savaşçılar.

²³³ Burada kasıt Kızılbaşlardır. Zafer kazanan askerler anlamındadır.

herkes piyade ve atlı olarak dışarıya çıkıp hızlıca çöle dağılmıştı. Nevvab-ı İskender Şan'ın, emirlerin, yöneticilerin, ordu malları, eşyaları ve karhanecatlarını siperlerde bulunuyordu. Bağdat halkı iki gün sonra bütün zayıflık ve güçsüzlüklerine rağmen kendilerini siperlere ulaştırarak bahsi edilen ordunun bütün malını ele geçirip götürdüler. Nevvab-ı İskender Şan ise Kızılbaş cemaati ile bahsi edilen yenilgiden sonra bütün hızıyla kendisini Hemedan'a ulaştırdı.

Mükerreren Nevvab-ı Şah Abbas'ın ömrü şerif-i: 6 yıldır.

2.13.1. Mükerreren Nevvab-I İskender Şan'ın Bağdat'ta Yenilmesinden Sonra Hemedan'a Gelmesi, Ordu Tedariklerini Görüp İkinci Kez Bağdat'a Gitmesi, Kerkük'e Gitmesiyle Rumlar İle İkinci Savaşı, Rumları Yenmesi, Bağdat'ı Fethetmesi Ve Rum Seraskeri Topal'ın²³⁴ Öldürülmesi

Kızılbaşların zorluklardan kaynaklanan firarından sonra Nevvab-ı İskender Şan firar ederek Hemedan semtine hareket etti. Yenilen ordudan geriye kalıpta çoğunun yaya ve yalın ayak olarak gelmiş olan askerler ile Hemedan'a girdiler. Bağdat siperinde olan bütün malzemeler, karhanecatlar, seraperdeler,²³⁵ çadırlar, hergahlar²³⁶ ve diğer eşyalar Kızılbaşların yenildiği haberinin ulaşması üzerine yağmalanmıştı. Nevvab-ı İskender Şan'ın kendi ordusu ve askerlerin hepsi, bazılarının atları ve kamçıları bazıları ise yoksul ve piyade olarak savaş meydanından firar ederek Hemedan'a geldiler.

Hemedan'a girişlerinden sonra etrafa erkamlar yazılarak hayme, çadır, halı, giyecek, deve, at, at savaş teçhizatı, eyer, palan, tube,²³⁷ deve teçhizatı, çuval, ip ve buna benzer ihtiyaç malzemelerini satışı kararlaştırılarak yasakladı. Bazılarının bir kısmı ve bazılarının ise hepsi kendi çalışmaları, emirler ve diğer askerler için zaruri ihtiyaçlarıydı. Bunlar İsfahan, Kum, Kaşan, Kazvin, Kirman, Fars, Horasan ve diğer münasip olan her vilayette, o vilayetin yapabildiği cinslerden tedarik edebilirlerdi. Emredildiği şekilde her vilayetin yöneticisi ve işçileri tedarikleri hızlıca hazırlayıp gönderdi. Her yere belirlenen ürünler kısa zaman içinde emredilen bütün vilayetlerden

²³⁴ Topal Osman Paşa

²³⁵ Askerler için bir tür büyük perdeler, saray perdeleridir.

²³⁶ Büyük çadır, otağ

²³⁷ Eski zamanlarda kullanılan örgü ile yapılan bir tür torba, kese.

hazırlanıp emredildiği şekilde sonuçlandı. Anfaz,²³⁸ tophane, cabbahane²³⁹ ve nakkarehane eskisinden daha iyi ve sağlam oldu.

Nihayet tüm hazırlıklar yapılarak hicri 1147 / miladi 1734 yılının Cemadi es-sani ayının ikinci günü Bağdat üzerine hareket etti. Meşhur Tak Kisra menziline handegar tarafından İran'ı fethetmek ile göreviyle gönderilen Fulad Paşa komutasında Rum askerleri ile karşılaşılıp büyük bir savaş gerçekleştirildi ve sonunda Rum askerleri yenildi. Fulat Paşa²⁴⁰ ile birkaç emirler ve paşalar esir edilip, Rum askerlerinden ise çoğu öldürüldü. Böylece bu savaşta çok fazla mal ve ganimet Kızılbaşların eline geçmiş oldu. Oradaki tedarikler gözle görülür bir seviyeye ulaştığı anlaşılmış olmuştur. Oradan hızlıca uzun süre Rumlar ile müttefik olan Kürt Yezidi kalesinin üzerine gidip yönetimi altına aldılar. Oradan birinci savaşta Kızılbaşları yenen Rumların komutanı ve seraskeri olan kötü akıbetli Topal'ın üzerine giderek Kerkük kalesini kuşattılar. Bahsi edilen Topal Rum askerleri, kalabalık bir grup ve sayısız tophane ile bütün hazırlıkları yapılmış şekilde ve önceki savaşta Kızılbaşları yenmenin verdiği güvenle kaleden dışarı gelmesiyle İki hazırlıklı saflarda azim bir savaş gerçekleşti. Öyle ki asrın gözü kararmış, devvar feleğin gözü öyle bir savaş görmemişti. Sonunda Topal layık olduğu sona yakalanıp o muharebede öldürüldü. Çok fazla uğursuz Rumlardan savaş meydanından Daru'l-bavaraya²⁴¹ koştular ve o taifeden geriye kalan askerler ise firar etmeyi kendilerine görev bildiler. Savaş sonunda Rumların tophanesi, malları, malzemeleri ve hayvanlarının tamamı Kızılbaşların eline geçti.

Nevvab-ı İskender Şan fetih ve başarı ile zafer kazanan ordusunu alarak Bağdat'a geldi. Bağdat bölgesinde sonunda zafer çadırını kurdu. Ahmet Paşa daha önceki hareketlerinden vazgeçerek pişman oldu. Özrünü isteyip itaat ederek, hediye ve armağanlar ile Bağdat'tan gelip şehri Kızılbaşların yönetimine verdi. Nevvab-ı İskender Şan kesin zafer kazanan ordusu ile kutsal türbelerin ziyaretine ve Ravzat-ı Cennetin fütuhatı ile müşerref olup, o azim nimet ve yetenekle Allah'ın İmamı Aleyhisselam'ın türbelerini ziyaret etmekle müşerref olduğu için Bağdat'ı Ahmet

²³⁸ Kılıç, kalkan ve hançer anlamındadır.

²³⁹ Safevi ve Kaçar döneminde silah yapma yerlerinin ismidir.

²⁴⁰ Pulat Paşa

²⁴¹ Cehennem

Paşa'ya bağışlayıp şehrin yetkilerini ve yönetimini muşaru'l-ileyhe bırakarak devletin işleri için İran'a geri döndü.

Azerbaycan'a girişinden sonra akıbetsiz Lezgi taifesi Bağdat yenilgisinin ardından asi olup isyan etmişlerdi. Şirvan bölgesini sonsuz bir saldırı ve yağma ile Şirvan'ı tasarruflarına almışlardı. O alçakların çoğunu cezalandırarak öldürdüler. Şirvan şehrinin merkezi olan harap ettikleri Şamahi'ye buyurup, Şirvan'a 8 fersah uzakta olan Ağsu'da kale kurarak yeni bir şehir inşa ettiler. Şamahi halkını oraya göç ettirip, Şirvan şehri olan Ağsu'yu Şamahi ile değiştirerek yönetimden çıkmış olan Azerbaycan'ı yönetime aldılar. Asilerin ve isyancıları cezalandırdıktan sonra Gürcistan üzerine hareket edip Gürcistan'ı da yönetim altına aldı. Çok fazla sayıda Gürcü savaşta katledildiği gibi o taifesinden 6.000 esir ele geçirildi. Bu cümleden 4.000 kişi gulam ve cariye bahsi edilen esirleri, bütün emirleri, reisleri, İran büyüklerini, 'aza ve ayanları çağırıldığı Mugan çölünde²⁴² onları bağışladı.

1.000 hane Azerbaycan Ermenilerinden Meşhed'e gönderdi. Meşhed-i Mukaddesin Sofali Mahallesi kapısının dışında Kosluk Mahallesi tarafında onlar için evler ve mesken yerleri kuruldu. Ayrıca bir kilise de o cemaatin ma'beti olarak inşa edildi. Bu yapılan yerler İsfahan'da ki Ermeni yerlerine benzemiş olup bahsi edilen Ermeniler oralara yerleşti. Çoğu Azerbaycan ve Irak eyaletlerinden 60.000 Ermeni, Kürt, Bahtiyari, Şekaki,²⁴³ Şahseven²⁴⁴, Afşar ve diğerlerinden yaklaşık 60.000 hane göç ettirilerek Horasan'a gönderildi. Daha sonra kendisi de Mugan çölüne giderek çölde bahsi edilen yere nüzul etmiştir. Kamıştan 12.000 hanenin o gece ordu halkı için kurulmasını emredip ayrıca 2 hamam kurdurdu. İran'ın bütün vilayetlerine fermanlar yazılıp çaparlar ile etrafa gönderildi. Fermanında her vilayetten ileri gelenlerinden yöneticilerinden, azalar, ayanlar, din adamları, kethüdalar ve diğer kişilerin tedariklerini görüp, belirlenen tarihe kadar Mugan çölüne gelerek hazır olması gerektiğini ve huzura çıkmakla müşerref olmalarını emrediyordu. Buna göre düzenden ayrılıp bölünmüş olan İran memleketi birleştirilmeliydi. İran halkından yaklaşık 20.000 kişi yollara koyularak miladi 1735 / hicri 1148 yılında Ramazan ayının üçüncü günü Mugan çölüne gelerek

²⁴² Mungan ovasında. Mungan yada Mugan ovası Hazar denizinin batısında ve Aras Nehrinin güneyinde yer alan ovanın ismidir.

²⁴³ Kürtlerin boylarından birinin ismidir.

²⁴⁴ Safeviler döneminde şahı koruyan kabile, Safeviler döneminde Şaha mahsus askerlerdir.

huzura çıkmak şerefi ile müşerref oldular. Her gün onları grup grup divanın yaptığı soyursat verildi. Birkaç gün boyunca her gün emirler ve azalar gruplar halinde huzura çağırılıp konuşmalar yapıldı. Her aşamada gelenlere “Bizim dünyayı terk edip inzivaya çeklime irademiz var. Bu yüzden İran üzerinde padişahlık ve saltanatı belirlemeliyiz” denildi.

O devrin takdiri levhi mahfuzda altın harfler ile yazılan Malikü’l-mülkün fermanı altınharfler ile yazılmış alemde kader ve kaza takdiri ile seçilerek, Safevi devletinin çöküşü, Hüdadad-ı Nadiriye devletinin güneşinin doğuşu takdir edilmişti. Bu devletin Silsile-i Celile-i Safeviye’den saltanat işlerinin ve memleket düzenini sağlayabilecek hiç kimse yoktu. Güçlü evliya devleti Safeviye’nin yönetiminden çıkan İran’ın tamamı Nevvab-ı İskender Şan’ın zafer kazanan ordusu ile birlikte zaferleri kendi kılıcıyla kazandı. Muhalifleri ve düşmanları defedip, refah ve adaleti İran halkının üzerine getirdi. Bütün azalar, ayanlar, ulular, büyükler, komutanlar yüce duada bulundular. İtaat elini sinesine koyup kabul ettiler. Hepsi İtaat ve kulluk halkasını kulağında kabul ederek ayak öpmekle şereflenerek padişahın şefkati müşerref oldular. Miladi 1735 / hicri 1148 yılının Şevval ayının 24. gününde Mugan çölü sarayının salonunda kendisini hazırlayarak mübarek cülusunu buyurdu. Her vilayetin aza ve ayanların her birine değerli hilatlar takdim edilip izinlerini verdikten sonra kendi vilayetlerine geri döndüler.

2.14. GILCAY TAİFESİ

MİR VEYS AFGAN GILCAYI

Kandehar bölgesinde yaşayan Aksakallı²⁴⁵ Afganların Gilcay kabilesindendi. Nevvab-ı Malik Reqab, saltanatı zamanında Şahnevaz Han Gürcü'yü Kandehar beylerbeyi yapmıştı. Aksakallı görevini ve Gilcay kabilesinin reisliğini ve ayrıca Sultan lakabını Mir Veys'e vermeleriyle artık Mir Veys sultan oldu.

Kandeharda 3.000 koruma askerleri ile Şahnevaz Han'a hizmet etmekle görevliydi. Kısacası sayısız çekişmeler sebebi ile Agarçe taifesi Kandehar'da özellikle akıbetsiz Afgan taifesi ile tedbirsiz Şahnevaz ve hesapsız Agarce üst sınıra ulaşmıştı. Afganlardan kimse hatta Kandehar halkıda karakter sahibi değildi. Bir gece Mir Veys Kethüda olup Mahmut merdudun annesini kendi nikahına alarak düğün yaptı. Sarhoş olan bir grup Gürcü gelinin yolunun üzerine giderek onları yakaladı. İçeriden sonra gelinin tasarruflarına aldıktan sonra onların gitmesine izin verildi. İşte o merdud işte bu kini kendi gönlünde taşıyordu. 2 yıl sonra Kabe-i Muazzama ziyaret etme bahanesi ile Şahnevaz Han'dan izin alarak Mekke ve Medine'yi ziyaretle müşerref olmuş, geri dönerken de İsfahan'a gelip bir süre orduda bulundu. Yeniden hesapsız Agarce, tedbirsiz Şahnevaz Han ve bahsi edilen emirler ona elbise ve arzlar verdiler. Bu durum Şahnevaz Han'ın Mir Veys'i şikayet eden ve onun hayalleri hakkında arizesi gelene kadar hiç kimse ona verdiklerine ulaşmadı ve ona karşı tedbir almadı. Mir Veys'in hayalleri ve faaliyetleri hakkında arizenin ulaşmasından sonra, Şahnevaz Han'ın onu cezalandırması için Mir Veys'in yakalanıp hapsedilerek Kandehar'a gönderilmesi istenilmekteydi.

Mir Veys bunu anladığında bir miktar şal ve para ile her şeyi kabullenerek emirlere ve kapıcı halkına verdi. Bu girişimi ile onun yazdığı buyrukları yok saydığını, Şahnevaz'a gönderilen sefareşnamecatları ele geçirdi. Böylece doğrudan gelen nameleri kendine alarak Kandahar'a hareket etti. Şahnevaz Han'a görünürde itaat ederek hizmetkârı olmuş, onunla Afganların Kandahar bölgesine girişi ve bölgede iç karışıklık çıkana kadar dostça geçinmiştir.

²⁴⁵ Rişesefid veya Aksakallı, Afganlarda boy beylerine verilen unvandır.

Şahnevaz Han'ın yeğeni Aleksandır Mirza'yı Agarce taifesi ile Sahlu²⁴⁶ Cemaatin onların üzerine gönderdi. Kendisi ise sınırlı sayıda Kandahar gulamlarını ve mülazımları alarak birkaç tane komutanı ile kalenin dışındaki bağı görmek amacıyla gitti. Keşikçileri genellikle beylerbeyinin kapısında keşikçi görevinde olan normal keşikçileri kendisi ile götürmüştü. Bahsi edilen keşikçiler ise Afgan cemaatinden olanlar Mir Veys'in adamlarıydı. Keşik sırasının Mir Veys'te olduğu bir gece de Afgan Gılçay taifesinin işi kolaylaşmıştı. Böylece ani bir baskınla Şahnevaz Han'a saldırıp gulamları ve keşikçileri ile Kızılbaşları tutuklayarak katletti. Hemen aynı gece bu haberin kaleye ulaşması ihtimaline karşı kendine bağlı bir grubu güneşin doğuşundan önce kaleye göndermişti. Bu sebeple haberi olmayan kapıcı adet gereği kapıları açmış, böylece çok kolay bir şekilde Kandahar kalesine girip şehri ele geçirdiler. 500 saldırgan o gün Kızılbaşları, Gürcüleri, malları,²⁴⁷ kale halkını ve Şahnevaz Han'ın mensuplarını²⁴⁸ katletti.

Reislerden oluşan bir grubu ise tutuklayıp hapsedip, Şahnevaz Han'ın, görevlilerin ve Kandehar halkının mallarına eşyalarına, hayvanlarına el koyarak tasarrufuna alıp sevinç nakkaresini vurdurdu. Kendi adamlarını etrafa göndererek şehri yönetimi altına aldı. Bu haber birkaç gün sonra Meşhed-i Mukaddese ulaştı. Bahsi edilen girişim hakkında yüce dergâha arz edildikten sonra Hüsrev Han Gürcü'yü yüce sipahsalar makamında 12.000 mülazıman-ı rikab, diğer vilayetlerin askerleri, serhatta bu sebeple görevli olanlar, hazine, tophane, nakkarehaneyi şefkat buyurarak, İsfahan'dan bütün hazırlıklar tamamlanmış bir şekilde hareket etti.

4.000 nefer mülazıman-ı rikab, 8.000 nefer ise mülazıman-ı serhat-ı Horasan, Kandehar üzerine hareket etmek için Meşhed-i Mukaddes'e gidip oradan Kandehar'a gitmek amacıyla hareket ettiler. Yazın mevsiminin başlangıcında hicri 1123 / miladi 1711 yılında Kandahar'a girip nüzülü eclal buyurarak Kandehar kalesini muhasara ettiler.

Mir Veys merdud da kalede mahsur kalmış, birkaç günde bir aşamalı olarak kaleden çıkarak muharebe yapıp yeniden kaleye dönüyordu. Muhasara yaklaşık 5 ay sürdü. Burası ayrıntılı olarak Safeviye sultanları kısmında Nevvab-ı Malik Reqab'ın

²⁴⁶ Sahlu: Türkçe bir kelime olup üst düzey görevlileri koruyan birliğe verilen isimdir.

²⁴⁷ Muhtemelen köleleridir.

²⁴⁸ Komutanları, rütbeliler, hizmetinde olanlar vs.

isminin altında o zamanda gerçekleşen olaylarda ayrıntılı olarak anlatıldı. 6. ayda zorlu savaşımlardan sonra Kızılbaşlar taun²⁴⁹ hastalığı ve sıcaklıklar sebebi ile Kızılbaşlar yenildi.

Hüsrev Han ve ordu ahalisinin çoğu öldürüp malları yağma edildi. Çok az sayıda asker firar edebilmiş ve Mir Veys merdud Daver ve Ferah'ı yönetimine aldı. Miladi 1717 / hicri 1129 yılında ise Cemadi el-evvel ayında kendi eceliyle hayatına veda edip dar'ul-buvar²⁵⁰ koştı.

Mükerreren o merdudun ömrünün son bulduğunda yaşı: 65

El-Mükerreren Kandehar'da onun eşkıyalığının ve galibiyetinin süresi: 9 yıldır.

2.14.1. Mir Veys Madrudun²⁵¹ Oğlu Mahmut Merdud²⁵²

Irak, Fars, Benader, Kandehar'ı yönetimi altına alıp kendi adına hutbe okutturup para bastıran babasının vefatından sonra Kandahar'da tahta geçip sikkeyi üstte Nevvab-ı Malik Reqab'ın ismi, altında ise kendi adını yazdırıp bastırdı. Sadullah Afgan'ı öldürdükten sonra Mahmut merdud hile ve aldatmaca yoluyla kâmil bir edep ve adapla öldürülen Abdali reislerinin, emirlerinin ve Sadullah'ın başını yazdığı arizeyle İsfahan'a gönderdi. İtaat ve kulluğu ile birlikte gerçek bir mukadderat-ı alem-i ulviyesini kabul ettiğini açıklayıp devlet erkanına ve emirlerine tabi' olduğunu söylemiştir. Baştan sona yalan olan o benzersiz merdudun özürlerinin hepsini tedbirsiz emirler ve devlet erkanı ganimet bilip kabul ettiler. Fesat itikatı kendileri için faydalı görerek mübarek sayıp azat ettiler. Mahmut merdudun elinde olmadığı şehir de galebe gelip, kendi saltanatını kabul ettirmiş oldu. Yönetimine aldığı Kandehar'ı ona şefkat buyurmalarıyla şehri ona bırakarak Hüseyin Kulu Han lakabını verdiler. Erkam ve hilat ona göndererek eyalet ile birlikte, o zaman babasının ve onun itaatinde olmayan bölgeyi de ona verdiler. Böylece yeni şehirler ona itaat edip yönetimine girdiler. Böylece, Kandahar bağımsız olmuş, hicri 1130 / miladi 1718 yılında 3.000 Gılcay Afganlarını alarak Daru'l-eman Kirman'ı muhasara altına aldı. Kirman halkı ise karşı koyacak güçleri olmadıkları gibi dergâhtan onlara yardım ulaşmadı. Çaresizce onu karşılayarak itaat edip şehre aldılar. Kirman'da

²⁴⁹ Veba anlamındadır.

²⁵⁰ Cehennem demektir.

²⁵¹ Burada madrud Mir Veys'in ismi değildir. Naletli, şeytan anlamındadır.

²⁵² Merdud: Farsça reddedilmiş anlamındadır. Ancak metinde kasıt şeytan anlamındadır.

naip olan Melik Mahmut Sistani'nin kardeşi Melik Hüseyin Han, Mahmut'un girişinden sonra kendine tabi' olanlar ile birlikte firar etti. Mahmut merdud Kirman saldırarak harap ettiği gibi çok fazla katliam ve yağmada bulundu. Yaklaşık 17.000²⁵³ nefer katledip esir aldı. Ayrıca orada olan malları, esirleri ele geçirerek Kandahar'a geri döndü. Bu olaydan sonra Kandahar'ı yeniden kurmuş, vilayette kendi için insanları orada topladı. Böylece orada topladığı Gılcay Afganlar ile hicri 1133 / miladi 1721 yeniden Kirman üzerine hareket etti. Bu yaptığı Safevi Sultanlarının isimleri altında, Nevvab-ı Malik Reqab'ın anlatıldığı başlıkta ayrıntılı olarak İsfahan'a girişine kadar yazılarak kaydedilmişti. Kirman'ı iki ay muhasara altında tutan Mahmut orayı yönetimine alıp İsfahan üzerine hareket etti. Daha önce anlatıldığı şekilde İsfahan'ı kuşatması, ele geçirmesi, Nevvab-ı Malik Reqab'ı hapsedip şehzadeleri ve Nevvab-ı Malik Reqab ile aynı soydan gelenleri katletmesiyle birlikte deliliğin ona ulaşması sonucunda, kendi bedeninin etlerini dişleri ile ısırp, kendi pisliğini yemeye başlamış hatta birkaç gün sadece kendi pisliğini yemişti.

Bilahare o merdudun amcası oğlu Eşref Afgan onu boğarak cehenneme gönderdi. Kendisi ise onun yerine oturdu. O merdud ve madrudu halen hayatta iken kendisi için Zayende Nehrinin yanında, kendi cehennemlerini kurduğu mezara defnedildi. Birinci mertebede toprak onu kabul etmeyip dışarı attı. Bunun üzerine onlarda bir diğer aşamada ise aynı mezarlıkta, ancak başka bir köşeye defnedip önceden açılan yeri de harap ettiler. Afganların şehri boşaltmasından sonra İsfahan halkı o merdudun naaşını mezarından çıkarıp yaktılar.

Mükerreren Mahmut merdudun katlettiği şehzadelerin isimleri: Toplam sayıları 18 neferdir.

Altı nefer Nevvab-ı Tuba Aşyan Şah Süleyman'ın evlatlarındandı: Şah Sultan Hüseyin'in kardeşi Murteza Mirza, Mustafa Mirza, Abbas Mirza, Sultan Hamza Mirza, Sultan İbrahim Mirza, Sultan Ahmet Mirza

12 nefer Nevvab-ı Malik Reqab Şah Sultan Hüseyin'in soyundandı: Safi Mirza, Sultan İbrahim Mirza, Sultan Mahmut Mirza, Sultan Hamza Mirza, Sultan Cafer Mirza, Muhammed Bakır Mirza.²⁵⁴

²⁵³ Astane nüshası: 70.000 kişi.

²⁵⁴ Şah Sultan Hüseyin'in 12 oğlundan sadece 6'sının ismini vermektedir.

2.14.2. O Merdudun Babasının Aldığı Kandahar Vilayetinin Dışında, Kendisinin Yönetimine Aldığı Vilayetler

Herat vilayeti ve ona tabi' olan yerler, İsfahan vilayeti ve ona tabi' olan yerler, Kaşan vilayeti ve ona tabi' olan yerler, Kum vilayeti ve ona tabi' olan yerler, Tahran vilayeti ve ona tabi' olan yerler, Hansar vilayeti ve ona tabi' olan yerler, Ferahan vilayeti ve ona tabi' olan yerler, Şiraz vilayeti ve ona tabi' olan yerler, Kirman vilayeti ve ona tabi' olan yerler, Hemedan vilayeti ve ona tabi' olan yerler, Kirmanşah vilayeti ve ona tabi' olan yerler, Kazvin vilayeti ve ona tabi' olan yerler, Semnan vilayeti ve ona tabi' olan yerler ile Lar, Rey, Şehriyar, Kazerun, Cahrom bölgeleri, Bender Abbas, Bender Kung, Bender Buşehr, Bender Letif ve Cerfakan meşhur Gülpayegan²⁵⁵

Mükerreren o merdudun ömrü: 36 yıl

Onun ortaya çıkışı ve devletinin süresi: 5 yıl

2.14.3. Mir Veys Mel'unun Yeğeni Eşref Şah Afgan

Eşref ile Mahmut'un arası kötü olduğu için Mahmut onu mahpus etmişti. Mahmut'un deli olmasından sonra Afgan cemaatinde hapiste olan Eşref'ten daha büyüğü yoktu. Bu yüzden Afgan taifesi Eşref'i hapisten çıkardılar. Mahmut'tan sonra Kızılbaşların ve İsfahan halkının isyan etmemesi için bir hile ile plan yaparak kendileri ikiye bölündüler. Bir kısmını Nevvab-ı Şah Sultan Hüseyin'in yanına göndererek ona saltanat vaat ettiler. Daha sonra Kızılbaş emirleri ve birkaç Afgan komutanları ile birlikte Mahmut'u boğdurdular.

Birkaç gün boyunca her gün, çeşitli bahanelerle Sultan Hüseyin'in tahta geçmesi konusunda oyaladılar. Sonunda Kızılbaş emirleri ve Afgan komutanlarını doğrudan Afgan reisleri ile birlikte kendisine bağladı. İlk günden beri Mahmut ile ittifak yapan bir grup Kızılbaş emirlerine, "Siz kendi padişahınıza ne yaptınız ki, benimle ne yapacaksınız?" dedikten sonra bunu bahane edip onları katlettikten sonra Eşref'i tahta geçirdiler. Eşref kendi adına sikke bastırıp Mahmut'un bölünmüş vilayetlerini yönetimi altına aldı. Bu haberin Rum'a ulaşmasından sonra Rumlar da İsfahan'a gelip, Afganlar ile savaşarak Şah Sultan Hüseyin'i yeniden İran tahtına geçirmek istediler. Rumlar ordu ve askerlerinin ihtiyaçlarını karşılayıp İsfahan'a kadar geldi. Bu haberin Eşref Şah'a

²⁵⁵ Afganların ele geçirdiği Meşhed, Nişabur, Sebzevar gibi Horasan şehirlerini yazmamaktadır.

ulaşmasından sonra etrafa dağılan Afganları toplayıp, İsfahan tophanesini de alarak Rumların üzerine gittiği bölümü Nevvab-ı Malik Reqab'ın isminin altında ayrıntılı bir şekilde yazılarak anlatılmıştı.

Yol üzerinde bir çapar İsfahan'a gönderip Nevvab-ı Şah Sultan Hüseyin'i şehit edildi.. O mazlumun başını isteyerek, onun başını götürdükten sonra ikna olmuş, onun öldürüldüğünü ve başının getirildiği haberini yaymıştı. Kendisi ise Rumları karşılamaya gitmiş, iki grubun karşılaşmasından sonra, aralarında yapılan savaşta Rumlar yenilip firar edince Eşref mel'un da İsfahan'a geri dönüp saltanata yerleşti. Bu durum hicri 1144 / miladi 1731 yılında Şah Tahmasb-ı saninin saltanat günlerinde Horasan'a gidin lakabı Tahmasb Kulu Han olan Nevvab-ı İskender Şan Nadir Kulu Bey Afşar Horasani ki daha önce Nevvab-ı Şah Tahmasb'ın isminin altında bu durum ve yaptığı faaliyetleri ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştı.

Irak'ın fethi için Meşhed-i Mukaddes'ten ayrılarak Irak'a gelmesini daha önce ayrıntı şekilde anlatılan savaşları yaptı. Sonra İsfahan'ı mel'un Eşref'in elinden aldı. Aldığı yenilgi üzerine Kirman'a çekilen Eşref Şah yol üzerinde uğradığı suikast sonucunda öldürölüp cehenneme gönderildi.

Mükerreren onun saltanat süresi: 6 yıldır.

2.15. AHMET HAN BİN MİRZA EBU'L KASIM BİN MİRZA DAVUT MÜTEVELLİ SERKAR-I ASTANE-İ MUKADDES

İsfahan'ın kuşatıldığı günlerde kaçarak bir müddet Yezd bölgesinde bulundu. Ağa Mahmud Yezdi'nin aracılığıyla topladığı askerler ile Yezd'den Kirman'a gitti. Orada bulunan İnyet Sultan Yezdi'nin üzerine gitti. İnyet Sultan Kirman'da karışıklık günlerinde sahibi ihtiyar ve yönetici iken o değildi. Onu katlederek Kirmanı yönetimi altına almış ve kendi adına para bastırmıştı. Tun ve Tebes'i de yönetimine aldıktan sonra İsfahan yakınlarına gelen Afganlar ile birkaç kez savaşmıştır. Her seferinde Afganları yendi. Sonuç olarak hicri 1137 / miladi 1725 yılında Eşref Şah Afgan İsfahan'dan birliklerinin ihtiyaçlarını karşıladı. İsfahan'da olan Afgan birlikler Muhammed Neşan Afgan'ın komutanlığında Kirman üzerine gönderildi. Seyit Ahmet Han'da kaleden dışarı gelerek büyük bir savaştan sonra yenildi ve Afganlara yakalandı. Onu İsfahan'a mahpus ederek İsfahan'a gönderdiler. İsfahan'da Eşref Şah ise onu katledip Kirman'ı da kendi yönetimine aldı.

Mükerreren o hazretin ömrü: 30 yıl.

El-Mükerreren onun saltanat süresi: 2 yıldır.

2.15.1. İsfahan'dan Sahtekarlık Yaparak Şehirden Kaçan Şehzade Safi Mirza, Safevi Evlatlarından Şah Sultan Hüseyin'in Oğludur

Şah Sultan Hüseyin Mahmud'un yanına Ferruhâbâd'a gittiği günlerde onun evlatları Demirkapı İmaretinde bulunuyordu. Safi Mirza'da İsfahan'ın kuşatma altında iken elbisesini değiştirerek dışarı çıktı. Kesinlikle şehzadenin ve diğerlerinin kaçtığı anlaşılmadı. Her takdirde Kuhgiluye etrafında şöhret kazanmasıyla, etrafında toplananlar ile yağma ve saldırılar yaptı. Siyah bir elbise giyerek eşeğe binip “Afganları bertaraf edene kadar ata binmemeye ve rahatlıkla bu siyah elbiseyi çıkarmamaya adakta bulundum” söylerdi. Böylece bir süre Kuhgiluye de iken “Eşeğe binen şehzade” namı ile meşhur oldu. Nevvab-ı Sepehri Rikab-ı Şah Tahmasb-ı Sani Horasan'da iken Kuhgiluye halkına yazdığı ferman üzerine oranın halkı onu yakalayarak öldürdüler.

Mükerreren onun ömür süresi: 20 yıl

El-Mükerreren devletinin süresi: 2 yıldır.

2.16. MEŞHED OLAYI

MUHAMMED EMİN AĞA VE MUHAMMED TAKİ AĞA KELAVEND

Meşhed'i Mukaddeste Beylerbeyinin hizmetindekiler idiler. Mahmut'un İsfahan'ı muhasara ettiği günlerde İran memleketi karışmış, her vilayette taifeler şehri kendi yönetime almıştı. İsmail Han Sipahsalar Meşhed'te boş bir insan ve nerde olduğu bilinmezdi. Şah Sultan Hüseyin, İsmail Han'ı Kandahar'ı fethetmesi için ona hazine verip ordunun gerekli tedarığı ile sorumlu olarak göndermişti. Ona verilen hazine, ordu ve var olan Sipahsalar teçhizatı, kendi birlikleri ile Horasan'ı koruyabilir, bir ara da toparlayabilir, hiç olmasa Meşhed'i Mukaddes'te düzen sağlayabilirdi ancak yapamadı.

Muhammed Emin ağa, Muhammed Taki Ağa Kelavend ayrıca Sahibi Nesk ve Serkar-ı Feyz-i Asar Mirza Ebu'l Hüseyin, makam sahibi olması sebebiyle malları ve erzağı çok vardı. Meşhed'i Mukaddesin eşkiyalarını ve haydutlarını etrafında toplamıştı. Çünkü İsfahan da mahsur olan padişah ve emirler umutsuzca yardım istemiş, Abdali Afganları Herat'ı ve Meşhed-i Mukaddes bölgesi olan Cam bölgesine kadar yönetim altına almışlardı. Bahsi edilen İsmail Han ise hiçbir tedbirde ve harekette bulunmadı. Emin Ağa ve Taki Ağa'da bunu fırsat bilerek Mirza Ebu'l Hasan Musa ile ittifak yaparak 10 muharrem Cuma günü, hicri 1135 / miladi 17231 yılında şehir emniyet komutanının evinde bulunan İsmail Han'ı yakaladılar. Onun elindekilerini alarak yoksullaştırıp rezil ettikten sonra Meşhed-i Mukaddesin Çaharbag'ına götürerek oraya hapsedtiler.

İsmail Han'ın azlettiği Meşhed Beylerbeyi Ali Kulu Han'ı hapisten çıkararak yönetimi ona verip yönetici ve sahibi ihtiyar yaptılar. Bunun üzerine o da İsmail Han'ın bütün mallarını, teçhizatlarını, hayvanlarını ve hizmetkârlarını yağmalayınca Meşhed-i Mukaddes karıştı. Kesinlikle birinci geceye ilaveten diğer günün sonuna kadar kimse dışarı çıkamadı. Meşhed ve Sipahsalar veziri olan Mirza Kazım da aynı isyanda ve aynı gün kendi evinde saldırıya uğrayarak öldürülüp, malları ise yağmalandı.

Bu aşamadan sonra bahsi edilen Ali Kulu Han'ın²⁵⁶ buyurmasıyla Meşhed-i Mukaddes yöneticilerinde ve sahibi ihtiyarı olan Emin Ağa ve Taki Ağa da bahsi edilen yılın Rebiü'l-evvel ayının yedisinde Cuma gününe kadar Meşhed-i Mukaddesin külhanbeylerinden olup Meşhed'ten çıkmış olan Hacı Muhammed meşhur Baba Kudreti

²⁵⁶ Melik nüshasında Ali Kulu Han Şamlu yazmaktadır.

isimli şahıs şehre geldi. Geldiği gün Çaharbag'a gelerek Beylerbeyi Ali Kulu Han'ı ve halvette olan birkaç kişiyi öldürdükten sonra şehrin sahibi ihtiyarı olan Taki Ağa ve Kalenter Emin Ağa'yı öldürmüş nakkareyi kendi adına vurdurdu.

2.16.1. Muhammed Baba Kudreti

Meşhed-i Mukaddesin külhanbeylerindendi. İsyanın başlamasından sonra Emin Ağa, Taki Ağa ve ayrıntılı bir şekilde Emin Ağa ve Taki Ağa isminin altında anılan Sipahsalar İsmail Ağa'yı tutukladı. İsmail Han'ın görevinden uzaklaştırdığı Meşhedi Mukaddes Beylerbeyi Ali Kulu Han Şamlu İsmail Han'ın tutuklanmasından sonra, Emin Ağa ve Taki ağa, Ali Kulu Han'ı sahibi ihtiyar yapmışlardı. Fesat hayaller, uygun olmayan sayısız hareketleri ile cemaate hesapsız kabadayılık yaptılar. Bu defa da halk tedbir ve tedarik makamından o grubun defetmek için ayaklanınca da bahsi edilen Hacı Muhammed de bunu değerlendirerek onları destekledi.

Hicri 1335 / miladi 1723 yılının Cemadi el-evvel ayının on üçünde Cuma günü, Ali Kulu Han ve kendi yakınlarından birkaç kişi ile halvette oturuyorlardı. Ani baskına maruz kalan Ali Kulu Han, Sahibi nesik Mirza Ebu'l Hasan, Eşikağasıbaşı ve Muhammed Rıza Bey, Serahs hâkimi Yahya Han ile birlikte halvette iken katledildiler. Aynı gün oradan Emin Ağa ve Taki Ağa'nın da evine giderek ikisini öldürüp dışarıya çıktılar. Hapiste olan İsmail Han Sipahsalar ile birlikte mahpus olan Melik Mahmut'un biraderi Melik Hüseyin Han'ı da dışarı çıkardılar. İsmail Han'ı serdar ve sahibi ihtiyar yaptı. Melik Hüseyin Han'ı ise Meşhed yöneticisi yaparak nakkare vurdurdular.

Bir gün Hacı Mahmut kendisini bir iddia ile dışarı atıp haydutları ve bozguncuları etrafında topladı. Astan-e Kuds'un Mütevellisi görevini, Meşhed-i Mukaddesin azası ve ayanlarından olan Mirza Şemseddin Muhammed'e, Sahibi Nesik Serkar-ı Feyz Asar'ı Hasan'a meşhur Nemekkeş'e²⁵⁷ verdi. Bu olaylar üzerine Meşhedi Mukaddes yeniden karıştı. Öyle bir durum oldu ki kimse güneşin batışına kadar dışarı çıkıp Astane-i Mukaddese gidemedi. Bu haberin Herat'a ulaşması üzerine orada bulunan Afganlar tedariklerini görerek hareket etmişlerdi. Melik Hüseyin Han uygun görüp buyurmasıyla bahsi edilen Hacı Muhammed ve çeşitli şekillerde isimleri anılmış olup isimleri yazılmayan Meşhed-i Mukaddes halkından birkaç kişi ile birlikte

²⁵⁷ Tahran ve Melik Nüşhası: Nemekfuruş (Tuz satıcısı) yazmaktadır.

yazdıkları yazıları gizlice Keyan padişahlarının soyundan olan Melik Hüseyin'in biraderi Melik Mahmut Sistani'ye bir çapar ile gönderdiler. Çünkü o zamanlar Melik Mahmut Sistani'nin cemaati ve orduları olduğu gibi uzun müddetti Meşhed üzerinde hayali olduğu için hazırlık yapmakla meşgul oluyordu. Meşhed'e girmek amacı ile hicri 1135 / miladi 1723 Cemadi es-sani ayının altısında Pazar günü tophane, nakkarehane, bütün kudreti ile Nehi (نخی), Lalubi (لالوبى), Sistani (سيستانى) cemaatleri ile İsfahan kuşatması sırasında ve Horasan'daki gevşeklik döneminde bölünmüş vilayetlerden onun etrafında toplananları da alarak Bendegan-ı Ekdas'ın hizmetine girdi. Daha sonra Çaharbag İmaretinde meclis kurup şölen yaptılar. Meclisin dağılmasından sonra aynı günde bahsi edilen Hacı Muhammed'e Sebzevar yönetimi için Hilat ve değerli elbiseler gönderdiyse de o bunu kabul etmedi. Çünkü Hacı Muhammed kendisini kurtuluş sahibi olarak gördüğü gibi Melik Mahmut'u da o getirmişti. Böylece kendisi oranın hâkimi olarak istediği gibi tayin etmesi gerektiğinin hayali vardı. Ona hilat göndermesi onun hoşuna gitmedi. Hilatı kabul etmeyip geri göndererek onun hükümetini kabul etmemiş oldu.

Olay günü evinin kapısının önüne bile gitmemiş, diğer gün ise dışarı çıkarak cemiyetinin çoğunu alarak gitti. Atına biner binmez Melik'in yanına gitti. Kendi askerleri ve silahları alarak gitmiş, bazı hareketler ve konuşmalarda bulunmasıyla Melik Mahmut, tasalanıp şüpheye düştü. Hacı Muhammed de Melik'in emirlerinden şüphelenmiş ve Meşhed-i Mukaddese getirdiği için pişman olmuştu. Böylece ikisi birbirinden şüphelenip korkmaya başlayıp birbirini yok etmek amacı ile uygun fırsatı kollar oldular. Melik Mahmut daha erken davranıp adı gecen yılın Cemadi es-sani ayının on beşinde Cuma günü ani bir baskın ile Hacı Muhammed'in evine girerek onun mallarını ve malzemelerini yağmaladı. Bahsi edilen Hacı Muhammed ise Melik Mahmut'tun 2-3.000 atlı ve piyade mülazımlarının o genel saldırısında, şehir halkının, saldırganların, haydutların ve bozguncuların ve kalabalığın izdihamında tek başına kılıcını alıp dışarı çıkarak o kalabalığa saldırdı. Birçoğunu yaralayıp iki kişiyi öldürdü. Kendisini o kalabalığın ve izdihamın arasından selametle çıkıp oradan kaçtı. Şehrin dışına çıktıktan sonra bir köye ulaştı.

Şehirden kaçtıktan sonra birkaç gün kaldığı köyde ihtiyaçlarını karşılayıp, toparlandı. Oranın insanları ona itaat etmesiyle gerçek hesaplaşma için yeterli gücü olduğundan emin oldu. Ancak daha sonra onunla işbirliği yapıyormuş gibi görünen

birkaç kişi, hile ile onu yakalayıp, aynı gün onu ve arkadaşlarını şehre Melik Mahmut'un hizmetine getirdiler. Melik'te onu ve arkadaşlarını aynı gün katletti.

Mükerreren onun isyanı ve kaçıışı: Bahsi edilen Emin Ağa ve Taki Ağa ile 6 ay dost ve müttefik oldu. 6 ay boyunca da ortaya çıkıp kendisini bağımsız ve sahibi ihtiyar yapmıştı.

2.16.2. Keyân Padişahlarının Evlatlarından Kirman Naibi Olan Melik Hüseyin Han'ın Biraderi Melik Mahmut Sistani

Mir Veys'in Afgan'ın oğlu Mahmut İsfahan'ı alarak İran memleketinin taifelerinin padişahı olunca İran karıştı. Meşhed'i Mukaddesin isyanından sonra Hacı Muhammed Baba Kudreti'nin ortaya çıkışı ve yukarıda anlatılan olaylardan sonra Bahsi edilen Melik Mahmut ise Sistan'dan bulunuyordu. Meşhed-i Mukaddes üzerinde açgözlülüğü oluşmuş ve Tun'a gelmişti. Tun'da 2-3.000 Nehi araplarını, Lalubi ve Sistanileri etrafına topladı. O arada Meşhed-i Mukaddes'ten yazılar ulaştı. Bunu beklediği fırsat olarak görmüş ve hızlıca yukarıda anlatılan hazırlıkları yapıp Meşhed-i Mukaddes üzerine hareket etti. Kısa süre de bütün hızıyla geldi. Çünkü Meşhed Mukaddes'te yönetici ve sahibi ihtiyar olmadığı gibi adı geçen Hacı Muhammed'in haydutlarının kabadayılıkları hesapsızdı.

Meşhed'e Herat'ta Afganların Meşhed-i Mukaddes'in üzerine yürüyüp işgal etmek için tedariklerini gördüğü, ayrıca İsfahan'ın da Afganların işgal ettiği haberi Herat'tan ardı ardına haberler geliyor ve şehir halkı ise her yerden daha umutsuzluğa düşmüşlerdi. Umutsuz ve çaresizce bir şekilde bekliyorlardı. Nihayet Melik Mahmut Sistani hicri 1135 / miladi 1723 yılında Cemadi es-sani ayının altısında Cuma günü şehre girip Çaharbag sarayına geldi. Şehre girdiği gün, hemen toplanan mecliste ve yapılan şölen sonra hilat ayrıca yanında çok değerli elbiselerle birlikte Hacı Muhammed'e göndererek Sebzevar yönetimini ona verdiyse de o kabul etmedi. Ona göndermiş olduğu haber de "Ben seni buraya getirdim ve ben yönetimi belirliyorum ve ne kadar çok ayıptır ki Sebzevar hâkimi olayım." dedi.

Her şekilde ikisi birbirinden şüpheye düştü ve birbirini makamından defetmek için fırsat kolladılar. Sonuç olarak Hacı Muhammed'in adı altında anlatılıp zikrolunan olay gerçekleşmiş ve Melik Mahmut daha erken davranıp askerini onun üzerine göndermişti. Hacı Muhammed'i yakalaması ve ardından onu dostları ile birlikte katlederek bağımsız olmuştur.

Meşhed vilayetnin başında olan Muhammed Han Çule, itaat etmeye yanaşmamaktaydı. Adı geçen yılın Şaban ayının yirmi yedisinde yağma günü kendi kardeşinin oğlu Melik İshak'ı onun üzerine gönderdi. Birçok savaş ve mücadeleden sonra Muhammed Bey'i yakalayarak şehre getirdi. Aynı yılda Meşhed-i Mukaddes'ten Nişabur üzerine hareket edip şehri kuşattılar. Nişabur halkı her gün kaleden çıkarak savaşıp yeniden kaleye geri dönüyorlardı. Sonuç olarak çok büyük kuşatma ve savaştan sonra eman isteyip kaleyi yönetimlerine verdiler. Melik Mahmut'ta onların kusurlarını afetmiş ve onlara eman vermiştir. Onlarda Melik Mahmut'un girmesi için kapıları açtı. Kapıların açılmasının ardından o da Meşhed tarafındaki kapıdan içeri girmiş ve Irak semtine bakan kapıdan dışarı çıkmıştı. Ardından vakit kaybetmeden Nişabur yönetimini kardeşinin oğlu Melik Muhammed Ali Han'a vererek Meşhed-i Mukaddese geri döndü. Henüz halk Safevilerin ihlasından bahsettiği için 2.000 tümen Meşhed halkına para gönderip kendi ihtiyaçlarını karşılamak ile meşgul oldu.

Ebu'l Kasım Bey Cenidi'yi birkaç kişi ile birlikte Tebriz'e, Nevvab-ı Malik-i Rekab'ın Tebriz'de tahta çıkıp kendi adına para bastıran oğlu Nevvab-ı Şah Tahmasb-ı saninin hizmetine gönderdi. Bu yazıyı göndermekte amacı elçisinin casusluk yapıp Şah Tahmasb'ın ordusunun ve birliklerinin durumu hakkında bilgi toplamasıydı. Bunlar geri gelene kadar bahsi edilen Ebu'l Kasım ile insanlar dalga geçtiler.

Ebu'l Kasım yaklaşık bir yıl sonra sonunda geri dönmüştü. Şah Tahmasb'ın ve ordusunun durumu hakkında doğrudan gözlemlerde bulunmuş yapacakları hakkında bilgi sahibi olmuştu. Ordu halkının ve Emirlerinin durumunu hakkında ayrıntılı araştırmalardan sonra birkaç erkam kendi işleri hakkında yazıp Meşhed'e geri dönmüştü. Bahsi edilen casusun Meşhed'e girişinden sonra padişahın ve ordusunun durumunu hakkında bilgi verdi.

Melik Mahmut'un nesebini ve istekleri hakkında güvenilir bilgiler açıkladı. Mahmut, Keyân padişah silsilesinin evlatları kendilerini bilip saltanat tahtına oturdular. Tacı yönetim altına alıp birkaç dilim olan tacı cevherler ile süslemiş taht yaptırıp saltanat için gerekli her şeyi tamamlamıştır. Daha sonra cülus buyurup kendi adına para bastırdı. Ardından Meşhed-i Mukaddes halkından bir grubu katletti. Astone-i Mukaddes'in Serkarı Hazretinden Baki kalan bazı malzemeler, altın ve gümüş tabakları kırıp kendi ihtiyaçları için

sikke bastırđı. Bir semttten Nişabur'a kadar onun yönetimi altında idi. Bu Servilayet'en²⁵⁸ başlar Cenabad Miyanvilayet'e²⁵⁹ kadar olan 6-7 fersah olanı kaplıyordu.

Bu haberler Azerbaycan'a gittiğinde Şah Tahmasb'ın ordusu Tebriz'de idi. Oradan Rıza Kulu Han Gulam'ı Horasan Serdar'ı olarak tayin edilerek Melik Mahmut'un yakalaması ve Meşhed'i Mukaddesin geri alınması ile görevlendirildi. Hicri 1136 / miladi 1724 yılının Cemadi es-sani ayının altısında bahsi edilen Rıza Kulu Han Cuma günü Meşhed bölgesine geldi. Melik Mahmut'ta Nehi, Lalubi ve diğere aşiretlerden oluşun 2-3.000 kişiyi Rıza Kulu Han'ın yolunun üzerine göndermesiyle onların aralarında yeniden savaş oldu. Ardından Melik Mahmut kullarının, tabilerinin ve malzemelerinin tamamını alarak kendisinin kurduğu Serab kapısı tarafından Meşhed-i Mukaddesin Arg kalesinde diğereğini bırakıp dışarı çıktı. Bahsi edilen kaleye mahsus kişileri ve kendi mensuplarını görevli olarak yaptı.

Eski gruplardan ve kendi mensuplarını oranın muhafızı olarak tayin etti. Şehrin burçlarına da şehir halkından birilerini bırakarak kendisi de orduyu ve tophanesi ile birlikte dışarı çıktı. Bu haber Rıza Kulu Han'a ulaşmasıyla gizlice ve tedbirsizce bir hile aklına geldi. Meşhed büyüklerine ve ayanlarına bir yazı gönderip, yazı da "Melik Mahmut'un ordusunu yenip kendisini de yakaladım. Ben kendim gelip şehre gireceğim. Bu yazı ulaştığı gibi kapıları açın, Melik Mahmut'a mensup olanları yakalayıp mallarını yağmalayın. Kızılbaş birliklerini şehre alıp onların yönetimine veriniz. Buyurduğum emirleri harfîyen yerine getirin." dedi. Ardından onlara çok fazla vaat ve hediyelerde bulundu. Meşhed-i Mukaddes halkı ise onlar tarafından yapılan hesapsız olaylar, zararlar, bozukluklar, karışıklık günleri sebebi ile bu yazıyı çok beklenen fırsat olarak gördü. Yazının ulaşmasıyla büyük bir şevke gelip yazılanları düşünüp tahkik etmediler. Hepsi toplanarak kapıları açarak Rıza Kulu Han'ın birliklerini içeri aldılar.

Melik Mahmut'un görevlilerini, mülazımlarını, Nehi, Lalubilerden şehre girip şehrin her yerinde olan ordu birliklerini, bozguncuları ve haydutların hepsini yakalayıp soymuşlardır. İki gün iki gece şehir Rıza Kulu Han'ın askerlerinin yönetiminde kaldı. Ancak henüz Melik Mahmut'u görmemiş ve savaş olmamıştı. Rıza Kulu Han kendisi şehrin içine girmeyerek Meşhed bölgesinde Meşhur bir kale olan Hacı Turab kalesi²⁶⁰ civarında kaldı.

²⁵⁸ Günümüzde Nişabur'un bir köyüdür.

²⁵⁹ Milli nüshası: Günâbâd Miyanvilayet, Astane nüshası: Cenâbâd ve Günâbâd yazmaktadır.

²⁶⁰ Tus şehrinde bulunmaktadır.

Ordusunu İsfereyen yöneticisi olan Habil Han Siyah Mansur'un serdarlığına verip şehre gönderdi.

Rıza Kulu Han'ın ordusunun şehre girdiği ve kaleleri aldığı haberi Melik Mahmut'a ulaştı. Melik Mahmut'ta beklemeksizin ordusu ve tophanesi ile şehre geri döndü. Hemen göç ettirdikleri ve çocuklarının olduğu Arg kalesi kapısında şehre girdi. Arg semtinden dar burçların üzerinden askerlerini kalenin içlerine gönderdi. Birkaç top ve birkaç zembek²⁶¹ Arg kapısından şehir tarafına geçirerek üç burç boşalttı. Melik Mahmut'un Arg kalesine girdiği haberi ve top tüfek sesleri ulaşır ulaşmaz Rıza Kulu Han'ın askerleri savaş ve mücadele yapmaksızın iki gün içinde şehirden aldıkları ganimetleri de alarak şehirden dışarı çıktılar. Böylece çöken Safevi Devleti iyice sona ulaşmış, Meşhed-i Mukaddese ve oranın halkına büyük zararları dokunmuştu. Her grup ve her taife için orada aldığı ganimeti önemliydi. Ganimetlerini almış ve kendi vilayetine, evlerine doğru kaçmışlardı. Rıza Kulu Han ise birkaç kişi ile şehrin dışında kalmıştı. Melik Mahmut yeniden Meşhed-i Mukaddesi yönetim altın almış, makamında şehir halkının katledilmesini emretmişti. Daha sonra ise onları katletmeyi bırakıp, ordunun şehri yağmalasını emrederek, deyim yerindeyse "İnşallah verdi"²⁶² söyledi. Nehi, Lalubi, Sistani, diğer bölünmüş vilayetlerin bozguncuları ve haydutları evlere saldırarak şehri yağmaladılar. Şehir halkının tamamı, şehrin ayanları ve büyükleri, özellikle Haydarihane mahallesinde yaşayanlar, kaçarak birkaç gün harabelerde, kabristanlarda saklandılar. O günlerde yeryüzüne geceleri ve karanlıkta çıkabiliyorlardı. Hiç kimse de kuvvet ve kurtuluş fikri yoktu. Meğerse o zaman Melik Mahmut ile dışarı giden gruplar, ona tabi olanlar ve onun görevlilerinin kadınları Melik Mahmut ile işbirliği içindeydiler. Böylece saldırıya uğrayan insanlar bir süre hatta birkaç yılını büyük bir darlık ve güçlükte geçirdiler.

Her ne şekilde olursa olsun Meşhed-i Mukaddes ve ona tabi yerler, Nişabur, bazı köyler ve mezarlar onun yönetimi altında bulunuyordu. Hicri 1138 / miladi 1726 yılında ayrıntılı şekilde hayatı anlatılan Nevvab-ı Malik Reqab'ın oğlu Şah Tahmasb Tebriz'de tahta geçti. Irak ordusu ve Feth Ali Han Kaçar'ın önderliğinde, Esterâbâd Kaçarları askerlerinin yardımı ile Habuşan'a geldi. Daha sonra İran ve Turan'ın hatta Hindistan saltanatının sahibi o yüce hazret, Bendegan-ı Süreyya Mekân Nadir Kulu Bey Afşar imdatlarına yetişerek yardım etti. Ayrıca daha sonra Hindistan memleketinin fethini de yaptı. Bu işlerin hepsi o

²⁶¹ Deve üzerine konulan top türüdür.

²⁶² Melik: Allah verdi Milli: Onun bilgisini Allah verdi.

yüce hazretin devlet güneşinin doğması ile oldu. Kaderin takdiri Hicri 1138/ miladi 1725 yılını Muharrem ayının 28'inde Rikab-ı Nevvab-ı Şah Tahmasb'ın rikabında Kuhsengi tarafından kutsal topraklara girdi. Şehirden bir fersah uzakta olan Hace Rabi'de nüzul-u eclal buyurup o bölgeyi ve etrafını yönetim altına aldı. Zafer çadırını kurup Meşhed-i mukaddesi kuşattı.

Devlet-i Hüdadad'ın fermanı, kaza ve kader dünyasında güçlü İran ve Turan saltanatını kurulması Melek-i Devvar da namı ve ism-i sami Nadir Kulu Han Afşar isimli Nadir Şah ile temelleri atıldı. Ancak henüz yapacakları ortaya çıkmamıştı. Bu sebeple yapacağı fetih tedarikleri ve düşünceleri halvethane-i ilticabında gizliydi. Nihayet şah gibi olmasına rağmen aksine Nevvab-ı Şah Tahmasb'ı şah yapmıştı. Safevi devletini ortadan kaldırıp Devlet-i Hudadad-ı Nadiriye kurması için orduya, silaha ve herhangi bir şeye ihtiyacı yoktu. Çünkü gerekli her şey hazırды. Fetih Ali Han Kaçar'ın muhalefeti ve hareketleri sebebi ile aklında olan bazı istekleri ve hayalleri ortaya çıktı. Her ne kadar o, Nevvab-ı Süreyya Mekân Nadir Kulu Bey'in makamından defi için uğraşsa da “ Oysa kötü hileler sahibinden başkasına isabet etmez”²⁶³ ayetinde çok güzel bir şekilde açıklamaktadır. Mükemmel yeteneklere sahip olması Kaçar ordusu ile ittifak yapan Esterâbâd Türkmenleri ve onunla olan diğer telifelerin ona karşı öfkesine ve padişahın şiddetine sebep oldu

Rebiü'l-evvel ayının Perşembe günü ayın yedisinde akşama doğru Nevvab-ı Şah Tahmasb gerekli hazırlıkları yapıp her ikisini yalnız çağırılmıştı.

Şah Tahmasb Mizah ve şaka ile Nevvab-ı Süreyyamekan Nadir Kulu Bey'e buyurdu ki

- Nadir Kulu Bey her ne zaman buyursam Fetih Ali Han'ı yakalaya bilir misin? dedi.

Nadir Bey arz etti ki,

- Her zaman emrederseniz elbette yakalayabilirim. dedi

Fetih Ali gülümseyerek şaka ile buyurarak,

- Yakala. dedi.

Bunun üzerine Nadir Kulu Han ise ani bir hamle ile Fetih Ali Han'ı yakaladı. Ardından şalının kemerini açmış onun ellerini bağladı. O vakit Fetih Ali Han bunun bir oyun olduğunu anlamışsa da elleri bağlı ve hiçbir çaresi yoktu. Acizce çırpınışları fayda

²⁶³ Kur'an-ı Kerim, Süre XXXV Ayet XLIII.

sağlamadı. Elleri bağlı şekilde tek başına dışarı çıkardılar. Hoy'lu Minbaşı Mir Yusuf Sultan'ın çadırına götürdüler. Fetih Ali Han'ı yalnız yakalayıp dışarı götürdükleri vakit hemen dışarıda Cafer Bey'i, Muhammed Ali Bey'i, Fatih Ali'nin amcası İskender Beyi, Kaçar oğullarından Muhammed Bey'i ve birkaç kişi Kaçar emirlerini yakalanıp hapsettiler. Kaçarların seçkin emirlerinden olan Muhammed Hüseyin Ağa Kaçar meşhur Hüseyin Çupuk atına binerek kaçtı. İki gündüz iki gece yol giderek Meşhed-i Mukaddesten Esterâbâd'a gidip Feth Ali Han ile müttefik olan Türkmen cemaatine kaçtı. Aynı gün Feth Ali Han'ı katlettiler. Çünkü Feth Ali Han, Melik Mahmut ile müttefik olmuş ve ikisinin birbirine mektuplar gönderiyordu. Feth Ali Hanın yakalanıp öldürüldüğü haberinin Melik Mahmut'a ulaşmasıyla umutsuzluğa düştü

Her takdirde bundan sonra bütün anlaşma girişimlerinde sonunda ismi Nadir Şah'a olarak değişecek olan Nevvab-ı Süreyyamekan Nadir Kulu han, Tahmasb Kulu han lakabı ile yer aldı. Bahsi edilen Fetih Ali Han hayalinin endişesinden kurtulup, Meşhed-i Mukaddesin kuşatması ve Mahmut'un defedilmesi ile uğraşmışlardır. Daha sonra gerçekleşen ard arda savaşlar, şiddetli kuşatmalar ve olaylar sonucunda Meşhed halkının tamamının girişimiyle hicri 1138 / miladi 1726 yılının Rebiü'l-evvel ayının on altısında pazartesi günü, güneşin doğuşunda şehir halkı şehrin 12 kapısını açtı.

Feth Ali Han'ın öldürülmesinden sonra Nevvab-ı Nadir Kulu Bey Kurçibaşı görevine getirilerek onurlandırılıp Afşarların Kırklı cemaati ile şehre girdi. Ravza-i mukeddese-i münevvere'yi ziyaret etmekle şerefi ile müşerref oldular. Astone-i Mukaddese sığınan Melik Mahmut ise şehirden firar ederek kaçtı. Şah Tahmasb ise aynı gün akşama doğru şehre girdi. Meşhed de kutsal yerleri ziyaret etmek mutluluğundan sonra o geceyi mübarek Keşikhane de geçirdiler. Diğer gün Çaharbag sarayına halılar serildi. Bendegan-ı Ekdas Çaharbag'a nüzülü eclal buyurdu. Nevvab-ı Süreyya Mekân Kurçibaşı ise saltanatın, memleketin, ordunun, askerlerin, halkın düzen ve asayışı ile memleketin bayındırlık işleriyle meşgul oldu.

Bir süre sonra, bazı olaylar meydana geldi ki onları anlatmak çok uzun sürer. Buna ek olarak, bu nüsha icmal üzerinedir ve bölümlere ayrılmamıştır. Bu arada Melik Mahmut yaptığı amelleri onu tutmuştu. Gerçekleşen olaylar ile bir kaçının fesatlığı ve cahilliğin yayılması, fitneye sebep olmuştur. Batıl hayallerle yazdıkları yazılar ele geçirilmiş ihanet ve nifak makamında olduğu ortaya çıkmış fesat hayaller ile isyan hazırlığında olduğu anlaşılmıştır.

Kendi devleti zamanında haksızca mazlum Meşhed halkının kanı onu tuttu. Mazlumların öfkesi ve ahı Allah'ın intikam ateşini alevlendirmiştir. Gerçek intikam hicri 1139 / miladi 1727 yılının Recep ayının dördünde cumartesi günü öğleden sonra, o merdudu, Melik İshak ve o merhumun kardeşi oğlu Melik Muhammet Ali ile birlikte Süreyya Mekân Kurçibaşı'nın buyurmasıyla kutsal toprakların pazar Daruğesi ve o merdudun öldürdüğü Muhammed Salih Bey'in biraderi Kılıç Han Bey, merdud öldürdü.

Mükerreren o merdudun ömrü: 40 yıl,

El-Mükerreren saltanatı: 4 yıl 6 ay

2.17. MUHASARA GÜNLERİNDE ÖLMÜŞ VE ÖLDÜRÜLMÜŞLER HAKKINDA

Muhasara günlerinde ölmüş ve öldürülmüşler hakkında ki bu servetsiz fakir kuşatma başladığıında İsfahan'daki divanda çalışıyordu. Mir Veyis Afgan Gılcayı'nın oğlu Mahmut Merdud hicri 1134 / miladi 1722 yılında, hicri bin yüz otuz dört yılında, Kandahar'dan gelerek İsfahan'ı kuşattı. 9 ay boyunca İsfahan'ı kuşattı. Şehir yiyeceği kesilmesinin ardından helal haram bütün canlıları yediler. Ondan sonra ölü hayvanların etini yediler. Kadınlardan birkaç kişi yakaladılar ki çocukları gafil avlayıp öldürerek onları gurme ve yahni yaparak satıyorlardı.

9 ay muhasaradan sonra İsfahan halkı ve padişah ve emirlerin tamamı kıtlığın şiddeti ile eman istediler. Emirler padişahı şehirden alarak şehrin dışında olan Ferruhâbâd'a, Mahmut Merdud'un yanına götürdüler. Padişah ise başındaki tacını alarak Mahmut'un başına koydu.

Muharrem ayının 13. gecesı hicri 1135 / miladi 1722 yılında Mahmut'un veziriazamı Emanullah akşama doğru Afganlardan oluşan bir grubu alarak İsfahan şehrine girip yönetim altına aldılar. Şah'ı ise her zaman halvette olduğu Aynehane de mahpus edip Aynehane'nin etrafına Afgan Keşikçilerini görevlendirdiler. Padişaha ait olan Çehelsutun sarayının salonunda bütün Afgan beyleri ve emirleri ile Kızılbaş emirlerini toplanarak ziyafet çektiler.

Şölenden sonra açlıktan ölenlerin, İsfahan şehrini savunurken surlarda, siperlerde Afganlar tarafından katledilip de defnedilmeyenlerin cenazelerini sayımını o merdud sayısını ve listesini istedi.

Lanetli ve yaralı dünyanın acımasızlığı geride bırakılmışlardı. Orada bulunanlar muhaaranın başlangıcında canı olan insanlar, 6 ay önce kendi ölülerini defnetmişlerdi. Onlardan bazıları ise şehirden kaçmış ancak beldelerin yolu üzerinde katledilerek bertaraf olmuşlardı: 700.000 kişidir.

SONUÇ

Safevi tarihi hakkında 18. yüzyıl da yazılmış olan Zübdetü't Tevârîh, Safevi devletinin çöküşü ve Afşar hanedanının kuruluşu hakkında birinci elden kaynaktır. Şah Sultan Hüseyin ve Şah Tahmasb devirlerini anlatırken yazarın “ duydum ki” “görevli olarak gittiğimde” veya “Bir zamanlar mülazımı olanların anlattığına göre” gibi ifadeler kullanması yazarın kaynaklarını göstermektedir. Yazar Safevi devleti hakkında bizzat dönem kaynaklarının yanında gördüklerini ve şahsi görüşlerini de aktarmaktadır. Muhammed Muhsin, her zaman şahlardan ve görevli beylerden övgüyle bahsettiği gibi görevini yerine getirmeyip isyancılardan ve muhaliflerden “ nankör ” “ uğursuz ” ve “ hak bilmez ” şeklinde hitap etmektedir. Her olayı her şehri, her şahı her zaman ayrıntıları ile bahseder. Bu bakımdan Safevi tarihini kapsamlı bir şekilde ele almaktadır.

Zübdetü't Tevârîh, devir ve zaman bakımından peygamberlerden, imamlara ve şahlara kadar uzanmaktadır. Özellikle Safevi zamanında yaşanmış garip olayları, şahların icatlarını ve özellikle kendi görüp duyduklarını anlatması önemlilik arz etmektedir.

Muhammed Muhsin, almış olduğu görevlerden çok tarihçiliği ile ön plana çıkmıştır. Yazarın bazen çeşitli olayları aktarmakla kalmayıp, gerektiğinde sebebini ve sonucunu görüşleriyle aktarmıştır. Kerametlerden hurafelerden, gerçekleşen salgınlardan ve toplu ölümlerden bahsetmektedir.

Yazar divan görevlisi olduğu için genellikle devlet merkezli bir tarih anlatmıştır. Toplumsal olaylara çok az değinmiştir. Özellikle Nadir Şah'ın oğlu Rıza Kulu Mirza'nın buyruğu üzerine eserini yazması sebebiyle son bölüm de Nadir Şah'tan her zaman övgüyle bahsetmektedir. Safevi devletinin çöküşü ve Afşar Hanedanının İran'da hakimiyet kurma sürecini ayrıntılarıyla anlatmaktadır. Muhammed Muhsin'in 1740 yılında tamamladığı Zübdetü't Tevârîh, Safevi devletinin çöküş devrini ve Afşar hanedanının İran'a hakimiyet kurma sürecini bir nebze de olsa aydınlatmasını temenni ederiz.

KAYNAKÇA

Kaynak Eserler

- Abdüllatif Kazvinî, *Safevi Tarihi*, çev. Hamidreza Mohammednejad, Birleşik Kitabevi, 2011, Ankara.
- Anonim, *Kızılbaşlar Tarihi*, tercüme ve notlandıran Tufan Gündüz, Yeditepe, İstanbul, 2016.
- Hasan Rumlu, Safevî Şahı II. İsmail, Kahkaha Kalesinde 20 Yıllık Mahpusu, (tercüme, mukaddime notlar ve tıpkı basım Hasan Asadi, Şefaattin Deniz), Bilge Kültür Sanat yayınları, 2017.
- İskender Bey Türkmen, *Alem Ara-i Abbasi*, (giriş ve düzenleyen İrec Afşar) Emirkebir, Tahran, h.ş.1340.
- Mir Muhammed Said, Tezkire-i Safeviye-i Kirman, (haz. Muhammed İbrahim Bastani Parizi) Alem yayınları, Tahran, h.ş. 1339.
- Muhammed Muhsin Müstevfî, *Zübdetü't Tevârîh*, düz. Behruz Guderzi, Tahran, 1375.

Kitaplar, Makaleler ve Sözlükler

- AYDIN, Mustafa, “Şirvan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2010, c 39, s 204-206.
- AYDOĞMUŞOĞLU, Cihat, Safevi Devlet Tarihi, gece kitaplığı, Ankara, 2014, s 129.
- AYDOĞMUŞOĞLU, Cihat, *Safeviye Tarikat Tarihi*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2014.
- BAHADIROĞLU, Mustafa, “İbrahim Zahid-i Geylani”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2010, cilt 21, s 359.
- BIYIKTAY, Halis, *Timurlar Zamanında Hindistan Türk İmparatorluğu*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1991.
- ÇETİN Altan, Kaan Dilek, Safevî Dönemi İran Tarihi (Safevî Tarihinin Kaynakları), Kadim Yayınları, 2011.
- EMECEN, Feridun, *Yavuz Sultan Selim*, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul, 2011.
- ERDOĞAN, Eralp, ” Safevi Ordusunda Bir Birlik – Kurçiler”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 55, 2, 2015, 75-88.

- KONUĞU, Enver, “Cihan Şah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2010, c 7, s 536.
- LOCKHART, Laurance, *Safevi Devletinin çöküşü*, ter. İsmail Devletşahi, ilmi ve ferhengi yay. Tahran, h.ş. 1393.
- MİNORSKY, *Safevi Hükümetinin İdare Kurumu*, Ter. Mesut Recepneya, Emirkebir yay, Tahran, h.ş. 1368.
- MUİN, Muhammed, Muin Sözlüğü, Emirkebir yayınları, Tahran, c 3, s 3147.
- MUSAHEB, Gulam Hüseyin, *Fars Ansiklopedisi*, Franklin yayınları, Tahran, 1965, s 121.
- OMOROV, Timurlan, “Türkistan’daki Özbek Hanlığının Kısaca Tarihi ve Özbek Boyları” *TUBAV Bilim Dergisi*, 2012, Cilt 5, sayı 2, s 7-18.
- ÖZCAN, Azmi, “Şir Şah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2010, c 39, s 179.
- SABBAĞ Abbas, Nebi Bozkurt, “Müstevfi” *TDVİA*, İstanbul, c 32, s 147 – 148, 2006.
- SEVAKIP Cihanbahş, Safevi dönemi tarih yazıcılığı, kaynakları tanıtma ve referanslar, Novid Şiraz yayınları, Şiraz, 1339
- SÜMER Faruk, Kaçarlar, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2010, cilt 24, s 51
- SÜMER, Faruk, “Akkoyunlular”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı Yay, İstanbul, 1989, c 2, s. 273.
- SÜMER, Faruk, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve gelişmesinde Anadolu Türklüğünün Rolü*, Türk Tarih Kurumu, 1999.
- YAZICI, Tahsin, “Hoy”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1998, c 18, s 258.
- TEKKEŞİN, Zübeyir, “İsnâ aşeriye” *Şamil İslam Ansiklopedisi*, Şamil yayınevi, İstanbul, 199 c 3, s 202-203.
- TÜRKOĞLU, İsmail, “Şeybâni Han”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2010, c 39, s 43.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devleti*, Türk Tarih Kurumu, 2011, Ankara, s 196.
- VELİYEVA Zülfiye, , *Safevi Devlet Teşkilatı*, Tezkiretü'l-Mülük’e göre, basılmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim

Dalı, Ankara, 2007.

YÜCEL, Yaşar, Sevim Ali, *Klasik Dönemin Üç Hükümdarı, Fatih, Yavuz Kanuni*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1991.

ÖZGEÇMİŞ

Van'ın Erciş ilisinin Haydarbey köyünde 8 Kasım 1992 de doğdu. İlk ve orta öğretimi Haydarbey ilköğretim okulunda okudu. Ardından Erciş Lisesinde lise eğitimini aldı. 2010 yılında Pamukkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesinde Tarih bölümünde lisans eğitimine başlayıp 2014 yılında mezun oldu. 2014 yılında Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans'a başladı. 2016 yılında Farsça eğitimi almak üzere İran'ın Kazvin Eyaletinde bulunan Uluslararası İmam Humeyni Üniversitesinde Farsça dil eğitimi aldı. 2017 yılında Yüksek Lisansını tamamlayarak mezun oldu.

الحظیم سنه ۸۵۰ باجل طبیعی درگذشت در آن سنو سیصد و هشتاد و دو هزار و شصت
 و دوازده مردسان داده بودند که در خدمت صاحبقران بود و مجموع سپاه صاحبقران
 در آن اوان بیستصد هزار سوار و پیاده بوده امیر تیمور را چهار پسر بوده میرزا
 جهانگیر و میرزا عمر شیخ که در ایام حیات پدر وفات یافتند اما از ایشان فرزندان
 مانند میرزا میرانشاه که بچکم پدر والی عراق و آذربایجان بود و یک پسرش ابابکر
 بغداد را داشت و پسر دیگرش عمر بعضی از عراق را چون میان پسران اختلاف پیدا آمد
 اختلاف در احوال او راه یافته در آن اثنا قرا یوسف ترکان بر آذربایجان مستول
 شده با تفاق ابابکر پسرش بچکم قرا یوسف فرستادند و در سنه ۸۱۰ بمقتل رسید
میرزا شاه رخ که بچکم پدر والی فراسان بود خبر فوت پدر که شنید در بهرات در
 رمضان سنه ۸۱۷ بر تخت سلطنت نشسته متوجه سمرقند شد چون شنید
 که میرزا خلیل بن میرانشاه که در محل فوت صاحبقران همراه بود سمرقند آمده خوان
 جد را تصرف نموده بر تخت نشسته کس فرستاده با او مصاحبه کرده بهرات
 برگشت بعد از چهار سال خدای داد که جمله الملک میرزا خلیل بود میرزا خلیل را
 گفته خوار است که شمع جهان پادشاه زاده مغول را پادشاه کند میرزا شاه رخ شنید
 سمرقند رفت خداداد را بقتل رسانیده میرزا النعم بیک پسر بزرگ خود را فرمان فرما
 ماورالنهر و ترکستان کرده در سمرقند گذاشته بهرات مراجعت نموده و میرزا النعم
 بیک در سنه ۸۲۳ متوجه ترکمیت رخصت شده با مداد بعضی از فضلای تبرج جدید
 نوشت و میرزا شاه رخ میرزا خلیل را بعراق فرستاده در ری وفات یافت

۲۲

فرمودند و متوجه حدود مراغه شده حضرت شیخ بهاء الدین محمد و ملا جلال صحیح
 و ملا علی رضای خوش نویسی را بمراغه فرستادند که ملاحظه عمارت رصد نموده
 طرح او را کشیده بنظر اشرف رسانند و قباد خان کرد مگری را با ایل مگری بقتل
 رسانیده غارت کردند و لواریاب خان که قبل ازین مادرش آمده بود خود نیز آمده
 بشرف پای بوسی مشرف شده بجلاء فافو بسیار خوب زنک امیر مشرف شد و فوت
 پیر فیض و جایز شیخ عمیر ابوالعالی مشرف طویل دادند و چون خبر آمدن مراد پاشای
 سردار رسیده متوجه تبریز شدند سردار تبریز آمده چند روز بر سر بچه پیل تبریز نزول
 نموده جنگی روداده جل پاشای با جمعی از رومیان بقتل رسیده سردار رومی مراد
 نمود و نواب اشرف به امارت رفته بعد از زیارت شیخ شهاب الدین امانی باری بیل
 فرمودند بزیارت شیخ صفی مشرف شده طهورت خان و لواریاب خان را بجانب
 کرجستان مرخص ساخته متوجه اصفهان شدند فی ۱۹ سنه نواب اشرف بنای مسجد جامع
 بندک در سر میدان نقش جهان اصفهان کردند فرمودند که شصت هزار تومان خرج میکنم
 در روز شنبه بیست و سیم شهر صفر و بنای عباس آباد و ضامنای تبریز باین روز شنبه
 چهارم ربیع الاول و سیر و چو اغان باغ نقش جهان و خبر آمدن ولی محمد خان رفته از دولت
 آباد گذشته در پشت اسب ملاقات فرمودند و پانزدهم ربیع الآخر بعموم رفتن
 بخراسان روان شدند و حکم شد که امرای خراسان جمعیت نامه بآنچه صلاح دولت
 باشد و ولی محمد خان صلاح بینه عمل نمایند و خود به بیلاق تشریف برد از آنجا قورچی
 باشی را بجانب سلطانیه فرستادند و خود بسیر پیر برف و ایلمخی و امدان فرموده

وانی کرجستان رسیده که با کلاه جهان نیا
 نیا آورده روز چهارشنبه درازیم
 ربیع الاول استخفاف و محمد خان و

و درین سال شاه زاده عالمیان صفی میرزا متولد شد و ملا جلال معجم بخدمت اشرف
 مشرف شد. ^{۹۹۵} و صبیبه سلطان مصطفی میرزا را و صبیبه سلطان حسین مرزای
 بهرام میرزا را که در حبال نواب سلطان حمزه میرزا بود عقد کردند چون خبر یافتی
 قزلباشی و رفتن نواب اشرف عراق بعبدالله خان از یک رسید بر سر هرات آمده
 نه ماه قبل کروتا گرفت و علیقا خان را با اکثر قزلباش کشته اسیر کردند چون این
 خبر بنواب اشرف رسید با رومی صلح کرده بجهت استحکام صلح سلطان حیدر میرزا
 ولد سلطان حمزه میرزا را نزد سلطان مراد فرزند کار فرستادند و خود متوجه خراسان
 شدند در چینی بسطام مرشد قلیخان را بقتل رسانیدند فرهاد خان و ذوالفقار خان
 از شیروان آمده بیای بوس اشرف مشرف شدند بچشمه رفته حکومت مشهده با
 خان استجلو دادند چون خبر رسید که عبدالله خان هرات را مستحکم کرده و در مستان
 پیش آمد بر کشته متوجه عراق شدند و رومیه در آنها و نذ قلع ساختند فی ^{۹۹۶}
 توجه نواب اشرف دفعه ثانی بخراسان بجهت دفع عبدالمؤمن خان که بحکم پدرش بر
 سر مشهده آمده بود چون بظهران رسیدند بیماری عظیمی رو داد که قریب به پنجاه روز
 کشید از اطراف تصدقات آوردند عبدالمؤمن خان بر مشهده مستولی شده حکم قتل
 عام مشهده فرمود خبر بیماری شاه و تسلط از یک بر خراسان که با طرف رسید هر کسی
 محلی که بود متوجه فتنه و فساد شدند بنا برین نواب اشرف بجهت دفع دشمنان خانگی
 بقزوین مراجعت فرمودند فی ^{۹۹۷} توجه نواب اشرف بشیراز بجهت دفع یعقوب
 خان قبل ازین چون حسب احکم مقرر شده بود که یعقوب خان بدفع کتاشی خان رود

اهل شهر را قتل عام کرده قلعه سبزوار را قبل کرده ممتوجه سبزوار شدند چون خبر
 توجه اشرف باور رسید که بخت نواب اشرف بقزوین معاودت نموده فرماد
 خان را بتسخیر مازندران فرستاده خود ممتوجه سیرکاشان و صفهان شدند
 بعد از سیر و شکار بمسوقزوین مراجعت نمودند و فرماد نیز بعد از تسخیر مازندران
 در قزوین بشرف پای بوسی مشرف شدند نواب اشرف از راه کیلان بسیر
 قزل آغاج رفته ذوالفقار خان را بجانب روم بالیجی کری فرستادند ^{۱۰۴}
 توجه بجانب صفهان و فرماد خان را بتسخیر لارجان فرستادند و در صفهان
 آقا مؤمن قاضی را با مقصود بیک نظر تحت کلاه کردند بخت آنکه جانب
 رعیت را گذاشته جانب دیوان گرفته بودند و معاودت بقزوین فرماد خان
 بعد از فتح بخدمت اشرف مشرف شده او را با ردیبل فرستاده خود ممتوجه کیلان
 شدند بعد از که بختی بعضی از مفتیان کیلان مراجعت بکیلان نمودند و از
 قزوین بصفهان رفتند و در سیم رمضان داخل صفهان شده در آنهم بر
 و از قزوین ممتوجه دیلمان شده فرماد خان را با بکرات میرزا بدختر خواستنی
 بکرهستان فرستادند و در کجه خان پیش پاشا گئی فرستاد که میان ما و شما
 صلح است خاطر چچ وارید که ما بدختر خواستنی میرویم پاشای کجه تواضع و گرمی
 بسیاری کرده اقامت فرستاد ما ایشان بکرهستان رفته دختر آوردند و سلطان
 حیدر میرزای ولد سلطان حمزه میرزا در استنبول بمرض طاعون وفات یافت
^{۱۰۵} رفتی بر سر لرستان و کشتی شاه ویردی خان لرو جایش بحسین خان

بسم الله الرحمن الرحيم

المواتح و کیفیت تنب در حوال نهپا و از سبب پادشاهان و سلاطین زمان از حضرت خیر المشرقه ادریس
 علیه السلام ایابونما بد آنکه بعد از حمد و سپاس چنانچه خداوندی که ضابطه جزو و کار و فرخنده ایجاد عالم علوی و مینا
 تثبیت بر قیاسم پیراوت و مصالحی که او را برسد در آن سابق روزگار که پیش فرود مجرود انفعال در حال عبادت
 اثری از آنرا تقدیر اوست و مالک الملکی که فرود سرشته سلطنت و فرمانفرمایی او نشان آن کامتعالیه و سلاطین
 نامدار و نمونه از خیرات فی نظیر اوست بعد از آنکه کارخانه عقل مرکب از باب تکامل سرکار فهم و مصلحت روز
 افریش در وضع مبرم و ثور برایشان مسطور است محلی دستور نماید که اگر روزمان تواریخ تفصیلات لم نیمی از ریحا
 حقیقت سترنی در فرخنده نفس الامور و رضا افراد روزانه مجلیل و نهار و چشم و باز در وفات و هم روز و عصاره و نسخه
 باقی عبادت کلفین در ارتکاب روزگار را ملاحظه نمایند و در رشته جلد و فرزندگی را بدست آورنده
 تقیای زنگی داده و صفتی شناسی رکوشوار کوشش پیش نموده باز انداز چرون نگذارند از سبب کلام
 و قرینه و مقام معلوم نموزند و که سترنی مالک کون و لیون که نقد وجود ساکنان و بار عدم و نسبتی جنس نعمتای باز
 هستی را که در حکمت حرف اول مفرده حیات ابواب سبع و شرف چو ناسته کار عفتت تعالی در اعمال اندک و
 من ذالک عبودیت یا عبادی الذین اتوا الا قطعوا من رحمة الله بصیحه شغال خیرج الباقیات خیر قد زک نوا با عی
 نموده چنانکه سبک نریسان عالم بالا پیش نویسان در بار که با هر شب قیام در گاه صدی را او هر روز شکر گفت

بسم الله

بسم الله الرحمن الرحيم
روز دوشنبه ۱۳۴۴
۲۱ مرداد ماه
۱۳۴۴

التواضع انما هي في حال اسرارها وباطنها وان كان في حركاتها صراخا في عباد الله
لما لو شاء ان لا يعبأ به سوا من يخاف الله وانه لو كان في عالمه من يستغنى به
فمن يبرأت ولا يفتقر الى كونه لولا ان يكون في حركاتها انما هي انما هي
اولت واكلت الله في كل يوم من غفلة في كل يوم في كل يوم في كل يوم
بنظره انما هي في كل يوم من غفلة في كل يوم في كل يوم في كل يوم
نورها انما هي في كل يوم من غفلة في كل يوم في كل يوم في كل يوم
ورعا انما هي في كل يوم من غفلة في كل يوم في كل يوم في كل يوم
عظمتها انما هي في كل يوم من غفلة في كل يوم في كل يوم في كل يوم
كوشن من غفلة في كل يوم من غفلة في كل يوم من غفلة في كل يوم
بما انما هي في كل يوم من غفلة في كل يوم من غفلة في كل يوم
جميع من غفلة في كل يوم من غفلة في كل يوم من غفلة في كل يوم
استولى من غفلة في كل يوم من غفلة في كل يوم من غفلة في كل يوم
كبرها من غفلة في كل يوم من غفلة في كل يوم من غفلة في كل يوم
نوره من غفلة في كل يوم من غفلة في كل يوم من غفلة في كل يوم
مضطرب من غفلة في كل يوم من غفلة في كل يوم من غفلة في كل يوم
والانسان من غفلة في كل يوم من غفلة في كل يوم من غفلة في كل يوم
ككتاب من غفلة في كل يوم من غفلة في كل يوم من غفلة في كل يوم
ووقت من غفلة في كل يوم من غفلة في كل يوم من غفلة في كل يوم
وهي من غفلة في كل يوم من غفلة في كل يوم من غفلة في كل يوم
تامة من غفلة في كل يوم من غفلة في كل يوم من غفلة في كل يوم
كذلك من غفلة في كل يوم من غفلة في كل يوم من غفلة في كل يوم
فقط من غفلة في كل يوم من غفلة في كل يوم من غفلة في كل يوم
فقط من غفلة في كل يوم من غفلة في كل يوم من غفلة في كل يوم

الارواح والجنات والانس والحيوان والجمادى

الارواح والجنات

جلد اول در علم الحرام

کتاب فی شرح

... اول بخش صفویه
در نسخه کتابخانه ملی

... کلاه از سر بریدار در ... کلاه ...
... که حالت ...
... خط نام ...
... از آن ...
... امیر ...
... منزل ...
... در ...
... اند ...
... منبر ...
... و صف ...

مصر را اید و امر اید ...

...
---	---

مخرج اودار نظر باسم الشمس عزى الاشراف في كوكب اسمى الاعداد فهو صاحب النودار الاكظم ثم
 يدخل مائة السنين اليه وبافذ صاحب النودار الاصغر من دور صاحب النودار الاكظم فيجب كم عليه
 بحسب قوته في اول فزاد رتبة وحسب قوة تتركه وقوة حلول الشمس اول برج الحمل فاعلمه
 تمت هذه الكتاب بكون الله الملك الوهاب في ثمانية عشر شهر تشرين
 الاول سنة ثلاث وعشرين ومائة بعد الف من الهجرة النبوية

صلى الله عليه واله جميع الطيبين الطاهرين

العبد المذنب العاصي محمد حسين محمد كريم

قزوین شب الزخوة خدام ندى

الاقدم ميرزا ناصر مرزا

محمد قزوین منزله دوتابا

وطول الرمرمرما

سال ۱۳۱۸ خود شنیدم
 باقر محمد مشهد

کتابخانه آستان قدس
 بینه خطی